

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет біології, географії і екології
Кафедра соціально-економічної географії

Херсонський відділ українського географічного товариства

Інститут географії Національної академії наук України
Українське географічне товариство
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Щецинський університет (Польща)
Поморська академія у м. Слупськ (Польща)

МАТЕРІАЛИ

VII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ:
ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПОШУК
ШЛЯХІВ ВИРІШЕННЯ»**

5-6 жовтня 2017 р.

Херсон
Видавничий дім «Гельветика»
2017

УДК 913(477)(063)
ББК 26.890(4Укр)я43
П 32

Рекомендовано до друку
Вченою радою Херсонського державного університету.
Протокол № 2 від 25.09.2017 р.

Редакційна колегія:

Пилипенко І. – доктор географічних наук, доцент
(голова редакційної колегії);
Руденко Л. – доктор географічних наук, професор,
академік НАН України;
Топчієв О. – доктор географічних наук, професор;
Гукалова І. – доктор географічних наук,
старший науковий співробітник;
Чаплінський П. – доктор географічних наук, професор;
Мальчикова Д. – доктор географічних наук, доцент;
Ходосовцев О. – доктор біологічних наук, професор;
Омельченко Н. – відповідальний секретар.

П 32 Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 5-6 жовтня 2017 р. / [За загальною редакцією І. Пилипенка, Д. Мальчикової] – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 304 с.

ISBN 978-966-916-350-9

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на VII Міжнародну науково-практичну конференцію «Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення», яка відбулась у Херсонському державному університеті 5-6 жовтня 2017 р.

Опубліковані результати суспільно-географічних, природничих, геоекологічних досліджень, які висвітлюють різноманіття України в контексті постановки проблем регіонального розвитку та пошуку шляхів їх вирішення. Викладені досліджені в галузі методики викладання природничих і географічних дисциплін. Для науковців, аспірантів, студентів, вчителів та всіх, хто цікавиться проблемами регіонального розвитку.

УДК 913(477)(063)
ББК 26.890(4Укр)я43

ЗМІСТ

М. Cudo Rozwój społeczno-gospodarczy najmniejszych zachodniopomorskim miast – rzeczywisty czy pozorny?	10
J. Rudewicz Miasto z perspektywy aksjomatów systemowych.....	13
О.В. Давидов, М.О. Акімова Берегозахисне будівництво та його вплив на навколишнє середовище.....	16
Н.П. Аніпко Назви вулиць Чернівців як відображення поліетнічності міста та їх представлення в екскурсійних маршрутах	18
О.О. Афанасьєва Аналіз еколого-географічної ситуації та формування умов життєдіяльності населення регіону	21
О.О. Афоніна Порівняльний аналіз споживчої поведінки домогосподарств міської та сільської місцевостей Чернігівської області	23
О.Б. Багмет Оцінка геоморфологічних умов при гідротехнічному будівництві	26
О.І. Безносюк Впровадження проектної діяльності в навчальні дисципліни туристичного спрямування	28
В.В. Безуглий Сучасний стан санаторно-курортного комплексу Дніпропетровщини	30
Н.В. Белоусова «Інклюзивний туризм» або «подорожі без бар'єрів» у сучасному суспільстві	33
М.Д. Бикова Територіальна організація бізнес-центрів в місті Києві: реалії і перспективи	35
В.С. Богадьорова Передумови розвитку екстремального туризму в Україні	38
Л.М. Богадьорова Фермерські господарства Херсонщини розвиток та основні напрямки землекористування	40
Т.В. Буличева, К.О. Буткалюк, Т.А. Гринюк, І.М. Харенко До питання оцінки стану енергетичної безпеки України.....	42
М.М. Вишня Проблема розміщення потенційно небезпечних об'єктів (на прикладі хімічно-небезпечних об'єктів Київської області).....	45

В.П. Воровка Географічні причини поширення Кладофори сиваської північно-західним узбережжям Азовського моря	47
О.В. Давидов, А.М. Герасимчук Аналіз геолого-геоморфологічних умов в межах узбережжя Каркінітської затоки	49
В.М. Гладенко Методологія і піходи до оцінки політико-географічного положення України	52
О.В. Горміз Аналіз динаміки забруднення повітряного басейну регіонів України	55
Г.А. Григорян, Т.А. Гринюк Суспільно-географічні особливості розвитку українсько-польського співробітництва	57
В.С. Грицевич Про один підхід до розуміння предмета вивчення суспільної географії	59
С.В. Гришко Історико-географічний аналіз створення та розвитку лісових насаджень півострова Бірючий	62
І.В. Гукалова Актуальні проблеми моніторингу якості життя населення в Україні	64
Н.В. Гусєва, О.М. Задесенцев Економічні проблеми розвитку Северодонецько-Лисичанської агломерації	67
П.М. Дайнеко Еволюція наукових поглядів на степи та степові ландшафти в ботаніко-географічних дослідженнях	71
Я.В. Джаман Організація румунського етнографічного екскурсійного маршруту поліетнічними Чернівцями	74
А.І. Доценко Регіональні проблеми розвитку туризму (на прикладі Черкащини)	76
С.О. Западнюк Регіональні особливості поширення найбільш летальних захворювань населення України	78
М.Д. Заячук До питання класифікації фермерських господарств Херсонської області....	81
К.Й. Кілінська, О.С. Смик Функціональне призначення природоохоронних територій: вітчизняний і світовий досвід	83
Ю.О. Кисельов Про деякі проблеми вживання географічної термінології	86

С.Л. Клець	
Прояви глобальних проблем людства в Донецькій області	88
Н.П. Колесникова	
Бібліотека університету «Україна» як осередок краєзнавчої і культурно-просвітницької роботи	91
О.В. Колотуха, О.Л. Миргородська	
Проблеми літнього оздоровлення учнівської молоді Кіровоградської області та шляхи їх вирішення	94
О.О. Комлєв, С.В. Жилкін, О.С. Довніч	
Використання рельєфу для цілей географічного аналізу при вирішенні регіональних завдань	97
О.О. Комлєв	
Роль географічного аналізу при вирішенні завдань цивільного і оборонного значення у зонах морських узбереж	99
К.В. Кондратюк, Т.А. Гринюк	
Про доцільність пріоритетності розвитку туризму в Україні в сучасних реаліях	102
В.О. Корнієнко, О.І. Лук'янець	
Розрахункові характеристики мінімального стоку води за теплий та холодний періоди року річок басейну Прип'яті в межах України	104
А.О. Корнус, О.Г. Корнус	
Структура рослинництва Сумської області та її відповідність фізико-географічним умовам регіону	108
І.І. Костащук	
Історико-географічні особливості формування релігійного простору України	111
К.О. Кравченко	
Сучасні особливості просторового розподілу населення Харківської області	115
С.Е. Крат	
Методи ГІС-картографування в дослідженні і проектуванні водоохоронних зон і прибережних захисних смуг	118
С.Б. Куделіна	
Особливості міського розселення Одеського регіону	120
А.В. Кузишин	
Політичний ландшафт як категорія політичної географії	123
О.М. Лейберюк	
Геопросторовий аналіз доступності населення до центрів госпітальних округів (на прикладі Чернівецької області)	125
Н.О. Лісова	
Антропогенні зміни екологічних умов фітоценозів національного природного парку «Кременецькі гори»	128

Л.В. Лозова Наслідки внутрішньоміграційних процесів і сучасні тенденції регіонального розвитку України	130
І.В. Луцкіна До класифікації біотопів лесових відслонень півдня України	133
Л.В. Малицька Оцінка дискомфорту погодних умов зимового періоду за функцією бажаності Харрінгтона	135
Я.О. Мариняк Особливості організації управління туристичним бізнесом в Україні.....	139
Є.О. Маруняк Стратегічне планування в Україні в контексті досягнення цілей розвитку ООН 2030: пріоритети та прогалини	141
Ж.М. Матвіїшина, А.С. Кушнір Природні умови проживання людини за результатами ґрунтово- археологічних досліджень на ключових ділянках лісостепу України	144
О.В. Машкова Перспективи розвитку екологічного туризму Херсонщини.....	146
Л.І. Медвідь, Н.С. Кампов Пам'ятки сакральної архітектури Закарпатської області та можливості їх використання в туризмі.....	149
К.В. Мезенцев, Н.І. Мезенцева Субурбанізаційний потенціал найбільших міст України	152
І.Г. Мельник, А.М. Токаренко Щодо типології сільських поселень (на прикладі Білокуракинського району Луганської області).....	155
А.А. Мозговий Просторово-часові межі субурбії: конфлікт міста і передмістя.....	158
Р.С. Молікевич Причинно-наслідкові зв'язки між показниками розвитку сфери охорони здоров'я та медико-демографічною ситуацією (на прикладі Херсонської області)	160
С.О. Москаленко Середній, максимальний та мінімальний стік води правобережної частини р. При'ять і тенденції їх змін в сучасний період.....	164
Г.Ю. Нападовська Процес формування територіальних громад в Україні (на прикладі Херсонської області)	167
А.Н. Некос, Ю.В. Медведєва Оцінка міських фруктів як індикатор геоєкологічного стану	171
К.Г. Неліпа Система розселення як об'єкт суспільно-географічних досліджень	173

Ю.О. Ніколаєва Історико-технологічні передумови у формуванні виробництва та збуту промислової продукції	175
О.І. Ніколаєва Методологічні принципи розроблення територіальної організації рекреаційного господарства регіону	180
Н.В. Омельченко Складові інтегральної оцінки рівня та особливостей урбанізації Херсонської області в контексті якості життя населення	179
Ю.Ю. Онойко Особливості розвитку сільського туризму на території Кіровоградської області	182
І.В. Охременко, Н.І. Бабуцька Геоморфологічні особливості Нововоронцовського району Херсонської області.....	185
Ю.А. Перегуда Кластерний аналіз як складова процесу визначення соціально-економічної нерівності населення в регіоні	187
Л.А. Писаренко Просторовий розподіл та зміни теплозабезпеченості південних регіонів України у період активної вегетації сільськогосподарських культур	189
К.А. Поливач Атлас «Населення України та його природна і культурна спадщина» – інформаційний ресурс розвитку регіонів.....	192
Ю.Ю. Пологовська Формування профорієнтаційної компетентності у майбутніх вчителів географії методом ситуативного аналізу	194
І.С. Польова Сучасний стан ґрунтового покриву Новотроїцького району як результат антропогенного перетворення	197
І.В. Поплавська Туристична інфраструктура Подільських областей як умова розвитку регіону	199
Ю.І. Прасул, І.В. Куценко Фактори розвитку сільського туризму у регіональному аспекті (на прикладі Зінківського району Полтавської області)	202
Л.А. Прохорова, О.В. Непша, Т.В. Зав'ялова Геолого-екологічна оцінка підземних вод у четвертинних відкладах басейну річки Молочної.....	204
В.О. Прутков Вплив вихлопних газів автотранспорту на стан атмосферного повітря міста Олешки	207

С.І. Пясецька, Н.П. Гребенюк Стан поля відкладень ожеледі на території України у зимові місяці протягом 2001-2015 рр.	209
С.І. Пясецька Аналіз характеру збитків від відкладень ожеледі категорії СГЯ (ОЯ) в Україні протягом 1991-2000, 2001-2010 та 2011-2015 рр.	212
М. Растворова, А. Мельничук Проблема пошуку нових вимірів територіальної ідентичності та її вплив на просторові трансформації в місті	215
Л.Г. Руденко, С.А. Лісовський, Е.А. Маруняк Географія в імплементації процедури СЕО в систему територіального планування України	217
Л.Г. Руденко Процес реформ в Україні та можлива участь в них географів	220
М.В. Савенець Кількісні особливості сезонних змін висотного розподілу характеристик вологості над територією України.....	224
О.В. Савченко Геоecологічні проблеми видобутку марганцевих руд в контексті пошуку шляхів екологізації виробництва	226
І.І. Сараненко Визначення гранулометричного складу ґрунту у середовищі FlashDevelop	227
Д.П. Барашковський, А.Ю. Саркісов Індекс демократичного розвитку Миколаївської області	231
О.М. Саченко Рациональне використання та охорона надр Житомирської області	234
К.Ю. Сегіда, В.А. Перепелиця Територіальні особливості демографічної безпеки Харківської області	237
Б.В. Семенко Транснаціоналізація туристичного бізнесу: географічні передумови та еволюція розвитку	239
Ю.Ю. Сільченко, Л.Л. Семенюк, А.В. Зарубіна Деякі аспекти транспортної доступності адміністративних центрів Кіровоградської області.....	242
С.В. Сімченко Застосування ГІС Google Earth Pro у вивченні курсу «Картографія з основами топографії» та в навчальному процесі в Херсонському державному університеті	244
Б.В. Семенко, О.А. Складов Основні індикатори розвитку міжнародного туризму	248

І.Г. Смирнов Геологістична концепція сталого розвитку туристичних дестинацій (на прикладі міського туризму)	251
В.В. Стецюк, О.А. Веселова Рельєф та ґрунтовий покрив північного Причорномор'я: еколого-геоморфологічний аспект.....	253
Н.П. Стецько Стратегія ефективного розвитку туризму Тернопільської області	256
В.І. Тодоров Концептуально-понятійний апарат етногеографічних досліджень в контексті регіональної політики в Україні	259
О.Г. Топчієв, Д.С. Мальчикова, І.О. Пилипенко, В.В. Яворська Концепція довкілля – прикладний конструкт ландшафтної оболонки Землі ...	261
З.В. Філончук Краєзнавчий принцип навчання як засіб реалізації компетентнісного підходу в шкільній географічній освіті	265
О.Є. Ходосовцев, І.І. Мойсієнко, І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова, А.А. Пономарьова, В.М. Клименко, М.Я. Захарова, В.В. Дармоустук До питання необхідності створення регіонального ландшафтного парку «Гілея»	267
П. Чаплинский Роль малих морських портів и морських путей в розвитку морской ветроэнергетики в Польше	270
А. Чаплінська Подієвий маркетинг як форма просування міста (на прикладі Щецина)	274
Т.О. Черешнюк Суспільно-географічне бачення атракційності замкових споруд (на прикладі Західного Поділля)	277
О.С. Чуєв Оцінка забезпеченості районів міста Харків об'єктами антропогенної інфраструктури.....	279
С.О. Шулевський Особливості транспортно-географічного положення великих та середніх міст Українського Причорномор'я	282
В.Г. Щабельська Сучасна геодемографічна ситуація в Києві: тенденції та проблеми.....	285
О.А. Щеглов Зимові синоптичні процеси, що створюють умови для сильного вітру на значній території у Східній Європі.....	287
С.Г. Ярьоменко Основні підходи до поняття рекреаційної діяльності у межах природно-заповідного фонду України	290

ROZWÓJ SPOŁECZNO-GOSPODARCZY NAJMNIEJSZYCH ZACHODNIOPOMORSKIM MIAST – RZECZYWISTY CZY POZORNY?

W województwie zachodniopomorskim na koniec 2015 roku sześćdziesiąt pięć ośrodków posiadało status miasta, wśród których aż 54 było miastami małymi (do 20 tys. mieszkańców). Przypadało na nie niespełna 20% ogółu ludności województwa. Wśród nich sześć miast zamieszkiwało mniej lub około 2 tys. osób, co stanowiło w sumie 0,5% łącznej liczby ludności w województwie. Mimo tak marginalnego udziału ośrodki te, pozostając w rzeczywistości na pograniczu miejskości [2], stają się interesującym przedmiotem badań i analiz. Zmiany w rozwoju i ich obecna sytuacja społeczno-gospodarcza, mogą posłużyć ponadto za odpowiedź czy miasta te nie utrzymują swojego statusu niejako «na wyrost». Należy bowiem pamiętać, że «o progowej granicy małego miasta świadczy nie tylko jego wielkość mierzona liczbą ludności, ale jego centralną funkcją, rolą i znaczeniem w sieci osadniczej» [4].

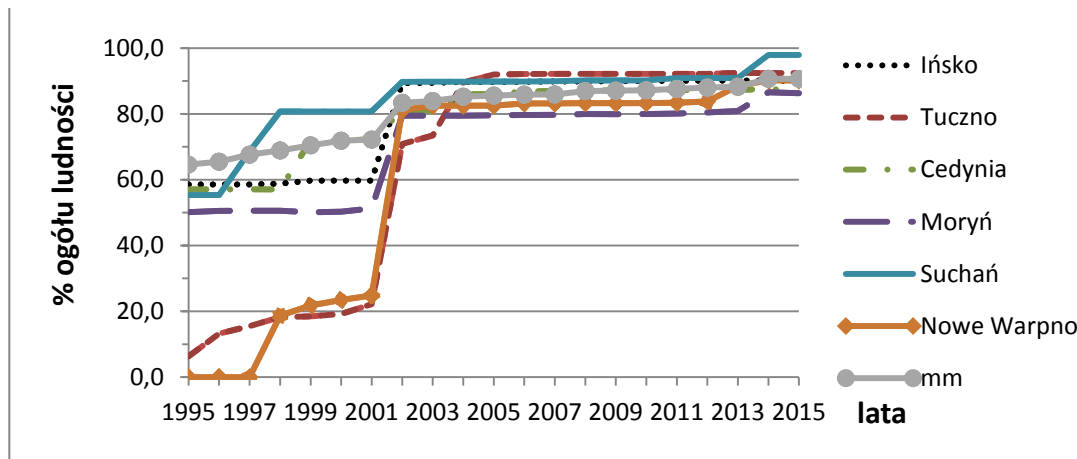

Ryc. 1. Położenie badanych miast w województwie zachodniopomorskim z uwzględnieniem jego podziału administracyjnego.
Źródło: opracowanie na podkładzie WIOŚ w Szczecinie

Każde z sześciu miast – Cedynię, Ińsko, Moryń, Nowe Warpno, Suchań oraz Tuczno cechuje obecnie nieznaczące tylko różnicowanie funkcjonalne. Przeważającymi są usługi podstawowe – z zakresu administracji, gospodarki komunalnej i mieszkaniowej, kultury czy edukacji. Tym samym ośrodki te pełnią funkcje o znaczeniu endogenicznym, skupiając się na zaspokajaniu potrzeb lokalnych mieszkańców, w ramach infrastruktury administracyjnej, społecznej czy usługowej. Oddziaływanie zewnętrzne jest niewielkie i wynika głównie z predyspozycji obszarów do realizacji celów z zakresu turystyki wypoczynkowej i

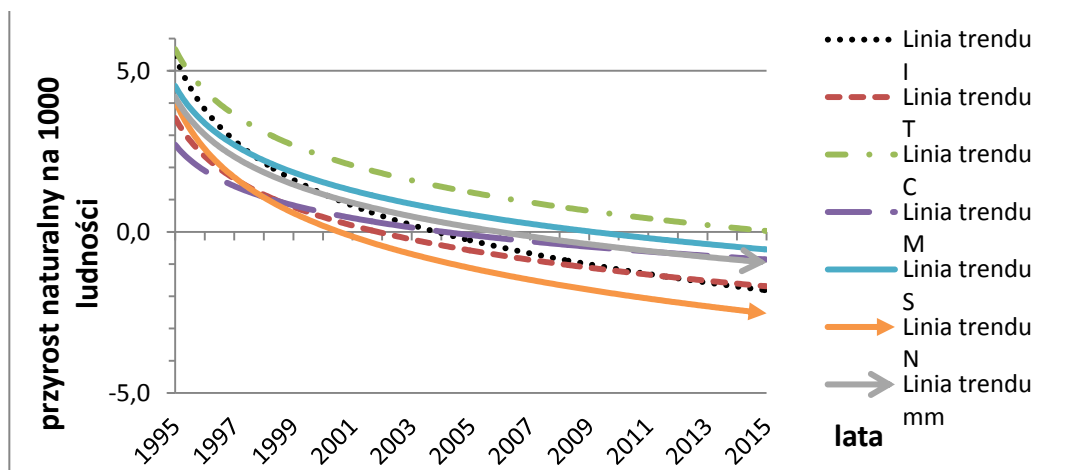
sportów wodnych (Nowe Warpno, Ińsko, Moryń) czy promocji dziedzictwa historycznego (Cedynia).

W badanym okresie czasu między rokiem 1995 a 2015 we wszystkich miastach nastąpiła wyraźna poprawa dostępu do instalacji kanalizacyjnej (Ryc. 2). Największy wzrost zanotowano w Nowym Warpnie (z 0% w 1995r.) i Tucznie (z 6% w 1995r.). Poprawa stanu infrastruktury technicznej sprawiła, iż w 2015r. badane miasta osiągnęły poziom średniej dla wszystkich małych miast w województwie (symbol mm).

Ryc. 2. Korzystający z sieci kanalizacyjnej.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

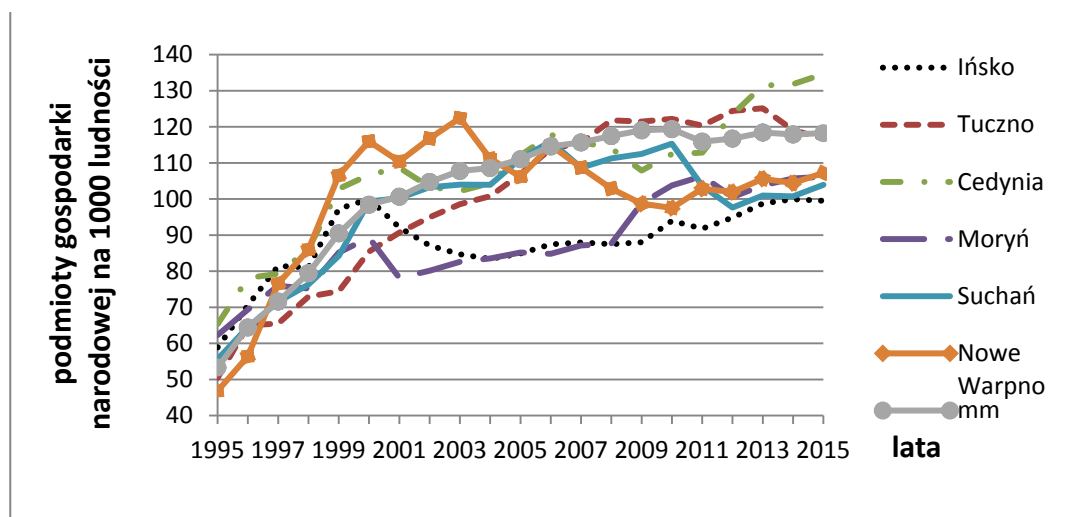
Wśród mierników demograficznych za istotną należy uznać malejącą tendencję przyrostu naturalnego (Ryc. 3). Linie trendu dla wszystkich miast miały zbliżony kształt i przebieg, osiągając ujemne wartości (dla 2015 roku), mimo iż jeszcze w 1995 roku były one znacząco dodatnie. Wpływ na to może mieć m.in. pogarszająca się sytuacja ekonomiczna ludności, wpływająca na zachowania prokreacyjne [1].

Ryc. 3. Linie trendu przyrostu naturalnego.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Sytuację gospodarczą małych miast zobrazowano na podstawie liczby podmiotów gospodarczych (Ryc. 4). Niemal we wszystkich miastach wzrosła ona dwukrotnie w

2015 roku w porównaniu do roku 1995. Najwyższy wzrost odnotowano w Tucznie (o 134%), Nowym Warpnie (o 128%) i Cedyni (o 108%). Nie znalazło to jednak odzwierciedlenia w strukturze liczby pracujących w podmiotach gospodarczych zatrudniających powyżej 9 osób, która w większości przypadków zmalała. Jest to związane z brakiem większych firm, co świadczy o niewielkiej atrakcyjności inwestycyjnej ośrodków, gdzie wciąż przeważa własna, drobna działalność gospodarcza.

Ryc. 4. Podmioty gospodarki narodowej.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W ramach analizy wielozmiennej, dla każdego z zachodniopomorskich małych miast wybrano sześć mierników: odsetek korzystających z sieci kanalizacyjnej, odsetek ludności w wieku produkcyjnym, współczynnik feminizacji oraz liczbę żywych urodzeń, podmiotów gospodarczych i pracujących (wszystkie trzy na 1000 ludności). Powyższe mierniki posłużyły do wyznaczenia wartości wskaźników syntetycznych, zgodnie z procedurą Ż.Zioły [3]. Poprawa pozycji omawianych ośrodków w roku 2015 w stosunku do roku 1995, na tle wszystkich małych zachodniopomorskich miast, nastąpiła tylko w dwóch przypadkach (Tab. 1).

Tab. 1

Wskaźnik syntetyczny i klasyfikacja najmniejszych miast w 1995 i 2015r.

Nazwa ośrodka	Wartość wskaźnika syntetycznego – 1995 r.	Pozycja – 1995r.	Wartość wskaźnika syntetycznego – 2015r.	Pozycja – 2015r.	Zmiana
Tuczno	1,821	38	2,118	4	↑
Suchań	2,021	20	1,969	12	↑
Moryń	1,922	28	1,704	44	↓
Cedynia	1,842	35	1,659	49	↓
Nowe Warpno	1,565	49	1,642	52	↓
Ińsko	1,951	25	1,595	54	↓

Źródło: opracowanie własne

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, iż najmniejsze małe miasta w województwie zachodniopomorskim, posiadają ograniczone zasoby lokalne i czynniki rozwoju. Choć odznaczają się one wielowiekowym statusem miasta, nie

były jednak i nie są ponadlokalnymi centrami wzrostu. Brak nowych motorów rozwoju – w postaci inwestorów, zewnętrznego kapitału czy długofalowej wizji społeczno-gospodarczej, przy ograniczonym potencjale własnym ośrodków, przyczynił się do ich stagnacji i zubożenia mieszkańców. Niewielkie zasoby materialne małych miast powodują, iż bez źródeł finansowania z zewnątrz, trudno myśleć o poprawie takiego stanu rzeczy. Stąd niezbędny może okazać się interwencjonizm państwa, np. w formie krajowej strategii rozwoju małych miast, zwłaszcza tych najbardziej zagrożonych upadkiem i wykluczeniem. W przeciwnym razie rozwój najmniejszych ośrodków może okazać się wciąż jedynie rozwojem pozornym.

Literatura:

1. Jażewicz I., 2005, Przemiany społeczno-demograficzne i gospodarcze w małych miastach Pomorza Środkowego w okresie transformacji gospodarczej, Słupskie Prace Geograficzne, nr 2, s. 71-79.
2. Runge A., 2012, Metodologiczne problemy badania miast średnich w Polsce, «Prace Geograficzne», 129, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, s. 83-101.
3. Runge J., 2007, Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej – elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze, Podręczniki i Skrypty, UŚ, Katowice, s. 214-223.
4. Szymańska D., Grzelak-Kostulska E., 2005, Małe miasta w Polsce – zmiany ludnościowe i funkcjonalne w drugiej połowie XX wieku, [w:] Heffner K. (red.) Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Ekonomicznej w Katowicach, s. 59-90.

J. Rudewicz

*Uniwersytet Szczeciński, Polska,
jacek.rudewicz@usz.edu.pl*

MIASTO Z PERSPEKTYWY AKSJOMATÓW SYSTEMOWYCH

Koncepcje miasta w ujęciu systemowym i aksjomatów systemowych.

W tym miejscu przybliżone zostaną dwie koncepcje miasta jako systemu. Pierwsza to miasto jako terytorialny system społeczny. Autorem koncepcji terytorialnego systemu społecznego opartego na podejściu systemowym jest Z. Chojnicki [5]. Terytorialny system społeczny wyznaczony jest przez granice jednostek samorządu terytorialnego. W bardzo syntetycznym ujęciu system terytorialny można zdefiniować jako taki system społeczny, «w którym zbiorowość ludzi trwale zajmuje, zagospodarowuje i kontroluje wyodrębniony obszar powierzchni ziemi, czyli terytorium. Na terytorium tym istnieją dwie warstwy. Pierwsza warstwa – społeczna tworzą ją mieszkańcy oraz sfera ekonomiczna, kulturowa i polityczna. Druga warstwa – to podłoże materialne podzielone na przyrodnicze w tym organiczne (zwierzęta, rośliny, mikroorganizmy) i nieorganiczne (bogactwa naturalne, energia, materia). Między warstwami dochodzi do wzajemnych interakcji. Druga koncepcja to miasto jako system antropogeniczny. Wprowadzając do swojej koncepcji autor wyróżnił składowe systemu, tj. elementy naturalne i kulturowe in. antropogeniczne należące do środowiska przestrzennego ciągle przekształcanych przez człowieka dla jego własnych potrzeb i aspiracji. Elementy naturalne dzieli na «nietknięte» przez człowieka w procesach przekształceń oraz przekształcone do pełnienia funkcji użytkowych i

produkcyjnych, turystyczno-wypoczynkowej itp. Elementy kulturowe (antropogeniczne) środowiska przestrzennego to zabudowa miejska, powierzchnie nieaktywne biologicznie, infrastruktura techniczna, technologie przetwarzające materię i energię, podsumowując są to tzw. struktury miejskie.

Druga koncepcja miasta opiera się na pojęciu aksjomatów systemowych. Stefanowicz [10, s.55-56] podaje 5 rodzajów aksjomatów:

Pierwszy aksjomat – synergii: system przejawia cechę synergii. Jak uważa w swoich pracach P. Veltz [12] w metropoliach znajdują się korzyści aglomeracji – bezpośrednia synergia pomiędzy aktorami innowacyjnych klastrów – oraz korzyści zewnętrzne urbanizacji – synergia pośrednia wynikająca głównie z obecności mocno zróżnicowanych rynków pracy i rynków konsumpcji. Ponadto, we współczesnym kontekście niepewności, sieci metropolii korzystają z innych, bardzo ważnych atutów. «Dla firm, które są w nich zlokalizowane, metropolia daje nie tylko i wyłącznie dostęp, w krótkim czasie, do dużo szerszych rynków pracy i usług» [6].

Drugi aksjomat – aksjomat kontekstu: każdy system jest pod wpływem oddziaływania jego otoczenia. A zatem każdy system musi być traktowany, jako element pewnej szerszej całości. W tym kontekście miasto porównać można do organizacji i postarać się przypisać mu cechę z obszaru nauki o zarządzaniu a mianowicie istnieniu otoczenia. Otoczenia, bliższego – operacyjnego, z którym miasto ma szereg powiązań np. czerpie z niego zasoby do funkcjonowania np. pracowników, zasoby naturalne. W otoczeniu dalszym miasto istnieje i jako system zmienia się poprzez mega trendy rozwojowe np. politykę miejską państwa, mega trendy ekonomiczne, technologiczne lub kulturowe [7]. Miasto jako jednostka osadnicza jest elementem sieci osadniczej i pewnej hierarchii jednostek, czyli zorganizowanego systemu osadniczego, z tej perspektywy znanej już od badań Christallera również miasto działa w pewnym kontekście aksjomatycznym.

Trzeci aksjomat – aksjomat równoważności systemów. Oznacza to, że systemy mogą być równoważne pod względem osiągniętych rezultatów (celów, funkcji, właściwości). Każdy z nich może jednak charakteryzować się inną miarą skuteczności i efektywności oraz innymi kosztami budowy i funkcjonowania. Pojawia się tu pojęcie ekwifinalności, które brzmi niemal tak samo jak aksjomat równoważności, gdzie do danego stanu końcowego (z p. widzenia obserwatora) prowadzą różne stany systemu i jego zmiany [3]. W przypadku miast ten aksjomat ma zastosowanie do podsystemów miasta np.: transportu zbiorowego, systemów sieciowych – dostaw energii, ciepła, wody, oczyszczaniu. lub też określonego stanu miasta wyrażonego w dokumentach strategicznych, jak strategię rozwoju, plany i programy. Ekwifinalność to poszukiwanie mniej kosztownych, optymalnych rozwiązań w podsystemach miasta.

Czwarty aksjomat – aksjomat różnorodności. Stopień różnorodności i elastyczności elementów systemu zależy od różnorodności i zmienności wejść do niego. Miarą trwałości systemu staje się wystarczający stopień różnorodności elementów składowych systemu oraz ich elastyczności w konfrontacji z otoczeniem, a jakim system będzie funkcjonować. Przykładem aksjomatu różnorodności w odniesieniu do miasta jest zjawisko mono funkcyjności i polifunkcyjności miasta. Gdzie różnorodność w sferze gospodarczej czyni miasto bardziej odporne na zewnętrzne uwarunkowania, przykładem mogą być tu miasta, które oparte o przemysł motoryzacyjny nie poradziły sobie ze zmianą na globalnym rynku w tej branży i konkurencją państw Azji i Europy np. Detroit, W mieście tym i jego obszarze funkcjonalnym istniała pewna monokultura przemysłowa, na tyle nieelastyczna wobec zmian, że doprowadziła przez lata do kryzysu miasta w wielu sferach.

Piaty aksjomat to aksjomat sprawności systemu: sprawność systemu pod względem kryterium «K» zależy od sprawności jego najslabszego elementu pod względem tegoż kryterium «K». Kryterium «K» może oznaczać niezawodność systemu, jego dynamikę, odporność na zakłócenia ze strony otoczenia, elastyczność, o której wspomina aksjomat Ashby'ego, siłę oddziaływania na otoczenie i każdą inną cechę, jaką obserwator przypisuje danemu systemowi. Do tego aksjomatu w kontekście sprawności funkcjonowania podsystemów miasta należą niedoskonałości i «wąskie gardła» w logistyce miejskiej, kongestia w ruchu pojazdów w mieście i wszelkie zagadnienia dotyczące przepływów w mieście [10].

Zakończenie. W wyżej ukazanych przykładach w sposób bardzo skrótowy zaprezentowano kilka możliwych ujęć i spojrzeń na miasto poprzez teorię systemów i aksjomaty systemowe. Z pewnością to ujęcie i spojrzenie pozostają aktualne, a podejście stanowi wyzwanie dla naukowców i praktyków poruszających się w problematyce miejskiej. Pozwala ono dogłębnie spojrzeć na miasto, szukając analogii i metafor można miasto traktować jak żywy organizm, organizację, maszynę – wszystkie te systemy opisuje Ogólna Teoria Systemów, wspólny mianownik do rozważań i porównań. Obszary badawcze związane z podejściem systemowym i aksjomatami dla systemów miejskich stanowią: rozwój zrównoważony miasta, planowanie przestrzenne (różne skale), zarządzanie strategiczne/polityka miejska, metabolizm miejski/ślad ekologiczny, cykle życia w mieście, logistyka miejska, szeroko rozumiane bezpieczeństwo, wpływ zmian klimatycznych na funkcjonowanie miast, rozwój miasta, ekonomika miast. Ze względu na złożoność i skalę interakcji elementów systemu miejskiego najczęściej w literaturze są to cztery podsystemy: gospodarka, społeczeństwo, przyroda i przestrzeń do tego dodaje się system sterowania poznaniem wzajemnego wpływu i powiązań w tym układzie jest wyzwaniem dla osób zajmujących się problematyka miejską.

Literatura:

1. Anders W., Zarys miasta jako systemu antropogenicznego oraz proekologicznych zasad jego kształtowania, [w:] Zarys proekologicznej metody kształtowania miast, cz. 1., Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1991.
2. Bertalanffy L., Ogólna teoria systemów. Podstawy, rozwój, zastosowania. PWN, Warszawa 1984.
3. Bertalanffy L., Ogólna teoria systemów, Podstawy, rozwój, zastosowania, przekład Ewa Woydyłło-Woźniak, PWN, Warszawa 2004.
4. Chojnicki Z., Koncepcja terytorialnego systemu społecznego. Przegląd Geograficzny, Warszawa 1989.
5. Chojnicki Z., Terytorialny system społeczny. Biuletyn KPZK PAN, Warszawa 1988.
6. Duché G., Metropolizacja, nie zrównoważony wzrost a model globalnej akumulacji. Korzyści i koszty, Acta Universitatis Lodziensis, folia Oeconomica 2010.
7. Matejun M., Nowicki M., Organizacja w otoczeniu – od analizy otoczenia do dynamicznej lokalizacji, [w:] Adamik A. (red.), Nauka o organizacji. Ujęcie dynamiczne, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2013.
8. Mynarski S., Elementy teorii systemów i cybernetyki, PWN, Warszawa, 1979.
9. Sadowski W., Podstawy ogólnej teorii systemów, analiza logiczno-metodologiczna, PWN, Warszawa 1978.
10. Stefanowicz B., Informacyjne systemy zarządzania. Przewodnik. SGH. Warszawa 2005.
11. Toffler A. i H., Budowa Nowej Cywilizacji – Polityka Trzeciej Fali, Wyd. Zysk i Ska., Poznań 1996.
12. Veltz P., Mondialisation, Villes et Territoires, l'Economie d'archipel, PUF, Paris 1996.

О.В. Давидов

*Херсонський державний університет,
svobodny.polet2012@gmail.com*

М.О. Акімова

*Херсонський державний університет,
akimova1993@ukr.net*

БЕРЕГОЗАХИСНЕ БУДІВНИЦТВО ТА ЙОГО ВПЛИВ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Впродовж усього свого існування людство активно освоює морські береги, але як відомо [1, 2], берегова зона є надзвичайно динамічною природною системою та знаходиться у постійному розвитку. Саме тому на будь-які прояви антропогенного втручання вона реагує миттєво, іноді із великою кількістю негативних наслідків.

Починаючи із середини ХХ століття, в межах берегової зони значно поширились процеси антропогенного перетворення, в деяких випадках відповідна діяльність спричинила поширення певної кількості негативних наслідків [3]. Для запобігання проявлення відповідних наслідків та для вирішення існуючих проблем, необхідно ведення постійного моніторингу стану берегової зони.

Відповідним науковим спрямуванням займається берегознавство, воно представляє собою комплексну міждисциплінарну науку, яка сформувалася у складі географії на початку ХХ ст. В основі берегознавства лежать праці Д. Джонсона, П.К. Божича, Б.Ф. Добриніна, В.П. Зенковича, Д.Г. Панова, О.К. Леонтьєва та інших дослідників [1, 2, 4, 5]. Завдяки працям відповідних дослідників, був створений єдиний понятійний апарат, що став основою підручників, довідників, словників та енциклопедій з геоморфології морських берегів.

На даний момент в Україні берегознавство розвивається завдяки активній науковій діяльності Ю.Д.Шуйського та Г.В.Вихованець. Відповідні науковці розробляють теоретичні засади даної науки та наголошують на її великому практичному значенні [2, 6]. Ю.Д. Шуйський [7] розробив основи стратегії промислового, рекреаційного та гідротехнічного будівництва в межах берегової зони. Відповідна стратегія базується на наступних елементах:

- Інформаційне обґрунтування.
- Пріоритет натурних спостережень.
- Відповідність методів дослідження рівню організації природної системи.
- Багатофакторність розвитку та комплексність дослідження.
- Перспективи будівельної діяльності.
- Багатофункціональність будівельних об'єктів.
- Природа повинна відпочивати.
- Не підривати екологічної рівноваги.

Ці стратегічні елементи були окреслені Ю.Д. Шуйським [7] на основі багатолітніх спостережень за реакцією природної системи берегової зони на антропогенне втручання. Мета розробки цієї стратегії полягає в досягненні оптимального природокористування в береговій зоні в теперішньому та майбутньому.

Загальна довжина берегової зони Чорного моря в межах України дорівнює 1829,1 км [2], з яких 1009 км належить до абразійних, які відступають з серед-

німи швидкостями від 0,1 до 6 м/рік. Посилення абразії берегів за останні десятиріччя спричинено підйомом рівня Світового океану, зменшенням твердого стоку рік, збільшенням антропогенного навантаження на берегову зону [3]. За таких умов, постає важливе питання про постійне впровадження різних берегозахисних заходів для оптимізації природокористування на різних ділянках берегової зони Чорного моря.

Як відомо [8, 9], у сучасній практиці берегозахисних робіт використовуються активні (буни, хвилерізи) та пасивні (хвилевідбійні стіни, захисні дамби, бетонні схили, кам'яні нагромадження) засоби. Основними матеріалами для виконання конструкцій берегозахисту є бетон та залізобетон, що використовуються для виготовлення збірних, монолітних елементів та частин споруд. В умовах агресивного хіміко-біологічного середовища та абразійного механічного впливу на споруди рухомих твердих часток замість звичайного гідротехнічного бетону використовують камнебетон та кремнебетон. Природне каміння твердих кристалічних порід використовують у вигляді щебеню та гравію, монолітів, глиб, валунів та ін. [2, 8, 9].

Внаслідок проведення різноманітних берегозахисних заходів, в межах берегової зони Чорного моря відбулися значні зміни морфологічного, динамічного, літологічного, гідрологічного характеру, а також негативні трансформації біологічного середовища [2, 8, 9, 10]. Серед перелічених наслідків берегозахисного будівництва найбільш досліджені зміни у геологічному та гідрологічному середовищах. Зміни, які відбуваються у біологічному середовищі, є менш дослідженими та потребують подальшого вивчення.

Ми проаналізували літературні джерела [1, 2, 3, 11, 12] та визначили можливі наслідки трансформації біологічного середовища:

1. Знищення представників рослинного і тваринного світу, яке здійснюється у випадках трансформації літологічного субстрату підводного схилу, придатного для нересту донних видів риб і безпосередній загибелі відкладеної в період розмноження ікри при спорудженні різних берегозахисних форм, а також загибелі рибокормових рослинних організмів;

2. Створення гідрологічних умов, несприятливих для існування флори та фауни, які призводять до загибелі або деградації представників різних видів. Відповідні умови пов'язані із проявленням різних типів прибережних течій, які створюють рухомість не лише водної товщі, а і донного субстрату.

3. Створення несприятливих літологічних умов, які не сприяють існуванню корінних представників флори та фауни. Відповідні умови пов'язані із накопиченням в межах берегової зони мулистих фракцій.

4. Забруднення навколишнього середовища хімічними та біологічними речовинами, а також механічними елементами, які суттєво змінюють властивості прибережних вод.

Відповідно, при будівництві або відновленні будь-яких берегозахисних споруд, обов'язково необхідно враховувати можливі наслідки для біологічного середовища берегової зони моря.

Література:

1. Зенкович, Всеволод Павлович. Основы учения о развитии морских берегов / В.П. Зенкович. – Москва: Изд-во АН СССР, 1962. – 710 с.
2. Шуйський, Юрій Дмитрович. Типи берегів Світового океану / Ю.Д.Шуйський. – Одеса: «Астропрінт», 2000. – 480 с.

3. Александров Б.Г. Экологические последствия антропогенного преобразования прибрежной акватории Черного моря в XX веке / Б.Г. Александров // Исследование береговой зоны морей. – Киев: ТОВ «Карбон ЛТД», 2001. – С. 25-33.
4. Каплин П.А. Берега / П.А. Каплин, О.К. Леонтьев, С.А. Лукьянова, Л.Г. Никифоров – Москва: Мысль, 1991. – 480 с.
5. Бровко, Павел Федорович. Основы береговедения / П.Ф. Бровко. – Владивосток: Изд-во Дальневост. унив., 1997. – 112 с.
6. Вихованець Г.В. Еоловий процес на морському березі: Монографія. – Одеса: Астропринт, 2003. – 368 с.
7. Шуйський Ю. Д. Основы стратегии строительства в береговой зоне Черного и Азовского морей / Ю. Д. Шуйський // Исследование береговой зоны морей / Ю. Д. Шуйський. – Киев: ТОВ «Карбон ЛТД», 2001. – С. 8–23.
8. Пешков В.М. Береговая зона моря / В.М.Пешков. – Краснодар: Лагон-2003.–350 с.
9. Мишин А.В. Волнозащита акваторий и берегов / А.В. Мишин. – ООО УИПК «ЕксОб», 2003. – 176 с.
10. Давидов О.В., Роскос О.М. Особливості проведення берегозахисних робіт на берегах що розвиваються в умовах домінування штормових нагонів // Теоретические и прикладные проблемы современной географии. Материалы международной научной конференции, памяти академика Г.И. Швевса. – Одесса: Изд-во ВМВ, 2009. – С. 59-61.
11. Зайцев, Ювеніалій Петрович. Чорноморські береги України / Ю.П. Зайцев. – К.: Академперіодика, 2008.– 242 с.
12. Стецюк В.В. Еколого-геоморфологічні проблеми морських узбереж із погляду морфокліматичної зональності //Исследование береговой зоны морей. – Киев: Карбон ЛТД. – 2001. – с. 204 – 214.

Н.П. Анінко

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
veprik.geogr@gmail.com*

НАЗВИ ВУЛИЦЬ ЧЕРНІВЦІВ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПОЛІЕТНІЧНОСТІ МІСТА ТА ЇХ ПРЕДСТАВЛЕННЯ В ЕКСКУРСІЙНИХ МАРШРУТАХ

Поліетнічність міста Чернівці найяскравіше проявилась в період перебування міста у складі Австрійської (з 1867 року – Австро-Угорської імперії). Розглянемо це на прикладі сучасних назв вулиць міста, оскільки поліетнічність настільки яскраво відображена в них, що спостережливому туристу важко це не помітити.

Етнічний склад міста Чернівці у XX столітті насильницькими шляхами був значно змінений, і сьогодні не є таким різноманітним, яким був перед Другою світовою війною. Але незважаючи на це, пам'ять про Чернівці не тільки поліетнічні, але й толерантно поліетнічні збережена та продовжує відроджуватись [1, 2].

В місті Чернівці до Другої світової війни найчисленнішими були *єврейська, українська, румунська, німецька та польська громади*. В назвах вулиць це теж простежується. В історичній частині міста Чернівці багато вулиць отримали назви на честь відомих чернівчан, які були представниками цих п'яти етнічних громад. В Чернівцях нечисленною, проте впливовою була вірменська громада, і в назвах вулиць це також відображено. У таблиці 1 подано перелік назв вулиць міста Чернівці на честь відомих мешканців. Цей перелік подано із вказів-

кою на приналежність до етнічної громади та із врахуванням періодів життя відомих чернівчан (XIX – середина XX ст. та друга половина XX ст.).

Таблиця 1

Вулиці Чернівців на честь відомих мешканців міста

№	Ім'я та прізвище відомої особи	Діяльність та роки життя	Приналежність до етнічної громади
<i>Відомі чернівчани XIX – середини XX ст.</i>			
1	Антон Кохановський	<i>Громадсько-політичний діяч міста Чернівці та Буковини, 1817-1906 рр.</i>	польська
2	Арон Пумнул	<i>Письменник, один з фундаторів духовного життя румунів Буковини, 1818-1866 рр.</i>	румунська
3	Аурел Ончул	<i>Політичний діяч, доктор права, депутат Австрійського парламенту, 1864-1921 рр.</i>	румунська
4	Василь Сімович	<i>Мовознавець, філолог і культурний діяч, дійсний член НТШ, 1880-1944 рр.</i>	українська
6	Дмитро Загул	<i>Поет, літературознавець, критик, публіцист, громадський діяч, 1890-1944 рр.</i>	українська
7	Еліезер Штейнбарг	<i>Байкар, драматург, поет, педагог, громадський діяч. Класик єврейської літератури на ідиш, 1880-1932 рр.</i>	єврейська
8	Євген Гакман	<i>Церковний, громадський, політичний та культурний діяч, перший Митрополит Буковини і Далмації, 1793-1873 рр.</i>	українська
10	Кароль Мікулі	<i>Піаніст, композитор, педагог, фольклорист та громадський діяч, 1821-1897 рр.</i>	вірменська
11	Костянтин Томащук	<i>Громадсько-політичний діяч, перший ректор Чернівецького національного університету, 1840-1889 рр.</i>	українська
12	Лук'ян Кобилиця	<i>Громадський і політичний діяч, керівник селянського руху на Буковині в 1840 рр., 1812-1851 рр.</i>	українська
13	Міхай Емінеску	<i>Поет, класик румунської літератури, публіцист, громадсько-культурний діяч, 1850-1889 рр.</i>	румунська
14	Мирон Кордуба	<i>Історик, географ, етнограф, археограф, бібліограф, публіцист, педагог, громадсько-політичний діяч, 1876-1947 рр.</i>	українська
15	Ольга Гузар	<i>Учасниця жіночого руху на Буковині, авторка місцевих часописів, 1885-1945 рр.</i>	українська
16	Ольга Кобилянська	<i>Відома письменниця, 1863-1942 рр.</i>	українська
17	Омелян Попович	<i>Педагог, публіцист, громадський та політичний діяч Буковини, 1856-1930 рр.</i>	українська
18	Пауль Целан	<i>Відомий німецькомовний поет і перекладач, 1920-1970 рр.</i>	єврейська
19	Сергій Канюк	<i>Громадський діяч, письменник, педагог, публіцист, 1880-1945 рр.</i>	українська
20	Сидір Воробкевич	<i>Письменник, композитор, редактор часописів Буковини, 1836-1903 рр.</i>	українська
21	Степан Смаль-Стоцький	<i>Мовознавець, педагог, громадсько-політичний, культурний, економічний діяч Буковини, 1859-1938 рр.</i>	українська
22	Юрій Федькович	<i>Відомий письменник, культурно-освітній діяч національного відродження українців Буковини, 1834-1888 рр.</i>	українська

23	Якоб фон Петрович	<i>Громадський діяч, мер міста Чернівці, 1815-1869 рр.</i>	вірменська
<i>Відомі чернівчани другої половини ХХ ст.</i>			
24	Володимир Івасюк	<i>Відомий композитор і поет, 1949-1979 рр.</i>	українська
25	Іван Миколайчук	<i>Кіноактор, кінорежисер, сценарист, 1941-1987 рр.</i>	українська
26	Ірина Вільде	<i>Письменниця, 1907-1982 рр.</i>	українська
27	Назарій Яремчук	<i>Естрадний співак, народний артист УРСР, 1951-1995 рр.</i>	українська
28	Павло Каспрук	<i>Почесний громадянин міста Чернівці та його багаторічний керівник, 1940-1991 рр.</i>	українська
29	Сіді Таль	<i>Популярна співачка та акторка, 1912-1983 рр.</i>	єврейська

Деякі вулиці Чернівців отримали свою назву від етнічних громад міста, що проживали у ньому або споруд, які репрезентували їх: *Українська, Вірменська, Турецька, Синагоги, Руська*. Треба відзначити, що на цих вулицях мирно жили представники різних етнічних громад міста Чернівці [3].

У Чернівцях також можна зустріти вулиці на честь відомих осіб, які відвідували місто. Вони теж були представниками різних етносів (*Іван Франко, Шолом-Алейхем, Йосип Главка, Михайло Грушевський, Леся Українка*). Чернівці мають вулиці на честь відомих діячих світової культури: німецьких поетів *Йоганна Фрідріха Шиллера, Йоганна Вольфганга фон Гете, Генріха Гейне*, композитора і піаніста *Людвіга ван Бетховена*, австрійського композитора *Вольфганг Амадея Моцарта*, польського поета *Адама Міцкевича*. Назви перших двох вулиць існували в австрійський період міста.

Пропонуємо тематичний екскурсійний маршрут, в якому розкривається поліетнічність Чернівців в назвах вулиць міста. Цей екскурсійний маршрут під назвою «*Чернівецька поліетнічність в назвах вулиць*» розпочинається на вулиці *Синагоги* і далі проходить через вулиці: *Петра Сагайдачного, Турецьку, Андрея Шептицького, Українську, Руську, Якоба фон Петровича, Вірменську, Ольги Кобилянської, Антона Кохановського, Головну, Івана Франка, Міхая Ємінеску* та завершується на Театральній площі. В розповіді екскурсорода на маршруті головний акцент робиться на назвах вулиць, через які він проходить, та на назвах прилеглих вулиць (*Кароля Мікулі, Митрополита Гакмана, Адама Міцкевича, Йоганна Фрідріха Шиллера, Еліезера Штейнбарга*). Екскурсорода розповідає про життя, творчість відомого чернівчанина, або про історію етнічної громади міста на честь якої названа вулиця. Розповідає також про історію виникнення назв вулиць на честь відомих осіб, які не були чернівчанами (*Петра Сагайдачного, Андрея Шептицького, Івана Франка, Адама Міцкевича, Йоганна Фрідріха Шиллера*). Більш детально цей екскурсійний маршрут буде представлено в наступній публікації.

Література:

1. Аніпко Наталія, Боровяк Оксана, Поліетнічна та поліконфесійна толерантність Чернівців як фактор туристичної привабливості міста і роль в розвитку екскурсійної справи / Наталія Аніпко, Оксана Боровяк: матеріали Х Міжн. наук. конференції [«Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід»], (Львів, 7-9 жовтня 2016 р. / М-во освіти і науки України, Львівський нац. ун-т ім. І.Франка). – Львів: Львівський нац. ун-т ім. І.Франка, 2016. – С.19-23.

2. Аніпко Н. П. Методична розробка екскурсії «Чернівці – ковчег під вітрилами толерантності» / Н. П. Аніпко. // Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки. – 2017. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2017_1_3.
3. Никирса М. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ / [Текст]. – Чернівці, 2008.

О.О. Афанасьєва

*Херсонський державний університет,
afanasieva_alena@yahoo.com.ua*

АНАЛІЗ ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ УМОВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

Постановка проблеми. В наш час, суспільна географія приділяє значну увагу вивченню глобальних екологічних проблем. Зміни, що відбуваються від антропогенного впливу, впливають на безпеку та умови життєдіяльності (екологічну безпеку) населення. В свою чергу, екобезпека навколишнього середовища у значній мірі визначає ступінь сприятливості еколого-географічної ситуації. В свою чергу, екологічні проблеми знаходять своє відображення в екологічній ситуації відповідних територій. Впровадження на національному та регіональному рівнях головних принципів сталого розвитку зумовлює актуальність вивчення територій з певною екологічною ситуацією. Таким чином, розгляд особливостей формування і розвитку екологічної ситуації обласного регіону є складовою дослідження проблеми якості життя та умов проживання населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам екологічної безпеки та формуванню еколого-географічної ситуації (ЕГС) в цілому присвячено наукові праці відомих українських вчених: Барановського В.А., Гродзинського М.Д., Данилишина Б.М., Ігнатенка М.Г., Лісовського С.А., Олійника Я.Б., Руденка В.П., Руденка Л.Г., Степаненка А.В., Топчієва О.Г., Царика Л.П. та інших.

Виклад основного матеріалу. За І.М. Вітенко, еколого-географічну ситуацію розуміють як зафіксований на певний період часу сукупний стан компонентів навколишнього середовища стосовно певного суб'єкта дослідження (населення) на певній території. Природно-екологічний аспект екологічної ситуації відображає екологічний стан природного середовища (рівень забруднення, біологічну продуктивність, стійкість природних систем до антропогенних навантажень, ступінь антропогенної перетвореності ландшафтів), його можливість до саморегуляції і самовідновлення, забезпечення комфортних умов життєдіяльності населення [1, с. 275]. В свою чергу, Л.П. Царик визначає еколого-географічну ситуацію як стан в конкретний період в певному регіоні навколишнього середовища, ступінь його відповідності санітарно-гігієнічним нормам життя населення і природно-екологічним умовам існування живих організмів. Вчений виділяє наступні аспекти, за якими проводиться аналіз регіону: природно-екологічні (відображає екостан природного середовища), соціально-екологічні (відображає всі сторони соціального середовища) та економіко-екологічні (відображає масштаби, характер і

структуру господарського природокористування та рівень техногенних навантажень на довкілля) [3, с. 64].

В геоекологічних дослідженнях ЕГС України можна розглядати на різних рівнях: державному, регіональному, локальному, місцевому. До основних факторів формування ЕГС України відносяться:

- історично висока освоєність території;
- різноманітний природно-ресурсний потенціал, який поєднує мінеральні, земельні, лісові, водні, рекреаційні ресурси, і значна його освоєність;
- інтенсивна насиченість виробництвом, незадовільна структура виробництва, за рахунок надмірного розвитку енерго та ресурсомістких галузей, які виступають основними джерелами забруднення навколишнього середовища;
- високий рівень урбанізації центральних і східних регіонів;
- територіальна скупченість різноманітних природо користувачів;
- недостатність інвестицій в природоохоронну діяльність на даному етапі розвитку.

Соціо-економіко-географічне середовище є визначальним компонентом у формуванні відповідного рівня екологічної ситуації регіону, його добробуту та умов життєдіяльності населення [2, с. 172].

Якщо говорити про конкретний регіон, а в нашому випадку це територія Херсонської області, то до основних факторів формування еколого-географічної ситуації в Херсонській області слід віднести: високу освоєність території, високий рівень використання земельних ресурсів, низький рівень екологічної інфраструктури, низький рівень структури природокористування, незадовільний рівень екологічної культури населення області. Відповідно, наведені фактори, мають негативний вплив та ведуть до ускладнення екологічної ситуації в регіоні дослідження.

Аналізуючи екологічну ситуацію Херсонської області, в першу чергу слід охарактеризувати стан атмосфери, водних та земельних ресурсів, які в сукупності складають екологічний потенціал території, що визначається його географічним положенням, природними умовами та факторами.

Таким чином, можна зробити висновок, що існує багато різних поглядів на сутність та статус ЕГС в системі досліджень регіону. Зазначимо, що еколого-географічна ситуація акумулює широке коло суспільних відносин, що проявляється через багаторівневу систему індикаторів стану та умов життєдіяльності як окремої людини, так і певного регіону.

Література:

1. Вітенко І.М. Чинники формування та особливості прояву екостанів природних компонентів та екоситуації на теренах Тернопільської області/ Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім.В.Гнатюка. Серія: Географія. Спеціальний випуск: стале природокористування: підходи, проблеми, перспектива / І.М.Вітенко – Тернопіль: СМП «Тайп». – №1 (випуск 27). – 2010. – 472 с.
2. Машкова О.В. Суспільно-географічні відношення і звязки формування якості життя населення/ Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирский, 2007. – 360 с.
3. Царик Л.П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика / Л.П. Царик. – Тернопіль: «Навчальна книга – Богдан», 2006. – 256 с.

О.О. Афоніна

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
afoninaolenan@gmail.com*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ МІСЬКОЇ ТА СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТЕЙ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Безпосередніми характеристиками життєвого рівня населення є величина і структура споживання. У споживчій поведінці домогосподарств Чернігівської області відбулися значні зміни, що супроводжуються соціальними втратами за рахунок збільшення нерівномірного розподілу доходів, посилення диференціації, зростання масштабів бідності та поглиблення соціальної несправедливості в суспільстві. Дослідження споживчої поведінки домогосподарств є актуальним і має велике значення для розробки заходів соціальної політики держави.

Важливою рисою добробуту домогосподарств є споживчі витрати населення, які демонструють фінансові можливості громадян у придбанні товарів продовольчого і непродовольчого призначення, організації і проведенні відпочинку, задоволенні освітніх, побутових потреб і потреб з охорони здоров'я та ін. На початок 2016 р. сукупні витрати домогосподарств Чернігівської області склали 29,3 млн грн. [1]. У номінальному вираженні вони зросли на 78,6% у порівнянні з 2010 р (у середньому на 13% щороку).

Важливим показником оцінки рівня життя населення є аналіз обсягів споживчих витрат у домогосподарствах міських та сільських поселень.

Таблиця 1

Динаміка обсягів споживчих витрат у домогосподарствах міських та сільських поселень Чернігівської області, грн./на 1 домогосподарство/за місяць [1]

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Всі домогосподарства	2091,35	2365,92	2408,28	2626,68	2801,44	3744,51
Домогосподарства міських поселень	2400,78	2825,06	2798,56	3041,45	3160,55	4372,44
Домогосподарства сільської місцевості	1667,38	1731,82	1853,21	2026,66	2275,75	2811,10

Відповідно до даних табл. 1, починаючи з 2010 р. спостерігається стабільне збільшення споживчих витрат домогосподарств Чернігівської області. Так, за період з 2010 по 2015 рр. обсяги споживчих витрат у домогосподарствах збільшилися на 79,0% і склали 3744,51 грн (пересічно на 15,8% щороку). Пік зростання обсягів споживчих витрат спостерігався протягом 2014-2015 рр (на 33,7%). Дана ситуація пояснюється з одного боку, розвитком споживчої культури населення та кредитної системи, яка необхідна для придбання товарів довготривалого використання, а з іншого боку, кризові явища у всіх сферах життєдіяльності країни та військовий конфлікт на сході України призвели до формування такої моделі споживчої поведінки домогосподарств, за якої дохід використовується для задоволення первинних потреб домогосподарств.

Аналіз даних табл. 1 свідчить, що за досліджуваний період споживчі витрати домогосподарств міських та сільських поселень мали неоднакові темпи зро-

стання. Так, споживчі витрати домогосподарств міської місцевості зросли на 82,1%, а сільської – на 68,6%.

Як показують статистичні дані, споживчі витрати домогосподарств міських поселень Чернігівської області перевищують аналогічний показник домогосподарств сільської місцевості. Причому збільшилася різниця обсягів споживчих витрат між домогосподарствами різних типів поселень. Так, у 2010 р. обсяги споживання у домогосподарствах міських поселень були на 44,0% вищими ніж у домогосподарствах сільської місцевості, тоді як у 2015 р. різниця обсягів споживання становила 55,5%. Зростання обсягів споживчих витрат у домогосподарствах міських поселень пояснюється більшим набором товарів і послуг та підвищенням їх вартості.

Стан економіки регіону важко оцінити без аналізу структури споживання домогосподарств, які є головними і кінцевими споживачами вироблених товарів та послуг (табл. 2).

Таблиця 2

Структура обсягів споживчих витрат у домогосподарствах Чернігівської області, грн./на 1 домогосподарство/за місяць [1]

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Споживчі витрати, усього	2091,35	2365,92	2408,28	2626,68	2801,44	3744,51
Витрати на продукти харчування	1254,49	1346,31	1308,84	1443,27	1489,96	1958,43
Витрати на алкогольні напої та тютюнові вироби	76,78	89,1	83,27	88,82	100,61	124,63
Витрати на непродовольчі товари	192,58	221,35	223,01	257,25	302,43	373,9
Витрати на оплату послуг	522,86	648,03	732,43	763,86	827,07	1164,84
Інші види споживчих витрат	44,64	61,13	60,73	73,48	81,37	122,71

У структури споживчих витрат домогосподарств Чернігівської області вагоме місце займають витрати на придбання продуктів харчування та оплату послуг. Варто зазначити, що ці витрати є найбільш значимі у домогосподарствах будь-якого регіону України. Згідно з даними табл. 2, лівову частку витрат складають витрати на продукти харчування (52,3% у 2015 р. проти 60,0% у 2010 р). Друге місце у витратах займають витрати на оплату послуг. Їх питома вага у структурі споживчих витрат у 2015 р. становила 31,1%, що на 6,1% більше порівняно з 2010 р. Третє місце займають витрати на непродовольчі товари, частка яких складає 10,0% у 2015 р. проти 9,2% у 2010 р. Найменша питома вага належить витратам на придбання алкогольних напоїв і тютюнових виробів та іншим видам споживчих витрат – 3,3% і 3,2% відповідно.

Структурні відмінності у витратах домогосподарств різних типів поселень суттєво не відрізняються, незважаючи на різні споживчі можливості домогосподарств міських та сільських поселень Чернігівської області (Рис. 1).

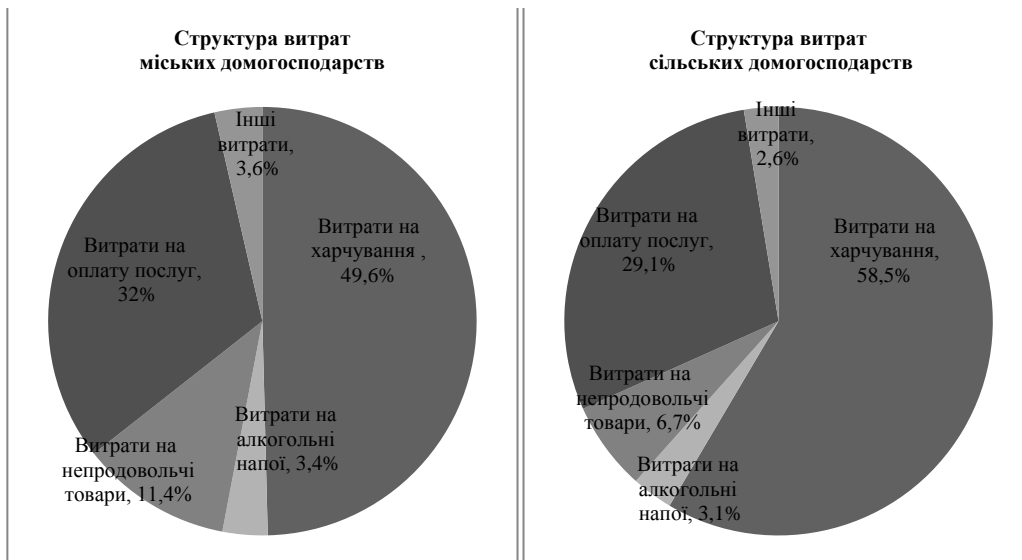

Рис. 1. Структура споживчих витрат домогосподарств міської та сільської місцевостей Чернігівської області у 2015 р. [1]

Приблизно половину споживчих витрат домогосподарств міських поселень Чернігівської області складають витрати на придбання продуктів харчування, у той час як продовольчі витрати домогосподарств сільської місцевості є вищими (58,5%). Натомість придбання непродовольчих товарів має значно більшу питому вагу у бюджеті домогосподарств міської місцевості (11,4%), ніж у бюджетах селян (6,7%). Вагому частку споживчих витрат міських та сільських домогосподарств складають витрати на оплату послуг (32,0% і 58,5% відповідно), що пов'язано з підвищенням тарифів на житлово-комунальні та інші види послуг.

Аналіз динаміки структури споживчих витрат демонструє їх збільшення у домогосподарствах як міських так і сільських поселень Чернігівської області (за виключенням витрат на непродовольчі товари у господарствах сільської місцевості). У видатках міських домогосподарств найбільше зросли такі складові споживчих витрат як витрати на придбання непродовольчих товарів (на 157,9%) і витрати на оплату послуг (на 121,9%). У видатках домогосподарств сільської місцевості найбільший приріст зафіксовано у витратах на оплату послуг (на 117,5%) та придбання продуктів харчування (на 64,4%).

Отже, споживчі витрати домогосподарств – один з найбільш красномовних макроекономічних показників, що яскраво демонструє поточний стан економіки та загальний рівень її розвитку. На фоні скорочення грошових доходів населення формується «захисна» модель споживчої поведінки міських та сільських домогосподарств Чернігівської області яка виступає адаптаційним заходом з огляду на погіршення соціально-економічної ситуації і невизначеності перспектив її подальшого розвитку.

Література:

1. Головне управління статистики у Чернігівській області. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://chernigivstat.gov.ua/statdani/>.

О.Б. Багмет

Інститут географії НАН України,

bagmet@ukr.net

ОЦІНКА ГЕОМОРФОЛОГІЧНИХ УМОВ ПРИ ГІДРОТЕХНІЧНОМУ БУДІВНИЦТВІ

При дослідженні питань економічної ефективності, безпеки будівництва і подальшої експлуатації гідротехнічних споруд, рельєф має надважливе значення. Адже з рельєфом пов'язані: особливості формування пліоцен-четвертинних відкладів, які є фундаментом та вміщуючим середовищем для більшості інженерних споруд; динаміка прояву екзогенних процесів; стійкість території тощо.

Проектування, будівництво та експлуатація гідротехнічних споруд нерозривно пов'язані зі збиранням та аналізом інженерно-геологічної та інженерно-геоморфологічної інформації, що забезпечує розв'язання специфічних завдань кожного з цих етапів. Складність таких досліджень для водосховищ пов'язана з необхідністю враховувати всю багатоплановість впливу різних факторів та передбачати наслідки їх взаємодії не тільки в межах власне гідроспоруд, але і в зонах впливу водосховищ [Бондарик, 1986].

При проектуванні, будівництві і експлуатації гідротехнічних споруд інженерно-геоморфологічні дослідження рекомендується проводити за такими основними напрямками [Симонов, 1993]: 1) при виборі будівельного майданчика, коли вирішується питання про доцільність будівництва і аналізуються різні варіанти розміщення створу гідроелектростанції в межах річкової долини; 2) в межах вже обраного будівельного майданчика з метою детального вивчення стійкості рельєфу, його генезису та інтенсивності прояву сучасних екзогенних процесів, а також укладання короткострокових прогнозів взаємодії процесів з інженерними об'єктами в період будівництва; 3) при складанні довгострокового прогнозу взаємодії гідротехнічних об'єктів з природним середовищем і насамперед з рельєфом; 4) для оцінки території у зв'язку із вирішенням завдань з охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування; 5) при розробці рекомендацій щодо попередження та запобігання можливих негативних наслідків взаємодії гідротехнічних об'єктів із навколишнім середовищем на стадії будівництва та експлуатації, а також для вибору режиму експлуатації гідрооб'єкту з метою вирішення завдань управління природно-технічної геоморфологічною системою.

Дослідження інженерно-геологічних та інженерно-геоморфологічних умов на проектному етапі полягає у: аналізі геоморфологічної будови річкової долини; виділенні меж між пухкими і щільними породами; встановленні домінуючих екзогенних процесів та можливих напрямів змін рельєфу і геологічної будови; встановленні зон тектонічних порушень, підвищеної тріщинуватості порід, карстових порожнин тощо. Комплексний аналіз цих факторів дозволяє обґрунтувати виділення в долині річки оптимальних ділянок для спорудження гідровузлів та будівництва водосховищ.

Вибір ділянки для закладання створу греблі визначається з урахуванням: стійкості схилів у цілому та зокрема в місці прилягання греблі; морфометричних характеристик рельєфу (ступінь розчленованості, кути нахилу поверхні, показники енергії рельєфу); особливостей прояву екзогенних процесів (спектр

та інтенсивність прояву); стійкості порід до розмиву, що визначає порогові показники переробки берегів; гідрогеологічних умов регіону.

При проектуванні гідротехнічних споруд, на стадії техніко-економічного обґрунтування, важливим фактором, який визначає вибір будівельного майданчика для гідровузла і розташування водосховища, його розміри і форму, довжину і висоту греблі, ширину її основи, можливу компоновку інженерних споруд в межах гідровузла, є морфометричні характеристики рельєфу. На стадії будівництва і експлуатації водосховищ та гідротехнічних споруд можуть виникнути проблеми, пов'язані з недостатньою оцінкою стійкості рельєфу, геоморфологічних умов фільтрації, затоплення земель, переробки берегів водосховищ, заболочування прилеглих територій тощо. Розвиток цих процесів супроводжується зміною фізико-механічних властивостей ґрунтів, зменшенням їх несучої здатності, що призводить до деформацій споруд та їх руйнування.

Тому при проектуванні інженерного захисту територій та споруд, визначені загальної стійкості території, рельєф відіграє одну з ключових ролей. Від рельєфу та особливостей геологічної будови території залежать і глибини закладання елементів захисних споруд.

Висновки. При утворенні та експлуатації водосховищ відбуваються істотні та різноманітні зміни природних і господарських умов в зоні впливу водосховища. Порушення динамічної рівноваги в межах берегових систем водосховищ зумовлює їх переформування – розмив, оповзання та акумуляція відкладів. Рельєф відіграє важливу роль на стадіях планування, будівництва, експлуатації водосховища, а також при прогнозі можливих змін геологічного середовища, особливостей динаміки екзогенних процесів та розробці заходів інженерного захисту.

У цілому масштаби гідротехнічного будівництва в Україні значною мірою змінили характер перебігу екзогенних процесів (ерозії, гравітаційних процесів, абразії, суфозії тощо), а затримання великих обсягів води у водосховищах Дніпровського каскаду впливає і на статику земної кори, уможливаючи прояви техногенної сейсмічності. Як наслідок цих процесів відзначається зменшення сейсмічної стійкості порід (через їх підтоплення та водонасичення), забруднення підземних вод, засолення і осолонцювання ґрунтів, їх вторинне заглиблення, залуження і заболочування. Прогнозування розвитку цих процесів належить до числа найважливіших завдань інженерної, антропогенної та екологічної геоморфології.

Література:

1. Бондарик Г.К. Методика инженерно-геологических исследований. – М.: Недра, 1986. – 333 с.
2. Симонов Ю.Г., Кружалин В.И. Инженерная геоморфология. – М.: Изд-во МГУ, 1993.–208 с.

О.І. Безносюк

*Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,
beznosiokoi_kv@bigmir.net*

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАВЧАЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ ТУРИСТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Динамічне життя висуває суспільний запит щодо виховання творчої особистості, здатної, на відміну від людини – виконавця, самотійно мислити, генерувати оригінальні ідеї, приймати сміливі, нестандартні рішення, ще й швидко адаптуватись до змін. Тому, бути творчою цілеспрямованою особистістю, здатною до передбачення та втілення власної життєвої стратегії, сьогодні дуже актуально.

Враховуючи стрімкий розвиток туристичної індустрії, з використанням сучасних методів, форм і підходів до створення туристичного продукту, необхідно мати потенціал випускників з даного напрямку, які зможуть конкурувати на ринку праці та будуть впровадниками нових ідей. Для підготовки такого рівня кадрів необхідно постійно моніторити ситуацію туристичного ринку і вчасно адаптовувати навчальні програми спеціальності «Туризм».

Однією з цікавих і творчих форм підготовки професійних кадрів є проектна діяльність.

Слово *proect* в перекладі з латинської означає *кинутий уперед задум*, тому *проектна діяльність, спираючись на творчість, інноваційну діяльність завжди націлена на створення продукту та послуг, які мають об'єктивну й суб'єктивну новизну, особистісну та суспільну значущість* [1]. Мова йдеться не про відтворення вже відомого туристичного маршруту, екскурсії, подорожі, а про створення нового, до цього не відомого продукту – обов'язкового кращого.

Виконуючи проектну роботу студенти відпрацьовують навички самотійної, планової, систематичної роботи, виховують у собі прагнення до створення нового продукту, формують погляд про перспективи його практичного використання; розвивають морально-трудова якості, працелюбність, знаходять загальноціннісні мотиви у виборі професії [2].

У свідомості студента це має таке визначення: «Все, що я пізнаю, я знаю, для чого мені потрібно і де я можу ці знання застосувати» [3].

Останнім часом уявлення про суть проектування, сферу його використання суттєво змінилися. Донедавна проектування пов'язували переважно з інженерною діяльністю в галузях машинобудування, приладобудування, архітектури і розумілось як підготовчий етап виробничої діяльності. Сьогодні проектування розглядається як *особливий вид діяльності*, який різниться від наукової та виробничої, а сфера його використання охоплює всі ланки соціального організму, включаючи і систему туризму.

Головним є те, що в основі проектної технології лежать: розвиток пізнавальних навичок, розвиток наполегливості, творчості, спрямованості на кінцевий результат, уміння самотійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі.

А це дозволяє кожному студенту будувати власну освітню траєкторію [3].

У загальних рисах будь-який проект – це спочатку ідея чи задум, а вже потім план для їх реалізації, а вже на наступному етапі – практичне втілення або

дослідження, яке можна виконати на прикладі послідовного та більш ґрунтовного дослідження у вигляді спочатку курсової роботи, потім бакалаврської і, як аналітично-дослідницький проект, у вигляді магістерської роботи.

Дуже важливим є питання щодо структури проектної діяльності: мотивація, зміст, мета проекту, методи, засоби, предмет, функції, внутрішні і зовнішні умови, результат та етапи виконання проектної роботи.

Навчальне проектування передбачає послідовне моделювання процесу розв'язання проблемних ситуацій. Студенти особисто обирають тему проекту, яка може бути вдосконаленням відомої туристичної пропозиції або внесенням нової розробки в туристичну галузь [4].

Працюючи над проектом, студент закріплює знання з фахових предметів, основ підприємницької діяльності, засвоює набуті вміння та навички виконання економічних, міні-маркетингових та інших операцій. Допомогає виробити і закріпити звичку до аналізу споживчих, економічних, екологічних ситуацій, здатність оцінювати ідеї, виходячи з реальних потреб, матеріальних можливостей, вміння обирати найбільш вдалий економічний варіант об'єкта проектної діяльності, який відповідав би вимогам європейського та світового рівня.

В результаті студенти досліджують можливі оптимальні шляхи досягнення мети проекту, а практичний результат оформлюють письмовим звітом. Далі відбувається публічний захист і аналіз підсумків проектування.

Серед умінь творчого характеру, досліджується вміння створювати *банк ідей та пропозицій*, який впорядковує інформацію з метою її аналізу, що прискорює процес вироблення творчих ідей і, відповідно, створення нового продукту чи його вдосконалення. Результат проектування повинен бути «відчутним», тобто, конкретним [2].

Наприклад, на кафедрі менеджменту туризму Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» вдалося змістовно наповнити дисципліни «Організація виставкової роботи», «Організація екскурсійного обслуговування», «Організація дозвілля туристів» модулями, в яких вивчаються елементи організації проектної роботи. Все це ґрунтується на знаннях з великої кількості дисциплін: «Маркетинг в туризмі», «Рекламна діяльність в туризмі», «Технологія і організація туристичної діяльності», «Інформаційні системи та технології». Але насамперед – це курс предмету «Організація екскурсійного обслуговування».

Вивчаючи загальні основи організації проектної роботи, можна отримати знання, базові вміння, а головне, навички по створенню нового туристичного продукту.

Позитивним досвідом впровадження цього модулю в курс є велика кількість науково – практичних робіт студентів, виконаних протягом 2013-2017 років та ґрунтування бакалаврських робіт 2015-2017 року на досвіді виконання попередніх проектів.

Література:

1. Батенко Л.П., Загородніх О.А., Ліщинська В.В. Управління проектами: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 231 с.
2. Кобиляцький Л.С. Управління проектами: Навч. Посіб. – К.: МАУП, 2002. – 198 с.
3. Коберник О.М. Інтеграція знань учнів у процесі проектно – технологічної діяльності: Наук. збірник. – К., 2005. – Вип. 12. – С. 57– 64.
4. Тарасюк І.М. Управління проектами: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Каравела, 2004. – 344 с.

В.В. Безуглий

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
Vetalbezugly@ukr.net*

СУЧАСНИЙ СТАН САНАТОРНО-КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ

В останні часи у світі спостерігається бурхливий розвиток лікувально-оздоровчого туризму. З одного боку, це пов'язано з погіршенням стану здоров'я населення, з іншого – підвищенням його життєвого рівня. За наявності багатих і різноманітних умов та ресурсів в Україні досяг високого розвитку комплекс спеціалізованих закладів розміщення санаторно-курортного типу.

На території України у 2016 р. на обліку перебували 1 722 закладів санаторно-курортного господарства, з них більшість (64%) мали сезонний характер своєї діяльності (рис. 1). Це цілком відповідає географічному положенню території України, де протягом року природні умови значно змінюються. Для санаторіїв та закладів із переважанням медичного інфраструктурного комплексу характерна їх цілорічна діяльність. Тобто кліматична складова у здійсненні лікувальних процедур в них не основна. Натомість сезонні заклади представлені переважно будинками та базами відпочинку.

У структурі спеціалізованих закладів розміщення курортно-лікувального спрямування найбільшу вагу мають бази відпочинку (крім турбаз). На них припадає понад 71% від усіх закладів. За типом власності абсолютна більшість із них приватні. На другому місці перебувають санаторії (10%), які представлені переважно об'єктами державної власності зі значним строком (понад 20 років) постійного надавання послуг. Ці інфраструктурні комплекси створювалися ще за радянських часів і у більшості потребують суттєвої модернізації. На третьому місці – санаторії-профілакторії та дитячі санаторії (близько 6% ринку кожен). Ці заклади характеризуються умовами, близькими до тих, у яких перебувають власне санаторії. Четверте місце посідають пансіонати відпочинку (73 одиниці, або близько 4% ринку). Решта категорій менш представлені. Кількісно серед курортно-лікувальних закладів переважають бази відпочинку, а найменше представлені бальнеогрязелікарні та супутні заклади (всього 3 заклади з 1928 р.). До таких закладів належать лікарні у Моршині, Знам'янці та Трускавці.

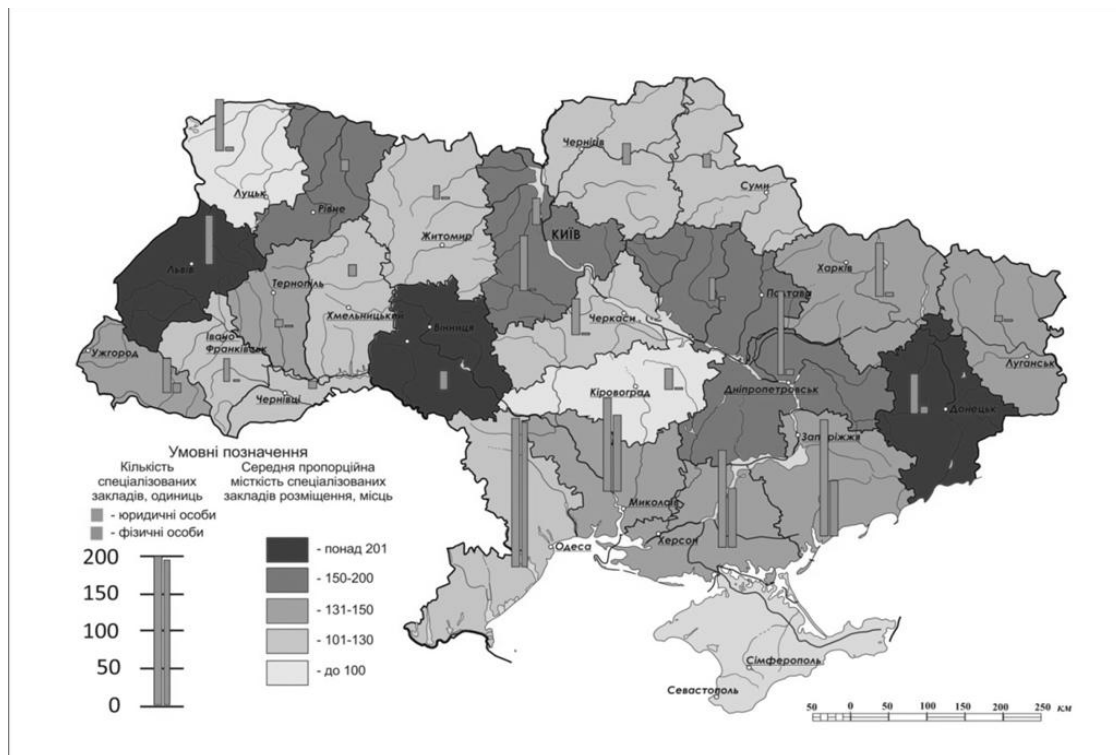

Рис. 1. Кількість та місткість закладів санаторно-курортного господарства України у 2016 р. (за [1])

Протягом сезону 2016 р. у закладах розміщення було зареєстровано 1,5 млн відвідувачів. У структурі закладів ситуація подібна до попередньо описаної – найбільше відпочивальників оздоровилося на базах відпочинку та в санаторіях.

Чимало закладів уже стали непрацюючими, особливо це стосується баз відпочинку (918 із 1990 р.). Частина з них останніми роками зазнала збитковості і не працювала через реалізацію процедури банкрутства, частина перебуває у приватній власності і питання роботи чи не роботи закладу залежить від його власника.

На території України розташовано близько 40 курортів. Слід відзначити той факт, що більшість курортів розташована в двох регіонах України – на Азово-Чорноморському узбережжі та Українських Карпатах.

Значне поширення закладів санаторно-курортного комплексу спостерігається і в Дніпропетровській області, що пов'язано як із наявними природними ресурсами, придатними для лікування, так і з промисловим характером краю – важка промислова робота вимагала формування інфраструктури відновлення здоров'я неподалік великих міст. Окрім цього тут простягаються долини річок Дніпро, Оріль, Самара, конфігурація течії яких сприяє формуванню затишних умов для відпочинку (численні заплави та меандри із залишковими озерами, хвойні та листяні лісові масиви в межах степового краю на піскових насипах річкового походження тощо).

Дніпропетровщина славнозвісна цілющими властивостями грязей озера Солоний Лиман (біля с. Новотроїцьке). На березі цього озера побудоване грязеховище, що дозволяє зберігати лікувальні властивості грязі протягом тривалого часу. Лікувальні грязі мають протизапальну, розсмоктувальну і бактерицидну дію, поліпшують імунологічні і відновні процеси. Тому тут із 1947 р. діє курортний комплекс із санаторієм, в якому щороку озоровлюються кілька ти-

сяч осіб. Поблизу Солоного Лиману розташовані цілющі джерела мінеральних вод, які використовуються для лікування хронічних захворювань шлунково-кишкового тракту.

Однак перехід до нових господарських відносин та наступна складна економічна ситуація в Україні, призвели до суттєвого скорочення кількості санаторно-курортних закладів в області. Якщо в цілому по Україні із 1990-х років їх скоротилося на 53%, то у Дніпропетровській області – аж на 67% (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів
Дніпропетровщини за 1995-2016 рр. (за [2])**

Показник	1995	2000	2005	2010	2013	2016
Кількість закладів	259	246	189	124	129	116
Санаторії та пансіонати з лікуванням	21	21	20	17	18	16
Санаторії-профілакторії	68	53	39	29	18	13
Будинки і пансіонати відпочинку	6	4	5	4	4	2
Бази та інші заклади відпочинку	164	168	125	74	89	85

Як бачимо, санаторно-курортне господарство Дніпропетровщини переживає не найкращі свої часи. Це відбувається через недостатність фінансування для збереження і зростання ліжкового фонду та поліпшення його якості, дуже низьку купівельну спроможність більшості населення, низький рівень курортної розважальної інфраструктури, високу залежність фінансово-господарської діяльності санаторіїв від продажу путівок фондам соціального страхування, низький рівень матеріально-технічної бази більшості санаторно-курортних закладів, недостатній рівень культури обслуговування та низька якість медичної допомоги тощо.

Таким чином територія Дніпропетровської області має значний природно-рекреаційний потенціал, має всі необхідні умови для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Але незважаючи на стійке зростання кількості відпочивальників в останні роки, сучасний стан місцевого санаторно-курортного комплексу може бути оцінений як недостатньо стабільний. Матеріально-технічна база більшості санаторно-курортних закладів Дніпропетровщини, асортимент та якість їх послуг значно гірші, ніж на світовому рівні, що знижує конкурентоспроможність санаторно-курортного комплексу.

Література:

1. Статистичний бюлетень. Колективні засоби розміщування в Україні у 2016 році – [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL: ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publtur_u.htm
2. Санаторно-курортні та оздоровчі заклади Дніпропетровської області – [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL: <http://www.dneprstat.gov.ua/statinfo%202015/tur/tur2.htm>

Н.В. Белоусова

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (м. Київ),
belousova-69@ukr.net

«ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ» АБО «ПОДОРОЖІ БЕЗ БАР'ЄРІВ» У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розглядати туризм як один із видів реабілітації можна як у медичному аспекті: бо це рухова активність; так і в соціальному – туризм створює середовище повноцінного спілкування серед людей з обмеженими можливостями та відносини між здоровими особами й інвалідами в сучасному суспільстві. Інклюзивний туризм – це сучасний вид туризму, який дає можливість залучити до туристичної діяльності будь-яку людину, незалежно від її фізичних можливостей, з урахуванням особливостей її фізично-психологічного стану і забезпеченням доступності до об'єктів туристичної інфраструктури.

Реабілітаційний потенціал кожного інваліда індивідуальний і залежить від психосоціальних установок та фізичного ресурсу людини. Тому і вид туризму повинен підбиратися в залежності від порушених функцій організму, персональної зацікавленості та місця проживання особи з інвалідністю. Враховуючи, що інклюзивний туризм має декілька десятків різновидів, він створює широку різноманітність реабілітаційних послуг та посилює розвиток людини. Інклюзивний туризм сприймається інвалідами як сучасний та перспективний вид реабілітації, який може містити в собі медичну, психолого-педагогічну, фізичну та фізкультурно-спортивну частину реабілітаційних заходів.

Інклюзивний туризм – це форма туризму, яка включає в себе процес співпраці між різними учасниками сфери туризму, який дозволяє людям з особливими потребами в доступності, включаю мобільну, візуальну, слухову і когнітивну складові доступності, функціонувати незалежно, на рівних умовах з почуттям власної гідності через надання універсальних туристичних продуктів, послуг і середовища [1].

Інклюзивний туризм є актуальним для: мандрівників з важким багажем, людей з інвалідністю, люди з великою чи малою вагою та ростом, люди з тимчасовими проблемами здоров'я, літні люди, батьки з маленькими дітьми та вагітні, люди не володіючи іноземними мовами.

Оскільки кожен із нас може отримати травму, то ми так само можемо набути певного досвіду «інвалідності». У таких випадках люди, які мають тимчасову інвалідність, можуть зіткнутися з тими самими проблемами, з якими стикаються особи, які не чують, не бачать або користуються інвалідним візком. У такий спосіб інвалідність також може вплинути або впливає на всіх нас.

За **видом інвалідності** розрізняють кілька груп осіб. Це передусім люди, які [3]:

- не бачать або мають обмежений зір;
- не чують або мають обмежений слух;
- мають фізичні вади та хворі на артрит, які можуть користуватись інвалідними візками, ходунками для пересування;
- хворіють протягом тривалого періоду часу і мають складнощі в пересуванні;
- мають «невидиму інвалідність» (вади зору);

– мають вади ментального здоров'я, з психологічними складнощами, внаслідок травми головного мозку.

Ступені інвалідності у кожної людини різні [3]:

- більшість ступенів інвалідності дуже легкі чи середні;
- багато видів інвалідності не помітні стороннім;
- певні види інвалідності мають відношення до фізичних можливостей та мобільності людини. Наприклад, людина добре ходить, але їй складно взяти руками предмет чи провести з ним якусь дію;
- ступінь незалежності споживача визначає рівень допомоги, очікуваної від персоналу.

Особливих послуг потребують також і маломобільні групи населення. «Маломобільні групи населення – це люди, що відчують складнощі при самостійному пересуванні, при одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні в просторі». До маломобільних груп належать особи з інвалідністю, з тимчасовими порушеннями здоров'я, з дитячими колясками, вагітні жінки, люди старшого (похилого віку) тощо.

Серед загальної кількості населення вони становлять (Рис. 1) [2]:

- особи з інвалідністю -10%;
- особи з тимчасовими порушеннями здоров'я – 1,5%;
- вагітні жінки – майже 1%;
- особи похилого віку -30-40%;
- батьки з дитячими колясками – майже 1%; у більшості країн Європи до цієї групи належать діти дошкільного віку, в Україні їхня кількість становить трохи більше 2 млн.

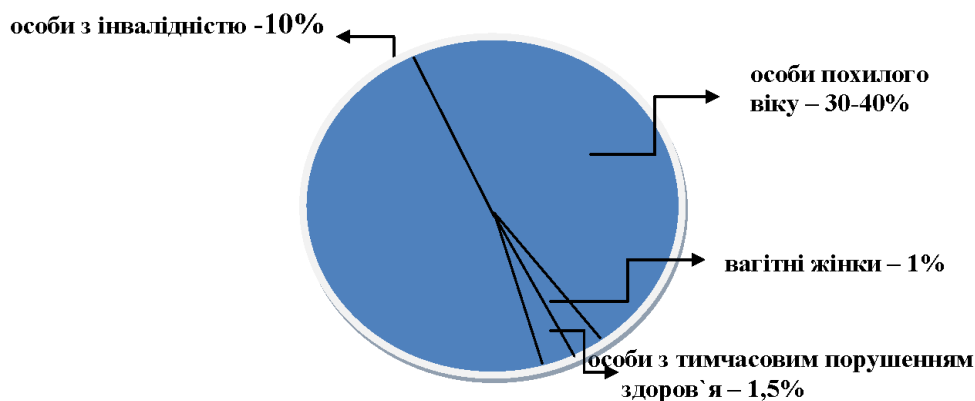

Рис. 1. Колова діаграма кількості маломобільних груп до кількості населення України [виконана автором]

Всесвітня туристська організація (ЮНВТО) – спеціалізована установа системи ООН, об'єднує 157 країн-членів, що займається розвитком стійкого і загальнодоступного туризму. Провідна міжнародна організація в сфері туризму [3].

За даними ООН, у світі близько 15% осіб з обмеженими можливостями. У країнах Європи інваліди становлять від 22 до 31% населення. Відомо, що у зв'язку з певними перешкодами, люди з інвалідністю подорожують менш активно, ніж інші громадяни Євросоюзу: від 37% – у Великобританії до 53% – у Німеччині. Проте, 11% усіх туристичних поїздок в Європі і 1% у всьому світі роблять мандрівники з особливими потребами, найчастіше в компанії членів сім'ї або друзів [1].

Концепція «інклюзивного туризму» – подорож по всьому світу. Його основою є універсальний дизайн, сім принципів якого були сформульовані і реалізовані більше 30 років тому під керівництвом архітектора– візочника Рона Мейса з колегами Державного університету Північної Кароліни. Останні 10 років експерти відзначають динамічне зростання туристичних подорожей у цьому сегменті туристичного ринку, хоча, навіть за кордоном, ще важко назвати його масовим [2].

Туризм стає стилем життя сучасної людини, в тому числі й для людей з обмеженими можливостями. Зацікавленість щодо доступного туризму зростає і в нашій країні. В Україні, за статистичними даними на початок 2014 року, кількість інвалідів становила – 2,074 млн. чоловік. Кожний 18-й громадянин – інвалід. Близько половини інвалідів з обмеженими можливостями пересування («візочники») – молоді люди віком до 40 років. Вони займають активну життєву позицію, освоюють нові професії. Експерти припускають, що попит на ринку туризму подорожей доступних для всіх, буде рости в державі уже найближчими роками.

Література:

1. Белоусова Н.В. Інклюзивний туризм в Україні як вид соціокультурної реабілітації інвалідів. Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. 26-27 травня 2017 р., м. Дніпро. Частина I. / Наук. ред. О.Ю.Висоцький. – Дніпро: СПД «Охотнік», 2017. – С. 219-221.
2. Белоусова Н.В. Впровадження інклюзивного туризму в соціально-реабілітаційну систему України. Науковий журнал «Молодий вчений». – №2 (42) лютий 2017 р. – С. 14.–18.
3. World Tourism Organization. (2005). Accessible Tourism for All (Туризм, доступний для всіх) A/RES/492(XVI). Madrid, Spain: World Tourism Organization.

М.Д. Бикова

*Інститут географії НАН України,
mariya_bykovad@ukr.net*

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ БІЗНЕС-ЦЕНТРІВ В МІСТІ КИЄВІ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

Третинний сектор, і особливо сектор бізнес-послуг, став одним із головних індикаторів постіндустріальної фази розвитку міст. В трансформаційний період на ринку постсоціалістичних міст з'явилися нові міжнародні бізнес-форми підприємств. Вони прагнуть залучити клієнтів з якомога більшої території і тим самим впливають на просторову структуру міста [1, с. 225].

Створення бізнес-центрів набуло поширення в кінці ХХ століття в країнах Західної Європи, що було пов'язано з швидким розвитком галузей третинної сфери. Коли ж в Києві в процесі трансформації господарського комплексу розпочався активний розвиток галузей сфери послуг, то відповідно також виникла потреба в офісних площах. Перший етап офісного будівництва, який бере початок з середини 1990-х років, характеризувався тенденцією продажу та переобладнання під офіси квартир на перших поверхах житлових будинків. В свою чергу посилення процесу деіндустріалізації супроводжувалося вивіль-

ненням досить великих площ і будівель (адміністративних, складських приміщень, виробничих цехів, їдалень), які займали окремі промислові підприємства в радянський період. Це дозволило використовувати їх для об'єктів сфери послуг. Приміщення науково-дослідних, проектних інститутів, конструкторських бюро, готелів, освітніх установ, будинків культури, виставкових комплексів, великих сервісних центрів (будинків побуту), універмагів також почали активно здаватися в оренду для потреб третинної сфери. Фактично в Києві періоду 1990-х років характерною рисою розвитку ринку офісних приміщень була реконструкція старих промислових будівель та інших об'єктів зазвичай на ділянках з добре збереженими структурами, часто з історичним характером.

Щодо формування професійних офісів, то зауважимо, що перші іноземні та великі вітчизняні компанії, які почали з'являтися на українському ринку, розмішувалися переважно в спеціально реконструйованих для них приміщеннях. В 1990-х роках в Києві спостерігалось зростання попиту на офісні приміщення, які б відповідали міжнародним стандартам. Це в свою чергу сприяло більш прискореному будівництву спеціалізованих бізнес-центрів. Так, у 1996 році був побудований перший бізнес-центр класу «А» – «Київ-Донбас» на площі Толстого, а в 1998 році – офісний центр «Horizon Tower». Криза 1998 року дещо уповільнила темпи будівництва нових об'єктів такого класу, проте вже в 2000 році іноземні компанії завершили спорудження двох бізнес-центрів класу «А» – «Podil Plaza» на Подолі та «Millenium» на вул. Володимирській, 12.

Другий етап розвитку офісного будівництва розпочався на початку ХХІ століття. Спорудження нових об'єктів та реконструкція старих промислових підприємств під офіси фінансувалися переважно іноземними інвесторами та крупними вітчизняними девелоперами. В цей період на базі колишніх об'єктів промисловості або інфраструктури завдяки новому будівництву або реконструкції було створено ряд крупних бізнес-центрів («Sunflower» на проспекті Науки, 3 («Київський маргариновий завод»), «Eleven» на вул. Солом'янська, 11 (Київський ремонтний завод «Радіан»), «Форум» на вул. М. Пимоненка, 13 (взуттєва фабрика АТ «Славутич»), «Форум Парк Плаза» на проспекті С. Бандери, 9 (взуттєва фабрика «Кияни») тощо. І якщо в 2005 році в Києві їх налічувалося 80, то в 2015 році вже 183.

На такому фоні важливим сегментом ринку офісних приміщень Києва продовжують залишатися переобладнані під офіси виробничі будівлі, що характеризуються низьким рівнем послуг, і, як правило, зовні виглядають непрезентабельно. Такими прикладами є приміщення заводу «Маяк» та київського виробничого об'єднання «Медапаратура» на проспекті С. Бандери, київського заводу комунального машинобудування «КОММАШ» та трикотажної фабрики «Киянка» на вул. Васильківській.

Проте Київ продовжує поступатися столицям країн Центральної та Східної Європи за площею офісних приміщень. Сучасні офісні площі у Києві можливо порівняти з празькими та будапештськими ринками даної нерухомості кінця 1994 року [3]. В 2015 році загальна площа офісних приміщень Києва складала вже 1,76 млн. м², що у 3-4 рази більше, ніж у столицях країн Балтії, проте у 2-2,5 рази менше, ніж у Празі, Будапешті, Варшаві. Щодо показника насиченості офісними площами, то Київ продовжує відставати не лише від економічно розвинених країн, а й від постсоціалістичних. Так, цей показник у Варшаві в 4,8 рази, Празі у 4,0 рази, Бухаресті та Будапешті у 3,0 рази вищий, ніж

у Києві, де він складає лише 614 м²/на 1 тис. жителів, забезпечуючи місту лідерство на українському ринку.

Галузева структура орендарів офісів в бізнес-центрах також зазнавала змін. Якщо на початку 2000-х років це були банківська, фінансова, страхова та будівельна галузі, то нині основний попит на офісні приміщення демонструють об'єкти сфери ІТ-послуг (34%), виробничі компанії (18%) та торгівля (8%) [2].

Щодо розміщення офісних приміщень в Києві, то значним осередком їх концентрації залишається центральний діловий район – вулиці Хрещатик, Жилянська, Велика Васильківська, Б. Хмельницького та території прилеглі до Бульварно-Кудрявської, Великої Житомирської. Найбільшим попитом офісна нерухомість в даному районі користується серед міжнародних компаній, які працюють в сфері високих технологій та бізнес-послуг. Проте будівництво нових офісних приміщень тут значно уповільнилося через щільну забудову. Сьогодні ситуація в Києві аналогічна тій, що відбувалася в містах Центральної Європи в середині 1990-х років. Цілком обґрунтовано, що в таких умовах існуючі переваги розташування в центрі міста почали втрачати свою привабливість.

Значним потенціалом для розміщення бізнес-центрів володіють території правобережної частини міста, що знаходяться вздовж основних транспортних магістралей зі зручною транспортною розв'язкою та перетинаються з лініями метрополітену. Так, перспективними зонами є проспект Перемоги в напрямку до станції метрополітену «Шулявська», вулиці Велика Васильківська та Антоновича (поблизу станції метрополітену «Либідська»), бульвар Дружби Народів.

В останні роки спостерігається тенденція розширення будівництва бізнес-центрів у віддалених периферійних районах Києва, що підтверджується статистичними даними. Так, якщо в 2008 році майже половина з них (47,2%) розташовувалася в центральній діловій зоні, то в 2015 році – лише 36,5%. Зрозуміло, що для такої тенденції є певні причини серед яких варто зазначити наступні: дефіцит відповідних територій для будівництва офісних об'єктів в центрі міста і висока вартість землі; ускладнення доступу до міського центру через зростання вантажонапруженості транспортних магістралей; зростання потреб в якісній інфраструктурі, яку складно забезпечити в умовах існуючої забудови в центрі міста; нижча орендна плата в бізнес-центрах, розташованих у віддалених районах; розширення географії попиту. За таких умов лівобережна частина міста володіє значними можливостями для зростання бізнес-центрів. І дійсно ці території є привабливими для компаній, які не потребують престижних місць для розташування і здебільшого прагнуть мінімізувати фінансові витрати.

Література:

1. Аксенов К. Трансформационное и посттрансформационное городское пространство. Ленинград – Санкт-Петербург. 1989 – 2002 / К. Аксенов, И. Брадэ, Е. Бондарчук. – СПб.: Геликон Плюс, 2006. – 284 с.
2. Обзор рынка коммерческой недвижимости за 2015 год [Электронный ресурс]: аналитический отчет. 2016. URL: http://www.colliers.com/-/media/files/emea/ukraine/research/colliers%20market%20overview_2015_rus_final.pdf?la=ru-UA (дата звернення: 2.09.2017).
3. Офисный рынок Киева: динамика и прогнозы [Электронный ресурс]: «Commercial Property»: журнал. URL: <http://commercialproperty.ua/cp-articles/ofisnyy-rynok-kieva-dinamika-i-prognozu> (дата звернення: 26.08.2017).

*В.С. Богадьорова**Херсонський державний університет,
bohadorova.viktoriiia@mail.ru*

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Сьогодні туристська індустрія світу зазнає часи активного розвитку та формування нових напрямків. Паралельно з традиційними видами туризму набувають поширення різновиди нетрадиційних форм відпочинку та подорожей такі як екстремальний туризм.

Розвиток екстремального туризму в Україні це не є щось далеке, а найближче завдання, для рішення якого існують усі передумови. Україна, як ніяка інша країна, дуже багата різноманітними природними ландшафтами та великою кількістю закинутих промислових об'єктів, що сприяє швидкому розвитку екстремальних видів спорту та туризму.

Розглядаючи екстремальний туризм у масштабі України, слід згадати і деякі регіональні аспекти. Перспективними районами для розвитку екстремального туризму є Українські Карпати і Передкарпаття. Гірськолижний туризм, мабуть, найбільш розвинений зі всіх видів екстремального туризму в Україні. У нас є досить високого рівня гірськолижні курорти. І хоча вони значно поступаються своїм аналогам, наприклад, в європейських країнах, наші туристи з середнім доходом із задоволенням відвідують українські курорти. Нині найпопулярніші місцевості для розвитку гірськолижного туризму знаходяться в Карпатах: Буковель, Яблуниця, Славське, Драгобрат, Верховина, Вижниця, Ворохта, Рахів та ін.

В Україні серед наземних видів екстремального туризму окрім альпінізму та скелелазіння виділяють також кайтсерфінг, маунтинбайкінг, маунтінбордінг, мото- та авто подорожі, пішохідні мандрівки, сноубордінг, спелеотуризм.

Кайтсерфінг представлений у Києві, а також у Бердянську, Кирилівці (Запорізька область), с. Мирне (Крим), Коблево, Рибаківці (Миколаївська область), Скадовську (Херсонська область).

Маунтінбайкінг стає все більш популярним, незважаючи на свою дорожнечу. Спеціально обладнані майданчики для екстриму є в Євпаторії та Сімферополі.

Спелеологічний туризм, як вид спортивного туризму, розвивається в Україні протягом багатьох десятиліть. Україна на рідкість багата на печери. Більш як 1100 печер різного типу від невеликих до гігантських за розмірами відомі на сьогодні в Україні. В Україні виділяють три регіони спелеотуризму: Карпатський (Закарпатська область), Подільський (Тернопільська, Хмельницька і Чернівецька області) і Крим [3].

В Україні представлені усі існуючі види повітряного екстремального туризму, а саме: банджи-джампінг і роуп-джампінг, вінгсют, дельтапланеризм і парашутеризм, стрибки з парашутом. Повітроплавання активно розвивається в районі каньйоноподібної долини середньої течії р. Дністер біля міста Ямпіль у Вінницькій області з чудовими краєвидами історичних місць Хотинської та Каменець-Подільської фортець.

Крім природних ресурсів для розвитку повітряного екстремального туризму стають також популярними промислові об'єкти: запорізький аочний міст, м. Запоріжжя, для раупдджампінга – це автотранспортний міст, його довжина –

320 метрів, ширина – 20 метрів, висота – 40 метрів, 2 секунди вільного падіння; 16-ти поверховий будинок у Дніпропетровську – цей об'єкт для роупджемперів є дуже відомим. Висота 16-поверхівки 50 метрів; промисловий об'єкт «Сірка», м. Новояворівськ, Львівська обл. – 120 м. Антонівський міст між м. Херсоном і м. Цюрупинськом (Херсонська область), висота – 30 метрів тощо [2].

Водні види екстремального туризму представлені організацією вейкбордінга і водних лиж в Україні займається Федерація вейкбордінга і воднолижного спорту України.

Улюбленим місцем любителів віндсерфінгу в Криму стало Азовське море завдяки своїм помірним вітрам.

Розташовані дайв-центри і дайв-клуби в основному на Чорноморському узбережжі Криму. Найцікавіші точки для дайверів розташовані біля Кара-Дагу, Нового Світу, мисів Фіолент, Сарич, Тарханкут.

В Україні є хороші маршрути на різний смак і рівень фізичної підготовки з рафтингу. Це сплав по Південному Бугу по найцікавішій ділянці річки – Мігейські пороги. Сплав по Дністру – унікальний відпочинок серед краси Дністровського каньйону. Самий екстремальний рафтинг зможете спробувати в Карпатах – річки Черемош, Прут, Дністер. [1].

Шалено популярний за кордоном такий вид екстремального туризму як каякінг, який набирає популярності і в Україні. Цей спорт однак, хоч і позбавлений командного духу, проте дає можливість кинути виклик стихії і залишитися з нею сам на сам.

Отже, на території України є достатньо сприятливі умови і ресурси для розвитку екстремального відпочинку. За оцінками багатьох вітчизняних спеціалістів, існує великий потенціал екстремального туризму, який можна буде розкрити з загальним соціально-економічним розвитком держави.

На сьогодні важко визначити загальну кількість екстремальних видів туризму. Це зумовлено широким підходом до впровадження екстремальних розваг в різних сферах людської діяльності.

Література:

1. Машкова О.В., Богадьорова В.С. Територіальна організація і суспільно-географічна характеристика екстремального туризму в Україні / О.В. Машкова, В.С. Богадьорова // Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства. Зб. наук. праць / [За ред. І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова]. Вип. 7. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2015. с. 56-59.
2. Путешествия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://travel.tochka.net/7234-ekstrim-v-ukraine-chto-gde-i-skolko-stoit/>. – Екстрим в Україні: что и где сколько стоит.
3. Разговоры о туризме. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vseoturizme.com/uk/priklyuchencheskij-turizm/61-zemnie-vidi.html> – Наземні види пригодницького туризму.

Л.М. Богадьорова
Херсонський державний університет

ФЕРМЕРСЬКІ ГОСПОДАРСТВА ХЕРСОНЩИНИ РОЗВИТОК ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Херсонщина є регіоном, який має потужний природно – ресурсний потенціал, сприятливі агрокліматичні ресурси та економічні умови для ведення майже всіх видів сільського господарства. В області зосереджено значний земельно-ресурсний потенціал. Загальний земельний фонд області становить 2846,1 тис. га. Він характеризується значною часткою сільськогосподарських угідь – 1971,1 тис. га, або 3,3% загальної земельної площі України. Останні складають великий земельний потенціал для розвитку агропромислового комплексу, у складі яких найбільшу цінність має рілля, тому що з підвищенням її частки підвищується якість і ефективність використання земельних ресурсів. У загальній площі сільськогосподарських угідь площа ріллі становить 1777,6 тис. га (90,2%). Але важливо підкреслити, що в області занадто висока питома вага ріллі, яка обумовлена надзвичайно великою розораністю сільгоспугідь.

Відзначимо, що вітчизняні науковці приділили значну увагу вивченню структурних змін сільського господарства, зокрема розвитку правових аспектів функціонування господарств фермерського руху в Україні. Це праці П.І. Гайдуцького, А.С. Даниленка, В.П. Горьового, Л.О. Мармуль, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина та інших. В них розглянуті проблеми становлення, функціонування та розвитку фермерства, та значення у процесі ринкових перетворень в аграрній сфері економіки. Але ресурсне забезпечення фермерських господарств має регіональну (зональну) зумовленість і потребує подальшого обґрунтування у відповідності до систем ведення сільського господарства [4].

Найбільш інтенсивно процес становлення фермерства на Херсонщині пройшов у перші роки після прийняття Закону України «Про фермерське господарство». За 1992-1994 рр. кількість господарств збільшилась до 2676 одиниць, у наступні роки і до цього часу середньорічні темпи приросту становлять 3,6% [1].

В області функціонують 286 сільськогосподарських підприємств, 3013 фермерських господарств. Основними напрямками виробництва в рослинництві є вирощування зернових, насіння соняшнику, овочів. У тваринництві домінують скотарство і вівчарство.

Більшість фермерських господарств степової зони (55%), окрім сільськогосподарського виробництва, не мають додаткових видів діяльності. Останнім часом ці господарства поступово диверсифікують свою діяльність, у той час як сільгосп-підприємства все більше спеціалізуються виключно на аграрному бізнесі.

Основними допоміжними видами діяльності виступають: надання послуг з помелу зерна, випічка хлібобулочних виробів і надання в оренду сільгосптехніки [3]. Остання послуга особливо часто надається фермерськими господарствами. Питома вага доходу, отриманого фермерами від підсобних видів діяльності, становить у середньому 23%.

В структурі посівних площ господарств рослинницького напрямку в залежності від природно-кліматичних і економічних умов переважають зернові, технічні та овочеві культури, які складають основу їх товарної продукції і від

реалізації яких залежать результати їх господарської діяльності. В фермерських господарствах, спеціалізованих на виробництві тваринницької продукції, високу питому вагу займають зернофуражні та кормові культури, обсяги вирощування яких повинні забезпечити поголів'я відповідного виду тварин повноцінними кормами власного виробництва.

Виробництво продукції тваринництва в Херсонській області здійснюється, в основному, в господарствах населення. Так, частка виробленого м'яса в господарствах населення у загальному його виробництві становила 89,8%, молока – 92,9%, яєць – 71%, вовни – 35,2%. Наявність розвиненої переробної промисловості дозволяє переробляти вирощену продукцію безпосередньо в області, тим самим знижуючи витрати на її транспортування і запобігаючи відтоку доходів в інші регіони.

Як і в попередні роки, основною зерновою культурою для більшості фермерських господарств виступає пшениця озима. Її вирощують більше 60% фермерів, бо озимі ріпак і ячмінь часто вимерзають. Крім того, ріпак потребує дуже багато зусиль при збиранні врожаю потрібно якомога точніше вибирати час для обмолоту, що не завжди вдається зробити. До того ж посушливі умови червня липня зазвичай значно знижують врожаї технічних капустяних культур.

Ячмінь ярий виступає другою найбільш поширеною зерновою культурою, яку також вирощують майже 60% фермерських господарств з приблизно такою ж середньою посівною площею, як і під озимом пшеницею. Причому, посіви ярого ячменю мають стійку тенденцію до зростання.

Основною технічною культурою у фермерських господарствах є соняшник. Середня посівна площа під цією культурою становила 15 га. Посіви цукрового буряку мали лише 13% фермерів із середньою посівною площею 10 га.

Таким чином, зростання площ посівів зернових культур вказує на те, що зернове виробництво у фермерських господарствах набуває більш товарного характеру. Разом з великими сільськогосподарськими підприємствами фермери південного регіону відіграють все більшу роль у розвитку ринку зерна в Україні.

Традиційною для багатьох фермерських господарств спеціалізацією є овочівництво. Аналізуючи зміни розмірів посівних площ, треба відзначити, що невеликі за розмірами площі фермерських господарств можуть надавати їм більше гнучкості для того, щоб враховувати цінову кон'юнктуру та попит на аграрному ринку. У 2015р., порівняно з 2010-2014 рр., простежується збільшення валових зборів урожаю всіх без винятку сільськогосподарських культур.

Більшість фермерів Херсонської області віддають перевагу виробництву зернових. Це пов'язано з меншою трудомісткістю та ризиком вирощування цієї культури. Фермерські господарства тільки семи районів: Білозерського, Бериславського, Голопристанського, Каховського, Новотроїцького, Скадовського та Цюрупинського займаються виробництвом овочевих, відводячи під них в середньому від 5 до 50 га. Перевага віддається раннім томатам, огіркам, капусті, баклажанам та перцю. Овочівництво в фермерських господарствах має досить високу рентабельність [2].

У майбутньому основними виробниками сільськогосподарської продукції в Україні будуть приватні сільськогосподарські підприємства, і серед них істотне місце посідаватимуть фермерські господарства, до яких слід віднести і так звані «приватні (приватно – орендні) підприємства», оскільки за своїм правовим статусом вони є фермерськими господарствами.

Література:

1. Благодатний В.І. Проблеми розвитку фермерства на Херсонщині / В.І. Благодатний, І.В. Євтушенко // Таврійський науковий вісник. – 2004. – № 11. – С. 23 – 25.
2. Горьовий В.П. Розвиток і сучасний стан функціонування фермерських господарств регіону / В.П. Горьовий // Економіка України. – 2007. – № 12. – С. 61-68.
3. Колокольчикова І.В. Сучасний стан розвитку фермерських господарств / І.В. Колокольчикова // Держава та регіони. – 2002. – №3. – С. 71 – 74
4. Шрам Т.В. Землезабезпечення та ефективність землекористування фермерських господарств Херсонської області / Т.В. Шрам // Таврійський науковий вісник: зб. наук. пр. – Вип. 60. – Херсон: Айлант, 2008. – С. 251 – 257.

Т.В. Буличева
lilac_sky@list.ru

К.О. Буткалюк
K-golovaschenko@ukr.net

Т.А. Гринюк
tatjana1307@i.ua

І.М. Харенко
hummer15@ukr.net

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ СТАНУ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Для України, яка перебуває у військовому конфлікті з Російською федерацією, очевидним є загострення економічного конфлікту, в якому найбільш вразливим місцем є енергосистема країни. Крім проблем з газопостачанням актуальним є призупинка поставок нафтопродуктів з країн митного союзу, відмова від поставок ТВЕЛів для українських АЕС, відмова від зберігання відпрацьованого ядерного палива на території Росії та інші форми прояву конфлікту

При песимістичному сценарію розвитку подій на Сході – в найгіршому випадку Україна втратить великі поклади кам'яного вугілля в Донбасі та поклади сланцевого газу на межі Донецької і Харківської областей (Юрівське родовище). Так уже було втрачено поклади вуглеводнів на Чорноморському шельфі, потужності вітрової та сонячної енергії в Криму, що вказує на скорочення ресурсної бази української енергетики. Всі ці ризики не були б критичними, якби попередня енергетична політика України була б більш збалансованою, економічно– і енергоефективною та спрямованою на вирішення викликів у рамках національних інтересів.

Не применшуючи значення вагомого внеску багатьох дослідників в розробку питань гарантування енергетичної безпеки, ще залишається неопрацьованою ціла низка аспектів, що ускладнює вироблення дієвої державної політики в цій сфері та створює умови для виникнення додаткових загроз.

Енергетична безпека визначається як стан енергетики, що гарантує технічно та економічно безпечно задоволення поточних та перспективних потреб споживачів енергії та збереження довкілля. Основними індикаторами енергетич-

ної безпеки, на наш погляд, є енергоресурсний потенціал країни, технічний стан енергогенеруючих потужностей, енергоємність ВВП, світова кон'юнктура цін на енергоносії, геополітичний та геоекономічний тиск держав, електро-, газо-, нафтотранспортний потенціал, екологічний вплив енергетичних об'єктів, нормативно-правова база енергетичної стратегії, галузева наука тощо.

Важливими факторами запобігання вичерпування природних ресурсів та знищенню довкілля є запровадження перспективних енергетичних технологій та підвищення ефективності використання енергії, паливно-енергетичних ресурсів. Завдання надзвичайно актуальне для України, де технічний стан енергетичного комплексу є вкрай незадовільним. Критичним є стан теплових електростанцій. Біля 40% ТЕС відпрацювали більше 50 років. Енергоблоки на таких ТЕС через неефективну роботу споживають палива на 12–15% більше за нормативне. Нині більш-менш ефективно працювати можуть лише 7–8% енергоблоків. Вже навіть і вони через дефіцит маневрових потужностей експлуатуються в неоптимальному режимі з великою кількістю «гарячих» простоїв, коли паливо спалюється, а електрика не виробляється.

Великим недоліком усього паливно-енергетичного комплексу є неоптимальне співвідношення децентралізованих та централізованих енергетичних потужностей. Досвід Німеччини засвідчує, що оптимальним можна вважати співвідношення 51% до 49% з перевагою на користь централізованої енергетики. При такому співвідношенні споживачі, що мають генеруючі потужності, краще протистоять ціновому диктату монополістів, вирівнюється добове навантаження національної енергосистеми, що дає значну економію палива. Співвідношення централізованих і децентралізованих потужностей в Україні становить 93% до 7%, де 7% – децентралізовані.

Децентралізації електроенергетики України може посприяти розвиток комунальної електроенергетики з використанням комбінованого виробництва тепла та електрики (когенерація), або ще й енергії холоду (тригенерація), або інших додаткових продуктів (полігенерація). Прикладом подібної електростанції є КГЕС шахти імені Засядька – найбільша у світі генераційна електростанція, яка працює на шахтному метані.

Радянська практика будівництва суперпотужних державних районних електростанцій (ДРЕС) зараз себе не виправдовує. Коефіцієнт корисної дії конденсаційних ТЕС становить лише 28–35%, тоді як на сучасних когенераційних електростанціях ККД досягає 85–90%.

Потребує модернізації гідроенергетичний комплекс національної енергосистеми, адже ККД його потужностей становить всього 24–35%. Якщо виключити періоди паводків, коли ГЕС працюють з максимальним навантаженням і виробляють основний обсяг електроенергії, то в періоди «низької води», коли вони працюють 1,5–2 години на добу з неповним навантаженням, коефіцієнт встановленої потужності становить лише 4–7%, а отже інфраструктура ГЕС практично не використовується.

Модернізація та введення в експлуатацію окремих об'єктів найпотужнішої в Європі Дністровської ГАЕС сприятиме забезпеченню енергосистеми держави мобільними регулюючими потужностями, що посилить енергетичну безпеку України і дасть змогу знімати пікові навантаження у ранкові та вечірні години.

Потужним чинником розв'язання проблеми енергетичної безпеки є і будуть наукові дослідження у сфері паливно-енергетичного комплексу. Нині не ве-

деться належна координація робіт, що призводить до їх дублювання та розрізненості. Тим не менше, великих успіхів у галузі теорії та експерименту з керованого термоядерного синтезу було досягнуто у національному науковому центрі Харківського фізико-технологічного інституту, Інституті ядерних досліджень НАН України.

Інститут технічної теплофізики НАН України в останні роки займався розробкою найбільш дешевих та швидко впроваджуваних технологій, окремі з яких спрямовані на зменшення енерговитрат при роботі теплових електростанцій. Нині Інститут – єдина в світі організація, що володіє новим термохімічним методом підвищення ККД теплоенергетичних установок за рахунок зменшення втрат при горінні. Практичне використання цього методу у промислових печах дозволило вдвічі скоротити витрати природного газу і досягти рекордного коефіцієнту використання палива – 92–93%.

Теоретичні розробки українських вчених і фактичні дані, отримані ними в процесі вивчення газових гідратів Чорного моря, підтверджують доцільність проведення експериментальних досліджень з метою розробки і запровадження технологій видобутку з них метану для потреб економіки України.

Створенню більш збалансованої системи енергетичної безпеки держави буде сприяти реалізація наукових програм та спільних проєктів, згідно з якими планується широкомасштабне будівництво малих ГЕС на існуючих водоймах, магістральних каналах, технічних системах водозабезпечення та водовідведення, а також сонячних, вітрових електростанцій в рамках Конгресу «Енерговесна 2016» (Україна–Нідерланди), «Дорожньої карти» співробітництва у сфері підвищення енергоефективності та використання місцевих паливно-енергетичних ресурсів на 2017–2020 роки (Україна – Білорусь), проєктів модернізації української енергетичної галузі – 2016 за рахунок фінансів «Кредиту Меркель» (Україна – Німеччина).

Проєкт «Енергія біомаси» передбачає створення біоенергетичних кластерів, які, базуючись на переробці енергетичних культур (цукровий буряк, ріпак, кукурудза), могли б замінити до 40% всього нинішнього споживання природного газу. В наш час з біомаси в Україні отримується біля 4% теплової енергії, тоді як у Латвії, Швеції, Данії цей показник становить 25–64%.

В Україні створена достатня нормативно-правова база, яка регулює питання забезпечення енергетичної безпеки. Перші кроки з розв'язання цієї проблеми були зроблені державою у 2011 році, коли Україна стала повноправним членом Європейського енергетичного співробітництва, виконавши цілу низку умов. Цього ж року було поновлено програму «Енергетична стратегія України до 2030 року», згідно якої передбачається зменшення енергоемності ВВП, підвищення на цій основі конкурентоспроможності вітчизняної продукції та зменшення імпорту енергоносіїв.

М.М. Вишня
Інститут географії НАН України,
margaritka.kvitka@ukr.net

ПРОБЛЕМА РОЗМІЩЕННЯ ПОТЕНЦІЙНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ОБ'ЄКТІВ (НА ПРИКЛАДІ ХІМІЧНО-НЕБЕЗПЕЧНИХ ОБ'ЄКТІВ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Потенційно небезпечні техногенні об'єкти як і більшість промислових об'єктів розташовано вкрай нераціонально. Як приклад розглянемо хімічно-небезпечні об'єкти Київської області.

Потенційно небезпечний об'єкт (ПНО) – це такий об'єкт, на якому можуть використовуватися або виготовлятися, перероблятися, зберігатися чи транспортуватися пожежо- та вибухонебезпечні речовини хімічного та біологічного походження, що за певних обставин може створити реальну загрозу виникнення аварій [1].

На територіальне розміщення підприємств впливає галузева структура економічних регіонів. Відповідно в Київській області переважають потенційно небезпечні об'єкти легкої, харчової, машинобудівельної, хімічної промисловості. Існує пряма залежність між виникненням надзвичайних ситуацій та концентрацією небезпечних виробництв в області, у зв'язку з застосуванням на них агрегатів та установок із закінченим терміном експлуатації, використання у виробництві потенційно небезпечних речовин та недотриманням правил техногенної безпеки. В Україні всього 3,6% потенційно небезпечних об'єктів обладнані системами раннього виявлення надзвичайних ситуацій та оповіщенням людей у разі їх виявлення.

Хімічна безпека в Київській області пов'язана із наявністю об'єктів, що використовують небезпечні хімічні речовини, із забрудненням довкілля та утворенням відходів. Особливу небезпеку для населення і навколишнього середовища становлять аміакопроводи, хімічне виробництво, відстійники, сховища небезпечних речовин тощо. У середньому із 100% хімічної сировини, яку переробляють, на готову продукцію перетворюється лише близько 30-40%, решта утворюють відходи. Найпоширенішими небезпечними хімічними речовинами на підприємствах хімічної промисловості є аміак, хлор, двоокис азоту, акрилонітрил, сірковий ангідрид, концентрована азотна та сірчана кислоти, метанол, бензол, карбамідо-аміачні суміші, їдкий натрій, формалін тощо. За даними паспортів ризику виникнення надзвичайних ситуацій в Київській області скоротилася кількість хімічно-небезпечних підприємств, проте це не вплинуло на їх розміщення (рис. 1). Основна кількість підприємств розташовані в Київському мегаполісі, що негативно впливає на його екологічну ситуацію [2, 4, 5, 6]. Оскільки у їх виробничих процесах задіяні хімічно небезпечні речовини, призводить до забруднення атмосферного повітря, поверхневих вод і ґрунтів важкими металами, фенолами, органічними речовинами, пилом. Хоча надзвичайних ситуацій з викидами шкідливих речовин на підприємствах офіційно не було зареєстровано, екологічні показники ГДК навколо них все ж збільшені.

Проаналізувавши розташування хімічно-небезпечних об'єктів чітко проявляється їх невідповідність деяким принципам розміщення продуктивних сил,

якими керуються при вирішенні питань просторового розподілу підприємств і галузей, а саме:

- охорона навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів і впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- забезпечення здорових гігієнічних умов життя і праці населення;
- обмеження надмірної концентрації промисловості в містах;
- вирівнювання рівнів економічного розвитку районів та областей;
- зміцнення обороноздатності країни;
- урахування інтересів економічної інтеграції в європейський і світовий простір [3].

Все це являється вагомою причиною перегляду розміщення підприємств, для їх раціонального розташування.

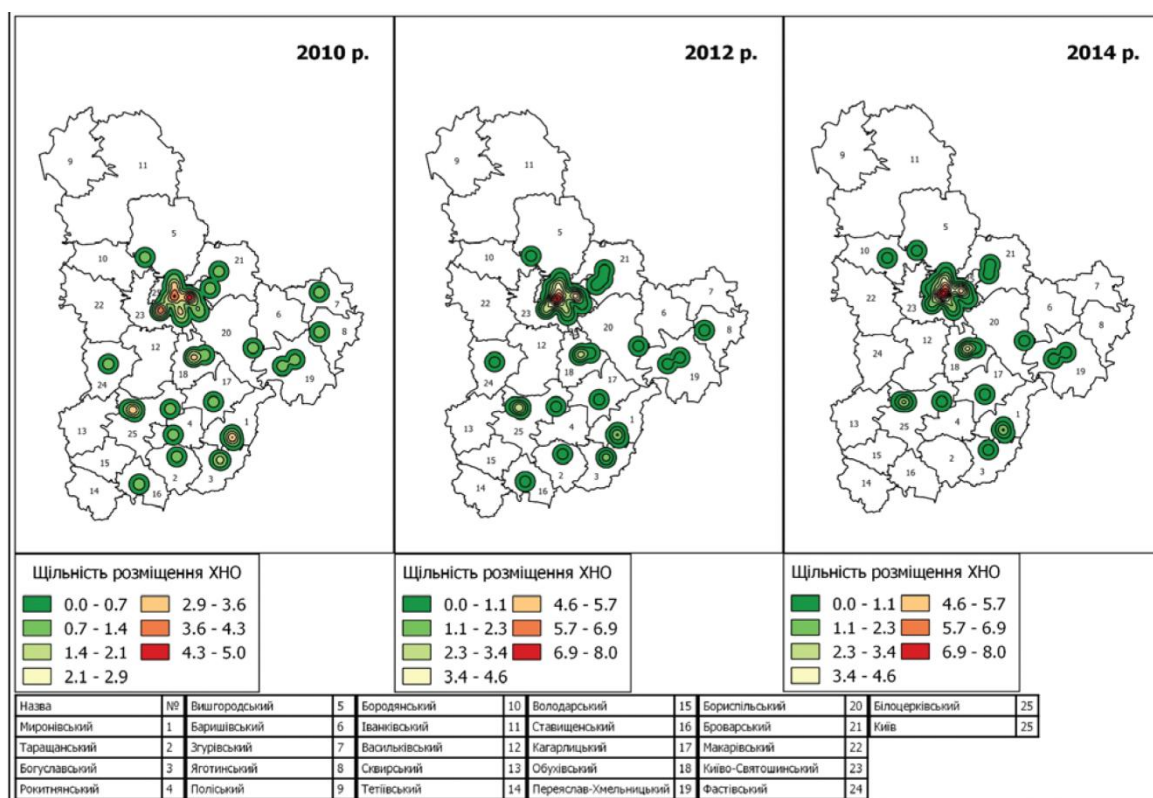

Рис. 1. Щільність розміщення хімічно небезпечних об'єктів у 2010, 2012, 2014 роках

Література:

1. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 № 2245-III.
2. Регіональний аналіз потенційних небезпек і ризиків у життєдіяльності людини в Україні Л.Г. Руденко, А.І. Бочковська, С.О. Западнюк, К.А. Поливач // Укр. геогр. журн. – 2015. – № 2. – С. 50 – 58.
3. Розміщення продуктивних сил України (1998) <http://library.if.ua/book/69/5071.html>
4. Паспорт ризику виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Київська область, 2010 р.
5. Паспорт ризику виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Київська область, 2012 р.
6. Паспорт ризику виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Київська область, 2014 р.

В.П. Воровка

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
geofak_mgpru@ukr.net*

ГЕОГРАФІЧНІ ПРИЧИНИ ПОШИРЕННЯ КЛАДОФОРИ СИВАСЬКОЇ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНИМ УЗБЕРЕЖЖЯМ АЗОВСЬКОГО МОРЯ

Курортний літній сезон 2017 року в межах північно-західного узбережжя Азовського моря був на грані зриву у зв'язку з появою та швидким поширенням у прибіжній морській смугі водоростей, які заважали купанню та відпочинку. Смуга плавучих водоростей кладофори сиваської поширювалася від урізу води на відстань в середньому 2,5-3 м, подекуди збільшуючись до ширини 5-6 м. Водорості налипали на відпочиваючих, прибіжним потоком виносилися на берег, знижуючи комфортність відпочинку.

Перші згадки відпочивальників про водорості на узбережжі в мережі Інтернет з'явилися у середині червня і тривали до кінця липня – початку серпня. Від прибережної «атаки» водоростей постраждали ділянки узбережжя від півострова Бірючий до західного узбережжя Обитічної коси. Частково водорості з'являлися в акваторії Бердянської затоки, на схід від якої масовий характер її поширення не виявлений.

У засобах масової інформації було кілька версій і гіпотез про причини походження і поширення кладофори на азовському узбережжі, які ми спробуємо проаналізувати, підтвердити або спростувати.

Щодо версій географічного місця поширення кладофори, то вона одна. У публікаціях називається головна причина – західний вітер, який виніс водорості з акваторії Утлюцького лиману. Слід зазначити, що ця версія нежиттєздатна за кількома причинами: по-перше, конфігурація лиману з бар'єром у вигляді Федотової коси і півострова Бірючого не сприяє винесенню водоростей західними вітрами; по-друге, значні глибини Утлюцького лиману (максимальна 6,8 м) не сприяють швидкому прогріванню води до потрібних для розвитку кладофори показників; по-третє, за солоністю води Утлюцький лиман не належить до гіпергалінних водойм, в яких добре розвивається кладофора; по-четверте, нежиттєздатність такої версії підтверджується місцевими жителями сс. Атманай та Степок, які свідчили (усне повідомлення) про незначну кількість водоростей на узбережжі Утлюцького лиману.

Щодо причин виникнення і поширення водоростей, то у засобах масової інформації їх називалось кілька:

1. Глобальне потепління та підняття рівня на 10-12 см за рахунок солоної чорноморської води через Керченську протоку.

2. Плями (лінзи) солоної води в акваторії моря.

3. Скиди базами відпочинку нечистот з каналізації прямо в море.

4. Скидання мінеральних добрив (переважно форфорних) з рисових чеків на Кубані в акваторію моря.

Стосовно першої версії, то вона майже нереальна. Процес потепління поступовий і може призвести до зростання кількості кладофори, але поступового з року в рік. На відміну від нього, спалах чисельності у 2017 році був доволі швидким, як і її різке зникнення. Підняття ж рівня Азовського моря на 10-12 см лише частково пов'язане з водою Чорного моря – переважно воно відбувається за рахунок стоку річок басейну Азовського моря, вода в яких пріс-

на, а значний обсяг стоку тримає середній рівень моря вищим за Чорне. За таких умов притік чорноморської води можливий лише за певних вітроциркуляційних процесів [1].

На солоність води в Азовському морі дійсно впливає чорноморська вода, яка надходить Керченською протокою. Але в цьому разі спалах чисельності відбувся б у південній частині морської акваторії з більш солоними водами – наприклад, на азовському узбережжі Керченського півострова. Але в цьому разі потрібні були б стійкі південні вітри хоча б упродовж тижня, які б переганали водорості на відстань 130-150 км до північно-західних берегів. Таких стійких південних вітрів у цей час, як свідчить метеостатистика, в акваторії моря не було – лише 5-6 червня дув слабкий (3-4 м/с) південний вітер [2].

Друга версія – про лінзи солоної води в акваторії моря – розбивається об ґрунтовні наукові дослідження [3] про значну вертикальну і горизонтальну динаміку водної маси Азовського моря з-за його малих глибин і низької інерційності. Тому сформуватися лінзи солоної води практично не можуть. А якщо навіть це припустити, то такі утворення будуть дуже нестійкими у часі, що є важливим фактором для розвитку кладофори.

Третя причина здається нам малоімовірною. А такий розмах, як вказується у засобах масової інформації (до 40 баз відпочинку зливають нечистоти на пряму у море) – взагалі видається абсурдним: у штилеву погоду кожна точка скиду зразу проявить себе в умовах мілководного Азовського моря – через спливання залишок поліетилену, паперу тощо. Крім того, в умовах динамічного морського узбережжя, яке змінюється з року в рік на десятки метрів, важко не помітити хоча б одну закопану трубу, якою нечистоти виливаються прямо в море. На морському березі приховати такий факт неможливо.

Четверта причина – скидання мінеральних добрив (переважно форфорних) з рисових чеків на Кубані в акваторію моря – також видається малоімовірною. За таких умов кладофора набула б розвитку на мілководдях східного кубанського узбережжя і її поширення та зміна біомаси відбувалися б у зворотному до реального порядку – зі сходу на захід. Але факти свідчать про зворотнє.

Очевидно, кладофора сиваська поширилася з Центрального Сивашу, який став епіцентром її розвитку. Тут створилися найліпші умови для її розвитку – висока солоність і температура води, сприятливий вітроциркуляційний режим. Висока солоність його води спричинена тривалою відсутністю прісних вод Північно-Кримського каналу та високими показниками випаровування з-за значних температур повітря. Відносна мілководність і обмеженість акваторії сприяли доброму прогріванню води. Вітри у травні і на початку червня сприяли температурній стратифікації водної товщі. Усе це разом сприяло розвитку зелених нитчастих водоростей з домінуванням у біомасі кладофори сиваської, сама назва якої свідчить про її місце існування. Після інтенсивного поділу колонії кладофори північно-західними та західними (2-4.VII, 9-11.VII, 14-16.VII) [4] через протоки Тонку і Протока були винесені в основному у відкриту акваторію і незначна частина потрапила до Утлюцького лиману. Саме вітроциркуляційний режим із західною його складовою сприяв поширенню кладофори уздовж морського узбережжя від Кирилівки до Приморська і Бердянська. Тривале перебування водоростей на пляжах пояснюється домінуванням упродовж липня та початку серпня західної складової вітрового потоку і тільки після 10 серпня [5] почали переважати вітри зі східною складовою, які й очистили узбережжя від плавучих водоростей.

І наостаннє. Екосистема Азовського моря має властивість змінюватися – під впливом змін клімату, солоності води, температури, кількості опадів і, звичайно ж, людської діяльності. Найвища потенційна біопродуктивність Азовського моря, його саморегуляція та найліпший екологічний стан характерні при солоності води в межах 10,5-11,6‰. Відхилення у бік зменшення спричинює видовий спалах і чисельність прісноводних видів. При підвищенні солоності понад ці показники зростає чисельність і біомаса солоноводних мешканців, зокрема медуз, ракоподібних, водоростей. Геостатичні процеси здатні стабілізувати стан морської екосистеми в умовах змін клімату чи стоку. Але вони не спроможні спасти невелику порівняно з іншими морями екосистему Азовського моря від надмірного антропогенного тиску, пов'язаного з промисловим та побутовим забрудненням, рибальством, рекреацією, діяльністю морського флоту тощо. У зв'язку з цим слід докорінно змінити наше відношення до моря і прилеглої до нього суші нам – людям, які живуть біля моря і очікують від нього матеріальних ресурсів, належного рекреаційного ресурсного забезпечення та естетичного задоволення від перебування на його берегах.

Література:

1. Иванов В.А. Влияние Керченского пролива на стонно-нагонные явления и течения в Азовском море, вызываемые циклоническими возмущениями / В.А. Иванов, В.В. Фомин, Л.В. Черкесов, Т.Я. Шульга // Мор. гидрофиз. журн. – 2009. – № 4. – С. 3-18.
2. Електронний ресурс: <https://www.gismeteo.ru/diary/5103/2017/6/>
3. Иванов В.А. Волны, течения и эволюция пассивной примеси, вызываемые прогностическим ветром в Азовском море / В.А. Иванов, Л.В. Черкесов, Т.Я. Шульга // Доп. НАН України. – 2013. – № 6. – С. 105-110.
4. Електронний ресурс: <https://www.gismeteo.ru/diary/5103/2017/7/>
5. Електронний ресурс: http://gp5.ua/Архів_погоди_в_Мелітополі

О.В. Давидов

*Херсонський державний університет,
svobodny.polet2012@gmail.com*

А.М. Герасимчук

*Херсонський державний університет,
gerasimchuk.nastya7@gmail.com*

АНАЛІЗ ГЕОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНИХ УМОВ В МЕЖАХ УЗБЕРЕЖЖЯ КАРКІНІТСЬКОЇ ЗАТОКИ

На сучасному етапі розвитку географічної оболонки значного антропогенного навантаження зазнає берегова зона та прилеглі до неї прибережні території. За таких умов актуальним є питання моніторингу стану берегової зони, в межах якої активно відбуваються зміни геологічного, гідрологічного та органічного середовищ [1, 2].

Як відомо [1, 2], в межах берегової зони виділяється значне розмаїття природних умов, трансформація яких спричиняє, переважно, негативні наслідки. Саме тому, для оптимізації природокористування прибережних територій над-

звичайно важливими є комплексні дослідження, які спрямовані на вивчення сучасного характеру розвитку навколишнього середовища. Одним з компонентів таких досліджень є геоморфологічний аналіз території, під яким слід розуміти процес визначення генезису, еволюції та сучасного стану рельєфу, певної місцевості враховуючи її морфоструктурні, морфоскульптурні та динамічні особливості, основані на якісних та кількісних характеристиках [3].

Регіон нашого дослідження розташований в межах узбережжя Каркінітської затоки, яка являє собою найбільшу водойму другого порядку Чорного моря. Відповідна затока розташована в північно-західній частині моря, відокремлюючись від основної акваторії Кримським півостровом [4, 5].

В гідрографічному відношенні акваторія затоки Бакальською косою та одноїменною банкою, поділяється на дві частини: східну та західну. Східна частина затоки мілководна та характеризується дуже розчленованим узбережжям, в межах якого виділяється значна кількість півостровів та другорядних заток. Західна частина затоки більш глибока та характеризується менш розчленованим узбережжям, в межах якого виділяються дрібні бухти [1].

В тектонічному відношенні північне узбережжя затоки розташоване в межах давньої Східноєвропейської платформи, а південне на поверхні молоді Скіфської платформи. Безпосередньо акваторія затоки розташована на поверхні Каркінітського прогину, який має асиметричні схили, саме тому підводні схили північного узбережжя більш мілководні у порівнянні з південним [6].

В геологічному відношенні узбережжя Каркінітської затоки складено виключно осадовими породами, але існують певні регіональні відмінності. Так, північне узбережжя складають алювіальні відклади, які представлені глинами, суглинками та пісками. Східне та південно-східне узбережжя затоки складають еолово-делювіальні та елювіальні відклади, у вигляді лесів, суглинок та глин, супісків та пісків. Південно-західна частина затоки представлена елювіально-делювіальними відкладами, серед яких переважають вапняки, глини, суглинки та піски [6, 7].

У морфогенетичному відношенні узбережжя затоки розташоване на поверхні п'ятьох морфоструктур, які мають власний неотектонічний режим та характеризуються специфічними комплексами морфоскульптур. До відповідних морфоструктур належать: Нижньодніпровська дельтова плоска та хвиляста низовина, Асканійсько-Мелітопольська алювіальна (терасована) плоска низовина, Присиваська озерно-лиманна низовинна, Джанкойська давньоалювіальна плоска рівнина та низовина, а також Тарханкутська структурно-денудаційна хвилясто-розчленована рівнина [3].

В межах узбережжя Каркінітської затоки поширені різноманітні морфоскульптурні комплекси, так вздовж корінних ділянок панують абразійні форми рельєфу у вигляді невисоких та середніх за висотою кліфів й достатньо широких бенчів. Кліфи у переважній більшості мають абразійний, абразійно-обвальний та абразійно-зсувний характер, а в межах тарханкутської частини узбережжя абразійно-карстовий. Бенчі переважно абразійні, але на деяких ділянках поширені бенчі тертя, висвердлювання, виламування та розчинення [2, 8, 9, 10].

В межах центральної частини затоки та місцями вздовж берегової зони поширені морські акумулятивні форми, які складені піщаними давньоалювіальними породами, перемитими та перевідкладеними морським хвилюванням. Найбільшою акумулятивною формою регіону є коса-острів Джарилгач, яка являє собою складне різновікове утворення, загальною площею 56 км², при

загальній довжині 42 км. Тіло відповідної форми складено з піщаних, черепашкових, лесових та суглинкових відкладів потужністю 10-15 м, які сформувалися внаслідок морської голоценової акумуляції [5].

В структурі відповідної форми виділяють 2 складові частини, які між собою істотно розрізняються за морфометричними показниками:

1) вузька західна частина, яка морфологічно має вигляд берегового бару, що з'єднує материкове узбережжя з широкою частиною коси;

2) широка східна частина, яка є продовженням вузької ділянки, але зовні має вигляд острова.

Друга за розміром акумулятивна форма затоки – Бакальська коса, яка являє собою подвійну обрамляючу косу з гачкоподібною кінцівкою. Вона витягнута з південного заходу на північний схід і глибоко вдається в акваторію Каркінітської затоки Чорного моря. В центральній частині коси розташовано подібне до лагуни озеро, яке періодично з'єднується із акваторією затоки через прорви.

Північніше від Бакальської коси сформувалася підводна акумулятивна форма – підводний бар – Бакальська банка. Вона була утворена за рахунок того ж самого вздовжберегового потоку наносів який сформував і Бакальську косу, але в умовах більш низького рівня моря [1, 2, 5].

Також варто зазначити, що в межах берегової зони Каркінітської затоки набули істотного поширення динамічно-нейтральні береги із вітровою присухою, які характеризуються специфічним комплексом морфоскульптур. Вони поширені вздовж мілководних ділянок корінного та акумулятивного узбережжя затоки.

Проведений нами аналіз геоморфологічних умов узбережжя Каркінітської затоки, дозволив зробити наступні висновки:

1. Узбережжя Каркінітської затоки займає прикордонне положення, розташовуючись в зоні Каркінітсько-Сиваських прогинів, які утворені між давньою Східноєвропейською та молодою Скіфською платформами.

2. Регіон нашого дослідження складений виключно осадовими породами, серед яких панують глини, суглинки та піски.

3. Береги відповідної затоки сформовані в межах шести морфоструктур, п'ять з яких мають акумулятивний генезис. Найбільші площі займає Дніпровська дельтова низовина.

4. Серед морфоскульптурних комплексів панують абразійні, динамічно стабільні або вітроприсушні та тіла морських акумулятивних форм.

Література:

1. Зенкович В.П. Основы учения о развитии морских берегов / Всеволод Павлович Зенкович. – Москва: Изд-во АН СССР, 1962. – 710 с.
2. Шуйський, Юрій Дмитрович. Типи берегів Світового океану: Монографія / Ю.Д.Шуйський. – Одеса: Астропринт, 2000. – 480 с.
3. Рельєф України. Навчальний посібник [Текст] / [Б.О.Вахрушев, І.П.Ковальчук, О.О.Комлев, Я.С.Кравчук, Е.Т.Палієнко, Г.І.Рудько, В.В.Стецюк]; За загальною редакцією В.В.Стецюка. – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 688 с.
4. Зенкович В.П. Берега Черного И Азовского морей. / Всеволод Павлович Зенкович. – Москва: Географгиз, 1958. – 371 с.
5. Котовский И.Н. Морфология и динамика берегов Чорного моря в пределах Херсонской области УССР. / Игорь Николаевич Котовский. – Автореферат дисс. на соиск. ученой степени канд. геогр. наук. по спец. 11.00.04. Геоморфология и палеогеография. – Киев: Инст. географии АН Украины, 1991,-19 с.

6. Давыдов А.В. Влияние разломов в земной коре на расположение аккумулятивных форм в пределах северного и северо-западного побережья Азовского моря / А.В.Давыдов // Региональные проблемы Украины: Географический анализ та пошук шляхів вирішення. Збірник наукових праць. – 2011. – С. 99 – 110.
7. Геология СССР. Том VIII. Крым. Часть 1. Геологическое описание. – М.: Недра, 1969. – 576 с.
8. Давидов О.В. Аналіз тектонічної зумовленості геоморфологічних умов берегової зони Херсонської області / О.В.Давидов, І.М.Котовський, М.О.Зінченко, С.В.Сіменко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки, 2017. – Вип. 6. – С.134 – 140.
9. Зенкович В.П. Морфология и динамика советских берегов Черного моря. Т. II (Северо-западная часть) / Всеволод Павлович Зенкович. – Москва: Изд-во АН СССР, 1960. – 710 с.
10. Палієнко В.П. Сучасна динаміка рельєфу України / В.П. Палієнко, А.В. Матошко, М.Є. Барщевський, Р.О.Спиця, Б.О. Вахрушев, С.В. Жилкін, Г.В. Кучма, Е.Т. Палієнко, Г.В. Романенко, Г.І. Рудько, Л.Ю. Чебаторьова, Ю.Д. Шуйський. – К.:Наукова думка, 2005. – 268 с.

В.М. Гладенко

*Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського,
victor.gladenko@gmail.com*

МЕТОДОЛОГІЯ І ПІХОДИ ДО ОЦІНКИ ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ УКРАЇНИ

Важливе значення для держави має її політико-географічне положення (ПГП) на політичній карті світу та регіону. Якщо говорити загалом про термін, то ПГП визначають як її геопросторове положення відносно політичних даностей світової системи, які справляють на неї суттєвий вплив. Треба зазначити, що мова йде не тільки про вплив на міждержавні, міжнародні відносини та внутрішньополітичні процеси, а й на економіку і суспільне життя держави [1].

Дедалі частіше паралельно з терміном «політико-географічне положення» уживається термін «геополітичне положення». Все частіше, дослідники схиляються до ототожнення термінів «політико-географічне положення» і «геополітичне положення».

Геополітика, посідає важливе місце в сучасній міжнародній політиці та економічному житті і є близькою за об'єктом та предметом дослідження до політичної географії. Під геополітикою розуміється погранична наука між географією і політологією, яка виявляє, вивчає і прогнозує внутрішню і зовнішню політику держав, враховуючи їх географічне положення, природні умови і ресурси, поведінку сусідніх країн, історію та менталітет народу. Один із родоначальників геополітики К. Гаусгофер вважав, що політична географія вивчає державу під кутом зору простору, а геополітика розглядає простір з погляду держави, а власне геополітику – як практичне застосування політичної географії [2, с. 320, 322].

Складовими в оцінці політико-географічного положення України є різноманітні фактори. Перелік таких складових може бути великим і динамічно змінним.

Фізико-географічна складова в політико-географічному аналізі України являє собою характеристику якості земельних ресурсів і можливостей акваторії

виключної економічної зони, наявності доступу до моря і зручності виходу на світові морські комунікації, зрештою природно-географічних умов організації оборони території.

Ресурсна та агро-географічна складова – це ситуація з доступом до стратегічно важливих ресурсів: палива, різноманітних руд, гірничо-хімічної сировини, а також лісопромислових районів (в тому числі і за межами країни). Основну частину продукції агропромислового комплексу країна зазвичай виробляє на своїх землях. Але деякі країни мають потребу і в значному імпорті продовольства. Тож доступ до регіонів, що виробляють зерно, м'ясо та інші продукти, теж важливий.

Ємність, віддаленість, транспортна доступність ринків збуту товарів, вироблених у країні, – життєво важливий і економіко-географічний, і політико-географічний фактор. Основне завдання вивчення цього аспекту економічної й політичної географії – віднайдення гіпотетично можливих «ніш» організації збуту як виробничих, так і споживчих товарів, аналіз позицій конкурентів, що діють у відповідних сегментах світового ринку.

Важливими економічними факторами транспортно-географічної (й політичної) ситуації на шляхах до ринків сировини і ринків збуту є пропускна здатність, швидкість і вартість транспортування на суходільних, водних та повітряних транспортних коридорах. Крім того, значну роль грають політичні фактори, тобто стан відкритості кордонів, політична та криміногенна обстановка на транзитних магістралях.

Процеси глобалізації та інформаційно-технологічної революції зробили свій внесок у набір складових політико-географічного положення. Воно визначається також тим, як розміщена країна відносно світових центрів науково-технічного прогресу та світових фінансово-банківських центрів; як розкинута мережа управлінських центрів та філій ТНК; які можливості доступу до інформаційно-технологічних мереж планети і таке інше.

В політичній географії розрізняють макро-, мезо- і мікро- політико-географічне положення.

Макро-ППП – це положення держави відносно великих економічних і військово-політичних центрів, найбільших сил сучасності, таких як США, Європейський Союз, Росія, Японія, Китай. Крім того, неабияке значення має участь держави в політичних, економічних, військових блоках і організаціях, ступінь інтеграції з сусідніми державами. Значну роль відіграє макро-ППП стосовно економічних центрів і транспортних осей, міжнародних потоків товарів і капіталів, міграцій людей, обміну інформації тощо.

Найважливіше питання макро-ППП – це положення держави відносно зовнішніх джерел сировини і готових промислових виробів, різноманітність і надійність надходження поставок, безпека комунікацій з політичного, економічного та військового поглядів. Необхідно звернути увагу на те, що макро-ППП держав змінюється в часі у зв'язку з глобальною перестановкою політичних сил планети [2, с. 90-91].

Мезо-ППП – стосується розташування держави у межах свого регіону або субрегіону. Тут особливого значення набуває сусідство різного порядку. Найважливішим є сусідство першого порядку (безпосереднє) яке, у свою чергу, визначається політичними відносинами, наприклад наявністю «гарячих точок» [3].

Мікро-ППП держави розглядається як вигідне розміщення різних ділянок її кордону щодо окремих районів суміжних держав з політичного, економічного, військово-стратегічного й екологічного поглядів та особливості прикордонних районів [2, с. 94].

Тому в цьому контексті, в оцінці політико-географічного положення держави, в тому числі й України мають такі фактори як: кількість сусідів; характер та інтенсивність зв'язків з зовнішнім світом, конфлікти та союзницькі відносини; геополітична орієнтація країни (так званий геополітичний код) [4, с. 16].

Не менш, а іноді й більш важливі власне геополітичні та геостратегічні складові політико-географічного положення держави. Політична не стабільність, збройні конфлікти і таке інше, надовго «зачиняють» певні країни, і навіть регіони світу, змінюють напрямок та силу транзитних товаропотоків, руйнують системи міждержавних відносин, що склалися.

Також географічне положення може бути центральним та периферійним. Чим більше сусідів має держава, тим більш центральне положення вона займає. Ознаки центральності та периферійності географічного положення часто пов'язують з категоріями його вигідності або невигідності. Зазвичай вважають, що центральне положення є більш вигідним за периферійне [5, с. 57].

Крім того, особливо треба зазначити, що на визначення та оцінку політико-географічного положення України впливають всі ці складові, які впливають на політико-географічне положення країн-сусідів України першого та другого порядку.

Література:

1. Політична географія і геополітика [електронний ресурс] <http://subject.com.ua/geographic/geopolitica/21.html>
2. Трохимчук С.В., Федунь О.В. Політична географія світу: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 422 с.
3. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн [електронний ресурс] <http://academia-ps.com.ua/product/108>
4. Макошев А.П. Политическая география и геополитика. Учебное пособие. – Горно-Алтайска. – 2006. – 125 с.
5. Мальська М.П., Антонюк Н.В., Занько Ю.С., Ганич Н.М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К. – 2012. – 528 с.

О.В. Горміз

Інститут географії НАН України,
osca.ossa@gmail.com

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ЗАБРУДНЕННЯ ПОВІТРЯНОГО БАСЕЙНУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

*«Одне з двох – або люди зроблять так, що буде в повітрі менше диму, або дим зробить так, що на Землі стане менше людей»
Луїс Батонн*

Процес взаємодії природи і суспільства вступив у нову фазу свого розвитку, яка, поряд з розширенням і прискоренням взаємозв'язку між природою і суспільством, характеризується наявністю суперечностей між ними і появою значних екологічних проблем. Це потребує корінних змін у характері і засобах впливу суспільства на природу. Особливо важливо в сучасних умовах навчити кожну людину відповідати за наслідки своїх дій, розуміти і відчувати, що вона є частиною природного середовища і від неї залежить, як буде діяти система «суспільство-людина-природа».

Питанням збалансованого споживання та виробництва стало відводитися більш важлива роль при визначенні екологічної політики. Завдання всіх країн стає забезпечення економічного розвитку без деградації навколишнього середовища, яка зв'язане зі споживанням, використанням ресурсів та утворенням відходів. Так, зокрема, є цілком очевидним, що в наш час в умовах глобалізації екологічна безпека не може бути досягнута в країні з низьким рівнем економічного розвитку чи кризовим станом економіки. В свою чергу, недостатньо розвинена економіка є, як правило, причиною зниження рівня екологічної безпеки держави [1].

Забруднення атмосфери є одним з самих негативних факторів впливу господарської діяльності людини на природу.

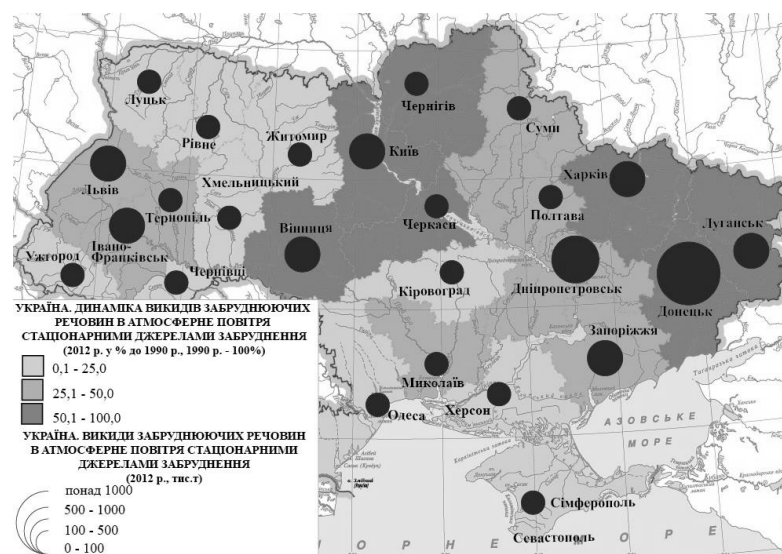

Рис. 1. Україна. Динаміка викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами в атмосферу в період 1990-2012 рр. Укладено за даними: Державної служби статистики України [2]

В Україні, як свідчать дані рис. 1. та рис. 2, починаючи з 90-х років минулого століття обсяги викидів від стаціонарних та пересувних джерел суттєво скоротилися.

Аналіз динаміки викидів стаціонарними джерелами дозволяє виділити чотири її етапи за період 1990-2015 років (Рис.3). Під час першого етапу (1990-1999 рр.) спостерігалось катастрофічне зниження обсягів ВВП України, що супроводжувалось зменшенням використання енергії, та відповідним скороченням обсягів викидів. На другому етапі (2000-2007 рр.) відбулося поступове збільшення об'єму викидів, що пов'язане з певним економічним зростанням в Україні, але прямої кореляції між темпами росту об'єму викидів та ВВП немає. В першу чергу, це пояснюється структурними змінами в економіці, збільшенням ролі торгівлі, послуг та фінансової сфери у порівнянні з промисловим виробництвом, що відбулося в країні.

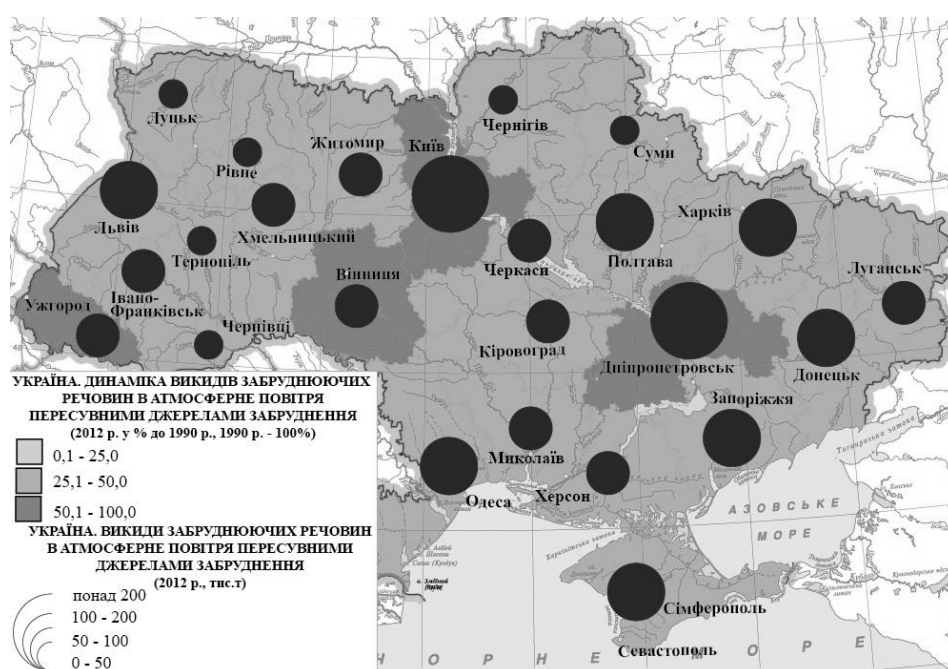

Рис. 2. Україна. Динаміка викидів забруднюючих речовин пересувними джерелами в атмосферу в період 1990-2012 рр. Укладено за даними: Державної служби статистики України [2]

Під час третього етапу (2008-2013 рр.) об'єми викидів незначною мірою зменшилися внаслідок фактору світової фінансової кризи (2008-2009 рр.), яка певною мірою вплинула на об'єми виробництва в основних галузях України, які орієнтуються на експорт, зокрема в металургійній та хімічній, що, в свою чергу, вплинуло на інші галузі – електроенергетику та гірничодобувну галузі.

Нарешті, починаючи з 2014 року спостерігається скорочення викидів, пов'язане з агресією Росії на Сході України, бойовими діями на Донбасі, зупинкою багатьох підприємств регіону. Також відсутня інформація про обсяг викидів на окупованих територіях та в анексованому Криму.

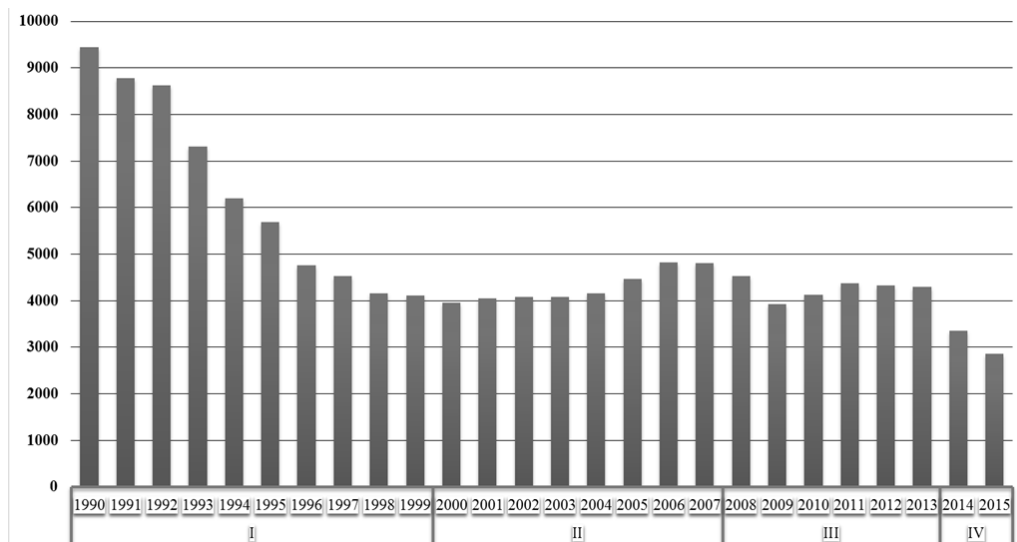

Рис. 3. Україна. Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря у період 1990-2015 рр. Укладено за даними: Державної служби статистики України

Однак, не зважаючи на зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферу, що відбулося в Україні, абсолютні обсяги викидів залишаються ще досить значними. Можна відзначити і високу кількість викидів у розрахунку на одиницю національного ВВП країни. Для боротьби з забрудненням повітря в Україні необхідні значні зусилля та широкий комплекс заходів.

Література:

1. Лісовський С.А. Суспільство і природа: баланс інтересів на теренах України/ Інститут географії АН України. – К., 2009. – 300 с.
2. Лісовський С.А., Маруняк Є.О., Покляцький С.А., Горміз О.В., Чіпко Т.М. Суспільно-географічна оцінка змін у регіональному природокористуванні України. // Укр. геогр. журн. – 2017. – №2. – С. 16-25

Г.А. Григорян, Т.А. Гринюк

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
annagrigoran77@gmail.com*

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Рік, що триває, доводить беззаперечний успіх України в реалізації її довгоочікуваних кроків на шляху входження в європейський цивілізаційний простір. Це той унікальний випадок, коли довгоочікуваним є не лише результат, а сам процес поступового просування держави та всіх її інститутів в напрямку позитивних зрушень і тенденцій соціально-економічних реформ. Отримання безвізу скорочує шлях до успіху, проте він забезпечується зусиллями не лише України, а й європейського суспільства, найближчих держав партнерів та сусідів. Саме такою державою є Республіка Польща, що має унікальну історію мі-

ждержавних відносин з Україною та лобіює її політико-економічні інтереси в субрегіоні і світі. Для України Республіка Польща була, є і буде ключовим стратегічним партнером, із яким розвивається всебічний двосторонній діалог, поглиблюється взаємовигідна співпраця. За результатами різних опитувань Республіка Польща посідає друге місце (76,6% респондентів, а в прикордонних районах – перше) за пріоритетністю двосторонніх відносин після Російської Федерації (78,7% респондентів). Події останніх років та військова агресія Російської Федерації чітко визначили вектор інтеграції України. Відповідно, важливість визначеної позиції західних сусідів, щодо необхідності підтримання суверенітету та державної цілісності України лише зростає. Нинішні українсько-польські відносини вже стали зразком для багатьох сусідніх країн у регіоні й мають усі підстави бути одним із найпотужніших фундаментів нової Європи.

На сучасному етапі закладено сприятливі передумови для подальшого зближення двох країн. По-перше, це просування національних інтересів України на Захід, зокрема, за посередництва Польщі, стабілізація економіки. Для Польщі – вирішення проблем нового прикордоння. По-друге, використання Україною посередництва Польщі у відносинах з ЄС та НАТО, залучення іноземних інвестицій з Заходу. Республіка Польща зацікавлена у збільшенні товарообігу з Україною, реалізації енергетичної стратегії, співробітництві у військово-технологічній сфері. По-третє, це виконання домовленостей щодо візового режиму, розв'язання завдань у торгівлі внаслідок вступу Польщі до ЄС. Для Польщі на цьому рівні важливе впровадження нових форм співробітництва у виробничій сфері за пріоритетними напрямками ЄС, вирішення питань візового режиму та набуття статусу нового прикордоння, участь у приватизаційних процесах земельного ресурсу України [3].

Порівняння експортно-імпоротної товарної структури двох країн довело, що нині в експорті України до Польщі переважає сировина, а в експорті Республіки Польщі до України – готові вироби різних галузей виробництва. Це означає, що торгівля двох країн взаємовигідна і є поштовхом до подальшої активізації економічного співробітництва України та Польщі.

Польсько-українське інвестиційне співробітництво, якому останнім часом присвячено чимало уваги в засобах масової інформації та наукових виданнях обох держав, є одним із пріоритетних напрямів зовнішньо-економічного розвитку як України, так і Польщі. Перша прагне за рахунок польського вектора активізувати євроінтеграційні зусилля, а друга вбачає в Україні соратника у підвищенні свого статусу в сучасній структурі ЄС, зокрема як лідера східного вектора зовнішньо-економічної політики Співтовариства.

Економічна співпраця між Україною і Польщею активно розвивається насамперед у сільському господарстві та галузях переробки його продукції. Також перспективне співробітництво у машинобудуванні, літакобудуванні, енергетиці, теплопостачанні, військово-промислового комплексу, фармацевтиці та виробництві медичного устаткування. Саме в результаті взаємовигідного співробітництва у зазначених галузях і багатьох інших перспективних напрямках можливо в кілька разів збільшити частку виробленої продукції в українсько-польському товарообігу.

Безперечно, важливими чинниками розвитку двостороннього економічного співробітництва є геополітичні проекти (будівництво та експлуатація діючих нафтогонів, транзитних транспортних магістралей, стратегічних господарсь-

ких об'єктів), а також спільні регіональні ініціативи, серед них транскордонне співробітництво, співпраця в межах євро регіонів, реалізація міжрегіональних економічних програм тощо.

Отже, стратегічні пріоритети України та Польщі у розвитку співробітництва, зокрема економічного, збігаються, при цьому спостерігається його потужний розвиток останнім десятиліттям. Це відкриває широкі перспективи для нашої країни в реалізації європейської та євроатлантичної інтеграційної стратегії. Необхідно й далі розвивати економічне співробітництво з Польщею у відповідному руслі шляхом підписання офіційних документів, що стосуватимуться міцнішої економічної співпраці, зокрема залучення додаткових інвестицій у вітчизняну економіку, подальшої лібералізації торгівлі, глибшої взаємодії транспортної системи та комунікації, співпраці у військовій сфері шляхом передання Україні досвіду проведення економічних реформ у напрямі євроінтеграції.

Література:

1. R. Zięba, Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie, Warszawa 2010, s. 210–211.
2. Жулинський М. Україна і Польща: перспективи набуття реальної Європи// Всесвіт.- 2002.-№1/2.-с.143-150
3. <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/diplomacy>
4. <http://kimo.univ.kiev.ua/ZPU/50.htm>

В.С. Грицевич

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
gvsmg@ukr.net*

ПРО ОДИН ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ПРЕДМЕТА ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Спочатку розглянемо геоторію, як об'єкт вивчення географії. Це поняття вже впевнено проникло в географічну науку, однак з низки причин вживається та використовується рідко. Зокрема це зумовлене деякою поверховістю і недостатньою глибиною розробки цього поняття. Існуючі його визначення в цілому правильно орієнтують на розуміння його суті, однак не розкривають його структури, усієї багатогранності та зв'язку з іншими важливими поняттями, наприклад «геопростором». Автори, які пишуть на ці теми, правильно вказують, що поняття «геоторія» є розширенням поняття «територія», однак і до самого поняття «територія» існує чимало питань. Тому є потреба уточнити деякі положення.

Географічне вивчення світу передбачає вивчення географічної оболонки (ГО) Землі. Якщо спочатку розглянути двовимірну оболонку, то в ній міститься таке явище, як географічне середовище. Це середовище, як певна субстанція, отримується в результаті абстрагування від геопростору. Навпаки, геопростір отримується в результаті абстрагування від географічного середовища. Отже, геосередовище та геопростір можна розглядати, як діалектичні протилежності, які з філософської точки зору утворюють пару «теза–антитеза».

У філософії ця пара далі розгортається в триаду «теза–антитеза–синтез», що приводить до розуміння поняття «територія», як синтезу геосередовища та геопростору на сухопутній частині двовимірного геопростору. Тому, територія в географії володіє як просторовими властивостями, так і субстанціональними.

Далі цей підхід поширюється на інші частини ГО (включаючи її тривимірне розуміння). Спочатку дефінують акваторію, як водну поверхню. Синтез геосередовища та геопростору над територією та акваторією логічно називають аероторією. Після цього слід визначитися з місцями, що знаходяться під територією та під водною поверхнею. Перші логічно назвати літоторією (підземна частина ГО), а другі – гідроторією (підводна частина ГО). В результаті отримуємо таку систему «торій», які разом утворюють геоторію:

Аероторія	
Територія	Акваторія
Літоторія	

Розглянемо геометричну розмірність окремих частин геоторії. Очевидно, що територія та акваторія є двовимірними утвореннями ($d=2$), а літоторія, гідроторія та аероторія є тривимірними ($d=3$). Окремої розмови заслуговує людина та її діяльність. Деякі автори включають людину до складу території, однак така позиція виглядає дуже дискусійною і натягнутою з огляду хоча б на високу просторову мобільність людини. Виглядає логічнішим виділити людину (суспільство) в окрему *антропоторію*, яка знаходиться різною мірою в різних частинах ГО. Виявляється, що антропоторія є фрактальним утворенням з нецілою геометричною розмірністю ($2 < d < 3$) і може бути об'єктом вивчення.

Перейдемо до предмета дослідження. Останні десятиліття зусиллями провідних географів України вироблене і утверджене новітнє розуміння геопросторової організації суспільства, як предмету дослідження суспільно-географічної науки. Це є значним позитивним поступом порівняно зі старим тлумаченням предмету, що панувало в радянській суспільній географії.

Однак, стрімке накопичення досвіду суспільно-географічних досліджень, змушує оперативно переосмислювати ситуацію і робити відповідні висновки. Таке переосмислення є дуже актуальним, бо воно покликане пояснити існуючу практику досліджень, яка випереджає теоретичне обґрунтування.

Сьогодні можна сказати, що як індуктивний (вивчення праць географів), так і дедуктивний підходи приводять до розуміння предмету суспільної географії, як єдності трьох компонент:

- суспільно-географічна взаємозумовленість;
- суспільно-географічна мінливість;
- геопросторова організація суспільства.

Індуктивний підхід полягає у вивченні конкретних суспільно-географічних праць (зокрема авторефератів дис. робіт) та узагальненні їхніх положень. Виявляється що науковці, дисертанти, перебуваючи у відповідальній ситуації,

майже ніколи не зводять предмет своїх досліджень до геопросторової організації. Як правило, предмет містить три-чотири, зрідка дві компоненти. Тому, наведені вище три компоненти є узагальненням реальної сучасної ситуації з формулювання предмета досліджень у працях суспільних географів.

Для *дедуктивного* обґрунтування розглянемо такі три пізнавальні дихотомії, що використовуються в суспільній географії:

1. Пізнання явища – пізнання сутності.
2. Позапросторове пізнання – просторове пізнання.
3. Якісне пізнання – кількісне пізнання.

У цьому випадку кожному компоненту предмету вивчення суспільної географії можна розкласти за альтернативами цих дихотомій.

1. Дослідження суспільно-географічної взаємозумовленості – це кількісне позапросторове вивчення сутністних зв'язків.
2. Дослідження суспільно-географічної мінливості – це просторове кількісне вивчення явищ.
3. Дослідження геопросторової організації суспільства – це просторове якісне вивчення її сутності.

Легко бачити, що в сукупності запропонованих компонент перша (нижча) альтернатива кожної пізнавальної дихотомії зустрічається один раз, а друга (вища) – два рази. Розглянемо це на прикладі дихотомічних альтернатив.

1. Пізнання явища присутнє лише в дослідженні суспільно-географічної мінливості, а пізнання сутності присутнє в дослідженні суспільно-географічної взаємозумовленості та в дослідженні геопросторової організації суспільства.
2. Позапросторове пізнання присутнє лише в дослідженні суспільно-географічної взаємозумовленості, а просторове пізнання присутнє в дослідженні суспільно-географічної мінливості та в дослідженні геопросторової організації суспільства.
3. Якісне пізнання присутнє лише в дослідженні геопросторової організації суспільства, а кількісне пізнання присутнє в дослідженні суспільно-географічної взаємозумовленості та суспільно-географічної мінливості.

Отже, запропонований трикомпонентний склад предмету вивчення суспільної географії обґрунтований як індуктивно, так і дедуктивно. Це легітимізує його використання в дисертаційних та інших наукових роботах, а також дає змогу відповідно їх структурувати. Розглянемо коротко їхню суть.

Суспільно-географічна взаємозумовленість – це компонента предмета суспільної географії, яка передбачає вивчення передумов і чинників досліджуваного об'єкта, його факторних та результируючих ознак, сутнісних законів та закономірностей детерміністичних чи статистичних взаємозв'язків між досліджуваними ознаками. Знання про суспільно-географічну взаємозумовленість включають формулювання закономірностей та законів.

Суспільно-географічна мінливість – це компонента предмета суспільної географії, яка передбачає вивчення особливостей досліджуваних явищ у різних місцях геопростору. Інформація про суспільно-географічну мінливість включає геоінформацію про просторовий розподіл (поширення) та взаємне розташування значень ознак досліджуваних явищ. Цю мінливість можна поділити на загальну і локальну.

Геопросторова організація суспільства – це компонента предмета суспільної географії, яка (за проф. О.Шаблієм) передбачає вивчення взаємного розташування у просторі земної поверхні, геопросторових зв'язків та потоків, тери-

торіальних утворень (формувань, поєднань) та функціонування цих утворень. Розвиваючи далі ці положення, ми можемо сказати, що знання про геопросторову організацію суспільства включають знання про геопозиційність, геореляційність, геоінтегрованість, геофункціональність.

С.В. Гришко

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
gryshko245@gmail.com*

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛІСОВИХ НАСАДЖЕНЬ ПІВОСТРОВА БІРЮЧИЙ

Бірючий півострів (колишній острів) розташований у північно-західній частині Азовського моря, є розширеною частиною Федотової коси і відмежовує від моря Утлюцький лиман. Адміністративно належить до Генічеського району Херсонської області. Довжина – 24 км, ширина – близько 5 км. Площа складає 7273 га. У 1927 р. тут організовано державний заповідник, який тепер входить до складу Азово-Сиваського національного природного парку.

Геоморфологічні акумулятивні процеси на півострові Бірючому відбуваються постійно у зв'язку з прибіжною діяльністю моря: приморський берег постійно намивається, а прилиманне узбережжя, поступово ущільнюючись та просідаючи, затоплюється водами Утлюцького лиману. Внаслідок цього півострів дуже повільно віддаляється від суші, однак ці зміни незначні і повільні у масштабах геологічного часу. Уздовж узбережжя численні озера. Західний берег розчленований невеликими бухтами і затоками.

Грунтові води на півострові Бірючому залягають близько до поверхні – від 20 до 150 см у північній частині півострова до 2-3 м у вздовжбереговій південній смузі. Рівень ґрунтових вод на півострові дуже мінливий і залежить головним чином від напрямку і сили вітру, які є основним чинником підпору ґрунтових вод.

Особливості геологічної та гідрогеологічної будови півострова Бірючий і відносно молодий вік ґрунтів, сформованих у його межах, зумовили певні різновиди каштанових ґрунтів. Найбільш давніми відкладами півострова є верхньопліоценові, що перекриті сучасними морськими наносами із черепашки та піску. Саме піщано-черепашкові і черепашкові відклади стали ґрунтоутворюючою основою на півострові Бірючому, які визначили їх основні особливості: значну насиченість ґрунтового профілю черепашкою (переважно у подрібненому вигляді) і як наслідок – високим рівнем карбонатності (скипання при реакції з соляною кислотою відбувається по всій глибині профілю). Поверхня півострова Бірючого сформована відносно недавно, що визначило молодість утворених тут ґрунтів у порівнянні з материковими: вони мають малопотужний гумусний профіль і менший вміст гумусу.

Важливим ґрунтоутворюючим чинником на півострові є глибина залягання ґрунтових мінералізованих і прісних вод, а також рослинність. Усі вищевикладені чинники сприяли формуванню на півострові Бірючому таких типів ґрунтів: лучні, лучно-болотні, дернові і солончакові, що сформувались на морських

піщано-черепашкових та черепашкових відкладах різного механічного складу – від незасолених до глибоко солончакових сульфатно-хлоридного і хлоридного типів засолення.

Бирючий півострів знаходиться у Чаплинсько-Якимівсько-Приазовському геоботанічному окрузі (Якимівський або Утлюцько-Міуський геоботанічний район), який належить до смуги типчаково-ковилових степів. На півострові водно-болотна рослинність займає близько 1800 га, лучна, зокрема, засолені луки – 3200 га, степова (піщані степи) – 800 га, літоральні угруповання – 340 га, галофітна рослинність – 200 га, лісова – 232 га, рослинність трансформованих територій – 11,4 га. Ландшафти лучні, прибережно-водні та піщано-степові, в яких переважають очеретяні, ситникові, куничникові, пирійні, колхідсько-осокові та покісницево-кермекові угруповання (флора півострова нараховує близько 700 видів судинних рослин) [1, 2, 3, 4].

Перші лісові насадження деревних порід (акація біла, маслинка вузьколиста, тополя Болле, шовковиця біла) на Бирючому півострові датуються 1914-1915 рр. У 1958 р. розпочаті роботи зі створення захисних ремізів для фазанів, які проводила О.А. Федорко під керівництвом проф. О.Л. Бельгарда [5]. Загалом було випробувано 116 деревно-чагарникових видів (53 деревних і 63 чагарникових). Методика полягала в тому, що дерева насаджували невеликими куртинами, а по периферії цих куртин смугами насаджували чагарники. За минулі 40 років з цих ремізів близько половини насаджень загинуло, а ті, що залишились (відмічено 51 вид дерев та чагарників) знаходяться переважно у задовільному (тополя біла, Болле, канадська, чорна, платан східний, ялівець віргінський, шовковиця чорна, каркас західний, в'яз гладкий, дуб звичайний, маслинка срібляста та вузьколиста) або пригніченому стані (бирючина звичайна, чингіль сріблястий, жимолость татарська, скумпія звичайна, слива колюча, шипшина собача). Крім ремізів були створені окремі масиви та паркові конструкції біля садиби с. Садки. Іноді суховершинять акація біла та сосна кримська. Найбільшу площу з насаджень (більше 200 га) займають монокультури маслинок вузьколистої та сріблястої.

Догляд за деревно-чагарниковими насадженнями півострова Бирючий, за винятком обрізки сухостою, не проводиться. На жаль, такі заходи як проріджування, санітарна чистка, полив, внесення органічних добрив, обробка пристовбурних кіл, викошування трав'янистого покриву не проводяться близько 20 років. Вважаємо, що для збереження лісокультур півострова Бирючий, варто відновити практику влаштування захисних ремізів. Крім того, необхідно розробити схему і методику заміни старих екземплярів деяких порід лісового масиву новими, рекомендованими для літоральної зони Приазов'я.

Література:

1. Коломійчук В.П. Азово-Сиваський національний природний парк // Фіторізноманіття національних природних парків України / В.П. Коломійчук. – К.: Науковий світ, 2003. – С. 19-28.
2. Коломійчук В.П. Азово-Сиваський НПП / В.П. Коломійчук // Фіторізноманіття заповідників і НПП України. – Ч. 2. – К.: Альтерпрес, 2012. – С. 5-26.
3. Коломійчук В.П. Важливі ботанічні території Приазов'я / В.П. Коломійчук, В.А. Онищенко, М.М. Перегрим; за ред. Т.Л. Андрієнко. – К.: Альтерпрес, 2012. – 116 с.
4. Коломійчук В.П. Флористична та ценотична різноманітність островів північно-західного узбережжя Азовського моря та Сиваша: дис... канд. біол. наук:

03.00.05 / Коломійчук Віталій Петрович: Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. – К., 2002. – 240 с.

5. Федорко А.А. Рост дуба черешчатого и его пирамидальной формы на ракушечных песках острова Бирючий / А.А. Федорко // Актуальные вопросы современной ботаники: сб. науч. тр. – К.: Наукова думка, 1979. – С. 137-139.

І.В. Гукалова

*Інститут географії НАН України,
iryna.gukalova@gmail.com*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У сучасній вітчизняній і світовій географічній науці все більш серйозний наголос робиться не тільки на методиці оцінки і порівняння рівнів соціально-економічного, демографічного розвитку територій, а й на концепціях і парадигмах оцінки якості суспільного поступу. Серед них чільне місце посідає концепція якості життя населення, яка має величезний потенціал для теорії і практики соціального менеджменту.

Аналіз наявних літературних і статистичних джерел показав, що в останнє десятиріччя, коли в Україні відбувалися чи не найзначніші зміни як в соціально-економічній, так і у політичній сферах, на державному рівні не було запроваджено жодної методики оцінювання якості життя населення, яка б базувалась на всебічному розгляді різноманітних аспектів життя людей, включаючи і суб'єктивну думку населення про нього. Ми регулярно спостерігаємо за рейтинговими оцінками відомих журналів щодо порівняння найбільших міст і регіонів країни (одна з останніх [1]), але ми не маємо ані систематичної безперервної бази *всебічних* даних на рівні районів і окремих поселень, доступної широкій громадськості, і насамперед науковцям, ані прийнятого хоча б на рівні Мінрегіону України порядку щорічного оцінювання не тільки рівня соціально-економічного розвитку територій, а що набагато важливіше – якості життя населення, хоча б на рівні областей. Єдиним достойним прикладом в цьому плані залишається методика оцінки рівнів людського розвитку, яка у 2012 р. була суттєво удосконалена і за якою регіони України оцінюються і порівнюються регулярно [4] від початку нового тисячоліття, а головне – результати оцінки щорічно публікуються Держслужбою статистики України. Але і це не закриває собою той величезний дефіцит, який існує за напрямом аналізу якісних аспектів життя, починаючи від забезпеченості і задоволеності населення умовами життя і закінчуючи тим «запасом міцності», яким на даний час володіє той чи інший регіон (соціум) за демографічним, економічним, соціальним, екологічним, ресурсним, соціокультурним, а якщо ширше – то і політичним вимірами нашого буття. Є відомі дослідницькі методики якості життя, проте практичного впровадження в систему управління регіональним розвитком вони, на жаль, не здобули. І відбувається це не через, точніше – не тільки через безініціативність науковців, які розробляють ці методики. Оцінювання якості життя населення в Україні вкрай не вигідно владі, адже за декларацією певних успіхів у

суспільному поступі, існує дуже мало підстав казати про покращення умов життєдіяльності людей, зростання їх можливостей і забезпеченості.

Попри відсутність політичної волі дослухатися до рекомендацій науковців, існують й інші проблеми. Вони починаються на етапі формування системи вихідних показників. Що виступає критерієм якості життя населення на різних рівнях територіальної ієрархії і які характеристики здатні її описати? Система показників не може дублювати ті індикатори, які традиційно характеризують соціально-економічне положення територій. Необхідно відібрати ті з них, які найкращим чином описують соціальний результат розвитку тієї чи іншої сфери, кожної – окремо. Виходячи зі складності категорії і неоднорідності оціночних показників, можна стверджувати, що і арсенал методів їх опрацювання має бути широким – від математико-статистичних, соціологічних до географічних методів, включаючи ГІС-технології.

Проблема, яка щороку поглиблюється – це відсутність чи неточність первинних статистичних даних у регіональному розрізі. Попри всі старі проблеми скудності змісту статистики якості життя, маємо нові «відкриті питання» щодо достовірності даних по Донецькій і Луганській областях і нез'ясованості питання – які саме території наразі охоплені статистичним спостереженням, як розраховуються душові показники і т.д. Дані по АР Крим в останні роки не наводяться зовсім, отже для цих регіонів проблема інформаційної підтримки організації моніторингу якості життя залишається невирішеною. Багато речей можна пояснити важкими обставинами війни, але навряд чи вдасться пояснити чому ми не можемо (не хочемо? не мусимо? не прагнемо?) отримувати і систематизувати інформацію про життя людей на окупованих і анексованій території? Попри невизнання режимів, які встановлені на цих територіях, ми маємо спостерігати за тим, що там відбувається.

Великою розбалансованістю характеризується статистика по містах і менших поселеннях. Щороку вона стає все біднішою і зовсім недостатньою, щоб робити висновки про розвиток навіть якоїсь однієї сфери життя людей. Не проведено і ще не скоро буде проведено Всеукраїнський перепис – а він є єдиним джерелом достовірної інформації про населення. Проблема надважлива, оскільки головним принципом моніторингу якості життя є принцип «безперервності» даних, сутність якого полягає у послідовному нарощуванні, а не зменшенні широти та етажності інформаційної бази оцінки.

Зрозуміло, що оцінка якості життя населення має сенс лише у тому випадку, коли її результати використовуються в управлінні соціальними та економічними процесами, а суб'єкти управління вносять ті чи інші корективи у регіональну соціально-економічну політику, переглядаються статті витрат тощо – тобто тоді, коли якість життя реально стає категорією соціально-територіального управління. Моніторинг тоді стає дуже актуальним, адже він являє собою науково обґрунтовану систему періодичного збору, систематизації і аналізу інформації про умови життєзабезпечення мешканців певної території, їх соціальне самопочуття, ситуацію в їх навколишньому оточенні при обов'язковому представленні результатів такого аналізу органам прийняття рішень. У зв'язку із переносом центру тяжіння в рішеннях багатьох проблем реформування на регіональний і місцевий рівні, є підставі сподіватися на те, що моніторингові дані все ж стануть обов'язковою умовою організації ефективного управління розвитком регіонів у нашій державі.

Десять років поспіль нами проводяться дослідження якості життя на регіональному рівні: розроблена відповідна методика оцінки з більш ніж 120 вихідними показниками, яка ґрунтується на аналізі «профілів» якості життя населення, на підставі аналізу яких регіони України поділяються на типи за особливостями формування якості життя населення [2]. Ці типи не є сталими, тому кожні 5 років здійснюється нова типізація на підставі кластерного аналізу даних на відповідний рік. Зокрема, у 2015 р. нами було виділено 8 типів регіонів, у 2011 р. – 6, у 2005 р. – 7. Деякі регіони є дуже сталими у тенденціях розвитку (Чернігівська, Кіровоградська, Херсонська області), деякі активно «мігрують» з одного типу до іншого (окремі західні області). Але і самі типи змінюють свої «обриси» [3].

Така географічна типізація, подана у динаміці, має стати обов'язковою складовою моніторингу. Посилення соціо-економіко-екологічної неоднорідності регіонів є ознакою посилення фрагментації простору України, а це вже – небезпека територіальній цілісності країни. У цьому зв'язку, з метою посилення моніторингової складової стратегічного планування та практичного застосування уніфікованої методики оцінки якості життя в Україні доцільним є:

- затвердження єдиного понятійно-термінологічного апарату, у т.ч. обґрунтування категорії «якість життя населення», узгодження її визначення;
- забезпечення доступності статистичних даних для науковців і широкої громадськості з метою належного інформування і подальшого опрацювання;
- розроблення національної системи оцінки якості життя і затвердження відповідної методики, політична воля щодо впровадження методики для використання у практичній роботі.

Література:

1. Гордейчик Е., Бабенко М., Романюк Е. Города и люди // Еженедельник ФОКУС, № 30 (537). – 28 июля 2017. – С.44-65.
2. Гукалова І.В. Статус категорії «якість життя населення» в географії і сучасна її динаміка у регіонах України // Український географічний журнал, 2013. – №4. – С.48-55.
3. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація [монографія]. – К.: ДП «Друкарня МВС України», 2009. – 347 с.
4. Регіональний людський розвиток. Статистичний бюлетень / Держслужба статистики України, відп. О.О.Кармазіна, Київ, 2016. – 57 с.

Н.В. Гусєва

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
gusewa3110@gmail.com*

О.М. Задєсенцев

*ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шавченка»
super.zadesentsev2012@yandex.ua*

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СЄВЕРОДОНЕЦЬКО-ЛИСИЧАНСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

Головними центрами сучасного суспільного життя все більше стають міські агломерації, які виступають як локальні системи розселення вищого рівня [3]. Міські агломерації займають провідне місце в структурі національної економіки України. Так, за даними учасників реалізації проекту USAID ЛІНК, в агломераціях України, які складають 10% її території, проживає щонайменше 30 млн. осіб (близько 2/3 населення країни) та виробляється 3/4 ВВП держави [11, с. 11]. На їх території розміщено більшість економічно активного населення України, сконцентровано основні виробничі фонди, вкладено переважну частину інвестицій у основний капітал та прямих іноземних інвестицій [12]. Стабільне функціонування й поступальний розвиток міських агломерацій є важливим завданням в умовах системної кризи в економіці країни [4].

Одним з регіонів України з високими темпами процесів утворення агломерацій до недавнього часу була Луганська область. Протягом другої половини ХХ ст. – першого десятиліття ХХІ ст. на її території за різними джерелами утворилося шість міських агломерацій [2]. Проте на сьогоднішній день на підконтрольній українській владі території залишилась всього одна – Северодонецько-Лисичанська агломерація, яка потребує проведення ретельних досліджень з боку різних науковців. Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених дослідженням міських агломерацій України, Северодонецько-Лисичанська агломерація на сьогоднішній день є практично не дослідженою. Крім того, в світлі останніх подій на сході України дана агломерація зазнала дуже сильних змін, оскільки стала найголовнішим адміністративним, соціально-економічним, політичним центром регіону [2]. Все це обумовлює надзвичайну актуальність дослідження даної агломерації з позицій різних наук, у т.ч. суспільної географії. Важливим практичним завданням є визначення сучасних проблем розвитку агломерації, серед яких першочергове значення мають економічні.

Найважливішими економічними проблемами агломерації є недостатня кількість ефективно працюючих підприємств, неповна забезпеченість необхідною сировиною, а також порівняно низька її інвестиційна привабливість, яка значно погіршилась у зв'язку з проведенням антитерористичної операції на Донбасі. Для Северодонецько-Лисичанської агломерації характерно обвальне скорочення у пострадянський період її промислового потенціалу. Особливо це стосується міста Лисичанськ, у якому тільки впродовж 2010-2013 рр. об'єми реалізованої промислової продукції зменшились майже **в 26 разів** (табл. 1).

Динаміка обсягу реалізованої промислової продукції (без ПДВ та акцизу) містами-ядрами Северодонецько-Лисичанської агломерації протягом 2010-2016 рр. (складено авторами за даними [6])

Назва	Обсяг реалізованої промислової продукції					
	2010 рік		2013 рік		2016 рік	
	млрд. грн	у% до області	млрд. грн	у% до області	млрд. грн	у% до області
Луганська область	71,6	100	67,7	100	36,9	100
Лисичанська міськрада	14,5	20,3	0,6	0,8	0,9	2,4
Рубіжанська міськрада	1,8	2,5	2,7	4,1	4,4	11,9
Северодонецька міськрада	4,6	6,4	5,9	8,7	3,8	10,4
Всього за 3-ма міськрадами	20,9	29,2	9,2	13,6	9,1	24,7

Все це відбулось за рахунок, по-перше, призупинення роботи найбільших промислових підприємств міста: Лисичанського НПЗ «ЛИНИК», ПрАТ «Лисичанський склозавод «Пролетарій», ТОВ «НВП «Лисичанський завод гумовотехнічних виробів»; по-друге, повної ліквідації ВАТ «Лисичанська сода», а також зменшення видобутку вугілля шахтами ДХК «Лисичанськвугілля» [1]. Так, упродовж 1991-2011 рр. у Лисичанську було ліквідовано 6 шахт. У 2016 р. в місті повноцінно працювала лише одна шахта, ще 3 – у режимі відкачки шахтних вод. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. були закриті всі 3 шахти у м. Кремінній, ще по 1 шахті – в м. Золотому та смт. Тошківці. Серед ліквідованих підприємств машинобудування агломерації слід відзначити завод опорів та приладобудівний завод у Северодонецьку. В глибокій кризі перебуває хімічна промисловість, яка тривалий час визначала спеціалізацію Северодонецько-Лисичанської агломерації. Ліквідований содовий завод (підприємство ВАТ «Лисичанська сода»), з 2007 р. практично не працює Рубіжанський «Краситель». Аналогічною є ситуація в інших галузях – виробництві будівельних матеріалів (у Северодонецьку не працює цегляний завод), харчовій (у Северодонецьку припинив виробництво молокозавод, а в Лисичанську – м'ясокомбінат). Не на повну потужність, із зупинками різної тривалості працюють Лисичанський НПЗ «ЛИНИК», ПрАТ «Лисичанський склозавод «Пролетарій», завод залізобетонних виробів, молокозавод та хлібозавод у місті Лисичанську, ПрАТ «Северодонецьке об'єднання «Азот», ДП «Северодонецька ТЕЦ».

За сучасних умов промисловий розвиток Северодонецько-Лисичанської агломерації ускладнюють її входження до зони проведення антитерористичної операції та близьке розташування тимчасово окупованих територій Донбасу. Так, відстань від центрів агломерації до Первомайська – найближчого міста на неконтрольованій українською владою території – складає близько 40 км. До складу Северодонецько-Лисичанської агломерації входять 47 поселень (межі агломерації визначено з урахуванням 1-годинної та 30-ти кілометрової доступності до центрів агломерації – Северодонецька, Лисичанська і Рубіжного), і всі вони входять до переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція [10]). Унаслідок відмежування значної частини території Донбасу, яка зараз не контролюється українською владою, різкого скорочення зовнішньоекономічних зв'язків з Росією та зниження їх значення для держави, зменшився ринок збуту для підприємств агломерації.

Існують певні технологічні проблеми для запуску виробництва Северодонецько-Лисичанської агломерації. Значною проблемою, що не дозволяє запустити на повну потужність ПрАТ «Северодонецьке об'єднання «Азот» (його було в черговий раз призупинено в 2014 р.), є недостатня кількість електроенергії, що виробляється електростанціями області (Луганською ТЕС і Северодонецькою ТЕЦ). З 2014 р. Луганська область функціонує у режимі «енергетичного острова», бо відокремлена від єдиної енергосистеми України. У зв'язку із зменшенням постачання газу з Росії, гостро постала проблема сировини для виготовлення азотних добрив [1].

Северодонецько-Лисичанська агломерація є інвестиційно непривабливою. Так, протягом 2015 р. в міста-ядра агломерації надійшло 246521,8 тис. дол. США прямих іноземних інвестицій (0,6% їх загального обсягу в Україні), що майже в 2 рази менше, ніж у 2013 р. (447615,5 тис. дол. США). В той же час, обсяг капітальних інвестицій в агломерацію протягом 2013-2015 рр. збільшився у 1,4 рази (з 927410 тис. грн. у 2013 р. до 1287186 тис. грн. у 2015 р.) [13]. Це можна пояснити тим, що Северодонецько-Лисичанська агломерація на сьогоднішній день є головним промисловим, транспортним, культурним, освітнім, адміністративним, політичним центром Луганської області. До її міст з тимчасово окупованих територій переведені практично всі ВНЗ, культурно-мистецькі організації, промислові підприємства тощо. У Северодонецьку з 2014 р. розташована Луганська обласна державна (військово-цивільна) адміністрація та ряд інших обласних закладів.

Дуже складною є ситуація на ринку праці. У зв'язку із закриттям або призупиненням роботи більшості промислових підприємств рівень безробіття збільшився з 0,9% (у 2009 р.) до 2,6% (у 2013 р.). Проте статистичний показник рівня безробіття не відображає реального стану проблеми. Впродовж 2005-2013 рр. у Рубіжному спостерігався найвищий рівень безробіття серед всіх міськрад Луганської області [6]. Ситуація на ринку праці значно загострилася у зв'язку з масовим притоком внутрішньо переміщених осіб. Так, станом на 1. 01. 2017 р. на контрольованій українською владою території Луганської області мешкало 292031 переселенців (17,7% їх загальної кількості в Україні) [5]. Переважна їх більшість проживає в населених пунктах Северодонецько-Лисичанської агломерації.

Розташування агломерації в зоні проведення антитерористичної операції обумовило найбільше безробітних серед молоді. Відсутність необхідної кількості робочих місць, спад в економіці та девальвація гривні призвели до різкого погіршення рівня життя населення, що підсилює трудову міграцію до Російської Федерації.

Для міст агломерації характерні незадовільна робота житлово-комунального господарства, аварії в системах водо- і тепlopостачання, велика частка старого та аварійного житла. Так, фізичний знос трубопроводів і обладнання на окремих ділянках у Лисичанську досягає 100%. Магістральний водовід від ВНС «Білогорівська» має 82% фізичного зносу, що призводить до великих втрат води при транспортуванні через численні пориви [14]. Важливою проблемою є стан доріг, особливо в межах Лисичанська. Так, з 208 вулиць і доріг, що перебувають у комунальній власності міста, половина потребує капітального і поточного ремонту. Через особливості рельєфу, автошляхи тут потребують ремонту частіше, ніж в інших поселеннях [14].

Серед інших проблем сучасного розвитку Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації слід назвати соціально-демографічні, інфраструктурні, екологічні, геополітичні, нормативно-правові, адміністративно-територіальні тощо.

Література:

1. Гусєва Н. В. Промисловий комплекс Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації / Н. В. Гусєва, О. М. Задєсенцев // Рєгiон-2017: суспільно-географічні аспекти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 20-21 квітня 2017 р.) / Гол. ред. колегії Л. М. Нємець. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – С. 146-151.
2. Гусєва Н. В. Типологічні ознаки Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації / Н. В. Гусєва, О. М. Задєсенцев // Економічна та соціальна географія : науковий збірник. – Київ, 2017. – Вип. 77. – С. 10-18.
3. Лозинський Р. Сучасні межі Львівської міської агломерації [Електронний ресурс] / Р. Лозинський, І. Костюк // Економічна та соціальна географія: Наукові записки. – 2011. – № 2. – С. 55-60. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUg_2011_2_11
4. Мельникова М. В. Великі міські агломерації в Україні: особливості управління та можливості розвитку / М. В. Мельникова, Є. С. Грабодєєва // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 121-125.
5. Міграція з окупованих територій: куди прямують переселенці [Електронний ресурс] // Слово і діло. Головний сайт про політиків. – Режим доступу : <https://www.slovoidilo.ua/2017/02/13/infografika/suspilstvo/mihracziya-z-okupovanyx-terytorij-kudy-pryamuyut-pereselenczi>.
6. Офіційний сайт Головного управління статистики у Луганській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lg.ukrstat.gov.ua
7. Офіційний сайт Лисичанської міськради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lis.gov.ua/>
8. Офіційний сайт Рубіжанської міськради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rmr.gov.ua/>
9. Офіційний сайт Сєвєродонецької міськради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sed-rada.gov.ua/>;
10. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2015 р. № 1275-р «Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248689029>
11. Територіальний розвиток в Україні розвиток агломерацій та субрегіонів : проект USAID: локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність. – К., 2012. – 183 с.
12. Тищенко О. П. Ресурсний потенціал міських агломерацій: проблеми ефективного управління / О. П. Тищенко, Н. В. Присяжнюк // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 9/10(2). – С. 3–6.
13. Статистичний щорічник Луганської області за 2015 рік / За ред. Д. Я. Протопопова; Головне управління статистики у Луганській області. – Сєвєродонецьк, 2016. – 428 с.
14. Стратегические направления экономического и социального развития города Лисичанска [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pandia.ru/text/79/494/51212-3.php>

П.М. Дайнеко
Херсонський державний університет,
daynekopt@gmail.com

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА СТЕПИ ТА СТЕПОВІ ЛАНДШАФТИ В БОТАНІКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Питанням вивчення сучасного стану степів приділяється значна увага, що обумовлюється нагальністю вирішення регіональних проблем, пов'язаних з раціональним природокористуванням, збереженням степового біологічного та ландшафтного різноманіття, зменшення частки агроландшафтів в межах південних областей України. Саме тому розгляд наукових здобутків в області дослідження степової зони є актуальним та вимагає конкретизації.

Теоретичною базою для проведення аналізу наукових поглядів на степові ландшафти є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких необхідно виокремити монографії Л. Берга, Д. Арманда, Ф. Мількова, В. Докучаєва, Є. Лавренко, Г. Висоцького, О. Чибилева тощо.

Наявність великої кількості різних точок зору відносно природи степів, її характерних рис та особливостей вказують на достатньо довгий та суперечливий процес формування геоекологічних уявлень про степові ландшафти у вітчизняній географічній науці [5].

Власне слово «степ» є слов'янським і простежується в українській літературі починаючи з XVII ст. На думку В.А. Меркулової, так називали холку – шийну частину хребта коня – безлісу відкриту вишину [12]. До цього часу, в давньоруських літописах степи Північного Причорномор'я називають полем [10]. На карті України французького військового інженера и картографа

Г.Л. де Боплана (*Carte d'Ukraine*) степи називають по-латинськи *Loca Deserta* «незаселені, безлюдні, пустинні місця» і по-польськи *Dzikie Pole* «дике поле» [3]. Поява і поширення терміну степ в його нинішньому ландшафтному значенні хронологічно і територіально пов'язують з виникненням козацтва (Запоріжжя, Дон, Терек). Степові простори асоціювалися з нескінченними дорогами, що проходять по вододілах, і вважається, що застосований до них географічний термін укр. степ, рос. степь отримав значення ландшафтного терміну саме у козаків, що осіли в степах [7].

Перші спроби опису степової зони при природно-господарському районуванні сучасних земель України були дуже загальні та орієнтовні, виділяючи домінуючі риси надзвичайної сухості та безводності, нестачі лісів та луків, малої частки земель придатної для сільськогосподарського освоєння [8].

Протягом тривалого часу вчені не могли дійти консенсусу стосовно більш раціонального та деталізованого трактування степових ландшафтів та його головної ознаки (тип рослинного покриву чи характер місцевості). Степи вже розглядають як особливі географічні утвори, проте більшість вчених XIX століття ще не мають чітких знань в даній галузі для виокремлення понять «степ» та «пустеля» і не пов'язують їх з характерними чорноземними ґрунтами.

В процесі розвитку географічних та ботанічних знань (кінець XIX – початок XX ст.), а також трансформації суспільного мислення спостерігається розширення уявлень про степові ландшафти та формування двох підходів до вивчення поняття «степ»: географічний та геоботанічний.

В середині XIX ст. більшість вчених приділяла увагу флористичній характеристиці степової області, зони. Найбільш вдала спроба опису степової зони належить видатному українському геоботаніку Є. Лавренко, відповідно до якого основною ознакою степової зони є степовий тип рослинності, який характеризується пануванням спільнот більш-менш мікротермних (морозостійких) ксерофільних (посухостійких) і часто склерофільних дерновинних трав, переважно дерновинних злаків. Отже, степовою зоною можна вважати ту, де такий тип рослинності займає домінуючі площі серед природного рослинного покриву [9].

Г. Висоцький в контексті дослідження степів дає достатньо повну їх характеристику, акцентуючи увагу на сухість клімату, солонцюватість степових ґрунтів, рівнинний рельєф, що ускладнює дренаж. Переважаючим фактором при визначенні степів, на думку Г. Висоцького, залишається характерний рослинний покрив [4].

Зовсім інші спроби визначення степів належать вітчизняним та зарубіжним географам. Згідно географічної напрямку, степи належать до однієї з природних географічних зон з особливим набором природних умов. Визначальну роль в характеристиці степової зони поряд з типом рослинності відіграє рівнинність поверхні, відсутність лісів, ґрунтовий покрив, а також континентальний клімат. Території, що знаходяться в степовій зоні, все одно залишаються степовими не залежно від зміни ступеня розораності протягом тривалої господарської діяльності людини чи зміни типу рослинності.

Відомий російський географ Л. Берг вважав степами відносно рівний простір, безлісний, не заболочений і покритий протягом всього вегетаційного періоду трав'янистою рослинністю на ґрунтах чорноземного типу. Незважаючи на доволі вдалі спроби характеристики степів, Л. Берг помилково вважав, що географам слід вивчати тільки розподіл ландшафтів у просторі, не розглядаючи їх розвиток в часі [2].

Наприкінці XIX ст. наука про ландшафти територіально в Україні і частково в Росії розвивається завдяки узагальненню В.В.Докучаєвим результатів земських експедицій (1882-1916 рр.) і експериментів, що апріорно з початку XIX ст. проводили українські землероби і лісівники (В.Я. Ломиківський, І.Е. Овсинський, В.Е. Графф, В.П. Скаржинський та ін.). Він одним з перших всебічно охарактеризував особливості степів в історичному та екологічному аспектах і виконав системний аналіз екологічної кризи степової зони в роботі «Наши степи прежде и теперь» [6]. Вчення про ландшафт почало формуватися в рамках біогеографії, ґрунтознавства, лісознавства, болотознавства як уявлення про зв'язки різних компонентів і їх вплив на формування рослинності, ґрунтів, тваринного світу. Було доведено, що характер зв'язків між природними компонентами обмежений територіально.

Ми дотримуємось загального трактування терміна «ландшафт» (за Ф. Мільковим та Д. Армандом) згідно з яким, він визначається як синонім фізико-географічного, природного територіального комплексу і може бути застосований для різних за розміром і складністю територій [1, 13].

Степові ландшафти – тип рівнинних ландшафтів, що сформувалися в умовах недостатньої зволоженості й достатньої кількості тепла на лесових породах і лесах. Характеризуються рівнинно-низовинною і схилово-височинною поверхнею, розчленованою долинами, балками та ярами, з великою кількістю степових подів на вододілах [11].

Дійсно об'єктивне та повне визначення степів можливе за умови поєднання ботаніко-географічного підходу, коли степова зона виділяється не лише за географічними показниками (рівнинність рельєфу, сухість клімату, чорноземні ґрунти), а також за фітоценологічними характеристиками.

Література:

1. Арманд Д. Л. Наука о ландшафте : (Основы теории и логико-математические методы) / Д.Л. Арманд. – М.: Мысль, 1975. – 286 с.
2. Берг Л. С. Географические зоны Советского Союза / Л. С. Берг. – М.: Огиз-Географгиз, 1952. – Т. 2. – 510 с.
3. Боплан Г.Л. де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. – Київ; Кембрідж (Мас.), 1990. – 256 с.
4. Высоккий Г.Н. Степи Европейской России // Полная энциклопедия русского сельского хозяйства и соприкасающихся с ним наук. – СПб.: Издание А.Ф. Девриена, 1905. Т. 9. – С. 397-443.
5. Геоэкологические проблемы степного региона /Под ред. члена-корр. РАН А.А. Чибилёва. Екатеринбург: УрО РАН, 2005. – С. 8
6. Докучаев В. В. Наши степи прежде и теперь / В. В. Докучаев. – Москва: Сельхозгиз, 1953. – 152 с.
7. Дрогобич Н.Е. – О происхождении ландшафтного термина степь / Бушаков В.А., Дрогобич Н.Е. // Степи Северной Евразии: Материалы III Международного симпозиума. – Оренбург: ИПК «Газпромпечатъ», 2003 год. – 607 с.
8. Зябловский Е.Ф. Новейшее землеописание Российской империи / Е. Ф. Зябловский. – СПб.: Типография И. Глазунова, 1807. – С. 42 – 43
9. Лавренко Е. М. Степи Евразии / Е. М. Лавренко, З. В. Карамышева, Р. И. Никулина. – Львов: Наука, 1991. – 146 с.
10. Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. – К.: Дніпро, 1989. – XVI+591 с.
11. Маринич О. М. Фізична географія України / О.М. Маринич, П.Г. Шищенко. – К.: Знання, 2005. – 511 с.
12. Меркулова В.А. Заметки из истории и этимологии слов // Этимология. 1968. – М., 1971. – С. 79-91.
13. Мильков Ф. Н. Ландшафтная география и вопросы практики / Ф. Н. Мильков. – Москва: Мысль, 1966. – 256 с.

Я.В. Джаман

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

jadzhaman@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ РУМУНСЬКОГО ЕТНОГРАФІЧНОГО ЕКСКУРСІЙНОГО МАРШРУТУ ПОЛІЕТНІЧНИМИ ЧЕРНІВЦЯМИ

Однією з важливих складових поліетнічних і полікультурних Чернівців є етнографічна матеріальна і духовна культурна спадщина румунської громади міста. Предки сучасних румунів жили в Чернівцях з давніх часів. У 1762 р. більшість населення Чернівців складали «схизматичні греки», під якими Р. Кайндль розглядав румунів і русинів (українців) [3, с. 51]. У ті часи увага зверталася не на національну ідентичність, а на віросповідання, і відрізнити українське та румунське населення, які сповідували православну віру, дуже важко. Тому збережена з доавстрійських часів дерев'яна Миколаївська церква (1607 р.) – пам'ятка архітектури національного значення є спільною культурною спадщиною української і румунської громад. Точніше про кількість румунів, що мешкали в Чернівцях, можна говорити з кінця ХІХ ст., коли уряд Австро-Угорщини провів переписи населення із зазначенням «розмовної мови». В 1880 р. в Чернівцях було зареєстровано 6431 румунів, які становили 14,4% населення міста і були п'ятою етнічною громадою після євреїв, німців, українців і поляків. У 1910 р. у Чернівцях проживало 13440 румунів (15,7% всього населення), які стали четвертою за значимістю громадою після євреїв, українців та поляків. Перепис населення за часів панування Румунії (у 1930 р.) зафіксував збільшення чисельності румунів за 20 років у 2,3 рази (30367 осіб) і вони стали другою етнічною групою (після євреїв), тоді як приріст всього населення Чернівців склав тільки 31,6% [2, с. 171-173]. За період входження до складу СРСР у Чернівцях кількість румунів становила: у 1959 р. – 7430 осіб, у 1989 р. – 13017 осіб; всеукраїнський перепис населення зареєстрував 10553 особи (треті після українців та росіян).

Імпульсом для підняття національної самосвідомості румунської громади стала революція 1848 р. Лідери румунської спільноти (Єудоксіу Гурмузакі та ін.) провели у Чернівцях 20 травня 1848 р. великі національні збори, на яких було прийнято меморандум до австрійського імператора і Віденського парламенту з низкою вимог щодо забезпечення їхнього національно-культурного розвитку [1, с. 53-54]. І вже через місяць було засноване «Товариство молдован Чернівців», фундаторами якого виступили Васіле Александрі, Міхай Когалнічану та інші [4, с. 16], а з жовтня 1948 р. брати Георге і Александру Гурмузакі почали видавати першу румунську газету «Буковина» («Bucovina») [1, с. 54].

Важливим організатором національно-культурного розвитку буковинських румунів з 1865 р. (до 1944 р.) виступило «Товариство румунської культури і літератури Буковини». Воно видавало газети, брошури, календарі; організовувало культурні заходи, театральні вистави; брало участь у відкритті румунських шкіл, забезпечувало учнів та студентів із бідних сімей стипендіями і місцями в інтернаті, який перебував у його власності. Товариство у 1892 р. купило приміщення (готель «Вайс») для румунського Національного Дому, в якому окрім Товариства свою діяльність вели і ряд інших громадських, студентських, економічних організацій, містилися редакції румунських часописів. Тут висту-

пав видатний румунський композитор Чіпріан Порумбеску (на фасаді будинку є меморіальна дошка з барельєфом композитора). Своєю активністю в національно-культурному вихованні відзначалися академічні товариства «Арбороаса», «Жунімя», «Дачія», «Молдова», «Буковина» і «Академія Ортодоксе», Румунська національна партія.

Навчання румунською мовою почало розвиватися після 1849 р. Викладання було запроваджено в державному німецькому ліцеї та місцевому теологічному інституті. З метою підтримки румунської освіти у 1883 р. було організовано Товариство «Румунська школа» [1, с. 55]. У 1901 р. для румунських учнів було відкрито філію I гімназії, яка в 1906 р. стала окремою III державною румунсько-німецькою гімназією – першим румуномовним середнім закладом в Чернівцях, який в 1918 р. перемістився в приміщення I державної гімназії як румунський ліцей імені Арона Пумнула. В 1906 р. було відкрито румунську бурсу для сільських дітей. З першого року заснування Чернівецького університету (1875 р.) була відкрита кафедра румунської мови та літератури. В 1919 р. на місці німецького університету постав румунський, а місце німецьких та українських професорів зайняли румунські [4, с. 16].

Картографування об'єктів культурної спадщини і сучасності дало можливість виявити особливості територіального розміщення й концентрації етнотуристичних об'єктів румунської громади у Чернівцях і розробити румунський етнографічний екскурсійний маршрут. Пунктами екскурсії виступають: 1) пам'ятники (Міхаю Емінеску – всесвітньовідомому поету, румунською мовою напис на пам'ятнику воїнам 41 піхотного полку); 2) архітектурні пам'ятники, які розкривають особливості румунської архітектури першої половини XX століття: колишній попівський дім у стилі бренковінеск, Миколаївська кам'яна церква в стилі неоромінеск, Національний дім економіки і культури в стилі конструктивізму, колишні сільськогосподарський банк і дім прикордонника – зразки румунського архітектурного стилю; 3) будинки, які мають архітектурну цінність і туристичну атрактивність, у яких: а) працювали відомі особистості (міська ратуша, в якій урядували примарі-румуні; університет, ректором якого був Іон Ністор та ін.), б) навчалися знаменитості (колишня окружна школа і колишній румунський ліцей «Арон Пумнул» з меморіальними дошками, що в них навчався Міхай Емінеску), в) мешкали видатні особистості (Іон Ністор – професор історії, ректор Чернівецького університету; родина Гурмузакі – внесла значний вклад у становлення румунської культури та духовності буковинського краю; Іон Сбієра – засновник Румунської академії наук; Арон Пумнул, Сімеон Релі, Грігоре Нандриш, Георг Грігоровічі тощо), г) розміщувалося консульство Румунії; 4) соціальні заклади – колишні румунські гімназія, ліцей, бурса, консерваторія, театр; 5) знак румунському місту-побратиму Чернівців – Сучаві.

Етнографічними центрами виступають: 1) Румунський Національний Дім, який відновив свою діяльність за часів незалежності України; 2) румунський культурологічний центр Єудоксіу Гурмузакі + книгарня Міхая Емінеску + кафеєтерій Бухарест; 3) літературно-меморіальний музей Міхая Емінеску; 4) гімназія (меморіальна дошка з барельєфом першому директору Міхаю Жару) і дві загальноосвітні школи з румунською мовою викладання; 5) румунські національно-культурні товариства: Товариство румунської культури ім. Міхая Емінеску, науково-педагогічна асоціація «Арон Пумнул», «Стежарул», «Арбороаса», «Голгофа», «Ісидор Бодя», «Жунімя», «Дім румунської мови» та інші, які увійшли до складу Союзу румунських товариств або приєдналися до Міжрегі-

ональної спілки «Румунська спільнота України»; 6) редакція друкованого органу румунської спільноти краю «Зоріле Буковиней» («Zorile Bucovinei»); 7) Генеральне консульство Румунії в м. Чернівці; 8) колекції пам'яток румунського народного та професійного мистецтва в чернівецьких музеях; 9) румунські художні колективи народної творчості тощо. Лінійними елементами просторового розміщення етно-туристичних об'єктів виступають вулиці імені Міхая Емінеску, Арона Пумнула, Васіле Александрі; вулиця Сучавська, яка названа на честь відзначення 30-річчя встановлення дружніх зв'язків між Чернівецькою областю і Сучавським повітом Румунії, та інші.

Література:

1. Буковина: спільна культурна спадщина / [Ж. Стельмашук, М. Кушнір, М. Шкрібляк, Н. Філатова]. – Чернівці: Місто, 2009. – 198 с.
2. Джаман Я. В. Формування поліетнічного простору великого міста як передумови розвитку етно-туризму (на прикладі Чернівців) / Я.В.Джаман // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці: ЧНУ, 2016. – Вип. 775-776: Географія. – С. 168-177.
3. Кайндль Р. Ф. Історія Чернівців / Р.Ф.Кайндль. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 300 с.
4. Старик В. П. Чернівці мультикультурні / В.П.Старик. – Чернівці: Золоті литаври, 2012. – 18 с.

А.І. Доценко

*Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,
+380637273831*

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРКАЩИНИ)

В сучасному світі туризм став однією з розвинених та прибуткових галузей економіки. В Україні туризм ще не одержав високого розвитку, незважаючи на значні туристичні ресурси у більшості її регіонів. Про це свідчить величезний туристичний потенціал одного з регіонів – Черкащини, яку називають серцем України, краєм козацької звитяги, землею Богдана і Тараса.

Черкащина – унікальний регіон, багатий на природні та історико-культурні туристичні ресурси. Вигідне географічне положення в центрі України (географічний центр нашої країни розташований біля м. Шпола) та різноманітні природні ресурси, які, на жаль, ще слабо використовуються в туризмі.

Тому актуальною є **проблема ефективного використання природних туристичних ресурсів.**

Перш за все потребує туристичного освоєння головний природний ресурс річка Дніпро, на якому слід розвивати водно-спортивний та відпочинково-розважальний туризм.

Другий напрям вирішення зазначеної проблеми полягає у туристичному використанні природних заповідних територій. Із трьох природних заповідних територій, розташованих у Черкаській області, найбільш туристично привабливими є дендропарк «Софіївка» в Умані, який є туристичним об'єктом міжнародного значення. Проте Канівський природний заповідник та Трахтемирів-

ський регіональний ландшафтний парк, маючи рідкісні види рослин та мальовничі краєвиди, не використовуються в туризмі.

Однак головним багатством Черкащини є її історико-культурний потенціал. За кількістю історико-культурних заповідників (8) Черкащина займає перше місце серед регіонів України. На державному обліку в області перебуває 1609 пам'яток історії та 340 пам'яток культури. Відповідно до правового статусу, в області є три національних та п'ять державних історико-культурних заповідників. Якщо національні заповідники широко використовуються в туристичних цілях, то державні залишаються слабо освоєними в туризмі. Отже, існує **проблема туристичного використання державних історико-культурних заповідників**.

З цікавою ідеєю виступила Черкаська облдержадміністрація, яка затвердила новий великий туристичний маршрут «Золота підкова Черкащини», що проходить територією одинадцяти адміністративних районів. Маршрут починається в Кам'янці, далі Чигирин – Черкаси – Канів – Городище – Шевченкове – Умань. Тривалість подорожі – 10 днів. Для освоєння маршруту була розроблена «Державна програма «Золота підкова Черкащини» на 2006-2009 роки, але через відсутність фінансування за рахунок Держбюджету вона не була виконана. Друга причина полягає у необхідності вирішення низки проблем, пов'язаних з реалізацією цієї програми.

Складною є **проблема поліпшення територіальної організації туризму** в області, особливо на території проходження маршруту «Золотої підкови». Тут існує густа мережа туристичних центрів, пунктів та об'єктів, між якими налагоджені системні зв'язки. В процесі розвитку цих зв'язків об'єктивно формується тут територіальний туристичний комплекс. Отже, існує **проблема формування** у центральній частині області потужного **туристичного комплексу**.

Комплексний розвиток туризму передбачає розширення мережі туристичних закладів, посилення взаємозв'язків між ними, комплексне використання туристичних ресурсів та створення розвиненої туристичної інфраструктури.

Важливою проблемою географії туризму є подолання територіальних диспропорцій розміщення туризму. Найбільший розвиток туризму спостерігаємо у центральній частині, де розташована «Золота підкова Черкащини». В той час як у західній та східній (лівобережній) частинах області туризм не одержав розвитку, незважаючи на наявність туристичних ресурсів. Тут не розроблені туристичні маршрути через начебто відсутність туристичних об'єктів. Це не відповідає дійсності. У Західній районі, розташованому вздовж туристичної міжнародної автотраси Київ – Одеса, доцільно створити мережу готельно – відпочинкових та розважальних закладів. Неповдалік від автотраси знаходиться мальовничий гранітний каньйон та водоспад на р. Гнилий Тікич, біля смт. Буки, Маньківського району. Перлиною садибної архітектури XIX ст. є замок – палац Даховських у с. Леськове, Монастирищенського району.

Значні туристичні ресурси має Лівобережний район Черкащини, центром якого є Золотоноша. Туристи можуть оглянути у місті Успенський собор і вирушити у с. Бакаївку у чудовий Красногірський жіночий монастир XVIII ст. – унікальну пам'ятку архітектури у стилі бароко, архітектор І Григорович – Барський. Далі шлях туристів у с. Красенівку Чорнобаївського району, де вони оглядають музей та пам'ятник видатного українського борця Івана Піддубного. Закінчується туристична подорож у с. Кліщинці, що на півдні району, біля

Дніпра, де вони оглядають музей та пам'ятник видатного українського письменника Михайла Старицького на його малій Батьківщині.

Розробити і освоїти ці два туристичних маршрути – важлива проблема для обласного туристичного керівництва.

Значному розвитку туризму в Черкащині сприятиме вирішення таких двох проблем. **Перша полягає в необхідності використання в туристичних подорожах пам'яток сакральної архітектури та живопису.** В Черкащині зараз діє 5 монастирів, 7 соборів та 45 церков, серед яких є шедеври архітектури та живопису. Окрім поширеного в області паломництва до відомих монастирів необхідно залучати молодь засобами туризму до скарбниць духовної християнської культури.

Актуальною є також **проблема розширення** в Черкащині – козацькому краї **потенціалу пам'яток українського козацтва.** Окрім Чигирини та Суботова в області немає що показати із пам'яток козацтва. Про деякі героїчні битви козаків туристи дізнаються із скромних пам'ятних знаків. Органи регіональної та місцевої влади повинні усвідомити як свій обов'язок достойне увічнення пам'яті козаків – мужніх захисників України від зовнішніх ворогів у величних монументах, меморіалах і пам'ятниках.

Вирішення вищезазначених проблем сприятиме значному розвитку туризму в Черкащині.

С.О. Западнюк

Інститут географії НАН України

svitla_ya@ukr.net

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ НАЙБІЛЬШ ЛЕТАЛЬНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Нині Україна перебуває у розбалансованому стані внаслідок впливу багатьох факторів, як зовнішніх, так і внутрішніх: воєнних дій, економічних негараздів, політичних чвар та ін. Проте, одним із найзагрозливіших ворогів, який підточує державу зсередини, є погіршення здоров'я нації, що змушує знову повертатися до вивчення питання медико-географічних особливостей поширення захворювань населення в Україні.

Аналіз причин смертності українців показав: протягом останніх років сформувалася тенденція до того, що найчастіше смерть наставала від ішемічної хвороби серця (**50%** від усіх смертей), інсульту (**18%**), СНІДу (**3,7%**), захворювань печінки (**3%**), раку легенів (**2,4%**), раку шлунку (**1,4%**).

З метою виявлення регіональних відмінностей у поширенні захворювань в Україні, які призводять до летальних випадків, було зібрано статистичну інформацію, починаючи із 1991р. по 2014 р., та створено базу даних за показниками: захворюваності на вірусний гепатит, СНІД, рак (усіх видів), цукровий діабет; нових випадків захворюваності системи кровообігу; заново встановлених випадків інвалідності, алкоголізму та наркотичної залежності, а також поширеності останніх, нових випадків захворювання на рак.

Аналіз тенденцій зміни зібраних показників за 1991-2014 рр. відобразив певні особливості у розповсюдженні згаданих вище хвороб.

Так, на **вірусний гепатит** найчастіше хворіли у м. Севастополі, АР Крим, Миколаївській обл. (середньоарифметичне значення показника за період дослідження становив 166-200 випадків на 100 тис. населення); найрідше – у Чернігівській, Харківській обл., у м. Києві (104-111 випадків на 100 тис. осіб). Пік захворюваності в Україні припав на 1993-1995 рр., найменше хворих було зареєстровано у 2011, 2013 рр. Спостерігалася тенденція до поступового зменшення масштабів поширення гепатиту в Україні.

На **СНІД** (за наявних даних за 1991-2006 рр.) найчастіше хворіли у Миколаївській, Дніпропетровській, Одеській обл. (8-16 випадків на 100 тис. українців); найрідше – у Закарпатській, Тернопільській, Рівненській обл. (0,25-0,09 випадків на 100 тис. населення).

Нові випадки раку найчастіше реєструвалися у м. Севастополі, Кіровоградській та Одеській обл. (376-442 випадків на 100 тис. осіб); найрідше – у Закарпатській, Рівненській, Волинській обл. (223-257 випадків на 100 тис. українців). Пік виявлення нових випадків захворюваності на рак в Україні припав на 2011-2013 рр., найменше нових хворих було зареєстровано у 1991, 1993 рр. Спостерігалася тенденція до збільшення кількості нових випадків захворювання на рак в Україні.

За **розповсюдженістю раку всіх видів** першість тримали м. Севастополь, Миколаївська та Одеська обл. (1997-2690 випадків на 100 тис. населення); найменш поширеним даний вид захворювання був у Закарпатській, Івано-Франківській, Рівненській обл. (1127-1273 випадки на 100 тис. осіб). Пік захворюваності в Україні припав на 2012-2013 рр. Найменше хворих було зареєстровано у 1991-1992 рр. Спостерігалася тенденція до постійного збільшення масштабів поширення раку в Україні.

На **цукровий діабет** найчастіше хворіли у Черкаській, Хмельницькій, Чернівецькій обл. (2591-2890 випадків на 100 тис. українців); найрідше – у Волинській, Львівській, Закарпатській обл. (1477-1760 випадків на 100 тис. населення). Пік захворюваності в Україні припав на 2012-2013 рр., найменше хворих було зареєстровано у 1991-1992 рр. Спостерігалася тенденція до постійного збільшення масштабів поширення цукрового діабету в Україні.

Нові випадки захворювань системи кровообігу в амбулаторних хворих найчастіше реєструвалися у Закарпатській, Івано-Франківській, Харківській обл. (5417-6222 випадків на 100 тис. осіб); найрідше – у м. Севастополі, Запорізькій, Житомирській обл. (2641-2903 випадків на 100 тис. українців). Пік виявлення нових випадків хвороб системи кровообігу в Україні припав на 2008-2009 рр., найменше нових хворих було зареєстровано у 1991-1992 рр. Спостерігалася тенденція до стабілізації кількості нових випадків на дане захворювання в Україні (кількість різнилася залежно від регіону в межах 2-7 тис. нових випадків).

За **поширеністю алкоголізму та алкогольних психозів** першість в Україні належала Чернігівській, Хмельницькій та Херсонській обл. (1612-1747 випадків на 100 тис. населення); найменш поширеним даний вид захворювання був у м. Києві, Миколаївській та Тернопільській обл. (995-1079 випадків на 100 тис. осіб). Пік захворюваності в Україні припав на 1991-1992 рр. Найменше хворих було зареєстровано у 2013-2014 рр. Спостерігалася тенденція до поступового зменшення масштабів поширення алкоголізму та алкогольних психозів в Україні.

За поширеністю наркотичної залежності серед населення найгіршою була ситуація у Дніпропетровській, Одеській, Запорізькій обл. (244-301 випадок на 100 тис. українців); найменш поширеним даний вид захворювання був у Закарпатській, Львівській, Тернопільській обл. (14-44 випадки на 100 тис. населення). Пік захворюваності в Україні припав на 2003-2005 рр. Найменше хворих було зареєстровано у 1991-1992 рр. Спостерігалася тенденція до поступового зменшення масштабів поширення наркотичної залежності у більшості областей.

Найбільше число госпіталізованих на 1000 населення було зафіксоване у 1991-1992 рр. (201-279 осіб), найменше – у 1997-1998 р. (191-192 українців). Протягом останніх років спостерігалася збільшення даного показника. Найчастіше потрапляли в лікарню в Чернігівській, Черкаській, Кіровоградській обл., найрідше – в Одеській, Закарпатській, Донецькій обл.

Захворюваність населення, травми в побуті та на виробництві, ДТП та самошкодження часто призводять до інвалідності, масштаби якої в межах України поступово скорочуються (44-47 зареєстрованих осіб з обмеженими можливостями на 100 тис. населення у 2011-2014 рр.). Найвищий рівень інвалідності за цей час був зафіксований у Чернігівській, Львівській обл., АР Крим; найнижчий – у Закарпатській, Тернопільській, Івано-Франківській обл.

Проведене дослідження показало, що найпоширенішими хворобами у 2014 р. були (у порядку зменшення середньої кількості хворих в Україні): хвороби органів системи кровообігу (4381 новий випадок на 100 тис. осіб), цукровий діабет (2790 хворих на 100 тис. українців), рак усіх видів (2223 випадки на 100 тис. населення), алкоголізм та алкогольні психози (1128 хворих на 100 тис. осіб), СНІД (264 випадки на 100 тис. українців), наркотична залежність (141 випадок на 100 тис. населення), вірусний гепатит (31 хворий на 100 тис. осіб).

Співставлення зібраної та обробленої статистичної медичної інформації за регіонами України показало, що за період обстеження, згідно із ситуацією, що склалася із захворюваністю населення на хвороби, що найчастіше призводять до летальних випадків, регіони України можна розташувати у такому порядку (відповідно до покращення ситуації): Одеська, Миколаївська, Полтавська обл., АР Крим, Дніпропетровська обл., м. Севастополь, Черкаська, Донецька, Вінницька, Запорізька, Київська, Кіровоградська обл., м. Київ, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська, Харківська, Житомирська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька, Волинська, Рівненська, Тернопільська, Луганська, Закарпатська обл.

Варто зазначити, що, з огляду на те, що у 2014 р. на території Луганської та Донецької обл. розпочалися воєнні дії, дані цих регіонів за 2014 р. можуть бути не повною мірою репрезентативними, тому ранг згаданих областей у загальному рейтингу, представленому вище, може коригуватися.

Література:

1. Від чого помирають українці (інфографіка) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://news.tochka.net/ua/105190-ot-chego-umirayut-ukrainsy-infografika/>
2. Смертельні проблеми: від чого помирають українці. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nk.org.ua/ukraina/smertelni-problemi-vid-chogo-pomirayut-ukrayintsi-68205>
3. Центр медичної статистики МОЗ України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://medstat.gov.ua/ukr/main.html>.
4. Як і від чого помирають українці – рейтинг смертності. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ukr.media/ukrain/278905/>

М.Д. Заячук

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
zayachukmyroslav@ukr.net*

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Фермерське господарство – це форма вільного підприємництва, що функціонує в межах недержавного укладу, зі створенням юридичної особи з використанням приватного та (чи) орендованого майна (земельні ділянки, водні об'єкти, виробничі будівлі інше нерухоме майно) та інших засобів виробництва на основі праці засновника(ів) та членів його(їх) родин з можливістю залучення найманих працівників, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою, реалізацією та (чи) іншими видами агробізнесової діяльності з метою отримання прибутку [1].

На початкових етапах дослідження з метою систематизації фермерських господарств, доцільно застосовувати описову класифікацію та згрупувати їх за певними ознаками. Пропонуємо класифікувати фермерські господарства за такими ознаками: типом та часом утворення, за розміром, за землезабезпеченістю, за структурою використання трудових ресурсів, за глибиною спеціалізації, за рентабельністю, за обсягом виробництва продукції, та за рівнем продуктивності.

За *типом утворення* фермерські господарства розрізняють:

1) сімейні господарства – господарства, що утворені членами сімей, які під керівництвом одного з них займаються виробництвом, переробкою і реалізацією сільськогосподарської продукції та одержують доходи в основному від результатів власної праці (таких фермерських господарств в Україні більшість 70-79%, в Херсонській області їх частка дещо менша – 60-65%);

2) міжсімейні (спільні) господарства – господарства, що утворені об'єднанням земельних наділів (як правило, близькорозташованих) та капіталів двох і більше сімей для синергії підприємницьких зусиль. Це майже 20% фермерських господарств держави, в Херсонській області таких близько 15%;

3) малі кооперативи фермерських господарств – господарства, що створені на засадах колективно-приватної (пайової) або колективної (спільної) власності, а управління здійснюється обраною особою (частка таких господарств в Україні незначна – близько 5%, в області до 20%), хоча і значна кількість фермерів взаємодіють між собою на основі партреських вдносин.

За *часом утворення*: фермерські господарства першого етапу (1992-1995 рр.); фермерські господарства другого етапу (1996-1999 рр.); фермерські господарства третього етапу (2000-2005 рр.); фермерські господарства четвертого етапу (2005 і до сьогодні). В Херсонській області найбільша кількість фермерських господарств першого та другого етапу утворення. Загалом фермерство в Херсонській області, за кількістю діючих господарств під час цих етапів, можна охарактеризувати, як стабільне (пересічне).

За *розміром* (площею сільськогосподарських угідь):

1. малоземельні – фермерські господарства з площею від 1 до 50 га. Малоземельними є 69% фермерських господарств України. В Херсонській області таких майже 30%, з пересічними розмірами від 10 до 20 га.

2. фермерські господарства значних розмірів з площею від 50 до 500 га. До цієї групи належить 26% усіх господарств України. У Херсонській області таких господарств майже 59%.

3. великі фермерські господарства (з площею понад 500 га). Таких господарств в Україні лише 5%, натомість в Херсонській області майже 15%.

За землезабезпеченістю (га с/г угідь на одне фермерське господарство):

1) мала (1-10 га); 2) незначна (10,1-50,0 га); 3) пересічна (50,1-100 га);

4) значна (100,1-200 га); 5) велика (понад 200 га) У Херсонській області найбільше господарств пересічної та значної землезабезпеченості.

За структурою використання трудових ресурсів:

1) господарства, що використовують власні трудові ресурси. Частка таких господарств в Херсонській області є незначною до 5% (практично втричі менше ніж пересічноукраїнський показник);

2) господарства з залученими працівниками (на постійній, або/та тимчасовій основі). Група таких фермерських господарств є найчисельнішою в Херсонській області – 95%.

За глибиною спеціалізації: 1) моногалузеві – фермерські господарства, що спеціалізуються на виробництві двох видів продукції. В Херсонській області таких господарств незначна кількість; 2) бігалузеві – фермерські господарства, що спеціалізуються на виробництві двох видів продукції. Таких господарств в області значно більше – близько 30-35%; 3) багатогалузеві – здійснюють товарне виробництво продукції більше двох видів. Саме цих господарств в області найбільше – близько 60%.

За виробничо-територіальними типами фермери України формують 11 типів, а саме: зернового господарства, вирощування соняшника, молочно-м'ясного скотарства, птахівництва, м'ясо-молочного скотарства, овочівництва, плодівництва, картоплярства, буряківництва, виробництва ріпаку та сої. Основними виробничо-територіальними типами в Херсонській області є зернове господарство, вирощування соняшнику та овочівництво. Майже в усіх районах провідною галуззю спеціалізації є зернове господарство. окрім Скадовського та Каховського районів. Вирощування соняшнику є виробничо-територіальним підтипом в більшості районів. Винятком є райони овочівничої спеціалізації, де підтипом є зернове господарство.

За рентабельністю фермерські господарства України поділяють на високорентабельні (рівень рентабельності понад 40%), пересічної рентабельності (15-40%), низькорентабельні (1-15%) та збиткові. В Херсонській області понад 30% господарств є високорентабельними, ще третину належить до групи господарств пересічної рентабельності.

За обсягом виробництва сільськогосподарської продукції:

1) крупні господарства (понад 50 тис.зерн.од. в рік) – це фермери 42 адміністративних районів України. Таких в Херсонській області немає; 2). великі (30,1-50,0 тис.зерн.од). До даної групи належать фермери 75 районів, в тому числі два райони Херсонської області (Голопристанський та Каховський); 3). середні (20,1 – 30,0 тис.зерн.од.) – фермерські господарства 78 районів України, з них 6 У Херсонській області (Бериславський, Білозерський, Верхньорогачинський, Великолопатинський, Великоолександрівський, Скадовський); 4).незначні (10,0 – 20,0 тис.зерн.од.) – фермери 84 районів, в тому числі 7 Херсонської області (Високопільський, Генічеський, Горностаївський, Каланчацький, Нижньосірогозький, Новотроїцький,

Чаплинський); 5).дрібні (до 10 тис.зерн.од.) – фермерські господарства 207 районів в Україні. В Херсонській області – Іванівський, Новоронцовський, та Цюрупинський райони та Новокаховська і Херсонська міськради.

За рівнем продуктивності в розрахунку на 1 га сільгоспугідь (тис.зерн.од. /га) доцільно виокремити групи високопродуктивних фермерських господарств (понад 20,0 тис. зерн. од./га, середньої продуктивності (10,0-20,0 тис.зерн.од./га) та малої продуктивності (до 10,0 тис.зерн.од./га). Більшість фермерських господарств у Херсонській області належать до останньої групи.

Позиції фермерських господарств адміністративних районів Херсонської області в загальнодержавному рейтингу за обсягами виробленої сільськогосподарської продукції є досить високим. Це перш за все ферми Горностаївського району (62 позиція), ще 8 районів між 100– та 200 позиціями (Каховський, Бериславський, Верхньорогачинський, Скадовський, Велмколетинський, Білозерський, Великоолександрівський, Геніченський [1]. Найбільш поширеними в Херсонській області є фермерські господарства сімейного типу, що утворені в період з 1992 до 1999 р., значних розмірів (50-500 га), з використанням найманої праці, багатогалузеві, виробничо-територіальних типів зернового господарства, вирощування соняшника та овочівництва, високої та пересічної рентабельності, середні та незначні за обсягом виробництва сільськогосподарської продукції, середньої продуктивності.

Література:

1. Заячук М. Д. Геопросторова організація фермерського укладу України : монографія / М. Д. Заячук. – Чернівці : Букрек, 2015. – 520с.
2. Статистичний збірник «Сільське господарство Херсонщини» / Головне управління статистики у Херсонській області. – Херсон, 2015 – 160 с.

К.Й. Кілінська, О.С. Смик

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
social_geo@ukr.net*

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І СВІТОВИЙ ДОСВІД

На сьогоднішній день існує велика кількість класифікаційних схем природоохоронних територій (надалі – ПОТ), серед яких часто вживаною та практично адаптованою є класифікація МСОП, остання її редакція затверджувалася в 1994 р. Значна частина міжнародних ПОТ мають основну (6) допоміжну (4) категорійність (відповідність та відмінність вітчизняної і світової класифікаційних схем представлена у таблиці 1).

**Адаптація схеми класифікацій природоохоронних територій МСОП
до структури природоохоронних територій України**

№ пп.	Категорія заповідності	Клас (світ)	Клас (Україна)
Шість основних міжнародних категорій			
1.	Категорія I а	Суворий природний резерват	Частина біосферного і природного заповідника
1.1.	Категорія I б	Територія дикої природи	Національний природний парк
2.	Категорія II	Національний парк	Національний природний парк
3.	Категорія III	Пам'ятка природи	Пам'ятка природи
4.	Категорія IV	Територія управління видами та місцями їх мешкання або Резерват охорони природи	Заказник
5.	Категорія V	Наземний чи водний охоронний ландшафт	регіональний ландшафтний, ботанічний сад, дендрологічний і зоологічний парк і частково парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва
6.	Категорія VI	Територія управління природними ресурсами	Частина біосферного заповідника (III зона)
додаткові чотири міжнародні категорії			
7.	Категорія VII	Антропологічний резерват	
8.	Категорія VIII	Територія багатоцільового використання	Частина біосферного заповідника (III зона)
9.	Категорія IX	Біосферний резерват	
10.	Категорія X	Об'єкт Світової природної спадщини	

Їх основне призначення націлене на комфортне помешкання людини у навколишньому природному середовищі, яке має мати певні естетичні характеристики. Для підтвердження цього пропонуємо коротку характеристику класифікації МСОП.

Категорія I а. Суворий природний резерват (*Strict Nature Reserve*) – ПОТ репрезентативних зразкових екосистем, основне призначення – наукові дослідження, освіта, екологічний моніторинг. Об'єктами збереження слугують слабо порушені природно-територіальні комплекси значних розмірів, що не знають антропогенного впливу та охороняються у дуже суворому режимі.

Категорія I б. Територія дикої природи (*Wilderness Area*) – природоохоронна великих розмірів територія незайманої природи, призначена для збереження природних умов без прямого антропогенного впливу. Її об'єкти мають наукову, освітню, естетичну та історичну цінність для відвідувачів, що надають перевагу відпочинку у справжній дикій природі.

Категорія II. Національний парк (*National Park*) – природоохоронна територія призначена зберігати природні та рекреаційні території, забезпечує духовні, наукові, освітні потреби людини, недопускає використання екосистем не за призначенням. Об'єктами збереження є достатньо репрезентативні для біогеографічного району типи ландшафтів наукового, освітнього, туристичного й рекреаційного значення.

Категорія III. Пам'ятка природи (*Natural Monument*) – невелика за площею природоохоронна територія, виділяється для збереження унікальних, рідкісних, естетичних і пов'язаних з природою культурних цінностей. Створюється

у районах з унікальними витворами природи (водоспади, печери, кратери, гейзери, каньйони). Визначення «пам'ятка природи» вперше запропонував О. Гумбольдт (1799-1804 рр.). Зміст цієї категорії в багатьох країнах має свої особливості.

Категорія IV. Територія управління видами та місцями їх мешкання або резерват охорони природи (*Habitat/Species Management Area, Nature Conservation Area*), Це природоохоронна територія, що виділяється для спеціального управління окремими популяціями видів і їх місцезнаходженням. В її межах допускається господарська діяльність людини. Головними видами управління є наукові дослідження, освіта, просвіта й екологічний моніторинг. До вказаної території часто відносять місця міграцій та розмноження тварин, водно-болотні угіддя, естуарії. З метою регулювання процесів численності популяцій використовують спеціальні для менеджменту біотехнічні заходи.

У класифікації природно-заповідного фонду України цій категорії повністю (за структурою, змістом і функціями) відповідають природні заказники.

Категорія V. Наземний (водний) охоронний ландшафт (*Protected Landscape/Seascape*) – природоохоронна та рекреаційна територія (акваторія) з ландшафтами високої пейзажної цінності, багатою біотичною і ландшафтною різноманітністю, чітко вираженими екологічними, естетичними й культурними особливостями. Створюється з метою забезпечення протікання еволюційних процесів у природних комплексах, підтримання гармонійної взаємодії природних і культурних цінностей ландшафтів, дозволяє місцевому населенню вести традиційне природокористування (рибальство, скотарство, садівництво, бджільництво, тощо).

У класифікації природно-заповідного фонду України зміст цієї категорії цілком відповідає ботанічному саду, регіональному ландшафтному, дендрологічному і зоологічному паркам, частково парку-пам'ятці садово-паркового мистецтва.

Категорія VI. Територія управління природними ресурсами (*Managed Resource Protected Area*) виділяється для довготривалого традиційного і сучасного збалансованого і контрольованого природокористання й охорони природи, постійного відтворення біорізноманітності, невиснажливого використання людиною дарів природи. Лишень третина території може порушуватися антропогенною діяльністю без вагомої шкоди.

У класифікації природно-заповідного фонду України зміст цієї категорії відповідає біосферному заповіднику.

Категорія VII. Антропологічний резерват (*Anthropological Reserve*) створюється для збереження історичних антропологічних цінностей природи, умов помешкання популяцій унікальних, рідкісних і вимираючих корінних етносів, відтворення їх генофонду, забезпечення умов для традиційного ведення господарства.

Категорія VIII. Територія багатоцільового використання (*Multipurpose Usage Protected Area*). Це зразок різностороннього, екологічно збалансованого розвитку соціально-економічної сфери природовідтворення, виваженого і невиснажливого ведення господарства.

Категорія IX. Біосферний резерват (*Biosphere Reserve*) створюється для сприяння та демонстрації збалансованих відносин між людиною та біосферою. Біосферними резерватами (почали створюватися з 1972 р.) є суходутні території та морські акваторії. У світовій природоохоронній практиці біосферні резер-

рвати функціонують на базі національних парків. За Севільською стратегією, біосферний резерват покликаний виконувати функцію збереження природної і напівприродної різноманітності та комплексного моніторингу на локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях, підтримки науково-дослідних і навчальних проектів.

Категорія X. Об'єкт Світової природної спадщини (World Heritage Site). Створюється відповідно до вимог Конвенції про всесвітню спадщину.

Підсумовуючи вище викладене зазначимо, що питання виявлення категорійності ПОТ постійно моніториться міжнародними експертами. Перші п'ять категорій націлені виключно на збереження біорізноманітності. Найсуворіший режим збереження характерний для перших трьох категорій, хоча можливий на окремих ділянках ПОТ IV-X категорій. Функції категорій VI і VIII в окремих випадках переплітаються. Категорія X не визнається МСОП, оскільки біосферний резерват є об'єднанням інших, дрібніших природоохоронних територій.

Загальною ознакою категорій є та, що відповідні їм природоохоронні території можуть бути самостійними або входити одна в одну, так як вони пов'язані екологічними, економічними і соціальними зв'язками з іншими територіями.

Ю.О. Кисельов

*Уманський національний університет садівництва,
kyseljov@ukr.net*

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВЖИВАННЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Атрибутом будь-якої науки є поняттєво-термінологічний апарат, що за умови достатньої розвиненості формує поняттєво-термінологічні системи. Географія є однією з найдавніших наук і сьогодні являє собою розгалужений комплекс природничих та суспільних дисциплін, кожна з яких має власну систему понять і термінів. Термінологічне багатство є, з одного боку, свідченням фундаментальності й багатовимірності даної науки, але водночас може вносити плутанину в разі наявності синонімів або неоднозначності трактування тих чи інших термінів. Також важливим є дотримання правил термінотворення, серед яких Е.Б. Алаєв виділяв такі: правильна змістова орієнтація, систематичність, дериватність (тобто можливість формування похідних термінів), лаконічність, граматична правильність, благозвучність [1]. На нашу думку, бажаним є також надання пріоритету українському терміну перед іншомовним та, в разі неможливості або недоцільності творення українського відповідника запозиченому слову, формування складних іншомовних термінів має бути з основ, позичених з однієї мови (тобто, наприклад, слово «географія» утворене правильно, оскільки обидва кореня – «ге-» і «-граф-» – узяті з однієї мови – грецької).

Терміни можуть складатися з одного або кількох слів, і саме в останньому варіанті – як свідчить численна наукова література – криється небезпека логічної помилки, суть якої полягає в підміні об'єкта, досліджуваного наукою, самою даною наукою. Така помилка поширена і в географії – наприклад, при

вживанні термінів «географічна оболонка» або «географічний простір». У такому разі виходить, ніби йдеться про зовнішню оболонку не Землі, а географії як науки. Те саме і з простором, під яким насправді розуміється земний (на противагу космічному) простір, а не, скажімо, аудиторія для занять із географії. Отже, виникла потреба в пошукові нових термінів. З кінця ХХ ст. дедалі більшого поширення одержали терміни «ландшафтна оболонка» (вживаний, зокрема, В.М. Пащенко [6] і О.Г. Топчієвим [8]) і «геопростір» (одержав практично загальне визнання) замість «географічної оболонки» та «географічного простору» відповідно.

І все ж таки ми вважаємо термін «геопростір» не дуже вдалим з огляду на відзначену нами вище бажаність застосування складників багатокореневих слів, узятих із тієї самої мови. Термін «землепростір» (утворений перекладом на українську грецького словоелементу «гео-») на позначення земного простору взагалі (для всієї Землі або будь-якого регіону) недоречний, оскільки він був уже вживаний нами у значенні геософічного регіону другого порядку [3]. Тому оптимальним, на нашу думку, був би термін «геокосм» (обидва корені грецькі, слово утворене аналогічно до широко вживаних «макрокосм» і «мікрокосм», а відсутність грецького суфікса «-ос» дозволяє уникати асоціації з космосом як позаземним простором).

Згадані вище хиби ми знаходимо й при аналізі таких термінів, як «географічне середовище», «географічний детермінізм», «географічний регіон» тощо. Із «середовищем» ми бачимо ту ж проблему, що й з «оболонкою»; ймовірно, оптимальним терміном було б «ландшафтне середовище». Географічний детермінізм є соціогеографічною концепцією, що стверджує визначальний вплив природних умов (а не географічної науки) на життя людських спільнот. Тому краще вживати термін «геодетермінізм», що, власне, і робить А.Г. Ісаченко [2]. Поняття «регіон» є за самою суттю просторовим (геокосмічним) – отже, «негеографічних» регіонів принципово не може бути.

Натомість, правильно вживаними є словосполучення «географічне мислення» (мислення, притаманне географу) або «географічні координати» (координати, застосовувані в географії на відміну від геодезії, яка оперує переважно прямокутними координатами).

Деякі поняття, на нашу думку, мають подвійне тлумачення з огляду на їхню багатоаспектність через причетність як до самої Землі, так і до географії, що її вивчає. Прикладом може бути поняття «карта», яка, з одного боку, відображає земну дійсність (отже, доречним був би термін «геокарта») і, з іншого боку, є інструментом географічного пізнання (тому так само коректно вживати словосполучення «географічна карта»).

Проблема термінології актуальна не лише для географії в цілому, а й для окремих компонентних дисциплін. Вважаємо не зовсім вдалимі такі терміни, як «метеорологічне явище» (краще – «атмосферне явище»), «геоморфологічна система» (провідні українські геоморфологи, зокрема І.П. Ковальчук [4], В.П. Палієнко [5], В.В. Стецюк [7], давно й цілком слушно вживають термін «геоморфосистема»), «геоморфологічний процес» (доречніше – «рельєфотвірний процес») тощо.

Водночас ми визнаємо можливість існування винятків із зазначених вище правил, якщо йдеться про такі давно утворені й широкоживані терміни, які (принаймні, на сучасному етапі розвитку географії) неможливо замінити іншими, досконалішими, або якщо запровадження нового терміна зумовить плу-

танину. Зокрема, варто залишити термін «географічний процес», позаяк його редукція до слова «геопроец» призведе до невизначеності, чи даний процес досліджує географія, чи геологія. Інший приклад – термін «географічна сітка» (сітка паралелей і меридіанів на глобусі на противагу аналогічній сітці на карті), який не можна звести до «геосітки» або «землесітки», бо значення таких неологізмів було б геть незрозумілим.

Отже, проблема вдосконалення географічної термінології є однією з актуальних і значущих у сучасній науці. Її розв'язання сприяло б утвердженню логічних засад географічних досліджень, більшій точності, однозначності й не суперечності у формулюванні наукових положень і висновків.

Література:

1. Алаев Э.Б. Экономико-географическая терминология / Э.Б. Алаев. – М. : Мысль, 1977. – 199 с.
2. Исаченко А.Г. Географический детерминизм – конструктивная научно-мировоззренческая концепция / А.Г. Исаченко // Известия Русского Географического общества. – 2006. – Вып. 3. – С. 1–14.
3. Кисельов Ю.О. Суспільно-географічні основи теоретичних та прикладних геософічних досліджень в Україні / Кисельов Ю.О. // Автореф. дис. ... д-ра геогр. наук. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 38 с.
4. Ковальчук І.П. Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз / Іван Ковальчук. – Львів : Ін-т українознавства, 1997. – 440 с.
5. Палієнко В.П. Проблеми, напрями, завдання регіонального аналізу антропогенного геоморфогенезу в Україні / В.П. Палієнко // Український географічний журнал. – 2014. – №3. – С. 19–24.
6. Пашенко В.М. Методологія постнекласичного ландшафтознавства : монографія. / В.М. Пашенко. – К. : [б. в.], 1999. – 284 с.
7. Стецюк В.В. Екологічна геоморфологія: Навч. посіб. / В.В. Стецюк, Г.І. Рудько, Т.І. Ткаченко. – К.: Вища шк., 2009. – 367 с.
8. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії / О.Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2009. – 472 с.

С.Л. Клець

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,

klecsvetla@i.ua

ПРОЯВИ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЛЮДСТВА В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Актуальність вивчення проблеми пов'язана з тим, що в останній час в Донецькій області найбільш гостро постали проблеми, які мають не лише регіональний характер, а й відносяться до глобальних проблем людства. Серед глобальних проблем, що мають прояв в регіоні можна назвати наступні: демографічна проблема (депопуляція, старіння населення, високий рівень дитячої та материнської смертності, низька тривалість життя; міграційні потоки, біженці); погіршенням стану здоров'я населення (епідемія ВІЛ/СНІДу); зростанням рівня агресії на фоні високого рівня милітаризації (загроза початку III світової

війни, гібридна й інформаційна війна, тероризм); соціальних негаразди (злочинність, наркоманія, on-line залежність тощо); екологічна проблема.

Мета дослідження: розкрити головні прояви глобальних проблем людства в Донецькій області в останні роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні питаннями глобальних проблем займається значна кількість науковців. Так серед них варто відмітити В.П. Максаковського, Н.В. Алісова, В.М. Лейбіна, В. Старікова, К. Ващенко, С. Соляник, О. Волкогонова, С. Нижникова та ін.[1, 4]. Великий внесок у вивчення демографічних проблем зробили спеціалісти Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України С. Пирожков, В. Стешенко, В. Піскунов, С. Піскунов [3].

Виклад основного матеріалу. «Глобальні проблеми» за визначенням дослідників – це проблеми, що виникають в результаті об’єктивного розвитку суспільства, створюючи загрозу всьому людству та вимагають для свого вирішення зусиль світової спільноти [1, с. 615].

Одним із проявів глобальних проблем є демографічна ситуація в Донецькій області. В регіоні спостерігається швидке природне скорочення чисельності населення, зумовлене низьким рівнем народжуваності та високим рівнем смертності. Динаміку зміни у чисельності населення області з 1989-2016 рр. можна прослідкувати за графіком(рис. 1).

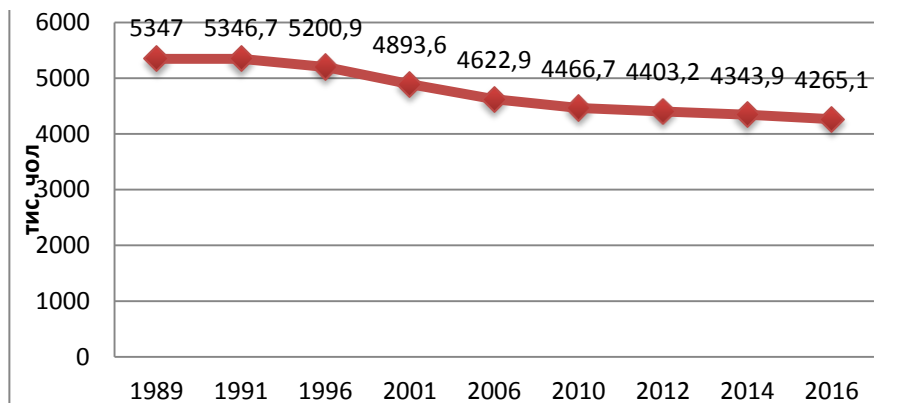

Рис. 1. Динаміка змін чисельності населення Донецької області

За 1989-2016 рр. у Донецькій області померло на 981,5 тис. осіб більше ніж народилось.[5] Для області характерний процес депопуляції, коли смертність переважає народжуваність. Цю тенденцію можна прослідкувати за таблицею.(рис. 2) За період 1989-2016 р. спостерігається зменшення природного приросту.

Донецька область	1989	2001	2014	2016
Кількість живонароджених	58050	30042	35468	19321
Кількість померлих	64 438	83575	71423	36808
Природний приріст	-6 388	-53533	-35955	-17487

Рис. 2. Демографічна ситуація в Донецькій області (1989-2016)

Особливо гостро стоїть проблема старіння населення в регіоні. Населення у віці 60+ складало 1074, 9 тис. осіб (2016). Коефіцієнт старіння на 2016р. склав 25% , що за міжнародною класифікацією демографічного старіння населення визначається, як демографічна старість [3, с. 7].

Для регіону характерний механічний спад населення і внутрішньо регіональна міграція, сальдо міграції має від'ємне значення. В останні роки спостерігаються найвищі показники міграції з від'ємним значенням по Україні. Найбільша кількість вибулих спостерігалася в 2014 р., що було пов'язано з ще одним проявом глобальних проблем військовими діями в регіоні.

Роки	Сальдо міграції (осіб)
1989	6 500
2001	-8 500
2014	-10 677
2015	-9239
2016	-3 601

Рис. 3. Сальдо міграції за 1989–2016 р. по Донецькій області

За даними Державного управління статистики Донецька область на 3 місці за кількістю ВІЛ інфікованих, після Дніпропетровської та Одеської областей та має високі показники захворюваності на злоякісні новоутворення та туберкульоз [6].

Гостро постала в регіоні екологічна проблема. Основні чинники цієї проблеми пов'язані з наявністю великої кількості промислових підприємств в області (близько 800). Основними забруднювачами атмосферного повітря в регіоні є підприємства чорної металургії, теплові електростанції та підприємства вугільної промисловості.

Ускладнення політичної та економічної ситуації в регіоні, проведення АТО призвели до зупинки та скорочення виробництва. У зв'язку з цим, спостерігається загальне скорочення загальних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря та водні об'єкти на 4% та 19% [7, с. 130].

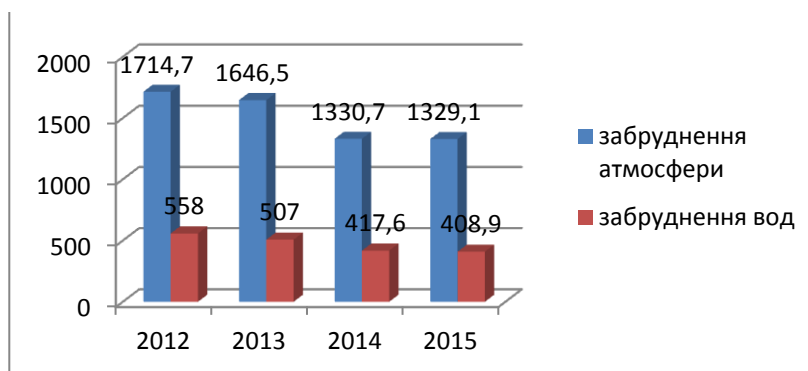

Рис. 4. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря та водні об'єкти

Найважливішим залишається питання забруднення водних об'єктів скидами забруднюючих речовин із зворотними водами промислових підприємств, підприємств житлово-комунального господарства, зливовими водами міст та по-

рушення гідрологічного та гідрохімічного режиму малих річок регіону, басейну Сіверського Дінця [2, с. 104].

В області спостерігаються тенденції неефективного та нераціонального поводження із водними ресурсами, як дефіцитним природним ресурсом.

Висновки. В Донецькій області спостерігаються прояви світових глобальних проблем. Вони мають вирішуватися на національному рівні, а деякі з них (військові дії, тероризм) на міжнародному рівні. Шляхи вирішення полягають в розробленні та реалізації програми Стратегії сталого розвитку регіону до 2020р. та Державної цільової програми щодо відновлення мирного життя, стабілізації ситуації в Донецькій області. Залучення міжнародної фінансової, технічної та гуманітарної допомоги з метою, соціальної та екологічної реабілітації регіону.

Література:

1. Алисов Н.В., Хорев Б.С. Экономическая и социальная география мира (общий обзор). – М.:Гардарики,2003. – 704с
2. Екологічний паспорт Донецької області// Департамент екології та природних ресурсів Донецької області [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.ecology/donoda.gov.ua>
3. Котвицкая А.А.,Пастухова А.А. Проблема старения населения в Украине и России. // Научные ведомости. Серия Медицина. Фармация. – 2013. – № 11(154) – С. 5-9
4. Максаковский, В. П. Глобализация как стержневая проблема мирового развития [Текст] / В. П. Максаковский // Краеведство. География. Туризм. – 2005. – № 23–24. – С. 3–8.
5. Офіційний сайт Головного управління статистики в Донецькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donetskstat.gov.ua>.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Промисловість Донецької та Луганської областей: пробле ми подальшого функціонування та відновлення: наук.-аналіт. доп. / О.І. Амоша, І.П. Булеев, Н.Ю. Брюховецька та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Київ, 2016. – 152 с.

Н.П. Колесникова

*Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,
nina25@i.ua*

БІБЛІОТЕКА УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА» ЯК ОСЕРЕДОК КРАЄЗНАВЧОЇ І КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» – це потужний вищий навчальний заклад, який, окрім 10 базових навчально-виховних підрозділів, розташованих у м. Києві, налічує 33 філії по всій території України.

Маючи потужний інформаційний масив (сукупний бібліотечний фонд яких складає 633 914 примірників документів), бібліотека університету стала осередком інтегрованого забезпечення наукової, культурної та просвітницької діяльності. Діяльність бібліотеки набула різнопланового характеру, в якій основними напрямками роботи є національно-патріотичне і духовно-моральне виховання, розвиток краєзнавчого руху та популяризація внутрішнього туризму

країни, згідно зі «Стратегією національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки» [2].

Формування ціннісних орієнтирів у студентській молоді університету і учнівської молоді коледжу «Освіта» здійснювалось на прикладах творення власної держави, її соборності, боротьби українських козаків, учасників дисидентського руху.

В рамках роботи з краєзнавчого, туристичного та рекреаційного напрямку бібліотека університету активно бере участь у проектно-практичній діяльності навчально-виховних підрозділів, проводить змістовні та актуальні університетські заходи, а саме:

1. **«Я для геніїв грядущих поле дикее орав»** франко-фест, присвячений 160-річчю з дня народження Івана Франка. Апогеєм фестивалю було урочисте літературно-мистецьке свято, почесним гостем був онук письменника Роланд Тарасович Франко. Колективом бібліотеки укладено **збірку необлікованих документів**, що поєднала творчі роботи студентів, присвячені І. Франку, і матеріали проведення фестивалю.

2. **«З Україною в серці»**, під час якого відбулась презентація багатотомного видання видатного діяча українського національного руху **Левка Лук'яненка «Шлях до відродження»**.

3. **Презентація книги «Свічка на вітрі»** заслуженого журналіста України члена Національної Спілки письменників України Олександра Горобця. Учасники заходу були ознайомлені з книжково-ілюстративною виставкою **«Україна моя: рідна і незнайома»**.

4. **Виставка-реквієм: «Україна: хроніка подій від Майдану до АТО»**, де представлені фото загиблих студентів Університету «Україна».

5. **Експозиція виставок-переглядів: «Україна – козацька держава» та «Українці – нація героїв»**. Актуалізувалась краєзнавча робота.

6. **Наукові читання: «Трипільська культура як джерело української духовності»**. В наукових тезах доповідей була визначені такі дослідники трипільської культури, як Вікентій Хвойка, Олег-Кандиба Ольжич, Докія Гуменна. Вперше бібліотекою була представлена **власна колекція мальованої кераміки**: зразки різноманітних побутових виробів і фігурок, що відтворюють повсякденне й духовне життя трипільців.

7. **Культурно-мистецька акція: «Вишиванка у моїй родині»**, в рамках роботи бібліоклубу «Світоч», створеного з метою формування культурного і краєзнавчого світогляду учасників клубу, спрямування їх у творчо-пошукове русло через орієнтацію в цінностях сучасного світу. До діяльності клубу залучені студенти, випускники університету, в т. ч. і студенти із інвалідністю [3].

В рамках краєзнавчо-туристичного дослідження: 1) здійснили екскурсійну прогулянку (подорож) до Національного комплексу «Експоцентр України». Відвідали об'єкт Світової спадщини ЮНЕСКО: Свято-Успенську Києво-Печерську лавру і ознайомилися зі стародавньою святинєю християнського світу; 2) провели творчу зустріч з краєзнавцем і екскурсоводом Валерієм Лисенком **«Від Михайлівської площі до Софії»**; 3) відвідали фотовиставку **«Дерев'яна сакральна архітектура Лівобережної України»**, що експонувалась у Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеці імені В. Г. Заболотного. Ознайомилися з унікальними світлинами 1920-30х років Стефана Таранушенка, що виконані на багатометрових полотнах, та з фотороботами Володи-

мира Бикова; 4) здійснили туристичну подорож до Свято-Покровської церкви у селі Пархомівка Володарського району, що в Київській області.

Пізнавальною була екскурсія до Національного природничого музею НАН України, де учасників екскурсії зацікавили побут стародавніх скіфів, культура Трипілля та Ольвії.

Незабутньою була туристична поїздка до м. Переяслава-Хмельницького, де екскурсійна прогулянка Національним історико-етнографічним заповідником для відвідувачів набула особливого сенсу в їхньому духовному світогляді та розширила краєзнавчі знання.

В рамках діяльності бібліотеки університету окрему увагу приділяємо **інклюзивному туризму**, що розвивається у напрямках роботи Центру «Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму», заснованого на базі кафедри «Менеджменту туризму».

Студенти з інвалідністю протягом року залучались до участі у бібліотечних заходах: літературних читань, творчого фестивалю, літературно-мистецького свята. Виступали з рефератами, творчими роботами, виразно декламували вірші, отримували грамоти, разом із бібліотечними працівниками відвідували музеї. Щороку бібліотека бере участь у одному із засідань літературного клубу «Горлиця». Учасникам клубу, а саме особам з інвалідністю, була влаштована **презентація книжкової виставки: «Повір у себе».**

До XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції ООН про права інвалідів» була представлена виставка-перегляд: «Інклюзивне навчання: здобутки, досвід, перспективи» (74 док.), відбувся перегляд експозиції приватного музею з реконструкції Трипільської кераміки «Дивосвіт Трипілля» Людмили Смолякової [5].

Стало доброю традицією, за сприяння кафедри «Менеджмент туризму» (завідувач кафедри Белоусова Н.В.), вивчати туристичні маршрути м. Києва і області. Бібліотечні працівники разом зі студентами з інвалідністю беруть участь у пізнавальних автобусних та пішохідних екскурсіях: «Княжий град Білгород», «Канівський круїз», «Голосіївське кільце монастирів», «Музей українського козацтва», «Музей фортифікації Києва» [4].

В роботі зі студентами-інвалідами ми дотримуємось головного принципу – забезпечення максимального рівня доступного середовища, щоб вони «мали доступ до таких культурних заходів чи послуг, як театри, музеї ... й туристичні послуги, а також найможливішою мірою мали доступ до пам'яток і об'єктів, що мають національну і культурну значущість» [1].

Таким чином, бібліотека стала для студентів не лише місцем, де можна взяти книгу, а й місцем організованого туристичного дозвілля, що сприяє більш глибокому вивченню рідного краю та формуванню загальнолюдських цінностей.

Література:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 61/106, прийнята на шістдесят першій сесії ГА ООН. – Київ, 2017. – 64 с.
2. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки: указ Президента України; стратегія від 13.10.2015 р. №580 // Офіційний вісник Президента України: інформаційний бюлетень / Держ. управління справами. – Київ, 2015. – № 23(329), 19 жовтня 2015. – С. 19. – 24.
3. Географія: Посилити краєзнавчу складову! : Громадянсько-патріотичне виховання під час уроків / Ж. Сташко // Краєзнавство. Географія. Туризм, 2017. – № 16 (885). – С.4 –5.

4. Колесникова Н.П. Студенти. Університету «Україна» відвідали Шевченківські місця [Текст] / Н.П. Колесникова // *Голос України*. – 2017. – № 124 (6629). – С. 9.
5. Колесникова Н.П. Шляхами трипільського світу [Текст] / Н.П. Колесникова, // Університет «Україна». – 2017. – № 5–6 (161-182). – С. 9.

О.В. Колотуха

*Центральноукраїнський державний
педагогічний університет ім. В. Винниченка,
okolotuh@ukr.net*

О.Л. Миргородська

*Льотна академія Національного авіаційного університету,
olemyr8@ukr.net*

ПРОБЛЕМИ ЛІТНЬОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Важливою соціальною проблемою сьогодення, яку повинна вирішити наша держава найближчим часом, є покращення здоров'я населення. На тлі соціальних негараздів, збільшення психологічного навантаження, нераціонального харчування актуальною виглядає необхідність повноцінного відпочинку і оздоровлення підростаючого покоління – майбутнього української нації. Спеціалісти-медики відзначають, що здоров'я сучасних школярів в динаміці від I до XI класу є динамікою нездоров'я. Однією з причин такої ситуації є те, що зміст шкільних програм ускладнюється, а методика викладання навчальних курсів залишається здебільшого старою. Як наслідок – гіподинамія і викликані нею ожиріння, сколіози та інші захворювання. Короткозорість, алергія, збільшення кількості дітей з розладами нервової системи – явища характерні для сучасних школярів. З огляду на ситуацію, що склалася, на перше місце виходить необхідність фізичної рекреації – активного відпочинку і оздоровлення в здоровому природному середовищі.

В Кіровоградській області приділяється певна увага літньому відпочинку та оздоровленню дітей та юнацтва. В 2016 році на території області функціонувало лише 7 позаміських оздоровчих таборів з загальною кількістю менше 2000 місць, це приблизно 2% від загальної кількості школярів області (у 2001 році таких закладів діяло 14). Вочевидь цього явно недостатньо. Більшість таборів, які приймали дітей на літнє оздоровлення – це табори з денним перебуванням при загальноосвітніх школах. Функціонують вони дуже короткий проміжок часу – протягом червня місяця, однак саме сюди йде основне фінансування літнього відпочинку і оздоровлення. Тож вести мову про повноцінний відпочинок, а тим більше оздоровлення дітей в них, не має сенсу. Такі табори слід враховувати лише як осередки літнього дозвілля учнів, а не як повноцінні заклади оздоровлення та відпочинку.

Для вирішення проблем змістовного відпочинку і оздоровлення учнівської і студентської молоді необхідним є долучення до вирішення цієї проблеми вчених, в першу чергу – фахівців-географів [1]. Для розвитку дитячо-юнацького

та студентського відпочинку і оздоровлення в Кіровоградській області пропонуються заходи, зміст яких представлено нижче.

По-перше, забезпечити фінансову підтримку розвитку дитячо-юнацького відпочинку і оздоровлення шляхом збільшення частки державного фінансування, цільового виділення коштів на розвиток цієї справи, залучення коштів державних, громадських та благодійних організацій тощо.

По-друге, розширити мережу дитячих літніх оздоровчих таборів, туристських баз, будинків відпочинку в Кіровоградській області за рахунок використання існуючих оздоровчих закладів підприємств області. Провести перереєстрацію цих закладів з метою визначення їх придатності для оздоровлення дітей та юнацтва. За даними обласного управління статистики в області налічується близько 40 рекреаційно-туристських закладів із загальною місткістю більше 5 тис. місць. З них – закладів санаторного типу – 3, будинків і баз відпочинку – 34.

По-третє, провести для зацікавлених організацій Кіровоградської області конкурс на кращу туристсько-оздоровчу та туристсько-екскурсійну програму для дітей та юнацтва в літніх оздоровчих закладах з метою відбору кращих.

Четверте. Запровадити практику організації базових літніх оздоровчих наметових таборів на території Кіровоградської області, в Карпатах та інших регіонах України. Створити в туристських установах матеріально-технічну базу для розгортання таких таборів (намети, спальні мішки, килимки тощо). Вивчити та узагальнити досвід вже існуючих наметових таборів з метою їх більш широкого запровадження. Розробити змістовні програми активного літнього відпочинку та оздоровлення в наметових таборах. Запровадити практику організації профільних туристських таборів – юних екологів, географів, етнографів, археологів, краєзнавців, туристів-водників, пішоходників, орієнтувальників, скелелазів або ж комплексних – як таких, що мають високий освітній, виховний та оздоровчий ефект – мовних, інтелектуальних тощо.

П'яте. Запровадити практику організації пересувних туристських таборів, більш широкого проведення категорійних та ступеневих туристських походів, туристсько-краєзнавчих експедицій, екскурсійних поїздок по території Кіровоградської області та в інших регіонах України як таких, що при мінімальних економічних витратах дають високий оздоровчий та виховний ефект.

Шосте. Розробити довготривалі комплексні програми туристсько-екскурсійного обслуговування учнівської та студентської молоді з урахуванням вікових особливостей та рівня їх знань. Запровадити практику проведення комплексних та навчальних екскурсій в межах шкільної програми в навчальний час, особливо для учнів сільських шкіл. Запровадити практику спеціалізованих обмінів дитячими і молодіжними групами між районами області, з іншими областями України, а в перспективі – розвиток міжнародних зв'язків із зарубіжними молодіжними та студентськими об'єднаннями.

Сьоме. Розширити мережу туристсько-краєзнавчих гуртків і об'єднань в містах, районах та загальноосвітніх школах області, створити осередки туристсько-краєзнавчої роботи в кожному районі області на базі існуючих позашкільних закладів. В програмах роботи туристсько-краєзнавчих гуртків передбачити літній заліковий туристський похід або експедицію. Втілення програми «один гурток – один похід» надасть можливість оздоровити кілька тисяч учнів. Розширити мережу профільних туристсько-краєзнавчих установ за рахунок відкриття в містах обласного підпорядкування станцій юних туристів. Створи-

ти сприятливі умови для розвитку матеріально-технічної бази дитячо-юнацького оздоровлення і туризму.

Восьме. Постійно проводити підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації туристсько-краєзнавчих кадрів з числа педагогів області на профільних курсах – директорів оздоровчих та профільних таборів, їх заступників з різних напрямів роботи, адміністративного персоналу таборів, керівників туристсько-краєзнавчих походів та експедицій, керівників туристсько-краєзнавчих гуртків та об'єднань тощо на базі обласного інституту післядипломної освіти.

Дев'яте. Відкрити на базі природничо-географічного факультету Центральноукраїнського державного педагогічного університету спеціальність «Туризм» для підготовки туристсько-краєзнавчих кадрів, екскурсоводів.

Десяте. Проводити науково-дослідну роботу з питань рекреаційної діяльності, дослідження рекреаційного потенціалу та рекреаційних ресурсів Кіровоградської області, розробки нових туристсько-краєзнавчих маршрутів по території області, запровадження нових нетрадиційних форм активного відпочинку учнівської молоді тощо шляхом відкриття науково-дослідної лабораторії на базі кафедри географії та геоєкології ЦДПУ.

Одинадцять. Відновити роботу обласної дитячої туристської бази в м. Кропивницькому при обласному центрі туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді для прийому дитячих туристських груп з районів області та переважного обслуговування сільських школярів. Відкрити дитячу туристську базу на Дніпрі в м. Світловодську.

Дванадцять. Вивчити питання розширення меж і можливостей відпочинку та оздоровлення школярів області за рахунок осінніх, зимових та весняних канікул, організації змістовних екскурсійних поїздок впродовж навчального року тощо.

Тринадцять. Запровадити рекламно-інформаційне забезпечення відпочинку та оздоровлення школярів області до рівня кожної загальноосвітньої школи області.

Реалізація представленої програми має створити умови для всеохоплюючого повноцінного літнього відпочинку та оздоровлення учнівської молоді Кіровоградської області. Для цього необхідні залучення та централізація всіх коштів, що виділяються на дитяче оздоровлення. Урахування, в першу чергу, інтересів і бажань дітей. Зміна акцентів від елітного дорогого відпочинку окремої категорії дітей до масового недорогого, але ефективного відпочинку переважної більшості дітей нашої області.

Комплексне використання цих видів відпочинку та оздоровлення, широкий спектр запропонованих видів відпочинку від найдешевших до дорогих надасть можливість вибору засобів оздоровлення дітей для всіх верств населення, що особливо важливо в сучасних економічних умовах.

Програма дозволить зберегти та підтримати на належному рівні мережу оздоровчих закладів області, створить нові робочі місця, забезпечить сезонну зайнятість вчителів та студентської молоді.

Реалізація Програми в галузі туристсько-краєзнавчої діяльності сприятиме збереженню та розвитку систему дитячо-юнацького туризму в Кіровоградській області, допоможе відродженню екскурсійної справи на Кіровоградщині, сприятиме оцінці потенціалу існуючих історико-архітектурних та природних об'єктів на території області, збереженню їх для наступних поколінь.

Реалізація Програми надасть можливість започаткувати ефективну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації туристсько-краєзнавчих кадрів

для повноцінного та якісного забезпечення рекреаційно-туристської діяльності в Кіровоградській області.

Науково-дослідна робота з питань оздоровлення, відпочинку і туризму дозволить детально дослідити рекреаційний потенціал Кіровоградської області, розробити нові туристсько-краєзнавчі маршрути територією області, запроваджувати нові нетрадиційні форми активного відпочинку молоді.

Література:

1. Обласна програма оздоровлення і відпочинку дітей, молоді та сімей з дітьми Кіровоградської області на 2007-2013 роки (автор – Колотуха О.В.) / Вісник Кіровоградської обласної ради. Рішення обласної ради. VIII сесія V скликання 30 березня 2007 року, Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2007. – С. 27-50.

О.О. Комлев

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
morpha2007@ukr.net*

С.В. Жилкін

*Інститут геологічних наук НАН України,
morfo75@ukr.net*

О.С. Довніч

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
morpha2007@ukr.net*

ВИКОРИСТАННЯ РЕЛЬЄФУ ДЛЯ ЦІЛЕЙ ГЕОГРАФІЧНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ВИРІШЕННІ РЕГІОНАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

Географічний аналіз є основою комплексного системного планування розвитку окремих територій (регіонів) або здійснення окремих проектів. Він дозволяє виявляти структуру і прогнозувати динаміку всієї природної системи та окремих її елементів (компонентів). *Рельєф* традиційно вважається важливим і найбільш стійким її компонентом. Використання в геоморфології методології теорії систем і *морфодинамічного* методу вивчення рельєфу дозволяє розглядати його *геоморфосистему* земної поверхні, досить динамічну, яка здатна суттєво розподіляти на ній потоки речовини і енергії. Разом з тим, прямі і побічні глибини проникнення людської діяльності в літосферу збільшуються і все частіше доводиться зустрічатись з випадками виявлення несподіваних траєкторій руху речовинно-енергетичних потоків, викликаних техногенною діяльністю. Це вимагає створення зовсім інших геоморфосистемних моделей, за якими можна більш надійно прогнозувати її наслідки. Вирішувати ці завдання дозволяє *морфохронодинамічна* концепція геоморфології.

Морфохронодинамічна концепція розвиває уявлення про *історико-динамічний* характер «геоморфосистеми», яка бере початок на нашій планеті з архею. Досліджені: загальні і конкретні причини її появи, особливості еволюції, планетарна роль [1-4, 7-9]. Геоморфосистема перманентно формує свій «простір-час» – *геоморфолітосферу*, яка одночасно її результат, процес, минуле, нинішнє, майбутнє.

З кожним наступним циклом розвитку відбувається: ускладнення геоморфолітосфери, скорочення тривалості циклів, збільшення контрастності поверхонь, накопичена потенційна енергія, значення екзогенних (космічних) джерел. В процесі еволюції ускладнюються *системні* відношення її форм рельєфу (сучасних експонованих і давніх похованих), виникає розмаїття їх структурних конфігурацій і зростає їх вплив на співвідношення і інтенсивність *внутрішніх* системних функцій (ініціальної, транзитної, термінальної). На початку морфо циклів *постійно* відбувається відновлення контрастної земної поверхні, завдяки взаємодії геоморфосистеми з іншими геосистемами. *Геоморфолітогенез* – внутрішній зміст історико-динамічної геоморфосистеми, здійснюється завдяки механізмам взаємодії диференційованих поверхневих переміщень пухких відкладів (морфолітопотік, низхідний літопотік), які викликають постійні зміни тиску на глибші шари і висхідний літопотік. Розроблений понятійно-термінологічний апарат морфохронодинамічної концепції [3, 4, 6].

Морфохронодинамічний метод використаний нами в дослідженнях *басейнових історико-динамічних геоморфосистем* геоморфологічної формації цокольних (денудаційних) рівнин Українського щита. В межах цієї інтенсивно освоєної території створені різні типи *природно-господарських територіальних систем*. Були досліджені прямий і побічний їх вплив на навколишнє природне середовище і роль у цьому її геоморфосистеми [3]. Для цього був використаний дослідницький алгоритм – від «статики» до «динаміки» геоморфосистем, придатний для різних видів прогнозування, важливих для оцінювання функціонування природно-господарських геосистем. **Статику** басейнових історико-динамічних геоморфосистем характеризує їх: *склад* (морфолітогоризонти, сформовані впродовж окремих циклів морфогенезу), *будова* (вертикальна: взаємне розташування морфолітогоризонтів і характер пластики їх обмежувальних поверхонь; горизонтальна: склад, складність, позиційність, метрика морфолітокомплексів), *структура* (об'ємно-площинних і лінійно-точкових елементів). Кількісні і якісні характеристики, аналіз позиційності, метрики, планової, об'ємної, внутрішньої і зовнішньої форми, характер сусідства, меж, вираження похованих форм і морфолітогоризонтів на поверхні, виявляють просторово-часові закономірності їх будови і формування. Це дозволило: дослідити *функціональну* (сучасну і давню), *історичну* та *еволюційну динаміку* басейнових історико-динамічних геоморфосистем на рівні макро-, мезо-, мікроциклів; виявити прогресивний характер їх еволюції; вплив планетарних (сила Коріоліса), регіональних і локальних (тектонічних) чинників; встановити їх місце в структурі морфолітодинамічного потоку в підсистемах «підняття-западина» автоколивальної мегасистеми «земна поверхня-літосфера-астеносфера Гутенберга».

Нині, морфохронодинамічні дослідження «рельєфу» (геоморфосистем) нами ведуться в різних регіонах України.

Геоморфосистемна основа, в якій використані принципи і підходи морфохронодинамічної концепції геоморфології, відкриває великі можливості для проведення і різних видів регіональних робіт і повинна використовуватись при проведенні їх географічного аналізу. Це дозволяє вести так зване *наскрізне* прогнозування [3,5,7]. Наскрізне прогнозування має складові елементи – *ретроспективне, актуальне і перспективне* прогнозування, які спрямовані в минуле, нинішнє, майбутнє *історико-динамічної* геоморфосистеми: структура і динаміка її безпосередньо визначали в минулому і визначають нині поведінку

в геоморфолітосфері матеріально-енергетичних потоків природного і техногенного походження. Ці види прогнозування можуть бути використані при проведенні на територіях прогнозно-пошукових робіт на різні корінні і осадові корисні копалини, реалізації проектів будівництва і експлуатації об'єктів промислового, транспортного, міського, цивільного, водогосподарського значення, для здійснення природоохоронних заходів, екологічних експертиз і прогнозів. Нова геоморфосистема основа дозволяє виявляти так звані «морфолітотунелі», «морфолітобар'єри», «морфолітопастки», які визначають процеси переміщення і накопичення в геоморфолітосфері техногенних забруднень, утворених від різних видів виробництв.

Література:

1. Комлев О.О. Про основні поняття і проблеми палеогеоморфології // Укр. геогр. журн. – 1997. – №3. – С. 59-63.
2. Комлев О.О. Про зміст сучасної концепції геоморфології // Укр. географ. журн.– 2002. – № 2. – С.10-16.
3. Комлев О.О. Історико-динамічні басейнові геоморфосистеми геоморфологічних формацій Українського щита. Автореф. дис. д-ра географ. наук. К. – 2005.– 37 с.
4. Комлев О.О. Сучасний напрямок розвитку геоморфологічної теорії // Фізична географія та геоморфологія, № 51, 2006. – С.63-67.
5. Комлев О.О. Морфохронодинамічний аналіз історико-динамічної морфосистеми Білорівницької структури і її оцінка щодо перспектив на розсипи бурштину Український бурштин. Збірник наукових праць. К., 2008.– С.101-106.
6. Комлев О.О. Нова теоретична основа регіонального палеогеоморфологічного аналізу // Фізична географія та геоморфологія, № 56, 2009. – С.63-67.
7. Комлев О.О. Новий метод вивчення динаміки платформених геоструктур території України // Фізична географія та геоморфологія, № 60, 2010. – С.18-23.
8. Комлев О.О. Значення палеогеоморфології для розвитку теорії геоморфології і загальної теорії Землі // Географічна наука і практика: виклики епохи: мат-ли міжн. наук. конф. присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті. Видавничий центр імені Івана Франка, 2013, – том 2.– С. 207-211.

О.О. Комлев

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
morpha2007@ukr.net*

РОЛЬ ГЕОГРАФІЧНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ВИРІШЕННІ ЗАВДАНЬ ЦИВІЛЬНОГО І ОБОРОННОГО ЗНАЧЕННЯ У ЗОНАХ МОРСЬКИХ УЗБЕРЕЖ

В нинішніх умовах, коли, вочевидь, спостерігається активізація природних процесів, викликаних як природними, так і антропогенними причинами, роль географії (географічного аналізу) в їх дослідженнях (поясненні, прогнозуванні) значно зростає. Географія була першою (і, мабуть, досі є єдиною) синтетичною фундаментальною наукою про Землю. Майже сто років тому А. О. Григор'єв запропонував концепцію *географічної оболонки*, яка надалі стала основою для розвитку загальної і часткових теорій географії, також дозволила обґрунтувати

існування на нашій планеті і особливої географічної форми руху матерії [1, 2]. Дослідження просторово-часових закономірностей процесів в географічній оболонці краще дозволяє пояснювати різні природні явища, а з використанням нових методів і технічних засобів прогнозувати і, навіть, передбачати їх розвиток, що має і практичне значення. Це особливо важливо для певних територій країн, до яких, зокрема, відносяться морські узбережжя. Так, територія України має достатньо протяжну і широку берегову зону, де розташовані багато міст і інших населених пунктів, цивільних і спеціальних (зокрема для охорони країни) об'єктів. Разом з тим, саме в зонах морських узбереж найбільш тісно взаємодіють основні природні компоненти географічної оболонки (атмосфера, гідросфера, літосфера) і часто спостерігаються природні явища, пояснення і прогнозування яких можливо здійснювати тільки на основі їх глибокого географічного аналізу. Деякі явища (об'єкти) виявляються тільки завдяки використанню технічних засобів (наприклад, радіолокаційних систем – РЛС), які нині використовуються для моніторингу морських узбереж зокрема з метою охорони державного кордону. До таких явищ відносяться і так звані *ангел-ехо*. Вперше ангел-ехо були відкриті в 40-ві роки минулого століття. Тривалий час їх походження не було зрозумілим і нині залишається предметом дискусій. Невидимі візуально, вони фіксуються лише на моніторах радіолокаторів і представляють собою відбиті радіосигнали (ехо) від невидимих матеріальних утворень. Оскільки їх природа на той час не була зрозуміла, то вони були віднесені до *аномальних*. Серед них були і *ангел-ехо*, які, на відміну від інших радіо-ехо, утворених атмосферними фронтами, шквалами, грозами, дощем, утворюються при ясній, не дощовій погоді, відзначаються стійким сигналом, когерентністю, відсутністю флуктуацій. Були висунуті різні гіпотези щодо походження ангел-ехо, в тому числі із проходженням в атмосфері різних природних або техногенних об'єктів.

Але тільки комплексний географічний аналіз дозволив встановити зв'язок між ангел-ехо і бризовою циркуляцією, яка виступає важливим елементом нижньої частини тропосфери і географічної оболонки Землі.

Відомо, що бризи найбільше властиві узбережжям морів помірною, субтропічного і тропічного клімату. Бризи тут діють практично увесь рік (але в помірному поясі зимою менше) у вузькій смужі суші і води вздовж берегової лінії. Бризи вважаються місцевими вітрами. та, враховуючи загальну довжину берегової лінії Світового океану на нашій планеті, вони разом повинні розглядатися як важливий *планетарний* чинник. Для бризів характерні постійні відтворення градієнтних термобаричних контрастів завдяки взаємодії фізичних процесів – фазових перетворень, дифузії, конвекції, турбулентного перемішування. Бризові циркуляційні «кільця» мають добову і сезонну просторово-часову динаміку, яку визначає взаємодія місцевих і планетарних чинників.

По мірі дослідження ангел-ехо були встановлені різні морфологічні типи відображення цих радіосигналів на моніторах радіолокаторів – «крапки», «смуги», «кільця», «стовпчики» ін. З часом, склались і певні уявлення причин виникнення і будови цих утворень. Нині у дослідників ангел-ехо найбільш прийнятною є модель «терміка» – конвекційного «пузиря», що піднімається вгору, який внутрішньо стратифікований за різними фізичними показниками (температурою, вологістю тощо). Менш дослідженими для терміків є: динаміка формування, встановлення реальних розмірів (незалежно від довжини електромаг-

нітної хвилі), просторово-часова поведінка, зв'язок з місцевими циркуляційними процесами, а також структурою рельєфу морських узбереж.

В колишньому СРСР і в незалежній Україні проводились комплексні дослідження ангел-ехо в рамках важливих державних програм [3-5]. В процесі їх виконання ставились завдання вивчення будови і динаміки «терміків» різними фізичними методами і з фізико-географічними чинниками. Автор брав участь у дослідженнях конкретних зв'язків повторюваності, часу, місць виникнення, тривалості, висоти ангел-ехо з бризовою циркуляцією і рельєфом земної поверхні. Ці роботи велись на системній основі з значним використанням загальнонаукових підходів – аналогій, подібності, конформності. Були проаналізовані результати багаторічних стаціонарних радіолокаційних спостережень на кількох полігонах в прибережній смузі субтропічного узбережжя Криму, виконано їх співставлення з даними метеорологічних спостережень в літні місяці, які велись одночасно в пунктах профілів, закладених в межах окремих форм рельєфу. В результаті цих робіт були отримані певні результати.

Було встановлено, що ангел-ехо виникають в ясну, малохмарну, мало вітряну погоду, фіксують складні, неоднорідні скупчення водяної пари, ще не оформлені в хмари, які виникають періодично і існують від кількох хвилин до години. Найбільш активно ангел-ехо утворюються на відстані 10-15 км від берега на висоті до 50 м над водою. Максимум утворення ангел-ехо приходить на 18 годину. Спостерігаються як поодинокі ангел-ехо, зосереджені вздовж лінійних зон, так і вузли їх концентрацій, де виникають своєрідні сімейства ангел-ехо. Встановлені просторово-часові особливості поведінки ангел-ехо вказують на їх зв'язок з розвинутою системою бризової циркуляції.

Значний вплив на утворення ангел-ехо мають рисунок берегової лінії, загальна орографія і параметри рельєфу морських узбереж. Ангел-ехо частіше утворюються в акваторіях навпроти увігнутих берегів, особливо якщо вони звернуті до моря амфітеатром. Орографічні елементи (особливо крупні) визначають відстань проникнення бризів в межі суші. Алгоритм досліджень рельєфу в даному випадку полягає у визначенні загального його потенціалу (вертикального розчленування) і його співставлення з потужністю шару атмосфери, охопленого бризовою циркуляцією. Це дозволяє оцінити можливість відображення структури гравітаційного поля земної поверхні (рельєфу) в параметричних і динамічних полях атмосфери. Динаміка розвитку ангел-ехо видає існування над акваторією направлених повітряних потоків та вузлів їх перетину. Системи потоків консервативні і діють у реверсному режимі. Основне місце їх зародження – це суша, рельєф якої найбільше впливає на виникнення температурних контрастів. На користь принципу відображення свідчить і загальність рельєфу для всіх геосфер географічної оболонки. Тому рельєф повинен враховуватись при вивченні проходження і локалізації гідрометеорологічних явищ, подібних до ангел-ехо.

Концепція географічної оболонки є теоретико-методологічною основою географічного аналізу територій, який повинен вестись постійно при вирішенні конкретних завдань як цивільного, так і охоронного характеру.

Література:

1. Григорьев А.А. Закономерности строения и развития географической среды. – М.: Наука, 1966.– 382 с.

2. Григорьев А.А. Опыт аналитической характеристики состава и строения физико-географической оболочки земного шара. – Л.-М.: Наука, 1937.– 342 с.
3. Кобзистий П.І., Комлев О.О., Кошик Ю.О. Про вплив факторів атмосферної циркуляції, рельєфу земної поверхні і геологічної структури на утворення аномальних метеорологічних явищ у зонах морських узбереж // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Географія.– 1995.– вип..41.
4. Кобзистий П.И., Комлев А.А. Рельеф побережий и аномальные метеорологические явления (результаты исследований и перспективы) / Исследование береговой зоны морей. Научное издание.– Карбон ЛТД.– К.: 2001. – С. 230-235.
5. Комлев О.О. Вплив рельєфу на гідрометеорологічні явища в зонах морських узбереж. Тези доповідей Першого Всеукраїнського гідрометеорологічного з'їзду з міжнародною участю. Одеса.– ТЕС.– 2017.– С. 302-303.

К.В. Кондратюк, Т.А. Гринюк

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
kondratukkristina2@gmail.com*

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ПРІОРИТЕТНОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

На даний момент можна сміливо зауважити, що туризм в Україні знаходиться на зростаючій стадії розвитку. Звичайно, дев'яності роки двадцятого століття виступили відправним моментом та дали позитивний поштовх розвитку галузі. В той же час, рекреаційно–туристичний потенціал України спроможний забезпечити значно вищі темпи зростання даного виду діяльності. На розвиток туризму в нашій країні впливає величезна кількість факторів, зокрема, політична ситуація, розвиток демократії, ріст економіки, туристичний імідж держави та інші. У туристичному бізнесі нашої країни є всі передумови для розвитку галузі, а саме: історичні, географічні, природні, економічні та соціально-демографічні[2]. Туризм є важливою галуззю економіки України і матиме змогу приносити ще більший дохід, лише в разі раціонального підходу до використання туристсько-рекреаційних ресурсів. Зважаючи на останні події в країні, чітко прослідковується тенденція до зменшення туристичних потоків в державу, саме в період активних бойових дій 2014-2016 рр. В Україні гостро стоїть питання, як можна й надалі розвивати міжнародний туризм враховуючи «певні особливості» в державі, які головним чином впливають на туристичний імідж. Це питання є одним з найважливіших у формуванні ринку праці туризму. Важливо розуміти як можна покращити туристичний імідж України в таких непростих обставинах та незважаючи на труднощі удосконалювати сферу розвитку туризму [2, 3].

Україна є адресатом у міжнародному туризмі, вона ще знаходиться на стадії розвитку і налагоджувати зв'язки потрібно у першу чергу з економічно-розвиненими країнами-сусідами, саме в цей складний час ідеальним варіантом запозичення досвіду звичайно, є Польща. Ця країна є важливим суб'єктом на ринку міжнародного туризму тому, що більшість поляків є туристами в різних країнах світу.

В час коли в Греції були неспокої, а в Тунісі відбувалися теракти на польському телебаченні демонстрували відеоролики, як захистити себе від небезпеки в цих же країнах. При цьому агітували не відмовлятися від відпочинку. Така пропаганда була спрямована на збереження позитивного туристичного іміджу цих країн [4]. Виникає запитання, чому Київ не зробив нічого щоб переконати поляків та інших європейців у перевагах відпочинку в Україні. У попередні роки, під час підготовки до Євро-2012 наша держава зробила великий стрибок у розвитку туристичної інфраструктури. Туристичний Львів зараз виглядає не гірше за Прагу чи Краків. Панують також гарні відгуки туристів про відпочинок у Закарпатті. Проте не у всіх виникає бажання туди поїхати, адже на Україні війна! Якщо побоювання поляків щодо відпочинку на Азовському морі цілком зрозумілі (в силу близькості до зони АТО), то такі думки туристів про захід України і справді дивують. Проте відомо польські туристи – схильні ризикувати й охоче відпочивають у «проблемних» місцях. Отже теза: «доки не закінчиться війна, вони боятимуться приїжджати до України», не є абсолютно правдивою. Саме поляки першими почали масово відвідувати у 1992 році Хорватію. В той час, на території цієї країни і в сусідній Боснії, за кілька десят кілометрів точилася війна. На такі явища вплинула вигідна цінова пропозиція, відносно співвідношення природних умов і рівня обслуговування. Тоді виникає питання, чому ж вони не приїждять до України? Відповідь цілком проста. Досить послухати аргументи туристів, які повертаються з Єгипту, Тунісу чи Греції. В цих державах просто не можуть собі дозволити, щоб туристи почувалися в небезпеці. Отже, забезпечення комфорту для відпочиваючих – абсолютний пріоритет, адже втратити туристів під час фінансової кризи було би катастрофою. Так говорять більшість польських туристів. Однак, не варто опускати такий фактор, як ЗМІ тому, що інформаційна політика є важливим чинником позитивних зрушень у туристичній діяльності.

Саме зараз в якості досвіду як поводитись надалі Україні може допомогти приклад Ізраїлю, що від самого початку свого існування перебуває у стані війни і постійної загрози від сусідів. Проте він розвиває не лише економіку, а й туристичну галузь. Туристи їдуть туди попри небезпеку. Так само з Україною: можна припустити, що конфлікт у Донбасі трітиме ще певний час, проте на Азовському та Чорному морі відпочиватимуть туристи.

Постає завдання: привабити в Україну туристів. На наше переконання потрібно: по-перше, офіційна Україна має вирішити що від неї самої в цьому плані залежить. По-друге, у Польщі й інших країнах слід відкрити національний офіс українського туризму. По третє, головне – виділити кошти на проведення рекламних компаній. Надалі слід визначити, що саме хочемо рекламувати і який імідж України як туристичного адресата будемо створювати. В теорії продажів у туризмі є два основних поняття: впізнаваність і створення лояльності до бренду чи продукту. Впізнаваність України вже є, потрібні умови, щоб наш туристичний продукт став цікавим і затребуваним.

Отже, аби досягти успіху слід докласти спільних зусиль для розв'язання проблеми. Це мають бути не лише викладені на папері думки законодавців з приводу того, якою б вони хотіли бачити галузь туризму у майбутньому, а й конкретні дії з боку інституцій держави, фахівців галузі та свідомого українського суспільства. Спільні зусилля мають неодмінно забезпечити успіх реформи галузі туризму та популяризацію України не лише найближчим сусідам, а й європейському та світовому туристопотоку.

Література:

1. Гудзь П.В. Економічна ефективність використання природних рекреаційних ресурсів // Регіональна економіка. – 2000. – № 4. – С.148-155.
2. Євдокименко В. Регіональна політика розвитку туризму. – Чернівці: Прут, 1996.
3. Мальська М.П., Худо В. В., Цибух В. І. Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
4. Савченко І. А. Вплив тероризму та військових дій на міжнародний туризм [Електронний ресурс] / І. А. Савченко // Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://internationalconference2014.wordpress.com/2015/05/06/вплив-тероризму-та-військових-дій-на-м/>.

В.О. Корнієнко

Український Гідрометеорологічний центр,
viktoriya.22.kor@ukr.net

О.І. Лук'янець

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
luko15_06@ukr.net

РОЗРАХУНКОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МІНІМАЛЬНОГО СТОКУ ВОДИ ЗА ТЕПЛІЙ ТА ХОЛОДНИЙ ПЕРІОДИ РОКУ РІЧОК БАСЕЙНУ ПРИП'ЯТІ В МЕЖАХ УКРАЇНИ

Розрахунки и прогнози мінімального стоку води річок, який спостерігається, як правило, в меженну фазу водного режиму, представляють інтерес для багатьох галузей народного господарства, особливо, для водного транспорту, сільськогосподарства, гідроенергетики. В межах України знаходиться правобережна частина Прип'яті, на території якої мінімальні показники водного стоку фіксуються як в теплий (літньо-осіння межень), так й в холодний (зимова межень) періоди року, коли річки живляться в основному підземними водами і лише час від часу отримують приплив від дощів і сніготанення. Розрахунки мінімального стоку води за теплий та холодний періоди року проводилися за даними спостережень з 26 гідрологічних постів, ряди яких налічують дані за 30 та більше років.

Мінімальний багаторічний модуль стоку за холодний період для досліджуваної території в середньому складає $1,45 \text{ л/с}\cdot\text{км}^2$, найбільше його значення $2,99 \text{ л/с}\cdot\text{км}^2$ (р. Стир – с. Щуровичі), а найменше – $0,44 \text{ л/с}\cdot\text{км}^2$ (р. Смілка – с. Сусли). Цей показник за теплий період року в середньому складає $1,09 \text{ л/с}\cdot\text{км}^2$, найбільше його значення $2,65 \text{ л/с}\cdot\text{км}^2$ (р. Іква – с. Великі Млинівці), а найменше – $0,25 \text{ л/с}\cdot\text{км}^2$ (р. Смілка – с. Сусли).

Середнє значення коефіцієнта варіації C_v мінімального стоку води за холодний період року складає $0,73$ (просторові зміни в межах $C_v = 0,29 \div 1,29$). Середнє значення C_v для мінімумів за теплий період року для басейну Прип'яті в межах України $0,60$ (просторові зміни в межах $C_v = 0,26 \div 1,08$).

Коефіцієнти асиметрії C_s мінімумів холодного періоду в основному мають невисокі додатні значення і у середньому для річок правобережжя Прип'яті C_s

складає 1,27, а узагальнене співвідношення $C_s/C_v \approx 1,7$. Середнє значення коефіцієнта асиметрії C_s мінімумів теплового періоду складає 0,76, а узагальнене співвідношення $C_s/C_v \approx 1,07$.

З огляду на значення коефіцієнтів варіації для мінімального стоку за холодний та теплий період року, ординати аналітичних кривих його розподілу в певному діапазоні забезпеченостей визначалось за методами моментів та найбільшої правдоподібності. Для узагальнення розподілу мінімальних витрат води холодного та теплового періодів для річок Прип'яті в межах України побудовано залежність між їх багаторічними значеннями та розрахованими 50%-ої забезпеченостей. Як бачимо з рис.1, апроксимація між ними значима і складає $R^2 = 0,98$ для холодного та $R^2 = 0,99$ для теплового періоду року.

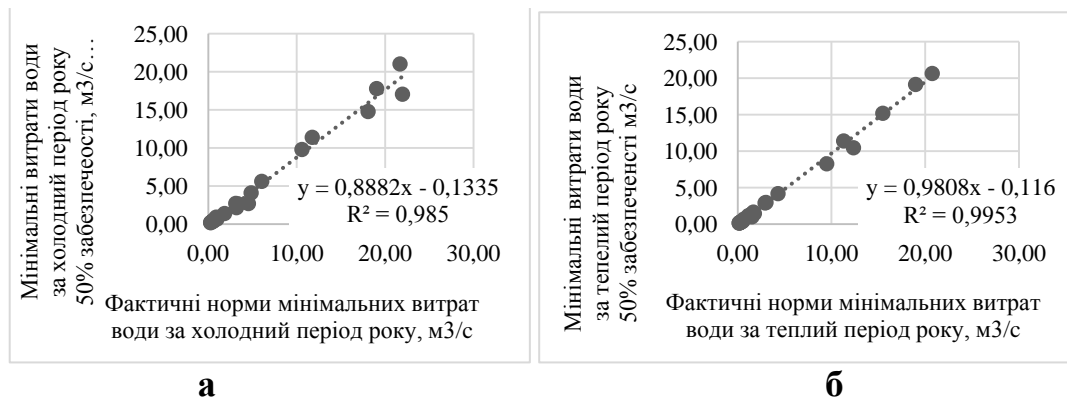

Рис. 1. Залежність між багаторічними значеннями мінімальних витрат холодного (а) та теплового (б) періодів року річок басейну Прип'яті в межах України та їх розрахованими значеннями 50%-ої забезпеченості

Досить значимими виявилися зв'язки й між розрахованими значеннями мінімальних витрат води 50%-ої забезпеченості та їх значеннями інших забезпеченостей $p = 75, 90, 95, 97, 99, 99,9\%$ (коефіцієнти парної кореляції r змінюються в межах $0,77 \div 0,99$ для холодного та $0,91 \div 0,99$ для теплового періоду). Чим ближче розраховані значення мінімальних витрат води інших забезпеченостей знаходяться до їх значень 50%-ої забезпеченості, тим коефіцієнти парної кореляції вищі.

Це дало змогу провести узагальнення розподілу мінімального стоку води холодного та теплового періодів року для досліджуваної території. Для кожного поста розраховано перехідні коефіцієнти K_p , дані про значення яких дозволяють перейти від норм мінімальних витрат води \bar{Q} до їх значень заданих забезпеченостей $Q_{p\%}$ за формулою:

$$Q_{p\%} = k_p \cdot \bar{Q} \quad (1)$$

Величини перехідних коефіцієнтів K_p для певних значень ймовірностей перевищення для річок басейну Прип'яті в межах України змінюються у вузьких межах, тому для вивчених річок можна використовувати їх осереднені по території значення (табл. 1-2). Ймовірні відхилення заданих забезпеченостей $\delta_{Kp\%}$ в значеннях перехідних коефіцієнтів було розраховано за формулою:

$$\delta_{Kp\%} = \pm 0,842 \cdot \sigma_{Kp\%} \quad (2)$$

де $\sigma_{Kp\%}$ – середнє квадратичне відхилення перехідних коефіцієнтів для заданих ймовірностей перевищення, $\pm 0,842$ – коефіцієнт ймовірного відхилення.

Таблиця 1

Перехідні коефіцієнти K_p від норм мінімальних витрат води за холодний період року до їх величин інших забезпеченостей для річок басейну Прип'яті в межах України

Ймовірність перевищення (забезпеченість),%						
50	75	90	95	97	99	99,9
Середнє значення перехідних коефіцієнтів K_p						
0,80	0,47	0,30	0,23	0,19	0,14	0,15
Середнє квадратичне відхилення у значеннях перехідних коефіцієнтів, σ_{kp}						
0,10	0,16	0,16	0,16	0,16	0,16	0,17

Таблиця 2

Перехідні коефіцієнти K_p від норм мінімальних витрат води за теплий період року до їх величин інших забезпеченостей для річок басейну Прип'яті в межах України

Ймовірність перевищення (забезпеченість),%						
50	75	90	95	97	99	99,9
Середнє значення перехідних коефіцієнтів k_p						
0,90	0,56	0,34	0,25	0,21	0,16	0,12
Середнє квадратичне відхилення у значеннях перехідних коефіцієнтів, σ_{kp}						
0,09	0,14	0,15	0,15	0,15	0,15	0,15

Перевірочні оцінки розрахункових значень мінімальних витрат води заданих забезпеченостей $Q_{P\%}$ проведено порівнянням їх значень за методом найбільшої правдоподібності і за осередненими перехідними коефіцієнтами $K_{P\%}$ від норми стоку води \bar{Q} в межах ймовірного відхилення $\pm \delta_{Kp\%}$:

$$Q_{P\%} = \bar{Q} \cdot (K_{P\%} \pm \delta_{Kp\%}) \quad (3)$$

Загалом, для мінімального стоку води за холодний та теплий періоди року забезпеченість допустимої похибки перевірки добра та задовільна (табл. 3), що дає можливість використовувати запропоновану розрахункову схему для вивчених річок басейну Прип'яті в межах України.

Таблиця 3

Забезпеченість ймовірного відхилення перевірочних оцінок мінімальних витрат води за холодний та теплий періоди року заданих забезпеченостей за узагальненими перехідними коефіцієнтами от норми стоку води для річок басейну Прип'яті в межах України

Для холодного періоду року							Для теплого періоду року					
Ймовірність перевищення (забезпеченість) мінімальних витрат води, %												
50	75	90	95	97	99	99,9	50	75	90	95	97	99
Забезпеченість допустимої похибки перевірки розрахункової схеми												
95%	78%	78%	78%	78%	78%	75%	92%	84%	80%	78%	68%	68%

Аналіз стокових характеристик для досліджуваної території виявив відомі закономірності про те, що зі збільшенням площі водозборів витрати води збільшуються, а модулі стоку мають тенденцію до зменшення.(рис.2).

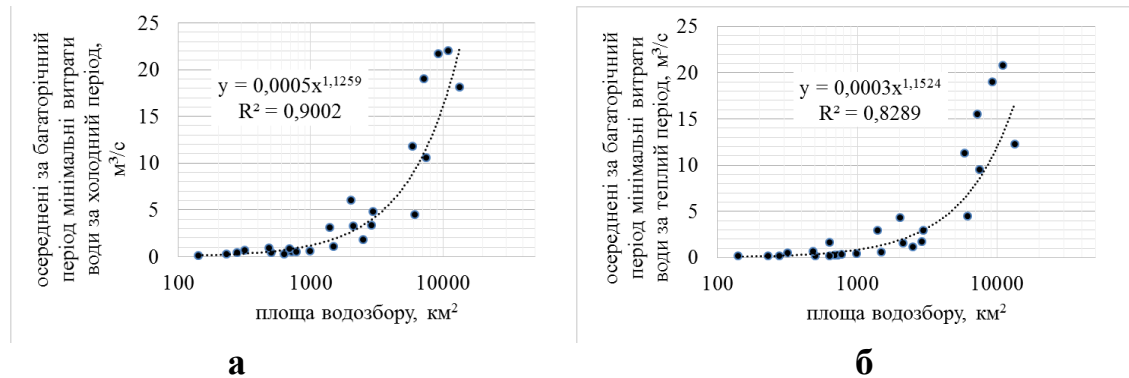

Рис. 2. Залежність мінімальних витрат води за холодний (а) та теплий (б) періоди року річок басейну Прип'яті в межах України від площі їх водозборів

Тому для маловивчених та невивчених річок басейну Прип'яті в межах України мінімальні витрати води можуть бути визначені за залежністю від площі водозбору і для досліджуваної території ця залежність значима з високим кореляційним відношенням – 0,95 (для холодного періоду року) та 0,91 (для теплого періоду року).

Література:

1. Корнієнко В.О., Лук'янець О.І. Розрахункові характеристики максимального річного стоку води річок правобережжя Прип'яті / Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія: Наук. збірник. – 2017. – Т. 2 (45). – С.39-44.
2. Мониторинг, использование и управление водными ресурсами бассейна р. Припять / [Апацкий А.Н., Афанасьев С.А., Бабич Н.Я. и др.]; под ред. М.Ю. Калинина и А.Г. Ободовского. – Мн.: Белсенс, 2003. – 269 с.
3. Ободовський О.Г., Лук'янець О.І., Рахматулліна Е.Р., Корнієнко В.О. Розподіл та узагальнення середнього річного стоку води річок правобережної частини Дніпра в межах України / Тези доповідей Першого Всеукраїнського гідрометеорологічного з'їзду, 22-23 березня 2017 р. – ОДЕКУ. – Одеса: ТЕС, 2017. – С. 158-159.

А.О. Корнус

*Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка,
a_kornus@ukr.net*

О.Г. Корнус

*Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка,
olesia_kornus@ukr.net*

СТРУКТУРА РОСЛИННИЦТВА СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇЇ ВІДПОВІДНІСТЬ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНИМ УМОВАМ РЕГІОНУ

Сільське господарство, особливо розміщення галузей рослинництва, структура посівних площ та їх раціональне використання, суттєво залежить від природних умов, перш за все, земельно-грунтових та агрокліматичних, які в Сумській області досить сприятливі [2, 5] для певних культур помірного поясу і саме вони повинні визначати зональну спеціалізацію та територіальну структуру сільського господарства цього регіону України.

Сьогодні є підстави говорити про невідповідність структури рослинництва Сумської області, зокрема розподілу посівних площ між основними групами сільгоспкультур, природним передумовам регіону. Загальна посівна площа в Сумській області у 2014 році складала 1086,3 тис. га, а у 2016 році зросла ще на 28,6 тис. га, – до 1114,9 тис. га угідь, основна частина яких – 647,3 тис. га використовується під посіви зернових та зернобобових культур.

Аналізуючи рис. 1, де показано динаміку змін посівних площ основних груп сільськогосподарських культур, можна сказати, що за період з 2000 по 2016 роки посівна площа змінювалася непропорційно для різних груп культур. Так, за вказаний час, площі, відведені під посіви зернових і зернобобових, зросли на 15,3% (з 548,5 до 647,3 тис. га). Основну частину у їх складі починає займати кукурудза на зерно (317,7 тис. га у 2014 році і 311,8 тис. га у 2016 році), хоча пріоритетним для Сумщини в рослинництві завжди було вирощування озимої пшениці, під урожай якої у 2016 р. було відведено лише 218,6 тис. га.

Площа під посівами технічних культур з 2001 по 2016 роки в Сумській області збільшувалась, перш за все, завдяки збільшенню посівних площ ріпаку, сої і соняшнику. Завдяки цим культурам, за вказаний період площа посівів технічних культур у регіоні зросла майже у 3 рази і досягла 325,7 тис. га.

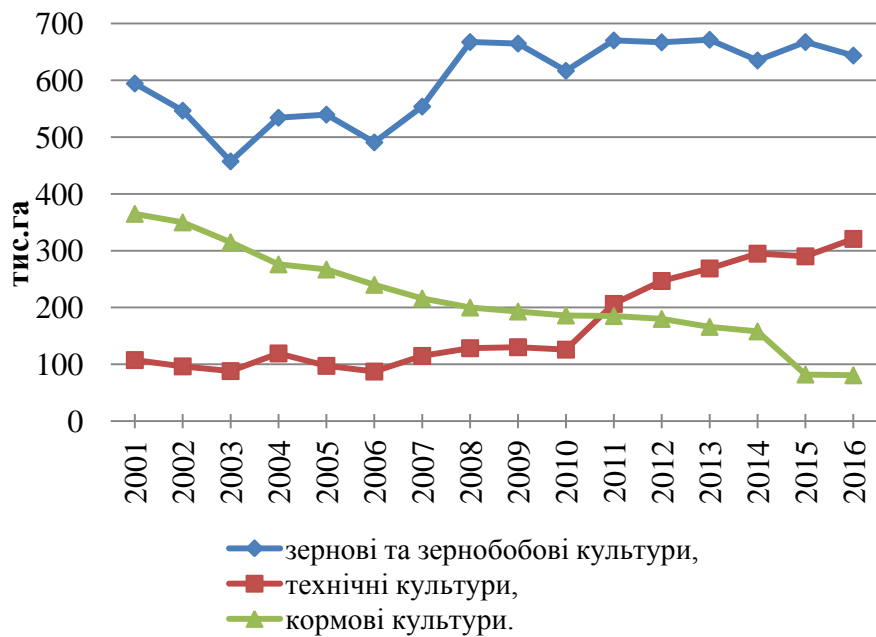

Рис. 1. Динаміка посівних площ основних груп сільськогосподарських культур у Сумській області

Натомість площа кормових культур за період з 2001 по 2016 роки зменшилась більше, ніж у 4 рази – до 80,7 тис. га, а землі, які використовувались для цих культур раніше, пішли в обробіток під зернові та, особливо, технічні культури. Це не тільки порушило співвідношення культур у сівозміні, а й негативно відбилосся на кормовій базі поголів'я ВРХ, овець та свиней.

В сучасних умовах у відсотковому співвідношенні на зернові та зернобобові культури припадає 58,1%, технічні культури 29,2% і на кормові культури – 7,2% посівних площ.

Якщо порівняти ці частки з аналогічними, але станом на 1990 рік, то тоді на зернові та зернобобові культури припадало 44,7%, на технічні культури – 21,3%, на кормові – 34% [8]. Це свідчить про те, що з початком незалежності стрімко збільшились посівні площі, зайняті під зернові й зернобобові культури та технічні культури, натомість частка сільгоспугідь, відведених під кормові культури, різко скоротилась (рис. 2).

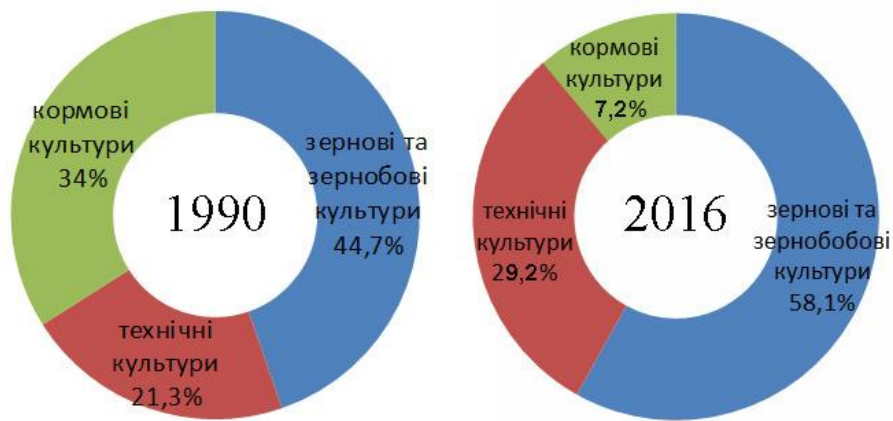

Рис. 2. Структура посівних площ в Сумській області у 1990 і 2016 роках

Серед зернових та зернобобових культур, що вирощуються у Сумській області, найбільша частка посівних площ відводиться під кукурудзу на зерно та озиму пшеницю. Основну частину (понад 60%) посівних площ технічних культур у регіоні займає соняшник на зерно – 192,7 тис. га. Протягом 2014-2016 років площі сільгоспугідь, що відведені під цю культуру, зросли на 31,2 тис. га. Зростають також площі, відведені під сою (від 52,5 тис. га у 2010 році до 119,1 тис. га у 2016 році), яка вийшла за цим показником на друге місце серед технічних культур. Посіви соняшника та сої набагато перевищують посівні площі, що відводяться під урожай традиційних і найбільш відповідних природним умовам Сумщини цукрових буряків (посівна площа у 2016 році лише 1,8 тис. га) і картоплі, а посівні площі під урожай останньої протягом 2010-2016 років скоротилися майже на 10% – з 63,6 до 57,7 тис. га.

Проаналізувавши структуру рослинництва у Сумській області та зіставивши її з відповідними природними умовами регіону, можна говорити про невідповідність географії та спеціалізації рослинництва цим умовам. Остання полягає у деформації структури посівних площ, перш за все, завдяки стрімкому зростанню площі під посівами технічних культур. З 2001 по 2016 роки в Сумській області найшвидше збільшувались посівні площі, відведені під урожай соняшнику, сої і ріпаку.

Основну частину посівних площ займає кукурудза на зерно 311,8 тис. га та соняшник на зерно – 192,7 тис. га. Це порушує науково обґрунтовану систему ротації польових культур (не витримуються сівозміни, допускаються відхилення від науково-обґрунтованих систем землеробства, порушуються технології обробітку ґрунтів) і робить структуру рослинництва надто виснажуючою стосовно земельних ресурсів та ґрунтів регіону [1, 4].

Широкий розвиток рослинництва та невідповідність його сучасної спеціалізації ґрунтово-кліматичним умовам і темпам відновлення гумусу, призвели до того, що на території Сумської області налічується 220,19 тис. га земель (9,2% від загальної площі території), які піддаються деградації. Основними деградаційними процесами в області є дегуміфікація водна ерозія, підкислення та засолення ґрунтів [3, 4].

У цьому контексті особливо важливим є приведення структури посівних площ і спектру вирощуваних рослин до науково обґрунтованих норм і співвідношень. При цьому обов'язково повинні враховуватись не тільки економічна вигода, а й раціональність землекористування і ґрунтокористування зокрема,

недопущення надмірного виснаження ґрунтів регіону, повернення до традиційних для його агрокліматичних і агроґрунтових умов сільськогосподарських культур.

Література:

1. Корнус А. О. Географічна оцінка родючості ґрунтів Сумської області // Наукові записки СумДПУ ім. А.С.Макаренка. Географічні науки. – 2013. – Вип. 4. – С. 35-38.
2. Корнус А. О. Географія Сумської області: природа, населення, господарство / А. О. Корнус, І. В. Удовиченко, Г. Г. Леонтєва, В. В. Удовиченко, О. Г. Корнус. – Суми: ФОП Наталуха А.С., 2010. – 184 с.
3. Корнус А. О. Оцінка стану еродованості ґрунтів Сумської області // Вісник ЛНУ ім. І.Франка. Серія географічна. – 2003. – Вип. 29. – С. 191-196.
4. Корнус А. Оцінка стану земельних ресурсів Сумської області // Наук. зап. Тернопільського нац. пед. ун-ту. ім. В. Гнатюка. – 2012. – №1 (31). – С. 215-219.
5. Нешатаев Б. Н., Корнус А. А., Шульга В. П. Региональные природно-территориальные комплексы Сумского Приднепровья // Наукові записки СумДПУ ім. А.С.Макаренка. Екологія і раціональне природокористування. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2005. – С. 10-31.
6. Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2010 року: Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2010. – 54 с.
7. Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2016 року: Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 53 с.
8. Сумщина в цифрах: Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України. Сумське обласне управління статистики. – Суми, 1992. – Ч.2. – 213 с.

І.І. Костащук

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
ivan_kostaschuk@ukr.net*

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕЛІГІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Релігійний простір будь-якої території сформувався в процесі складного історичного, культурного, соціального, природно-географічного розвитку. В залежності від тих чи інших чинників та умов, що склалися і проявлялися на певних територіях сформувався етнічний, соціальний та релігійний склад населення.

Слід відмітити, що релігійний простір не є усталеним для конкретної території, а підлягає змінам, які виникають, або можуть виникати внаслідок прояву різних чинників. Так, для прикладу, релігійний простір Західної України в період XIII-XVI століть суттєво відрізнявся від такого простору в період від початку XVII століття і до сьогодні, що пов'язано із прийняттям Брестської унії у 1596 році та утворенням і поширенням греко-католицької церкви. Проте у кожному із цих двох періодів можна виділяти ще окремі періоди, коли відбувалися значні зміни у релігійному просторі цієї частини України. Так, заборона УГКЦ в 1945 році, призвела до зменшення ролі греко-католиків у релігійному житті, особливо Галичини, аж до 1989 року. Тут значну перевагу, через вплив політичної системи, отримала православна церква. Із дозволом вільного

віросповідання та проголошенням незалежності України релігійний простір набув структури, яку мав у довоєнний період Другої Світової війни. Як бачимо, формування релігійного простору може відбуватися внаслідок різних груп чинників, які в історичному плані в той чи інший час, чи на тій чи іншій території мали свій визначальний вплив.

На, нашу думку, всі чинники, що визначають процес генезису релігійного простору варто об'єднати у наступні групи:

1) природно-географічні, які проявляються насамперед у всебічному впливові природи на життєдіяльність людини, виникненні природних катастроф та катаклізм, які призводять до виникнення сакральних місць, а також на саморегуляцію та функціонуванні соціогеосистем;

2) історико-географічні, що перш за все визначають процес формування території України в цілому та окремих її регіонів, а також їх підпорядкування різними державами та політичними системами. Ця група чинників завжди мала і має визначальний вплив на формування саме релігійного простору, як частини соціального простору;

3) суспільно-географічні чинники простежуються насамперед у формуванні суспільних, етносоціальних, культурно-побутових, етнодуховних та інших відносин у межах суспільства, як складної, самодостатньої сукупності людей, що об'єднуються між собою переліченими відносинами на певному етапі історико-географічного розвитку;

4) економіко-географічні чинники, які проявляються в рівні життя населення, його економічній та фінансовій спроможності, рівні зайнятості та безробіття тощо;

5) соціально-інформаційні (медійні) чинники, які, особливо в наш час, є досить важливими в процесі релігійної пропаганди (просвітництва, місіонерства, паломництва тощо), а також підвищенні соціального сприйняття того чи іншого релігійного напрямку чи конфесії.

Як уже зазначалося, релігійний простір формувалася під впливом тих чи інших груп чинників на кожному із етапів становлення і розвитку української державності в процесі історикогенезу. Сьогодні в періодизації історії України, серед науковців в галузі історії, сформувався три основні підходи, а саме:

1) хронологічний, який прийнято поділяти на первісну епоху, стародавній світ, середньовіччя, новий та новітній час;

2) за політичними та соціально-економічними ознаками історію нашої держави поділяють на: первісне суспільство, капіталістичне суспільство, радянське або соціалістичне суспільство та сучасне суспільство (суспільство із перехідною (ринковою) економікою);

3) за періодами становлення і розвитку української державності: дохристиянська (стародавня) доба, княжа доба, литовсько-польська (литовсько-руська) доба, козацько-гетьманська доба, доба боротьби за українське національне відродження, міжвоєнний і повоєнний (радянський) період та сучасний період (період незалежної України).

На наш погляд, при дослідженні основних груп чинників, що впливали на генезис релігійного простору, варто використовувати третій підхід періодизації історії України, так як основні межі даних періодів проведенні внаслідок важливих політичних чи державотворчих подій, які в значній мірі призводили до зміни вектора національно-культурного, а отже і релігійного життя насе-

лення. Слід відмітити, що саме такого підходу в своїх дослідженнях і дотримувався відомий історик, перший президент України Михайло Грушевський.

Отож, розглянемо особливості формування релігійного простору під впливом тих чи інших чинників на кожному періоді становлення і розвитку української державності (табл. 1).

Таблиця 1

**Періоди формування релігійного простору України
від найдавніших часів до сьогодення***

№ п/п	Період	Хронологічні межі періоду	Основні релігійні течії та напрями, конфесії	Основні чинники, що вплинули на формування релігійного простору
1	Дохристиянська (стародавня) доба	Від найдавніших часів до кінця X ст. (988 р.)	Форми язичництва: фетишизм, тотемізм, анімізм, первісна магія	Природні явища, процеси та стихії; розвиток землеробства, мисливства тощо
2	Княжа доба	Кінець X ст. (988 р.) – XIII ст.	Християнство (православ'я), в окремих регіонах зберігається язичництво	Економічний та соціальний розвиток Київської Русі та зміцнення відносин із Візантією
3	Литовсько-польська (литовсько-руська) доба	XIV ст. – кінець XVI ст. (1596 р.)	Християнство (православ'я, католицизм та поява протестантизму (кальвінізм, антитринітаризм, соцініанство)); іслам (Крим та Пд-Сх регіони); іудаїзм	Занепад морально-культурних цінностей в православ'ї та їх розвиток у католицьких державах, що заволоділи більшою частиною України; поділ території України між різними державами; заснування Острозької академії та всіляка підтримка православ'я для його відновлення; Реформація в Польщі та Україні; Кревська (1385 р.), Городельська (1413 р.) та Люблінська (1569 р.) унії; Варшавська конфедерація (1573 р.)
4	Козацько-гетьманська доба	Кінець XVI ст. (1596 р.) – середина XVII ст. (1654 р.)	Християнство (православ'я, католицизм, зокрема греко-католицизм, протестантизм); іслам; іудаїзм	Брестська унія (1596 р.); боротьба між уніатами та православними; козацькі визвольні війни та походи; часткове утвердження православ'я, виступ гетьманів проти католиків обох гілок та протестантів
5	Доба боротьби за українське національне відродження	Середина XVII ст. (1654 р.) – початок XX ст. (1914 р.)	Християнство (православ'я, католицизм, зокрема греко-католицизм, протестантизм); іслам; іудаїзм	Поділ території України між державами із різними релігійними культурами, що було наслідком того, що Україна опинилася в центрі війни Російської імперії із різними державами

				(Туреччиною, Річчю Посполитою, Кримським ханством, Швецією та ін.); набіги османів та володіння ними окремих територій, національно-культурне відродження; зруйнування Січі та повалення Гетьманщини
6	Міжвоєнний і повоєнний (радянський) період	Початок ХХ ст. (1914 р.) – кінець 80-х років ХХ ст. (1989 р.)	Християнство (православ'я, католицизм та протестантизм); іслам, іудаїзм	Перша Світова війна та революції в Росії та Україні; українізація та створення УНР та УАПЦ; розділення української етнічної території та переподіли земель; пропаганда атеїзму; масові репресії проти віруючого населення всіх конфесій; заборона УГКЦ (1945 р.) та більшості протестантських конфесій; Голокост
7	Сучасний період (період незалежної України)	Кінець 80-х років ХХ ст. (1989 р.) і до сьогодні	Християнство (православ'я, католицизм та протестантизм); мусульманство, будизм; іудаїзм, язичництво (всього понад 150 конфесій, напрямів та течій)	Проголошення Незалежності України, дозвіл права на вільне віросповідання, інтеграційні та міжнародні зв'язки України із країнами світу; етнічний, політичний та економічний фактори

* складено автором на основі джерела [1]

Таким чином, можна стверджувати, що процес формування сучасного конфесійного простору України був досить тривалим і складним, залежав від багатьох чинників, але в першу чергу від суспільно-політичної ситуації на території України загалом та в окремих її регіонах. Це призвело до помітних відмін у конфесійній структурі населення різних історико-географічних земель, а саме Галичини, Буковини, Бессарабії, Закарпаття, Волині, Поділля, Таврії, Слобожанщини, Чернігівщини та інших. Процес становлення державності України та формування конфесійного простору має чіткий відбиток і в сучасній структурі конфесійного простору регіонів України.

Література:

1. Історія релігії в Україні : навч. посіб. / [за ред. Колодного А.М., Яроцького П.Л.] ; Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 735 с.

К.О. Кравченко
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна
kate4465@gmail.com

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОГО РОЗПОДІЛУ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вивчення суспільно-географічних особливостей розвитку регіонів обумовлює необхідність дослідження розвитку систем розселення у територіальному та часовому аспектах. На разі, найбільшою чисельністю та щільністю розселення населення вирізняється обласний центр – м. Харків. Також густонаселеними є м. Лозова та м. Чугуїв, що пов'язане із значними промисловим розвитком міст та вигідним транспортним положенням.

Райони області істотно розрізняються за чисельністю населення, розмірами території, господарському розвитку. Більша частина – 16 адміністративних районів – має число жителів до 40 тис, 3 – від 40 до 50 тис. і 8 – більше 70 тис. чол. Населення Харківської області розміщене по території вкрай нерівномірно. Середня густина розселення населення становить 87 осіб/км² з врахуванням великих міст та 32 особи/км² без їх врахування [3, 4].

Ефективним інструментом виявлення територіальних особливостей розселення населення регіону є просторово-статистичний аналіз, який дозволяє виявити якісні та кількісні зміни у розселенській мережі регіону за допомогою використання математичних методів. Використаємо показник *скошеності просторового розподілу*, який дозволяє встановити відстань між сусідніми районними центрами, схарактеризувати їх взаєморозміщення та визначити перспективи подальшої міжрегіональної співпраці. Це показник, що ґрунтується на визначенні відстані кожної точки популяції до ближчого сусіда. Даний показник є середнім арифметичним значенням фактичних відстаней між кожним членом популяції і його ближчим n -м сусідом (*формула 1*) [1].

$$\bar{r}_n = \frac{\sum_{n=1}^p(r_n)}{p}, \quad (1)$$

де:

r_n – відстань між точкою та її ближнім сусідом;
 p – число членів популяції.

Для розрахунку відстані до найближчого сусіда розглянемо розподіл та зв'язки територіальних елементів в регіоні – районних центрів [1].

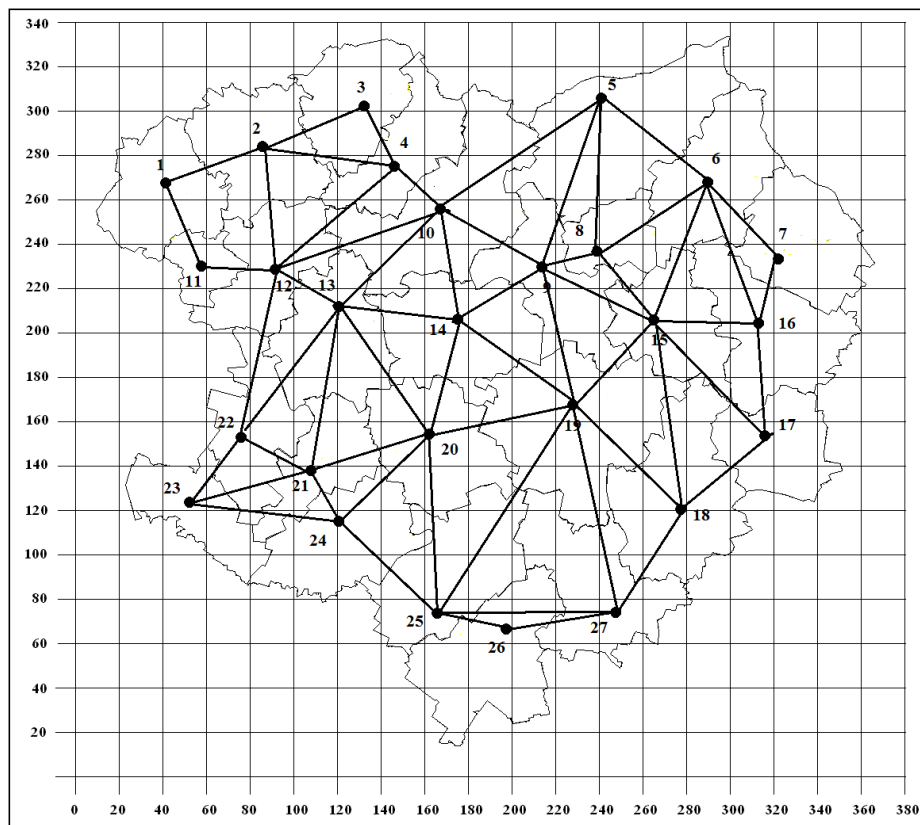

Рис. 1. Топологічна відстань між районними центрами в Харківській області (побудовано автором за даними [1, 3])

З'єднаємо умовними лініями зв'язку адміністративні центри районів Харківської області, відміряємо ці відстані та обрахуємо їх загальну кількість та визначимо оптимальну відстань між поселенськими одиницям на території Харківської області (формула 2) [1]:

$$R_n = \frac{\bar{D}}{0,5 * \sqrt{\frac{S}{N}}} = 2,93 \quad (2)$$

де:

R_n – коефіцієнт найближчого сусідства

\bar{D} — середнє значення відношення довжини всіх зв'язків поділених на їх кількість;

S – площа Харківської області

N – кількість районних центрів в Харківській області.

Згідно використаної методики, розміщення районних центрів Харківської області при коефіцієнті найближчого сусідства 2,93 є рівномірним.

Найбільшу кількість територіальних зв'язків мають районні центри Балаклея, Шевченкове – 7, Харків, Первомайськ, Валки, Чугуїв, Нова Водолага – 6. Зазначені райцентри переважно розміщені в центральній частині області поблизу автомобільних та залізничних шляхів та мають велику кількість сусідів.

Найменшу кількість зв'язків мають районні центри периферійного розміщення, а саме Дворічна, Близнюки, Краснокутськ, Коломак, Золочів – 2 [2, 4]. Як правило, в таких районних центрах гіршим є транспортне сполучення між сусідніми районними центрами та обласним центром. Проте, подібний стан

може бути скомпенсованим зв'язками з районами сусідніх областей – Донецької, Полтавської, Сумської [5].

Найкоротші відстані між районними центрами спостерігають між такими районними центрами: Дергачі – Харків – 18 км, Лозова – Близнюки – 21 км, Печеніги – Чугуїв – 22 км, Дворічна – Куп'янськ – 25 км, Кегичівка – Сахновщина – 25 км, Золочів – Дергачі – 26 км, що сприяє розвитку економічних відносин. Найдовша відстань між районними центрами: Балаклія – Лозова – 107 км, Вовчанськ – Чугуїв – 94 км, Великий Бурлук – Шевченкове – 81 км, що створює значні проблеми у транспортно-економічних зв'язках.

Середня відстань між сусідніми районними центрами становить 49,9 км, а коефіцієнт найближчого сусідства – 2,93, що свідчить про доволі тісні сусідські зв'язки районних центрів в Харківській області, адже значна кількість відстаней між сусідами менша за середню відстань по області.

Рівномірності розміщення населених пунктів області також значною мірою сприяє колоподібна конфігурація регіону та значна компактність території.

Але, не зважаючи на це, районні центри області розвинуті вкрай нерівномірно, зі значним переважанням адміністративного центру – м. Харків, не тільки завдяки його центральному положенню, а і сукупності соціально-економічних, ресурсних та історичних чинників розвитку.

Визначення коефіцієнту найближчого сусідства дозволило виявити специфічні аспекти просторового розвитку системи розселення регіону та виявити перспективні можливості поліцентричного розвитку території, з орієнтацією на міцні та оптимальні зв'язки між районними центрами області.

Література:

1. Голіков А.П. Математичні методи в географії / А.П. Голіков, І.Г. Черваньов, А.М. Трофімов / – Харків: вид-во при Харківському університеті. 2012. – 143 с.
2. Немець Л.М. Ретроспективний аналіз заселення Харківського регіону / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, К.А. Немець // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. – Вип. 5(2). – С. 171-177
3. Офіційний сайт Державної служби статистики в Харківській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kh.ukrstat.gov.ua>.
4. Сегіда К. Ю. Просторово-часові особливості формування системи розселення Харківської області (на основі кластерного аналізу) / К. Ю. Сегіда, К. О. Кравченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Географічні науки. – 2016. – Вип. 5. – С. 62-68.
5. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : kharkivoda.gov.ua/documents/16203/1088.pdf

С.Е. Крат

*Херсонський державний університет,
krat.svetlana1994@gmail.com*

МЕТОДИ ГІС-КАРТОГРАФУВАННЯ В ДОСЛІДЖЕННІ І ПРОЕКТУВАННІ ВОДООХОРОННИХ ЗОН І ПРИБЕРЕЖНИХ ЗАХИСНИХ СМУГ

На сьогоднішній день проблема визначення меж водоохоронних зон і прибережних захисних смуг поверхневих водних об'єктів в контексті захисту водних, біологічних ресурсів, питань містобудування, рекреації визнається актуальною в численних працях вітчизняних науковців і практиків.

Охоронні зони, орієнтовані на захист особливо цінних водних об'єктів, визначаються за різними авторськими методиками з експертною оцінкою природно-антропогенного стану досліджуваної території. Особливої уваги набуває використання ГІС-картографування у встановленні меж водоохоронних територій. В даному контексті залишається відкритим питання правильності їх визначення.

З одного боку, наявність в правилах вимог щодо встановлення охоронних зон з певними обмеженнями господарської та іншої діяльності в їх межах, показує відповідність водного законодавства природоохоронним нормативам. Однак, в мінливій системі водного законодавства з'являються деякі питання, важко пояснені з природоохоронних позицій і які можуть мати в деяких випадках рекомендаційний характер, тому важко орієнтуватися на певну методику.

Основна методологічна проблема проектування, визначення меж охоронних зон полягає в незрозумілому визначенні «внутрішніх кордонів» зон (смуг), а саме урізу води в безплідний період. Таким чином, дане питання в даний час залишається відкритим.

Проектування водоохоронних зон за допомогою ГІС-картографування виконується в два етапи [2]:

1. ГІС аналіз території: моделювання поверхневих стоків; розрахунок екологічного навантаження по водостоках на басейн річки; диференціація ширини зони з урахуванням розрахункового екологічного навантаження на басейн річки.

2. Розрахунок водоохоронної зони та просторовий аналіз землекористування в її межах.

На підставі аналізу рельєфу визначають кордони та площу водозбірних басейнів, напрямки поверхневого стоку, русла дощових потоків, точки скидання забруднених вод у об'єкт дослідження [1].

Для оцінки екологічного навантаження на основі просторового аналізу території розраховують коефіцієнти, що враховують господарську діяльність. Коефіцієнти розраховуються з урахуванням наступних показників:

- розрахунковий обсяг поверхневого стоку;
- площі промислових підприємств;
- протяжність транспортних магістралей;
- стоянки автомобілів та інших транспортних засобів і місця їх заправки.
- побутові забруднення, побічно характеризуються чисельністю населення, що проживає на території водозбірного басейну.

На підставі коефіцієнтів екологічного навантаження визначають ширину водоохоронної зони на різних ділянках берегової лінії – ділянках скидання поверхневих вод з водозбірних басейнів.

При розробці проекту береться до уваги, що встановлення водоохоронних зон призначене не тільки для екологічного регулювання, але й тягне за собою важливі економічні наслідки. Встановлення обтяжень і обмежень впливає на господарську діяльність, вартість землі та нерухомості на території міста. Тому в ході дослідження виконують аналіз землекористування на земельних ділянках, що потрапляють в водоохоронну зону.

В результаті виконаних дій можна отримати цифрову карту водоохоронних зон: набір лінійних і полігональних покриттів, що відбивають немасштабними умовними знаками розміри водоохоронних зон водних об'єктів. Надалі, відповідно до законодавства, водоохоронні зони можуть бути уточнені в проектах водоохоронних зон.

Комплект цифрових картографічних матеріалів, який може бути отриманий за даною методикою передбачається використовувати для створення атласу водоохоронних зон відповідної території в графічному та цифровому видах, який як передбачається матиме правовстановлюючий статус і буде передаватися всім зацікавленим організаціям і органам державної влади для виконання.

У результаті використання вищевказаних блоків експертна система дозволяє проводити складання карт автоматизованим способом, але під постійним контролем фахівця-картографа. Різке збільшення обсягів моніторингової інформації, особливо екологічної, дасть плановане в майбутньому приєднання України до міжнародних проектів ГІС, а також створення ГІС аналогічної тематики всередині країни [3].

Отже, дослідивши основні аспекти ГІС-картографування, можна зробити висновок, що воно стає важливим напрямком сучасної картографії в Україні та в світі. На основі таких карт проводиться цілісна оцінка та аналіз відповідних територіальних комплексів регіонального чи національного. Саме тому важливим та необхідним є забезпечення даного типу картографування ефективними інструментами збору, обробки та відображення інформації у вигляді карти для дослідження водоохоронних зон та прибережних захисних смуг. Таким інструментом є геоінформаційна система, яка задовольняє такі вимоги до карти, як:

- точність;
- легка читабельність;
- зрозумілість.

Завдяки своїм можливостям, ГІС не обмежується якимось одним етапом створення карти, а є фактично інструментом повного циклу створення та підготовки до видання серії тематичних карт. Завдяки широким можливостям в частині засобів та способів зображення інформації про місцевість, ГІС пропонує широкий спектр варіантів подання тих чи інших даних на карті, повністю підтверджуючи твердження про те, що карта є моделлю місцевості, її відображенням.

ГІС володіє такими основними перевагами:

- високий рівень автоматизації;
- можливість вибору способу представлення інформації;
- можливість залучення аерокосмічної інформації;
- підготовка до видання карт.

Розвиток картографування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг засобами ГІС є важливою складовою створення управлінських систем прийняття рішень, що дозволить проводити їх якісний моніторинг та охорону.

Література:

1. «Порядок визначення розмірів і границь водоохоронних зон і режиму ведення господарської діяльності в них», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 8 травня 1996 р. N 486 зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 24.01.2002 р.
2. Радионов Г.П. «Проектирование водоохраных зон с применением ПО ESRI [Електронний ресурс] / Г.П. Радионов, Т.А. Купецкая, А.И. Рудов // Режим доступу: [http:// https://www.esri-cis.ru/news/arcreview/detail.php?ID=1658&BSECTION_ID=45&print=Y](http://https://www.esri-cis.ru/news/arcreview/detail.php?ID=1658&BSECTION_ID=45&print=Y).
3. Суховірський Б.І. Геоінформаційні системи і технології в регіональному розвитку/ Б. І. Суховірський. – К.: Знання України, 2002. – 210 с.

С.Б. Куделіна

*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
kudelina.lana@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ МІСЬКОГО РОЗСЕЛЕННЯ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

Міські поселення, і в першу чергу міста, відіграють визначальну роль у розвитку суспільства. Нові соціально-економічні умови розвитку України передбачають реконструкцію і вдосконалення територіальної організації суспільства. Тому актуальними напрямками дослідження є визначення ефективних шляхів перспективного розселення, його регулювання і прогнозування, враховуючи специфіку регіонів країни.

Сучасна поселенська мережа Одещини сформувалася протягом тривалого історичного періоду під впливом різноманітних чинників (політичних, економічних, соціальних тощо) в результаті дії певних закономірностей і тенденцій, одночасно відбувався процес еволюції і трансформації цієї мережі.

Станом на 1 січня 2017 року в Одеській області налічувалось 52 міських поселення, серед яких – 19 міст та 33 селища міського типу. В них зосереджується майже 66,8% населення області. При незначній кількості міст в них проживає 90,2% міського і 60,3% всього населення області, функціонує переважна більшість основних промислово-виробничих фондів, розміщена майже вся соціально-культурна діяльність. В селищах міського типу, які займають особливе місце в структурі міського розселення і є невеликими поселенськими структурами з відповідним характером міського потенціалу, зосереджено 9,8% міського і 6,5% всього населення.

Узагальнюючим показником розвитку потенціалу міських поселень є тенденції щодо кількості їх населення. Включно до 1991 року відбувається стійке зростання міського населення в Одеському регіоні, хоча темпи цього зростання в 1970-ті роки вже мали певну тенденцію до скорочення. Так, у 1939 році в області проживало 784,4 тис. міських жителів або 37,7% від загальної кількості населення, у 1959 р. – відповідно 956,7 тис. осіб, у 1970 р. – 1334,4 тис.,

у 1979 р. – 1588,1 тис., у 1989 р. – 1745,4 тис., у 1991 р. – 1746,0 тис. В міжпереписний період 1959 – 1970 рр. чисельність міських жителів зросла на 39,5%, між переписами населення 1970 – 1979 рр. на 19,1%, в період 1979 – 1989 рр. зростання становило лише 9,9% [1-2].

З початку 1990-х років у динаміці чисельності міського населення обласного регіону спостерігались нові якісні тенденції. В останній міжпереписний період 1989 – 2001 рр. міське населення вже зменшилось на 6,1%. Зменшення населення зафіксовано починаючи з 1991 р. до 2007 р., за шістнадцять років кількість міського населення скоротилась на 160,6 тис. (або на 9,2%). Головною причиною цього негативного явища є суттєве погіршення соціально-демографічної ситуації, що викликало перш за все природне зменшення населення. З 2007 р. по 2016 р. в області зафіксовано зростання міського населення, за десять років його кількість збільшилась на 11,9 тис. (або на 0,8%).

Одночасно зростала частка міського населення, якщо в 1959 році міське населення складало 46,9%, в 1989 році – 66,0%, то вже в 1991 р. – 66,3%. Після 1991 року частка міського населення почала зменшуватись, в 2001 – 2002 рр. вона становила 65,8%, а починаючи з 2003 р. знов відбувався процес збільшення за рахунок незначного збільшення міського населення. За даними на 2016 рік частка міського населення вже дорівнювала 66,8%.

Швидкі темпи зростання міського населення обласного регіону у визначений період пояснюються перерозподілом населення між сільською місцевістю та містами, природним рухом міського населення, виникненням нових міських поселень, перетворенням сільських поселень в міські.

На території області в 1959 році налічувалося 27 міських поселень, а в 2001 році – вже 52. Тільки в 90-ті роки кількість міських поселень збільшилася за рахунок надання статусу міста – селищам міського типу Южне та Теплодар, а також надання статусу селища міського типу поселенню Раухівка. Протягом 1959-2016 рр. поселенська мережа в Одеському регіоні безперервно збільшувалася, вона зросла на 25 поселень, або на 92,6%. Кількість міст і селищ міського типу зросла, відповідно – з 11 до 19 (на 72,7%) і з 16 до 33 (на 106,3%).

Необхідно відмітити, що у межах поселенської мережі відбувалася структурна трансформація, якщо в 1959 р. у структурі міської мережі питома вага міст складала 40,7%, а селищ міського типу – 59,3%, то в 2016 р. – відповідно 36,5% і 63,5%. У результаті питома вага селищ міського типу у міській поселенській мережі підвищилася на 4,2%, а міст, навпаки, зменшилася.

Як свідчить аналіз динаміки міської поселенської мережі Одеської області, вона перебуває в процесі безперервного розвитку і трансформації. В результаті трансформації поселенської мережі її густота в межах області значно збільшилася до 15,6 поселень, відповідно середня відстань між міськими поселеннями зменшилась до 25,3 км, з чого витікає, що в області відбулося згущення міської мережі.

Трансформаційні процеси у розселенні міського населення відбуваються також за рахунок структурної трансформації розселення. Структура міської поселенської мережі станом на 2016 р. неповна та має нерівномірний розподіл міських жителів та міських поселень. У малих містах та селищах міського типу, на частку яких припадало 92,3% міських поселень, проживало майже 25,1% населення. Ключову роль у концентрації населення відіграє місто Одеса, де проживає 63,3%, але на його частку припадає лише 1,9% поселень. В се-

редніх містах, яких лише 3 на території області (5,8% міських поселень) було сконцентровано 11,6% міських жителів області.

В регіоні спостерігаються помітні зрушення в розподілі поселень за категоріями людності. П'ятнадцять міст обласного регіону належить до категорії малих, найменшими з яких є Ананьїв, Березівка, Вилкове і Кодима, їх людність не перевищує 10 тис. осіб, вісім міст мають людність від 10 до 20 тис. осіб, а три – від 20 до 50 тис. осіб, це – Подільськ, Южне і Кілія. До категорії середніх міст відноситься три поселення – Білгород-Дністровський, Ізмаїл і Чорноморськ, Одеса – найкрупніше поселення, місто – мільйонер.

Серед міських поселень Одеського регіону селища міського типу є найбільш розповсюдженими, на них припадає 63,5% міських поселень. Треба зазначити, що в дев'ятнадцяти селищах (57,6% усіх смт) людність не перевищує 5 тис. осіб, дванадцять (36,4% усіх смт) мають людність від 5 до 10 тис. та тільки в двох селищах міського типу (Овідіюполі та Великодолинському) людність перевищує 10 тис. осіб.

Стосовно територіальної організації розселення, слід зазначити, що міські поселення як за рангом людності, так й за адміністративно-територіальними утвореннями розподілені нерівномірно. Так, у дванадцяти районах області немає поселень з рангом міста. В чотирьох районах є по 3 – 4 селища міського типу (Іванівський, Лиманський, Овідіюпольський, Тарутинський), по 2 селища міського типу в трьох районах (Великомихайлівському, Любашівському, Захарівському), в дванадцяти районах по одному міському поселенню. В цілому міська мережа має «точковий» характер, за виключенням приморської частини області, де формується Одеська міська агломерація, вона велика, моноцентрична, слаборозвинена [2].

Для міського розселення Одеського регіону характерна концентрація населення і виробництва у місті Одеса та міській агломерації, уповільнений розвиток середніх та деградація малих поселень. Недоліком є неузгодженість соціального, економічного, містобудівного та екологічного аспектів розвитку міських поселень та їх прилеглих територій.

Література:

1. Одеський регіон: природа, населення, господарство/ [за заг. ред. О.Г. Топчієва]. – Одеса: Астропринт, 2003. – 184 с.
2. Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства: навч. посібник / О.Г. Топчієв [керівник], І.І. Кондратюк, В.В. Яворська [та ін.]. – Одеса: Астропринт, 2012. – 336 с.

А.В. Кузишин

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
kuzyshyn_a@ukr.net*

ПОЛІТИЧНИЙ ЛАНДШАФТ ЯК КАТЕГОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Вступ. Політико-географічні дослідження завжди відштовхувались від комплексної оцінки території, яка знайшла своє відображення в формуванні наукової категорії «політичний ландшафт». В наших попередніх дослідженнях [2, 3] ми вже оцінювали значення категорії «територія» для політичної географії. Поняття «політичний ландшафт» є більш ємним та вимагає ґрунтовного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Проблема «політичного ландшафту» досить серйозно вивчалась науковцями США, Німеччини та Польщі, в нас же це комплексне поняття поки-що є мало дослідженим.

Даний термін оцінюється як похідний від категорії «культурний ландшафт». Концепція культурного ландшафту була розроблена і запропонована в Німеччині на межі XIX-XX ст. цей термін ввів Альфред Хеттер [7, ст. 318-324]. В 20-х рр. XX ст. цей термін популяризував в своїх роботах Карла Отто Зауєра. З того часу цей термін досить міцно вкорінився в польській науці. Так, в 1948 р. термін «культурний ландшафт» застосовувала М. Добровольська. В 1951 р. С. Арнолд тлумачив «культурний ландшафт» як загальні зміни в природному середовищі, спричинені людиною в зв'язку з процесами врегулювання, окупації і експлуатації даної території з метою загального розвитку господарства, різних способів будівництва та облаштування населених пунктів загалом [5].

Вперше термін «політичний ландшафт» в польській географічній літературі запропонував Джозеф Барбага, який тлумачив його як «однорідну територію, що розглядається з позиції політичних досліджень» [6, ст. 16]. Понад двадцять років вивченням терміну «політичний ландшафт» займався Марек Котер, який обґрунтував його регіон, який визначають в межах однієї країни, або приналежності до певної політичної сили, що має відповідний територіальний вплив [8, ст. 51]. Оскільки політичні кордони часто є добре відслідковуваними та означеними на території і він зазвичай існує в свідомості та наяву набагато довше, ніж виконує свою функцію в якості так званих реліктових просторових кордонів, можна зробити висновок, що політичний регіон є історичним чинником визначення ландшафту адміністративного.

Під політичним ландшафтом польський політико-географ Марек Собчинський розуміє з одного боку результат ставлення населення до виборів, а з іншого – просторовий вплив місцевої влади, що підтримується певною політичною силою [10, ст. 121]. В англосаксонській літературі політичний ландшафт прийнято визначати як поточний стан політики в регіоні. Він включає характерні риси урядової політики, відносини між сторонами політичної діяльності, вплив та аналіз значущості ЗМІ і загальне ставлення електорату до існуючої політичної ситуації шляхом своїх уподобань. Політичний ландшафт є відображенням політичної ситуації в регіоні. Але однозначно термін «політичний ландшафт» пов'язаний з географічною наукою. Засновник журналу «Ланд-

шафт» Джон Б. Джексон розуміє цей термін як фізичний порядок навколишнього середовища, створена політичними силами.

Взаємодія та взаємозв'язки усієї сукупності політико-географічних об'єктів на певній території формує її політико-географічне середовище, що власне формує політичний ландшафт з політико-географічної позиції. Географічне функціонування і розвиток політико-географічних об'єктів здійснюється на територіально-політичній основі – процеси формування ядер та периферій політичного життя, процеси територіально-політичної консолідації або політико-географічної поляризації.

Політичний ландшафт є основою формування адміністративно-територіального устрою, що формується на основі процесу територіального управління та виступає стійким поєднанням елементів територіально-політичного та територіально-соціоекономічного середовища, забезпечуючи, таким чином, основні просторові співвідношення та зв'язки в життєдіяльності суспільства.

З позиції політичної географії політичний ландшафт варто розглядати з двох вимірах.

Перший з них передбачає розгляд політичного ландшафту з інституційної позиції. В цьому випадку він розглядається як формальний регіон, що має формально-правовий статус. Системної оцінки в даному випадку потребують владні структури регіонального та низового рівня, представлені на даній території. Щоправда, не завжди адміністративно-територіальні одиниці виступають активними суб'єктами політико-географічного дослідження. Перепоною цьому може бути ситуація на рівні територіальних громад, котрі в межах певної території не завжди можуть виступати консолідовано або не мати певних політичних інтересів.

Згідно з другим підходом політичний ландшафт доцільно розглядати з усупільненої позиції. У відповідності з цим підходом суб'єктом політико-географічних досліджень мають виступати територіальні спільноти. Акцент зроблено на об'єднанні людей за територіальною ознакою для відображення власних політичних інтересів поза зв'язком з адміністративно-територіальним устроєм.

Тому політичний ландшафт є результатом формування адміністративного ландшафту, а різноманітність політичного ландшафту в свою чергу не створює регіону політичного, хоча водночас, будучи відносно стабільним і однорідним регіоном в цьому ландшафті, які були доведені багато ким при дослідженні в царині електоральної географії.

Висновки. Політична активність окремої людини або всього суспільства на локальному чи загальнодержавному рівні дозволяє в контексті політичної географії твердити про існування цілісного політичного ландшафту, що сформований на основі певної політичної культури. Отже, людина як особистість наповнює ідеальний ландшафт (його можна назвати природним) політичним змістом. За своєю сутністю він є диференційованим за політичними, соціальними, історичними, етнічними причинами. Таким чином кожен конкретний політичний ландшафт властивий для певної території; політичний ландшафт пов'язаний з місцевою політичною культурою, яка виступає в якості його важливого складового компонента. Політичний ландшафт пов'язаний з соціальним середовищем та політичними процесами, з системою політичних змін. Політичний ландшафт виступає комплексною територіально-соціально-

політичною системою, використання якої дозволяє поєднати територію, соціальне середовище (соціум, створений людиною) та політичний процес.

Література:

1. Дністрянський М.С. Політична географія та геополітика України: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 344 с.
2. Кузишин А.В. Категорія «політичний ландшафт» в політико-географічних дослідженнях // Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (21-23 травня 2015 р.). – Тернопіль: СМП «Тайп», 2015. – С. 111-117.
3. Кузишин А.В. Значення категорії «територія» для політичної географії // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський, 2013. – С. 106-110.
4. Туровский, Р. Ф. Центр и регионы: проблемы политических отношений [Текст]: моногр. / Р. Ф. Туровский ; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. – 399 с.
5. Arnold S., 1951, Geografia historyczna Polski, PWN, Warszawa.
6. Barbag J., 1987, Geografia polityczna ogólna, PWN, Warszawa.
7. Isaczenko A.G., 1975, Rozwój myśli geograficznej, PWN, Warszawa.
8. Koter M., 1993, Region polityczny – geneza, ewolucja i morfologia, [w:] Handtke K. (red.), Region i regionalizm. Pojęcia i rzeczywistość. Zbiór studiów, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa, s. 49-74.
9. Martin G.J., 1981, All possible worlds: a history of geographical ideas, John Wiley and Sons, New York.
10. Sobczyński M., 2003, Kilka uwag o metodologii geografii wyborczej wielkiego miasta w Polsce, [w:] Kowalski M. (red.), Przestrzeń wyborcza Polski, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Oddział Akademicki PTG, Warszawa, s. 115-130.

О.М. Лейберюк

*Інститут географії НАН України,
Lejberyk.ua@gmail.com*

**ГЕОПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ДОСТУПНОСТІ НАСЕЛЕННЯ
ДО ЦЕНТРІВ ГОСПІТАЛЬНИХ ОКРУГІВ
(НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Сьогодні Україна проходить досить важкий період у своєму розвитку, що пов'язаний не тільки з економічним становищем, а й процесами із реалізації та впровадженням реформ, які торкаються найрізноманітніших сфер життя суспільства (освітня, медична реформи, децентралізація та інші). Зміни та реалізації реформ в державі на сьогодні потребують конкретних, швидких, правильних, рішучих та ефективних рішень, що у свою чергу потребують сучасних методів та підходів до їх реалізації, використання вже наявного досвіду розвинутих країн світу. Так досить цікавим та дискусійним є проект, щодо реалізації медичної реформи в Україні, який окрім звичних підходів, на нашу думку, також потребують застосування географічного (геопросторового) підходу в процесі його реалізації. Адже перетворення наявної системи

медичних закладів в нову систему закладів буде потребувати обґрунтування, щодо їх розміщення, збереження та покращення доступності населення до медичних послуг. У даній ситуації використання геопросторового аналізу дасть змогу вирішення ряду важливих питань.

Реалізація медичної реформи передбачає створення госпітальних округів. Госпітальний округ – функціональне об'єднання закладів охорони здоров'я, розміщених на відповідній території, що забезпечує надання вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги населенню такої території. Багатопрофільна лікарня інтенсивного лікування 1-го рівня має обслуговувати не менше 120 тис осіб, 2-го рівня – не менше 200 тис осіб. В центрах госпітальних округів, будуть розміщені багатопрофільні лікарні 2-го рівня. Зона обслуговування округу визначатиметься своєчасністю до їзду до багатопрофільних лікарень 1-го та 2-го рівнів, що не повинно перевищувати 60 хв. та бути еквівалентним радіусу зони обслуговування 60 км[2]. Кожен госпітальний округ також передбачає план розвитку госпітальних округів, що має декілька пунктів, деякі із них найкраще, на нашу думку, реалізувати за допомогою геопросторового аналізу на основі ГІС: 1) опис маршрутів пацієнтів в межах госпітального округу (у вигляді окремого додатку); 2) оптимальний розподіл функцій щодо надання медичної допомоги між учасниками госпітального округу та визначення видів та обсягу медичної допомоги, що має надаватись закладами охорони здоров'я на його території, відповідно до маршрутів пацієнтів в процесі отримання послуг первинної та вторинної медичної допомоги (наводиться у вигляді окремого додатку)[2].

Реалізація даних питань поставила перед нами наступні задачі та необхідність їх апробацію на одному із регіонів України за допомогою ГІС-технологій. *Задачі:* 1) визначити транспортну доступність до центрів госпітальних округів, що визначається в межах 60 хв., 2) чисельність населення, що розміщена в межах 15, 30, 45, 60 та поза 60 хв. доступністю від центрів округів. Реалізація останнього завдання щодо населення розміщеного поза 60 хв. доступністю обумовлена необхідністю визначення розміщення багатопрофільних лікарень 1-го рівня та необхідністю збільшенням їх функцій.

Об'єктом дослідження обрано територію Чернівецької області та її населення.

Ми попередньо також ознайомились із вже наявним проектом щодо реалізації госпітальних округів для території області, що поданий до розгляду в Міністерство охорони здоров'я[3], який нами взято за основу.

Наше дослідження базується на основі використанні ГІС та його підсистем геопросторового аналізу, що нині мають широке застосування. Під поняттям геопросторового аналізу розуміють процес пошуку просторових закономірностей у розподілі географічних даних і взаємозв'язків між об'єктами [1]. Питання досліджень ГІС-аналізу на сьогодні досить добре висвітлені у роботах О. М. Берлянта, О. О. Іщука, О. В. Кошкарева, В. С. Тікунова, Л. Г. Руденка, В. Д. Шипуліна, S. Aronofa, M. DeMers, A. Mitchella, MJ De Smitha та багатьох інших.

Сьогодні майже всі багатофункціональні ГІС мають в собі системи аналізу, окрім вузькоспеціалізованих. Наше дослідження було виконане за допомогою програмного забезпечення QGIS. Ізохрони доступності були побудовані за допомогою веб-сервісу OpenRouteService.org[4], що у своїй основі використовує дані картографічного ресурсу OpenStreerMap.

Згідно з проектом про госпітальні округи на території Чернівецької області передбачається створення 3-х госпітальних округів: Західного (Путильський, Вижницький, Сторожинецький та Глибоцький райони) з центром в м. Сторожинці; Центрального (Герцаївський, Кіцманський, Заставнівський та м. Чернівці) з центром в м. Чернівці; Східного (Кельменецький, Новоселицький, Сокирянський, Хотинський та м. Новодністрівськ) з центром в м. Хотин.

Після побудови та завантаження ізохронів доступності та використанні шару чисельності населення поселень Чернівецької області в середовищі QGIS побудовано картосхему «Ізохронів доступності до центрів госпітальних округів» (Рис. 1.). В результаті чого було проведено обрахування транспортної доступності для кожного із округів та в цілому для області в межах 15, 30, 45, 60 та більше 60 хв. При цьому нами було використанні функції аналізу та додаткові модулі QGIS: «Объединенные объектов в составные», «Объединение атрибутов объектов», «Выделение по районам», «Подсчет точек в полигоне», «Калькулятор полей», а також додатковий модуль «Statist».

В підсумку ми отримали наступні результати. Загалом кількість населення, що розміщується у зоні 15 хв. доступності становить 323 199 особи (від загальної кількості населення у Східному окрузі – 7%, у Центральному – 63%, у Західному – 13%). У зоні 30 хв. доступності розміщується 532 196 осіб (від загальної кількості у Східному окрузі – 26%, у Центральному окрузі – 75%, Західному – 53%). У 45 хв. зоні проживає 743 936 осіб (від загальної кількості у Східному окрузі – 59%, у Центральному окрузі – 92%, у Західному – 76%). У зоні 1 год. доступності проживає 845 852 особи (від загальної кількості у Східному – 76%, у Центральному – 99,8%, у Західному – 87,1%). Відповідно поза годинною доступністю від центрів госпітальних округів знаходиться 92 504 особи, у Східному окрузі це 58 226 осіб (23%),

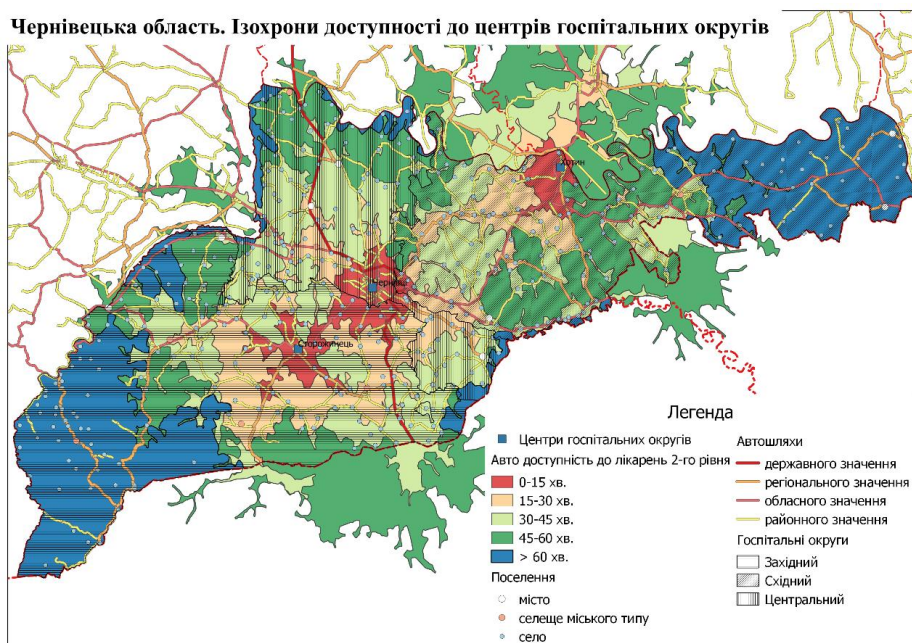

Рис. 1. Ізохрони доступності до центрів госпітальних округів у Чернівецькій області

у Центральному – 579 осіб (0,13%), у Західному – 33 699 осіб (12,8%).

Висновки. Використання геопросторового аналізу дозволяє вирішувати геопросторові задачі різного характеру, зменшувати час та затрати на отримання надійних і обґрунтованих результатів, ефективно застосовуватись у прийнятті важливих управлінських рішень.

Для території Чернівецької області проведений аналіз доступності населення до центрів госпітальних округів показав, що не у всіх округах є хороша доступність до їх центрів. Це потребуватиме певних дій в процесів реалізації госпітальних округів у Східному та Західному округах, для забезпечення доступу населення до якісних медичних послуг.

Література:

1. Шипулін В. Д. Основи ГІС-аналізу: навч. посіб. / В. Д. Шипулін. – Харків: ХНУМГ, 2014. – 330 с.
2. Госпітальні округи: хто вирішує долю лікарень? [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://moz.gov.ua/ua/portal/pre_20170130_a.html.
3. Проект створення госпітальних округів у Чернівецькій області [Електронний ресурс] // департамент охорони здоров'я Чернівецької ОДА. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.med.cv.ua/archives/1614>.
4. OpenRouteService [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.openrouteservice.org>.

Н.О. Лісова

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
nlisova@gmail.com*

АНТРОПОГЕННІ ЗМІНИ ЕКОЛОГІЧНИХ УМОВ ФІТОЦЕНОЗІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ»

Антропогенні зміни екологічних умов фітоценозів мають різний характер, проходять у не однаковому ритмі та часі. Виникають нові угруповання – антропогенні, раніше невідомі в регіоні (наприклад, угруповання бур'янів, які зникають разом із зміною діяльності людини). Процеси синантропізації формують сучасний рослинний покрив і будуть в подальшому впливати на його зміни [4, 5, 6].

Сучасна природа є наслідками багатовікових еколого-історичних змін. Значний вплив на формування рослинного покриву, поряд із природними умовами, мали різні форми антропопресії. Історія рослинності є відбитком не лише змін кліматичних, але також інтенсивності і сприятливості діяльності людини в природному середовищі. На зміни лісових фітоценозів, під впливом людини, вказує історія деяких видів дерев, виключно пов'язана з антропогенним впливом, наприклад, експансія граба звичайного [1, 3].

Завдяки оцінкам палеоботаніків та екологів, можна виділити природні зміни рослинності, а також ті які виникли під впливом господарювання людини. Найбільших змін, а саме знищення, зазнали лісові угруповання [2, 4].

Внаслідок господарської діяльності вкрита лісом площа зменшилась у національному природному парку «Кременецькі гори». Значного антропогенного

впливу зазнали гори Черча, Замкова, Божа, Гостра, Дівочі скелі, Страхова, Маслятин, оскільки тут знаходяться ділянки культового поклоніння, рекреаційної діяльності. Ці гори відвідує велике число туристів, які часто ігнорують інформаційні аншлаги, екологічні стежки. У зв'язку з цим відбувається стихійне витоптування трав'яних ділянок.

Знищені біоценози гори Маслятин. Тут ліси займають 95,9%, у деревостані переважає граб звичайний, який витісняє інші види дерев. Зустрічаються також дуб звичайний, сосна звичайна, береза повисла та ін. Є біогалявини – 0,6%. Значну частину гори – 12,5% – займають агроценози.

На горі Страхова під лісом знаходиться 98,7% площі. Переважають грабово-соснові ліси, поодинокі трапляється бук лісовий, дуб звичайний, модрина європейська. Тут росте червонокнижний вид – береза Клокова. Наявні біогалявини – 0,8%.

На горі Дівочі скелі мішані ліси займають 93%. Домінує сосна звичайна, трапляється граб звичайний, дуб звичайний, клен гостролистий, акація біла тощо. На горі Гостра лісові культури займають 96,7%, є біогалявини – 1,5%. В деревостані домінує сосна звичайна, до неї приєднується береза повисла.

Для збереження лісів необхідна система лісівничих заходів, а саме:

- сприяння природному поновленню головних цінних лісоутворюючих порід;
- догляд за молодняками природного і штучного походження з метою формування складу насадження відповідного або подібного до корінного типу;
- рубки, пов'язані з регулюванням санітарного стану лісу.

На території національного парку відмічається розорювання земель, вершини гір Дівочі скелі, Черча. Розорювання проводять місцеві жителі аж до карнизу гір, використовуючи землі під агрокультури. Висаджують картоплю, буряки, квасолю, засівають ячмінь та інші сільськогосподарські культури, використовуючи при цьому землі, де росли рідкісні види рослин, такі як *Helianthemum canum* (L.) Baumg., *Trinia multicaulis* Schischk., *Dracocephalum austriacum* L., *Galium exoletum* Klok., *G. besseranum* Klok тощо. Зростає залуженість схилів, заростання трав'яними рослинами оголених ділянок. Поширене ураження рослин попелицею, кліщами, сажковими та іржастими грибами.

Ценопопуляція ендемічного виду *Dracocephalum austriacum*, що росте по краю карнизу Дівочих скель, представлена 4-ма особинами, з яких лише одна квітує. На вказаній ділянці дозволено будівництво, яке загрожує зникненню надзвичайно цінних реліктових видів.

Біля підніжжя гори Дівочі скелі утворилися зарості *Acer negundo* L., який витіснив рідкісні види: *Teucrium montanum* L., *Erysimum pannonicum* Crantz, *Chamaecytisus blockianus* (Pawł.) Klásková, *Ch. Ruthenicus* (Fisch. ex Wolosczc.) Klásková, *Trifolium ochroleucon* Huds.

Були проведені меліоративні роботи по зміні русла ріки Іква, що спричинило до зникнення заплави, осушення заплавної земель, які були місцем поселення водоплавних птахів. Зникло велике число гідрофітів та гідатофітів.

Відмічене самовільне добування місцевими жителями крейди та мергелю на горах Божа, Страхова, Дівочі скелі, що необхідно припинити.

На горі Страхова, внаслідок розпалювань багать та розкладання наметів, дуже знищено степову ділянку з пануванням *Stipa pennata* L., у травостої якої були поширені *Salvia cremenecensis* Bess., *Teucrium montanum*, *Euphorbia volhynica* Bess. ex Szaf., Kulcz. et Pawł., *Allium strictum* Schrad., *Linum flavum* L.,

Iris hungarica Waldst. et Kit. та ін. Зовсім зник червонокнижний вид – *Myosotis ludomilae* Zaverucha.

Під впливом вище вказаних антропогенних чинників з території філіалу «Кременецькі гори» зникли такі раритетні види рослин: *Anemone laxa* Juz., *Dianthus rogoviczii* Kleop., *Carlina onopordifolia* Bess. ex Szaf., Kulcz. et Pawł., *Myosotis ludomilae*, *Ranunculus zapalowiczii* Pacr., *Telekia speciosa* (Schreb.) Baumg. На межі зникнення є *Helictotrichon desertorum* (Less.) Nevski та *Salvia cremenecensis*.

На досліджуваних територіях необхідно приділяти більшу увагу збереженню рідкісних видів рослин від інвазії антропохорів, сприяти плодоношенню та природному відновленню, репатріації зникаючих видів, захищати біотопи від антропогенного навантаження. Враховуючи значення природних екосистем слід приділяти належну увагу їх охороні шляхом створення резерватів умовнокорінних лісів.

Література:

1. Андрієнко Т. Л. Мережа міждержавних природно-заповідних територій як показник сталого розвитку держави // Проблеми сталого розвитку України / Т. Л. Андрієнко. – К.: Лібра. – 1998. – С. 248–253.
2. Артюшенко А. Т. История растительности западных областей Украины в четвертичном периоде / Артюшенко А. Т., Арап Р. Я., Безусько Л. Г. – К.: Наук. думка, 1982. – 135 с.
3. Онищенко В. А. Лісова рослинність філіалу «Кременецькі гори» природного заповідника «Медобори» / В. А. Онищенко // Запов. справа в Україні. – 2002. – 6, Вип. 1. – С. 339–359.
4. Раритетний фітогенофонд західних регіонів України (созологічна оцінка й наукові засади охорони) / [С. М. Стойко, П. Т. Яценко, О. О. Кагало та ін.]. – Львів: Ліга-Прес, 2004. – 232 с.
5. Стойко С. М. Системи охорони природи у верхів'ї басейну Дністра / С. М. Стойко. – Львів: Меркатор, 2004. – 56с.
6. Шеляг-Сосонко Ю. Р. Охорона рідкісних видів Опілля // Рідкісні рослини природної флори України, шляхи та методи їх охорони / Ю. Р. Шеляг-Сосонко, М. П. Жижин. – К.: Наукова думка, 1983. – С.110–114.

Л.В. Лозова

Херсонський державний університет,

Liudmylalozova74@gmail.com

НАСЛІДКИ ВНУТРІШНЬОМІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ І СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Сьогодні Україна переживає політичну, економічну, і ментальну кризу, найбільш глибоку з часів проголошення незалежності. Дії з боку Росії лише загострили і до того нестабільну економічну ситуацію в Україні. Спричинивши своїми діями військовий конфлікт, сусідня держава призвела до різкої економічної нестабільності в нашій державі.

Масові переселення українського народу зі східних областей країни та Автономної республіки Крим по всій території держави, призвели до соціально-економічних диспропорцій в крані. Найбільш яскраво вираженими вони є в сусідніх регіонах та столиці. Оскільки саме в них зосереджується більша кіль-

кість переселенців з метою пошуку роботи саме за своєю спеціальністю (див. табл. 1). На сьогодні переселенці зовсім не захищені на законодавчому рівні саме в плані соціально-економічних потреб. Сусідні регіони не готові до такої кількості переміщених осіб. Це спостерігається в першу чергу в матеріальному забезпеченні, соціальному захисті та в цілому в збільшенні антропогенного навантаження. Сьогодні надмірна концентрація переселенців лягає важким тягарем на довкілля, ринок праці та життя регіонів.

Водночас, за даними соціологів, частина внутрішньо переміщених осіб орієнтується на постійне проживання в інших регіонах України. Зокрема, серед осіб, переміщених у західні області, таких 45%. Чим довше триватиме військовий конфлікт на Сході тим більше людей будуть змушені до внутрішніх переміщень [3]. Тому необхідно враховувати, що події на Донбасі будуть вагомим чинником перерозподілу населення територією України не лише в короткотерміновій, а й в середньостроковій перспективі.

Таблиця 1

Області з найвищими показниками щодо потреб в офіційному працевлаштуванні тимчасово переселених осіб

(Середній показник по Україні 3,75%)

№	Область	Показник у%
1.	Рівненська	27,7
2.	Івано – Франківська	19,7
3.	Львівська	18,6
4.	Волинська	18,5
5	Донецька**	1,6
6	Луганська**	1,4

*Складено автором за даними [2, 4]

**Частини території, які знаходяться під юриспруденцією України

Внутрішньо переміщені особи працездатного віку мають високий освітній та кваліфікаційний рівні, оскільки більшість з них має вищу освіту. За даними Державної служби зайнятості України, розподіл внутрішньо переміщених осіб за освітою суттєво відрізняється від освітнього рівня загальної кількості безробітних. Особи з вищою освітою становлять понад 70%, з професійно-технічною –19%, з початковою та середньою –11%. При цьому серед всіх безробітних частка осіб з вищою освітою становить менше 45%, з професійно-технічною освітою –35%, із середньою–20%. Характерно, що частка переселенців з вищою освітою є переважаючою в усіх регіонах за винятком Житомирської –47,1% та Тернопільської–47,5% областей[1, 4].

З початку окупації Автономної республіки Крим, Донецької та Луганської областей до Державної служби зайнятості України звернулося від загальної кількості жителів цих регіоні 9,5% безробітних, які знаходяться під захистом українського законодавства. З них офіційно працевлаштувалося 86%, за своєю спеціальністю з 86% працює 23% [5]. Отже, переважна кількість населення України, яка постраждала від військової агресії сусідньої держави не може реалізувати свої професійні вміння на ринку праці. Внаслідок чого Україна втрачає висококваліфікованих працівників в різних сферах діяльності через різке скорочення робочих місць, які виникли під тиском війни.

Це переважно працівники, які мають вищу та професійно-технічну освіту, та були активно зайняті на ринку праці. Найбільшу частину безробітних складають особи не пенсійного віку від 30-54 років (рис. 1)

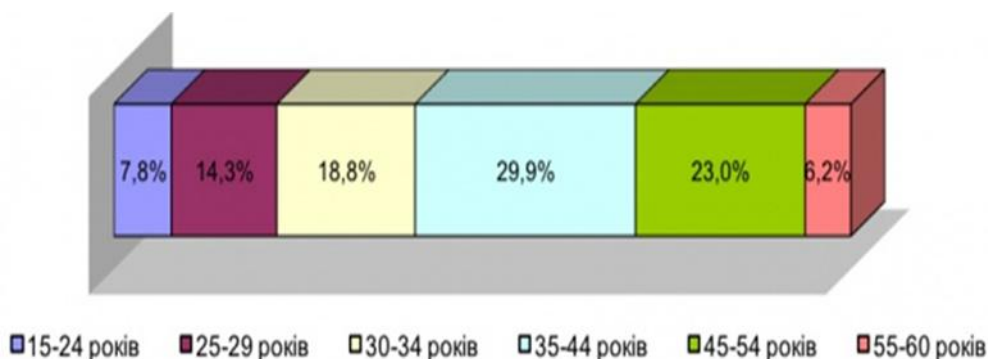

Рис. 1. Вікова структура безробітних з числа внутрішньо переселених осіб [2]

З початку воєнних дій на Сході України, з'явилися нові пільгові пакети для населення. Це стало ще однією пріоритетною в економіці України. Оскільки окрім того, що в державній скарбниці необхідно знаходити кошти на утримання армії, з'явилась необхідність дбати про населення, яке постраждало в наслідок воєнних дій. За підрахунками Міністерства Фінансів України витрати на пільгові виплати склали 39, 8 млрд. грн. (станом на серпень 2014 – листопад 2016 рр).

Скорочення обсягів виробництва, призупинення реалізації інвестиційних проектів, наростання кризових явищ у соціальній сфері і, поряд з тим, започаткування децентралізації влади, законодавче унормування основоположних засад державної регіональної політики, зростання самостійності громад у формуванні перспектив розвитку – ці та інші характерні риси сучасного розвитку України є підставою для ретельного аналізу і розроблення низки пропозицій щодо використання позитивного потенціалу запроваджуваних змін. Негативна динаміка соціально-економічного розвитку регіонів стимулює виробників шукати нові ринку збуту, розкривати внутрішній потенціал розвитку, використовуючи місцеві ресурси, змінювати структуру виробництва, шукати виходи на зовнішні ринки. У цих умовах зростає роль міст як каталізаторів економічного розвитку, як територій концентрації виробництва та переважної більшості населення.

Це зумовлює зміну регіональної конфігурації, появу нових центрів економічного розвитку, зростання кількості населення у містах. Такі явища потребують приділення посиленої уваги до питань забезпечення економічної безпеки різних територій, особливо малих міст, які часто залежать від діяльності одного-двох підприємств і зупинка яких є катастрофічною для існування самого міста. Новітні тенденції соціально-економічного розвитку регіонів та громад потребують і оновлення інструментів регулювання регіонального розвитку [6].

Література:

1. Безуглий В. В., Посібник :Регіональна економічна і соціальна географія світу / В. В. Безуглий, Козинець С. В. К.: «Академія», 2003. – 687 с.
2. Дюк А. А. Розвиток міграційних процесів на території України [Електронний ресурс] / А. А. Дюк // Кримський вісник. – 2014.– №6. С. 6. Режим доступу: <http://dsr.univ.kiev.ua>

3. Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 14.07.2016 №1474
4. Смаль В. Велике переселення: скільки в Україні переміщених осіб і як склалась їх доля / Валентина Смаль // Економічна правда – 2016. – №6. С. 24 – 25.
5. Ринок праці, 2016 рік : Статистичний щорічник / Держ. ком. статистики України, упр. статистики населення / О. А. Вишневська (відп. за вип.). – К. : Б.в., 2016. – 316 с.
6. Шевченко О. В. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ [Електронний ресурс] / В. І. Жук // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2015. С. 92. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>

І.В. Луцкіна

Херсонський державний університет,

Plutsk@meta.ua

ДО КЛАСИФІКАЦІЇ БІОТОПІВ ЛЕСОВИХ ВІДСЛОНЕНЬ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Формування Загальноєвропейської мережі є пріоритетним напрямком для збереження біорізноманіття. Україна, наразі, потребує уточнення та розширення меж об'єктів природно-заповідного фонду. Використовуючи європейський досвід, необхідно інтегрувати відомі класифікаційні підходи визначення біотопів для подальшої розбудови Національної екологічної мережі. В даній роботі було використано біотопічний підхід, який дає можливість порівняти екосистеми, оцінити часові зміни, ґрунтоутворні процеси, екологічні параметри, зберегти рідкісні види і ландшафти. Саме біотоп є основою для ідентифікації, формування, розвитку та збереження біоти і ландшафтного різноманіття.

Об'єктом для дослідження було обрано запроектований ландшафтний заказник «Лесовий каньйон» [7], який за своєю геологічною, ландшафтною та біологічною цінністю є перспективним для збереження, але, наразі, не входить до природно-заповідного фонду України.

Запроектований заказник розташований в межах північного узбережжя Дніпровсько-Бузького лиману в межах Станіславського виступу (Херсонська область, Білозерський район, окол. с. Широка балка).

Лесові відслонення балки в геологічному відношенні представлені відслоненнями осадових порід четвертинного віку, а у геоморфологічному – яружно-балковою системою, яка вздовж узбережжя ускладнена зсувними та обвальними морфоскульптурами [1]. Лесові породи в межах даного природного утворення утворюють пласти від 1 до 16 м заввишки. Шари лесу чергуються з менш потужними шарами глин та прихованих ґрунтів, закінчується профіль шаром темно-каштанових ґрунтів. Відповідна будова пояснюється активними проявами горизонтальної та вертикальної ерозії, які продукуються стікаючими дощовими і талими водами [2].

На території запроектованого заказника виявлено 222 вида судинних рослин [7], 18 видів лишайників та ліхенофільних грибів [6]. Крім цього, розповсюдження сільськогосподарських видів рослин трансформує характерні для даної території фітоценози, що дуже важливо, бо саме на схилах яру зберігається значна частка степового різноманіття.

Класифікація біотопів «Лесового каньйону» проводилась відповідно до побудови ієрархічної класифікації EUNIS [5], з дотриманням її кодів, та з урахуванням специфіки біотопів України, зокрема, класифікації біотопів Лісової та Лісостепової зон [3]. За класифікаційну одиницю було прийнято біотоп – сформована екосистема природного або антропогенного типу, в якій взаємодія біотичних та абіотичних компонентів забезпечує структурованість, організацію, цілісність протягом тривалого часу і у процесі функціонування визначає кругообіг речовин, метаболізм, трансформацію енергії, ґрунтоутворення, існування біоти на популяційному рівні, репродукцію та еволюцію видів, їх адаптацію до певних умов [4].

У результаті дослідження було визначено п'ять класів біотопів та складено загальну біотопічну класифікацію запроєктованого ландшафтного заказника «Лесовий каньйон». Для ідентифікації біотопів, утворених четвертинними відкладами гірських порід, а саме лесів, автор пропонує до третього порядку класу **В** додати підклас **В3.42** (Pontic chalk and moraine cliffs); для визначення біотопів класу **Е** на ділянках з типовою для півдня України степовою рослинністю пропонується включити підклас **Е1.2D21** (Sarmatic loess steppes).

Попередня класифікація біотопів запроєктованого ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Лесовий каньйон»

A Marine habitats

A2 Littoral sediment

A2.2 Littoral mixed sediments

B Coastal habitats

B3 Rock cliffs, ledges and shores, including the supralittoral

B3.3 Rock cliffs, ledges and shores, with angiosperms

B3.332 Pontic sea-cliff communities

B3.3325 Southern Pontic sea-cliff communities

B3.4 Soft sea-cliffs, often vegetated

B3.42 Pontic chalk and moraine cliffs

E Grasslands and lands dominated by forbs, mosses or lichens

E1 Dry Grasslands

E1.2D Ponto-Sarmatic steppes

E1.2D2 Sarmatic steppes

E1.2D21 Sarmatic loess steppes

F Heathland, scrub and tundra

F3 Temperate and mediterranean-scrub

F3.247 Ponto-Sarmatic deciduous thickets

F3.2471 Ponto-Sarmatic steppe brush

I Regularly or recently cultivated agricultural, horticultural and domestic habitat

I1 Arable land and market gardens

I1.3 Arable land with unmixed crops grown by low-intensity agricultural methods

На даний підхід до класифікації біотопів можна спиратися при вивченні будь-яких природних об'єктів, з метою визначення їх ландшафтної, флористичної та фауністичної цінності, та з подальшим включенням цих територій до Національної та Європейської екологічної мережі.

Література:

1. Aliphanov A.Ph. (2001). Geologicheskkiye pam'yatniki Khersonshiny. 88 p. [Алифанов А.Ф. (2001). Геологические памятники Херсонщины. Херсон: Айлайт. 88 с.]
2. Davydov O.V. Морфогенетичний аналіз території Станіславського геологічного пам'ятника / О. В. Давидов, С. В. Сімченко. // Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. [Зб. Наукових праць за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції (8-9 жовтня 2015р., Херсон) / За ред. І.О. Пилипенка, Д.С. Мальчикової. – Херсон: ПП Вишемирский. – 2015. – С. 145–149.
3. Didukh Ya.P., Fitsailo T.V., Korotchenko I.A., Iakushenko D.M., Pashkevych N.A. Biotopі lisovoyi ta lisostepovoyi zon Ukrayiny, Kyiv: TOV Makros, 2011. – 288 с. [Дідух Я.П., Фіцайло Т.В., Коротченко І.А., Якушенко Д.М., Пашкевич Н.А. Біотопи лісової та лісостепової зон України. – К.: ТОВ «Макрос», 2011. – 288 с.]
4. Didukh Ya.P., Mala N.A., Pashkevich T.V., Fitsailo T.V., Khodosovtsev O.E., Biotopі girskogo Krimu, Kyiv: TOV NVP «Interservis», 2016. – 292 с. [Дідух Я.П., Мала Ю.І., Пашкевич Н.А., Фіцайло Т.В., Ходосовцев О.Є. Біотопи гірського Криму. – К.: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2016 – 292 с.]
5. European Nature Information System [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://eunis.eea.europa.eu/>.
6. Khodosovtsev O.E (2015). Chornomors'k. bot. z., 11 (3): 317-326. [Ходосовцев О.Є. (2015). Нові синтаксони лишайникових угруповань з лесових відслонень півдня України Чорноморськ. бот. ж., 11(3): 317-326]
7. MOYSIYENKO I.I. (2007). Chornomors'k. bot. z., 3 (1): 77-84. [Мойсієнко І.І. (2007). Анований список судинних рослин запроєктованого ландшафтного заказника «Лесовий Каньон». Чорноморськ. бот. ж., 3(1): 77-84]

Л.В. Малицька

*Український гідрометеорологічний інститут,
m_alitsk_a@i.ua*

ОЦІНКА ДИСКОМФОРТУ ПОГОДНИХ УМОВ ЗИМОВОГО ПЕРІОДУ ЗА ФУНКЦІЮ БАЖАНОСТІ ХАРРІНГТОНА

Розвиток технічного прогресу забезпечив людині відносну свободу життєдіяльності та побуту від умов навколишнього середовища. Завдяки одягу та житлу, вона частково ізолює себе від його негативного впливу. Проте, погодні умови залишаються важливим чинником, що визначає тепловий баланс людського організму, впливає на здоров'я, самопочуття, працездатність людини, які можуть суттєво знижуватися при відхиленні теплових умов від оптимуму [1].

Сучасні методи оцінки впливу метеорологічних факторів на тепловий стан людини досить різноманітні. Серед них розрізняють емпіричні підходи, що передбачають розробку температурних шкал і індексів, фізичне моделювання, пов'язане з розробкою спеціальних приладів і устаткування (камер штучного клімату), фізико-теоретичні дослідження, основані на аналізі рівняння теплового балансу людини тощо [2]. Однак, саме визначення біокліматичних індексів зберігає своє значення як основного інструменту наукового опису метеорологічної ситуації та загальної характеристики біоклімату території. Загальна схема таких досліджень в основному зводиться до вибору такого показника, і в подальшому аналізі орієнтується на дослідження факторів впливу на цей показник.

Альтернативою є підхід, в якому оцінка біоклімату розглядається як задача багатовимірної статистики. При цьому біоклімат характеризується не одним показником, а сукупністю характеристик, які часто взаємопов'язані між собою, однак вимірюються в різних одиницях. При цьому виникає проблема згортання інформації – визначення єдиного показника, що відображає узагальнену характеристику. Вирішити її можна за допомогою функцій бажаності, які являють собою спосіб переведення натуральних значень у єдину безрозмірну числову шкалу з фіксованими межами. Способів реалізації функцій бажаності декілька. В екологічних роботах найбільш часто використовується функція бажаності Харрінгтона, що була запропонована у 1965 році для зіставлення фізичних параметрів і психологічних відгуків і базується на великому експериментальному матеріалі [3].

Часткові функції бажаності Харрінгтона, що визначають відгук певної характеристики на досліджуваній об'єкт, задаються аналітичними формулами:

$$\begin{aligned}d &= d(z) = \exp(-\exp(-z)) \\z &= (x - x_0) / (x_1 - x_0)\end{aligned}\quad (1)$$

де $d(z)$ – часткова функція бажаності Харрінгтона; z – нормоване значення характеристики; x – фактичне значення, що стандартизується, x_0, x_1 – мінімально та максимально допустимі значення характеристики.

Функції бажаності приймають значення від 0 до 1, при цьому 0 відповідає найгіршому значенню показника, а 1 – найкращому. Цей інтервал поділений на 5 діапазонів, що задають якісну характеристику: «дуже погано» (0.2 – 0.00), «погано» (0.21 – 0.37), «задовільно» (0.38-0.63), «добре» (0.64-0.80), «відмінно» (0.81-1). Після визначення часткових відгуків усіх характеристик, розраховується узагальнений показник бажаності, як їх середнє геометричне:

$$D = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n d(z)_i}\quad (2)$$

де D – узагальнений показник бажаності; $d(z)_i$ – часткова функція бажаності i -тої характеристики; n – кількість характеристик об'єкту.

Оцінка загального рівня холодного дискомфорту зимового сезону в Україні здійснена на основі функцій бажаності Харрінгтона. Для аналізу обрано 13 характеристик, обґрунтування виробу яких наведено у таблиці 1. Розрахунки проводились за добовими даними мережі гідрометеорологічних спостережень України (187 пунктів) за температурою повітря, швидкістю вітру та вологістю повітря. Для кожного пункту спостереження для всіх характеристик визначено середнє значення за 1981-2010 рр. – x . Обрано гранично допустимі межі (x_0, x_1) та встановлено часткову функцію бажаності – $d(z)$. На їх основі розраховано загальний рівень холодного дискомфорту – D .

Таблиця 1

Характеристики холодового дискомфорту у зимовий період

Показник	Обґрунтування
T ср	Встановлюють загальні риси дискомфорту: температура повітря основний фактор, що визначає термічний комфорт організму людини .
T min	
T max	
V ср	В зимовий період жорсткість погодних умов при температурі нижче -7°C істотно зростає під впливом вітру. Підвищення швидкості вітру на 1 м/с прирівнюється до зниження температури оточуючого середовища на 2°C [4].
кількість днів із морозом ($\dot{O}_{min} < -10^{\circ}\text{C}$)	В зимовий період несприятливою для людини є мінімальна температура повітря -10°C і нижче, а зниження температури повітря до -20°C і нижче є небезпечною і становить загрозу здоров'ю та життю людей. Тривале утримання такої температури є не лише дискомфортом для людини, а й суттєво обмежує тривалість її безпечного перебування на відкритому повітрі і підвищує ризик обмороження відкритих ділянок шкіри.
кількість днів із сильним морозом ($\dot{O}_{min} < -20^{\circ}\text{C}$)	
максимальна тривалість періоду із морозом	
максимальна тривалість періоду із сильним морозом	
кількість днів із сильним вітром (≥ 7 м/с)	З вітровим режимом пов'язано вплив повітряного потоку на організм людини на рівні її зросту. За умови швидкості вітру 7-8 м/с і вище не рекомендується проводити рекреаційні заходи [5].
індекс суворості зими Бодмана	Рекомендований для оцінки теплових навантажень у холодний період року, найбільш вживаний у вітчизняних дослідженнях [2].
індекс вітрового охолодження Сайпла та Пассела	Дозволяє оцінити охолодження організму, внаслідок дії вітру і низьких температур у тіні, не зважаючи на випарування. Оцінка проводиться відповідно до шкали величини тепловтрат [6].
еквівалента температура Міссенадра	Оснований на емпіричній залежності тепловідчуття і тепловіддачі людського організму за визначених умов температури, швидкості вітру та вологості повітря [2].
кількість днів з між добовою мінливістю температури більше 6°C за добу	Різкі зміни температури повітря є небезпечними для терморегуляційної системи організму людини та її адаптаційних механізмів [1].

Просторовий розподіл узагальненої функції бажаності Харрінгтона представлений на рис. 1. Згідно розрахованих значень, на території України найвищий рівень холодового дискомфорту відмічається в східних та північно-східних областях країни та високогірних районах Карпат. Узагальнена функція D знаходиться в інтервалі $[0 \dots 0.2]$. Це свідчить про те, що більшість досліджуваних характеристик лежать за межами вимоги комфортності, коли терморегуляційна система організму людини знаходиться у стані спокою. Для цієї території основні ризики пов'язані з тривалими періодами із морозом та сильним морозом і різкими змінами термічних умов, пристосування до яких вимагає напруження адаптаційних механізмів людини.

Рис. 2. Просторовий розподіл рівню холодого дискомфорту в зимовий період 1981-2010

решти території рівень комфортності прийнятний. Якісна характеристика узагальненої функції бажаності – «задовільно», а для півдня Одеської та заходу Закарпатської областей – «добре». Ці території мають значний біокліматичний потенціал для розвитку курортної рекреаційної діяльності лікувального, оздоровчого, наукового, ділового та пізнавального напрямків у зимовий період.

Значний рівень холодого дискомфорту характерний для Лівобережно – Дніпровсько – Приазовського краю, Карпатських гір, з окремим осередком на східному схилі Подільської височини та прибережних територій Чорного та Азовського морів. Рекреаційна діяльність на цій території в зимовий сезон лімітована погодними умовами і потребує залучення додаткових ресурсів для розвитку. Для

Література:

1. Кліматичні зміни та їх вплив на сфери економіки України / за ред. д-ра фіз-мат. наук, проф. С. М. Степаненка, д-ра геогр. наук, проф. А. М. Польового. Одеса: Вид. «ГЕС», 2015. 520 с.
2. Руководство по специализированному климатологическому обслуживанию экономики / Н. В. Кобышева и др.; за ред. д-ра геогр. наук, проф. Н. В. Кобышевой. СПб., 2008. 336 с.
3. Harrington Edwin C., Jr. The Desirability Function. *Industrial Quality Control*, 1965. pp. 494-498.
4. Арнольди И. А. Акклиматизация человека на севере и юге. Москва: Медгиз, 1962. 71 с.
5. Исаев А. А. Экологическая климатология. Москва: Науч. мир, 2001. 458 с.
6. Siple P. A., Passel C. F. Measurements of dry atmospheric cooling in subfreezing temperatures. *Proceedings of the American Philosophical Society*. April 1945, vol. 89 (1), pp. 177-199.

Я.О. Мариняк

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

marynyak_y@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНИМ БІЗНЕСОМ В УКРАЇНІ

Вступ. Туризм є у багатьох країнах основним джерелом надходжень до державного бюджету. Водночас він є специфічним об'єктом державного регулювання. Мультиплікаційний ефект впливу туризму на основні галузі економіки проходить шляхом покращення стану туристичних дестинацій. Все це сприяє обранню ефективної моделі управління туризмом.

Виклад основного матеріалу. Туристична політика – це система методів та заходів соціально-економічного, правового, зовнішньополітичного, культурного та іншого характеру, яке здійснюється парламентами, урядами, державними і приватними організаціями, асоціаціями та установами з метою створення умов для розвитку туристичної індустрії, раціонального використання туристичних ресурсів, підвищення ефективності функціонування системи туризму.

Туристична політика формується і реалізується на різних рівнях: державному, регіональному, окремого підприємства.

Туристична політика держави носить всі характерні риси його загальної політики. Однак є і специфічні чинники, під впливом яких туристична політика формується. До них відносяться:

- природні умови країни, що впливають на туристичну політику в залежності від їх наявності або відсутності, раціонального або нераціонального використання для цілей туризму;

- транспортні умови, що визначають доступність до об'єктів туристичної зацікавленості; соціальні, економічні і правові умови розвитку туризму.

Туристична політика держави поєднує внутрішні умови, а також складну систему конкурентних відношень із іншими державами, а також із світовими регіонами, що формують міжнародний туристичний ринок.

Досвід багатьох країн світу свідчить, що розвиток туризму залежить від його підтримки на державному рівні. Однак не існує ідеальної форми створення оптимальної структури управління туристичною сферою.

Дослідження функціонування моделі державної участі в організації й розвитку туристичної діяльності дозволить виділити такі висновки:

- чітка централізація управління туристичною сферою;
- поєднання туристичною діяльністю із іншими секторами економіки під егідою комбінованого міністерства;

- відсутність державних адміністрацій.

Отже, можна стверджувати, що регулювання туристичної діяльності у світі здійснюється в діапазоні від відсутності НТА до її існування у межах комбінованих міністерств. В інших випадках держава втручається в процес управління лише на регіональному рівні. В країнах де туризм не є пріоритетною галуззю взагалі немає державних важелів впливу на туристичну діяльність.

Поєднання комбінованих форм управління є серцевиною існування туристичного бізнесу у багатьох країнах світу. Для ефективного функціонування туристичного сектора залучаються всі наявні міністерства.

Аналіз інформаційних джерел дає можливість стверджувати про те, що не існує єдиної думки щодо кількості моделей регулювання сферою туризму, а також їх характеристики та країн поширення. При досить детальному вивченні проблем моделі державної участі в організації й розвитку туристичної діяльності чітко можна виділити такі підходи.

Перший підхід акумулює дослідження, що виділяють три типи моделей управління туристичною сферою.

Другий підхід – фіксує чотири моделі управління туристичною сферою.

Однак наповнення смисловим змістом цих моделей, а також країни їх поширення у багатьох авторів є суттєво відмінними, очевидно, що це є суб'єктивним у їхньому розумінні. Розглянемо де у світовій практиці виділяють три, чотири моделі державної участі в організації й розвитку туристичної діяльності (табл. 1). Окрему позицію щодо дослідження управління туристичною сферою займає [Галасюк С.С., 2010], « який виділяє чотири моделі управління, але надає їм зовсім інший зміст. За результатами його вивчення системи державного регулювання сферою туризму всіх 193 країн світу можна зробити висновок, що найбільш поширеною є друга модель, при якій в структурі уряду створюється комбіноване міністерство, що об'єднує туризм із суміжними галузями, – 41% країн світу обирають саме її. Третина держав (31%) дотримуються третьої моделі, де центральним органом виконавчої влади у сфері туризму може бути або багатопрофільне міністерство, або державна структура (адміністрація, комітет, департамент тощо), безпосередньо підлегла уряду. Кожна п'ята (21%) країна світу має окреме міністерство туризму, тобто знаходиться на першій моделі, і лише 7% держав не займаються регулюванням туристичної галузі на рівні центральної державної влади ».

В Україні центральним органом виконавчої влади в галузі туризму є Державна туристична адміністрація України, що, по суті, має бути генеральним координатором між усіма учасниками туристичного процесу: урядом, численними міністерствами та відомствами, залученими у сферу туризму, місцевими адміністраціями та приватним сектором. Основною функцією НТО є просування туризму на національному та міжнародному рівні, тож на неї покладений випуск рекламно-інформаційної продукції проведення маркетингових досліджень.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про дію ряду негативних явищ, що спостерігалися за цей період, а саме:

1. За даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), у понад 80-ти країнах світу туризм віднесено переважно до компетенції міністерств і відомств економічного блоку (міністерства економіки, торгівлі, транспорту, промисловості, фінансів), у решті – до міністерств і відомств соціального блоку (міністерства культури, екології, освіти, інформації, археології).

2. Розвиток туристичної індустрії в Україні відповідно до європейської моделі державного регулювання розвитку туристичної діяльності.

Є.О. Маруняк

Інститут географії НАН України,

l.gr.rudenko@gmail.com; salisovsky@gmail.com; emgeoooffice@gmail.com

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ РОЗВИТКУ ООН 2030: ПРІОРИТЕТИ ТА ПРОГАЛИНИ

У ХХІ столітті значимість планувальної діяльності для розвитку територій різного рівня є беззаперечним фактом. Йдеться насамперед про необхідність врахування зовнішніх впливів (діючих та потенційних), а також ретельнішого дослідження територіального капіталу при розробці планувальної документації. Серед основних тематичних трендів, що увійшли в практику управління та планування на глобальному рівні, а особливо – у розвинених країнах світу такі:

- Екологізація та зростаюча роль навколишнього середовища, як основи соціально-економічного розвитку.
- Зміна клімату, як основний глобальний чинник сучасних та майбутніх трансформацій природних та природно-антропогенних систем.
- Наміри щодо підвищення ефективності використання ресурсів, особливо – енергетичних.
- Врахування тенденцій старіння населення, міграцій, процесів депопуляції та «стиснення» регіонів у розробці планувальних рішень.
- Гуманізація та врахування людського потенціалу. Гендерні аспекти.
- Знання та технології, як рушійна сила прогресу.
- Комунікації та мережі.
- Усвідомлення важливості подолання нерівності на всіх рівнях. Поліцентричність та поліваріантність просторового розвитку.
- Поглиблена типізація територій та цільова увага до найпроблемніших та найвразливіших з них.
- Транскордонні впливи.

Україна протягом тривалого часу офіційно співпрацює з ООН в напрямі впровадження парадигми сталого розвитку, хоча ефективність цієї співпраці для держави, як і готовність відповідати на глобальні виклики, не завжди була очевидною. Відомими є проблеми розробки та затвердження Концепції та Стратегії сталого розвитку, власне розуміння принципів сталого розвитку управлінськими структурами та їх сприйняття суспільством. Ситуація дещо змінилась з прийняттям Стратегії сталого розвитку України 2020. Документ, реалізація якого запланована за чотирма векторами (розвитку, безпеки, відповідальності, гордості), має низку недоліків, що стосуються не лише сприйняття основних трендів міжнародної політики, а й власне підходів до розробки стратегій. Водночас, його поява заклала рамкові умови для подальшої імплементації принципів сталого розвитку в державі та її регіонах. Поняття стало-го/збалансованого розвитку з'явилося у назві принаймні двох регіональних стратегій (Вінницька та Чернігівська області). Прикладів же вдосконаленого змісту стратегій набагато більше.

Після визначення цілей сталого розвитку 2030 на глобальному рівні очевидно є потреба перегляду національних та регіональних стратегій. Першим кроком в цьому напрямі стала розробка Стратегії сталого розвитку України 2030, де визначено основні цілі державної політики у відповідності з оновле-

ними глобальними орієнтирами. Отже, такі стратегічні та оперативні цілі мають згодом знайти відображення у Державній стратегії регіонального розвитку та стратегіях розвитку кожного з регіонів України, в свою чергу екстраполюючи цінності сталого розвитку на місцевий рівень.

Реалістичність цього сценарію варто оцінити виходячи з нинішніх національних особливостей планування в цілому. Його негативними рисами є: слабка узгодженість різних видів планування, проблемність вибору розробників відповідної кваліфікації, невідповідність тематичних пріоритетів розвитку на різних рівнях планування, низька «екологічність» намірів. Варто підкреслити, що в країнах ЄС вже протягом тривалого періоду діє інструмент стратегічної екологічної оцінки, який в Україні лише має запрацювати у поточному, 2017 р. Це означає, що такі важливі документи як Генеральна схема планування території України, різноманітні галузеві стратегії (наприклад, енергетична та транспортна стратегії, стратегія розвитку сільського господарства), схеми планування території областей України тощо не оцінювались на предмет кумулятивного впливу та власне раціональності та збалансованості намірів. Відомими є і проблеми практичного впровадження розроблених документів.

Водночас, на регіональному рівні ми вже можемо спостерігати процес наближення різних видів планування. Завдяки підтримці з боку європейських інституцій (проект Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні») у розробці стратегій розвитку областей України до 2020 р., затверджені або підготовлені проекти документів, що відповідають сучасній практиці європейського планування. У прикінцевій частині визначається (хоча й дещо формально) узгодженість кожної регіональної стратегії з документами територіального планування, планами розвитку окремих галузей тощо. Крім методичної актуальності слід відмітити і вищій, порівняно з попередніми періодами, рівень фахової підготовки.

В той же час тематичне наповнення, структуризація, якість висновків, отриманих в аналітичній частині залишаються предметом обговорення. Очевидно, що в кожній області по різному підійшли до розуміння цілей та напрямів розвитку регіону, детальності опрацювання завдань. Тут можна навести кілька прикладів. Так, у Дніпропетровській області замість наскрізного поліпшення транспортної доступності зроблено акцент лише на значимості інфраструктурної доступності у сільській місцевості, а формулювання цілі «збереження та розвиток територій» лише частково відповідає змісту подальших операційних цілей та індикаторів. В Тернопільській області за рамками стратегічних та операційних цілей залишається міський розвиток, а розвиток транспортно-логістичного потенціалу розглядається лише як елемент стимулювання залучення інвестицій. Одними з найсучасніших видаються перспективні напрями розвитку Львівщини, Одещини.

Нижче представлено узагальнений SWOT аналіз регіональних стратегій на прикладі кількох ключових регіонів.

Таблиця 1

Узагальнений SWOT аналіз регіональних стратегій

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
<p>Уніфікований підхід</p> <p>Методична відповідність європейським стандартам розробки планувальної документації.</p> <p>Задекларований зв'язок між всіма видами планування.</p> <p>Ідеологічна близькість до принципів викладених «Територіальному порядку денному ЄС-2020», Стратегія «Європа-2020», «Стратегії сталого розвитку ЄС».</p>	<p>Тематична «розірваність» або приховане дублювання завдань в рамках окремих цілей.</p> <p>Нечіткість запропонованих індикаторів – «зниження»/ «підвищення» без відносного показника.</p> <p>Сама система (селекція) індикаторів у багатьох випадках дискусійна і потребує вдосконалення та обґрунтування.</p> <p>Поняття поліцентричного розвитку не сформульоване (хоча згадуються центри зростання)</p>
<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
<p>Практична апробація розроблених документів та усунення недоліків, виявлених в цьому процесі</p> <p>Використання досвіду для вдосконалення національного законодавства</p> <p>Вдосконалення системи збору статистичної інформації</p>	<p>Гальмування новаторських підходів внаслідок недосконалої системи національного законодавства, корумпованості управлінських структур.</p> <p>Несприйняття (неможливість реалізації) окремих цілей на місцевому рівні.</p>

Для переважної більшості подібних документів доцільно рекомендувати посилення репрезентації теми навколишнього середовища як окремого блоку (стратегічної цілі). З огляду на Цілі-2030 також зрозумілою є потреба розширення часових параметрів (2020-2030), увага до проблем змін клімату, гендерної рівності, інклюзивності розвитку, міського простору, збалансованого виробництва та споживання.

У підсумках зазначимо, що аналіз законодавства у галузі стратегічного та територіального планування в Україні дозволяє дійти висновку про необхідність розробки, за прикладом окремих країн ЄС, інтегральних документів – концепції та довгострокової стратегії просторового розвитку. В них мають бути чітко визначені пріоритети, поняття, терміни та орієнтири для територій різного рівня на засадах сталого (збалансованого) розвитку. Налагодження такого механізму може стати особливо корисним в умовах децентралізації, коли планувальні документи стають реальною основою управління фінансами та залучення інвестицій.

Ж.М. Матвіїшина, А.С. Кушнір
Інститут географії НАН України,
kushnir.paleogeo@gmail.com

ПРИРОДНІ УМОВИ ПРОЖИВАННЯ ЛЮДИНИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ҐРУНТОВО-АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА КЛЮЧОВИХ ДІЛЯНКАХ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Проблема вивчення історії формування сучасних ландшафтів, палеоклімату та палеоландшафтів у зв'язку зі змінами природних обстановок вельми актуальна. Тому роботи, що пов'язані з історією розвитку природи в минулому, зокрема в голоцені, можуть бути ключем для визначення загальних трендів змін клімату і ландшафтів, розуміння головних закономірностей прояву стадійності в формуванні ґрунтів голоцену і відтворення дрібної ритміки їх розвитку. Відображення цих процесів потрібно шукати у дослідженні палеогеографічних пам'яток, які широко розповсюджені в різних районах земної кулі. Ґрунт є одним з найбільш презентабельних компонентів природи, на основі якого можливо здійснювати такі реконструкції розвитку природи. Факторами утворення ґрунтів є клімат, гірські породи, рельєф, живі організми та вік. В контексті цих даних і досліджуються сучасні, поховані та викопні ґрунти.

Умови проживання людини минулого в багатьох аспектах визначаються природними обстановками. Дослідження М.Ф. Веклича, О.М. Адаменка, Ж.М. Матвіїшиної, Н.П. Герасименко, О.Л. Александровського І.В. Іванова та інших вчених, довели актуальність використання палеогеографічних методів для реконструкцій фізико-географічних обстановок минулого, і, як наслідок, відтворення деяких умов проживання людини в окремі хроноінтервали голоцену.

Основним методом нашого дослідження був палеопедологічний із використанням макро– та мікроморфологічного аналізу, що дає інформацію про ґрунтоутворювальні процеси та давній ґрунтовий покрив, що в свою чергу дозволяє частково реконструювати особливості клімату, рослинного світу, ландшафту в різні часові інтервали [4]. В комплексі з палеопедологічним методом використовувався геоархеологічний підхід, суть якого полягає у вивченні ґрунтів під різночасовими археологічними об'єктами в «законсервованому» стані і порівнянні їх із фоновими сучасними ґрунтами. Це деякою мірою дозволяє порівняти природні умови часу формування певної археологічної пам'ятки та сучасні, виключаючи при цьому проміжні етапи.

Основний фактичний матеріал було отримано у процесі щорічних польових досліджень. Вивчалися розчистки голоценовими ґрунтами під датованими археологічними пам'ятками в межах різних ключових ділянок території Лівобережнодніпровського лісостепу. Детальні результати досліджень представлено в працях [2-3 та ін.], нижче подано короткі висновки.

Природні умови суббореального часу в межах території сучасного Лівобережнодніпровського лісостепу характеризують досліджені ґрунти ямної (XXI ст. до н. е.) та катакомбної (XVIII ст. до н. е.) культур в межах ключової ділянки «Сторожове». Поховані ґрунти того часу визначені як чорноземи звичайні, що відповідають ґрунтам теперішнього півдня та центру степу України. При порівнянні із сучасними чорноземами типовими, робимо висновок, що клімат, на відрізьку 4100-3800 рр. тому, був сухішим, температурні показники вищими, а кількість опадів дещо нижчою.

В межах ключової ділянки «Більськ» досліджені поховані ґрунти скіфської культури (VII-III ст. до н. е.). Сучасний ґрунтовий покрив даної території представлений чорноземом типовим, а поховані ґрунти визначені як чорноземи вилугувані (IV та VII ст. до н. е.) та темно-сірі опідзолені (V ст. до н. е.). Дані свідчать, що на відрізьку 2700-2400 років тому природні умови характеризувалися контрастністю. Майже повна відсутність карбонатів у гумусовому горизонті похованих ґрунтів, була спричинена ймовірно більшою кількістю опадів в порівнянні із сучасними умовами, а рівень води у р. Ворскла мав бути вищим за сучасний. Отже наприкінці суббореального періоду був певний період зволоження, з невеликим зниженням показників температур повітря.

Початок субатлантичного часу вивчений найбільш детально завдяки значній кількості археологічних пам'яток черняхівської (III-V ст. н. е.) та сарматської (кін. IV ст. н. е.) культур в межах даної території. Досліджено поховані ґрунти в межах ключових ділянок «Шишаки» (ґрунт 1700 р. т.), «Сердюки» (ґрунт 1600 і 1500 р. т.), «Сторожове» (ґрунт 1600 і 300 р. т.) і «Дмитрівка» (ґрунт 1600 р. т.).

Усі поховані ґрунти були визначені як чорноземи звичайні, за виключенням ґрунту в розрізі «Дмитрівка» та «Сторожове» (ґрунт 300 р. т.), що були наближені до чорнозему типового. Фоновим ґрунтом до усіх розрізів виступає сучасний чорнозем типовий. Отримані дані свідчать про формування на сході та півдні досліджуваної території аридніших кліматичних умов в першій половині субатлантики у часовому відрізьку 1500-1700 років тому. Температури холодної та теплої пори були вищими, а зволоження нижчим в порівнянні із сучасним. Це вказує на те, що ймовірно межі природної зони лісостепу в цей час були зміщені на північ від сучасних, південна межа лісостепової зони, в межах території дослідження, ймовірно проходила по міжріччю Сули і Псла, так як похований ґрунт цього часу на ключовій ділянці «Дмитрівка» відноситься, як і сучасний, до чорнозему типового. Природні умови відповідали сучасним обстановкам північного степу України, що підтверджується також літературними даними [1, 5-6]. Похований чорнозем типовий козацької доби (300 р. т), вказує на те, що умови формування ґрунтового покриву того часу були схожі на сучасні. Таким чином, природні умови другої половини субатлантики, як в межах ключової ділянки «Сторожове», так і, ймовірно, всього сучасного Лівобережжя Дніпровського лісостепу були схожі з теперішніми.

Результати досліджень та літературні дані свідчать, що у голоцені природні обстановки розвивалися у напрямку потепління і зволоження від початку давнього голоцену до початку атлантичного часу, з чергуванням холодних посушливих і теплих вологих інтервалів у середині періоду, потепління і зволоження від початку атлантики до термічного оптимуму голоцену. Також у цей час відбуваються періодичні зміни теплих посушливих і вологих прохолодних інтервалів. Для кінця SB – початку SA характерне зволоження клімату. Незначні зміни кліматичних показників у порівнянні з сучасними простежуються з середини субатлантики. Рельєф території впродовж всього голоцену був ідентичний сучасному за винятком місць, змінених антропогенною діяльністю. Відбувалося спорудження валів, курганів, господарчих ям, місць селітроваріння, доріг тощо. Загалом такі природні умови були сприятливими для землеробства, скотарства та ремесла.

На прикладі дослідження різновікових похованих ґрунтів на археологічних пам'ятках, показано можливості застосування комплексного палеопедологіч-

ного методу у поєднанні з геоархеологічним підходом. Отримані дані, спираючись на актуалістичні позиції розвитку природи, можуть бути складовою інформаційної бази для створення моделей прогнозування природних змін у майбутньому та частиною фундаментальних досліджень з історії розвитку природи.

Література:

1. Веклич М.Ф. Проблемы палеоклиматологии. – К.: Наукова думка. 1987. – 190 с.
2. Кушнір А.С. Реконструкція природних умов проживання людини на території сучасного Лівобережнодніпровського лісостепового краю / А.С. Кушнір // Український географічний журнал. – К., 2014. – № 4. – С. 30-37. <http://dx.doi.org/10.15407/ugz2014.04.030>
3. Матвіїшина Ж.М., Кушнір А.С. Геоархеологические исследования курганного могильника на левобережья р. Днепр // Мат-лы. Всероссийской научной конференции по археологическому почвоведению посвященной памяти проф. В.А. Дёмкина. – Пушино, 2014. – С. 138-141.
4. Методика палеопедологических исследований // М.Ф. Веклич Н.А. Сиренко, Ж.Н. Матвишина и др. – К.: Наукова думка. 1979. – 272с.
5. Просторово-часова кореляція палеогеографічних умов четвертинного періоду на території України. За ред. Ж.М.Матвіїшиної. К.: Наукова думка. 2010. –191с.
6. Чендев Ю.Г. Эволюция лесостепных почв Среднерусской возвышенности в голоцене. – М.: ГЕОС, 2008. – 212 с.

О.В. Машкова

*Херсонський державний університет,
mashkovaolga28@gmail.com*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ ХЕРСОНЩИНИ

Враховуючи дані Всесвітньої туристської організації (WTO), туризм на сьогодні є галуззю, що стрімко розвивається. Стає очевидним наростання протиріч у питанні задоволення туристського попиту й раціонального використання туристських ресурсів. Сьогодні антропогенний пресинг і його гальмуючий вплив спостерігається практично у всіх секторах туріндустрії й видах туризму, у переважній більшості туристських районів. Це стало причиною численних спроб адаптації головних положень і принципів концепції сталого розвитку до контексту туризму – появи екологічного туризму (екотуризму), який стає все більш популярним в розвинутих країнах світу [2]. Стратегічна мета розвитку туризму в Україні полягає в створенні конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринку національного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити найвибагливіші смаки як вітчизняних, так і іноземних туристів. А тому проблема розвитку екологічного туризму надзвичайно важлива як для України в цілому, так і для Херсонської області.

Перспективи розвитку екологічного туризму в Херсонській області є сприятливими з огляду на наявність значних ресурсів. Херсонщина має необхідні умови для розвитку різноманітних видів екотуризму, але особливої уваги за-

слуговує розвиток саме класичного екотуризму і, відповідно, подальша популяризація об'єктів природно-заповідного фонду.

Однією із найважливіших сучасних тенденцій розвитку туристичного ринку є посилення диференціації туристичної політики в регіональному розрізі, децентралізація управління та регулювання туристичною діяльністю. У зв'язку з цим, потрібно враховувати специфіку туристичного попиту і пропозиції, сучасний і прогнозований рівень розвитку екотуризму в регіоні.

Проте, на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях необхідна належна підтримка розвитку даного виду туризму.

На загальнодержавному рівні необхідно постійно розширювати мережу національних природних парків, як найбільш перспективних об'єктів природно-заповідного фонду з точки зору не тільки збереження й охорони природних комплексів, а й створення умов для туристів. Херсонський регіон на сьогодні має непоганий показник ПЗФ – 7,88% (загальноукраїнський – 6,08%) від загальної площі, однак це не відповідає вимогам європейського природоохоронного законодавства (Європейській конвенції, на основі якої було затверджено постанову про збільшення відсотку заповідності в степу до 18% в усіх Європейських країнах в найближчі 15 – 20 років [4]). Тому просто необхідним було створення НПП «Нижньодніпровський», що має за мету охорону і пропаганду одного з найбільш унікальних ландшафтів Херсонщини – природного комплексу плавнів Дніпра. Тому перспективним є створення НПП «Кам'янська Січ» [6].

Переважна більшість туристів надає перевагу саме національним паркам як державним установам, що надають, в першу чергу, гарантії безпеки та широкий спектр рекреаційних послуг. А для надання цих послуг залучається місцеве населення: забезпечення екологічно чистими продуктами харчування, надання в оренду сільських садиб для проживання туристів, виготовлення національних сувенірів, їх подальший продаж та ін. Крім того законодавчо необхідно закріпити низку вимог до сільського житла та до його власника, який надає послуги з сільського та екологічного туризму, зокрема прийняти закон «Про сільський зелений туризм». Необхідно створити умови, щоб *сертифікація стала вигідною для власників садиб*, що підвищить конкурентоспроможність сільського туристичного продукту на міжнародному ринку, так як для закордонного туриста при ознайомленні з пропозицією відпочити в українському селі важливо, наскільки легальною в Україні є така форма надання відпочинкових послуг, хто відповідає за якість прийому. Від цього також залежить, який стан сільського відпочинку матимемо у майбутньому: легальний – як повноправного суб'єкта туристичного ринку – чи «тіньовий».

Також необхідно створити *державну підтримку* сільських садиб, які впроваджують екологічні технології, так як вони є досить дорогими.

На регіональному рівні необхідно підготувати *стратегічний план розвитку екологічного та сільського туризму*. План дій повинен охоплювати певний період і включати загальне стратегічне бачення, позиціонування, стратегію розподілу, вимоги до надання послуг, програму просування, джерела надходження коштів для реалізації. Реалізація плану розвитку екологічного туризму на регіональному рівні неможлива без вирішення *проблем суміжних галузей – агропромислової* (забезпечення екологічною безпечною харчовою продукцією не тільки населення, але й потенційно-численних туристів), *комунальної* (безперебійне забезпечення роботи водопроводів, електромережі, впорядкування смітників, вигрібних ям, вбиралень, здійснення благоустрою сіл, впорядкуван-

ня привабливих місць тощо), *транспортної*. Зокрема, багато проблем виникає при транспортному обслуговуванні іноземних туристів. Особливо їх не задовольняє технічний стан доріг, робота автозаправочних станцій, якість бензину, бідна ремонтна база по ремонту іномарок, на яких приїжджають іноземні туристи. Паркінг іноземних автотранспортних засобів повинен бути зручним і забезпечений службою охорони – цілодобово [1].

Успіх роботи в туристичній сфері безпосередньо залежить також від *кваліфікаційного рівня професійних кадрів*. Обґрунтовуючи інноваційні підходи до туристської освіти, доцільно постійно аналізувати зміни, що відбуваються в туристській практиці, рівень готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності, адаптації до нових ситуацій на туристському ринку. Серед першочергових завдань слід виділити набуття, удосконалення майбутніми фахівцями технічних і технологічних знань, орієнтованих на гостинність, щирість, доброзичливість, створення атракційної атмосфери, а також збереження природних комплексів (формування екологічної свідомості).

Важлива увага має приділятися *рекламній кампанії*. Рекламно-інформаційна діяльність в сфері екологічного і сільського туризму має передбачати визначення кола клієнтів, споживачів послуг даного виду туризму, їх мотивацію; сегментацію різних аспектів діяльності в екологічному туризмі (наявні послуги, інфраструктура та об'єкти розміщення, екскурсійне обслуговування, ціноутворення, конкурентне середовище тощо); створення регіональних брендів екологічного туризму (визначення унікальних особливостей району: природні можливості, культурні та етнографічні традиції тощо) для послідовного створення в області та просування й позитивного іміджу в Україні та за кордоном; розробка рекламних матеріалів, буклетів тощо; участь у виставково-ярмаркових заходах, конференціях, семінарах; створення Інтернет-сайтів об'єктів екологічного туризму; проведення медіа-акцій.

Стратегії розвитку екологічного туризму на місцевому рівні вимагають чіткого планування на рівні окремих сільських громад. Важливою частиною планування є ефективне втілення у життя «пілотних» проектів.

Наприклад, таких як відкриття екопоселення «Райдуга», в якій представлені екологічні помешкання [7].

Крім того важливим є налагодження тіснішої взаємовигідної співпраці з турфірмами, які можуть сприяти активізації руху іноземних туристів, створенню нових турпродуктів. Пропонуємо також туроператорам при розробці туристичних маршрутів крім суспільно-історичних туристичних об'єктів залучати об'єкти природно-заповідного фонду. Зокрема, при відвіданні м. Гола Пристань, яка останнім часом стала цікавити не лише туристів області, пропонуємо відвідувати такі природно-заповідні об'єкти: пам'ятки природи – оз. Гопри (також парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва – парк санаторію «Гопри»), вікові дуби (6 дубів, центральний парк м. Гола Пристань) і дуб черешчатий, вікові сосни (околиця м. Гола Пристань); заповідне урочище – Голопристанський акацієвий ліс (зелена зона м. Гола Пристань) тощо [3]. Тим паче, що літом до м. Гола Пристань можна дістатись на ракеті, яка із Херсона у 2017 році ходила за регулярним розкладом [5].

Крім того активну екоосвітню роботу необхідно розпочинати ще в школі. Зокрема, пропонуємо краєзнавчу екскурсію до м. Олешки, де, крім історико-культурних об'єктів (Олешківський краєзнавчий музей, пам'ятний знак на місці Олешківської Січі, будинок колишньої синагоги, колишня приватна чоло-

віча гімназія, а нині – Олешківський казачий курінь, пам'ятник письменнику М. Г. Кулішу, могила винахідника трамваю – полковника Ф. А. Процького тощо) [3], пропонуємо відвідати наступні природно-заповідні об'єкти: парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва – дендропарк Нижньодніпрвської НДС, заповідне урочище – Олешківський сосновий бір. Цікавими об'єктами на території дендропарку Нижньодніпрвської НДС є рідкісні для нашого краю – гінкго дволопадне, барбарис Юліана, тюльпанне дерево та ін.

Література:

1. Башмакова О. Екологічний туризм. Перспективи та шляхи розвитку /О.Башмакова// Екологічний вісник Херсонщини. – Херсон, 2008. – № 4. – С .5.
2. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм : сучасні концепції менеджменту і маркетингу : навч. пос. / О. Ю. Дмитрук. – К. : Альтерпрес, 2004. – 192 с.
3. Машкова О.В. Перспективні види і форми екотуризму на Херсонщині /О.В.Машкова// Чисте місто. Чиста ріка. Чиста планета : матеріали 4-го міжнародного екологічного форуму 13-14 вересня 2012 р. – Херсон, 2012. – С. 51-53.
4. Попович С. Природно-заповідний фонд / С. Попович, М. Стеценко // Розбудова екомережі України. – К., 1999. – 230 с.
5. Ракета Херсон – Голая Пристань будет ходить три раза в день [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.meta.ua/archive/12.09.14/cluster:38461205-Raketa-Kherson---Golaia-Pristan-budet-khodit-tri-raza-v-den>.
6. Степи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pryroda.in.ua/step/turistichni-marshruti-xersonshhini>.
7. Екопоселення «Райдуга» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ursulenko.com/index.php/videos?videoid=t11xLO7xcxg>

Л.І. Медвідь, Н.С. Кампов

Мукачівський державний університет,

me_lar@ukr.net

ПАМ'ЯТКИ САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИЗМІ

Сакральна архітектура є важливою складовою туристичної інфраструктури, частиною історико-культурних рекреаційних ресурсів, пам'яток архітектури та містобудування. В об'єктах сакральної архітектури найповніше відображається дух і світогляд епох і народів, духовність минулих поколінь, історія, культура, традиції, народне мистецтво, особливості житлобудування, звичаї, обряди того чи іншого історико-етнографічного регіону. Дослідження можливостей використання пам'яток сакральної архітектури у туризмі є актуальним, адже останнім часом спостерігається зростання інтересу до них як зі сторони вітчизняних так і зарубіжних туристів.

Закарпатська область відноситься до регіонів України з високим ступенем релігійності населення, де впродовж віків співіснують усі напрямки світового християнства, протестантизму та юдаїзму. Разом з тим, релігійне життя Закарпаття – це складна система стосунків, які розвиваються під впливом багатьох

економічних, культурних і демографічних процесів. Сьогодні в області проживають представники 100 національностей, об'єднаних в 1938 релігійних організацій 37-и віросповідань, течій і напрямів, з яких: 1715 релігійних громад, 61 монастирів, шість духовних навчальних закладів, дев'ять релігійних братств, 8 місіонерських товариств, 3 центри та 14 управлінь. При релігійних громадах діє 1055 недільних шкіл.

Релігійні організації області є засновниками 19 періодичних релігійних видань, 10 з яких – друковані, п'ять – електронні. Молитви проводяться в 1546 культових спорудах, з яких – 1287 є власністю релігійних громад. У релігійних організаціях області працює 1998 священнослужителів [1].

Сакральні пам'ятки є одними із найпоширеніших культурно-історичних рекреаційних атракцій регіону, вони є майже в усіх населених пунктах регіону. Невід'ємною складовою сакральних пам'яток є архітектурні споруди (церкви, костели, синагоги), що вказує на їхню підпорядкованість архітектурним пам'яткам. Дещо меншу роль відіграють пам'ятки церковного (культового) походження: ікони, царські врата, виносні хрести, іконостаси, скульптури, фрагменти різьби, підсвічники, церковні дрібнички, церковне шитво, церковний одяг, плащаниці тощо [2].

Основними об'єктами сакральної архітектури і містобудування, які використовуються як туристичні атракції під час подорожей релігійними місцями, є монастирські комплекси. Вони є характерними культовими спорудами православної, греко-і римо-католицьких церков, використовуються вірниками для здійснення релігійних обрядів і богослужінь та в пізнавальному туризмі. Монастирі є найцікавішими і найбагатшими сакральними реліквіями, об'єктами які користуються значним інтересом в туристичній та екскурсійній діяльності. Територіально монастирі Закарпатської області розділено на дві єпархії: Мукачівську і Хустську, які об'єднують відповідні адміністративно-територіальні райони області. Найбільш відомі з них є Святомиколаївський жіночий монастир (м. Мукачево), Успенський жіночий монастир (с.Уголька), Свято-Вознесенський жіночий монастир (с.Чумалево), чоловічий монастир Святого Архистратига Михаїла (с.Імстичево), Свято-Покровський чоловічий монастир (с. Ракошино), монастир Святого Миколая (с. Мал. Березний) тощо. Всі монастирі є відкритими для туристів, мають розвинуту інфраструктуру (готелі, їдальні) забезпечення вірників, паломницькі відділи.

Храмова дерев'яна архітектура Закарпаття створювалася віками і сьогодні є важливим елементом життя регіону, який приваблює вітчизняних та іноземних туристів. До нашого часу збереглося лише кілька десятків дерев'яних церков, яких на Закарпатті було близько 800. Унікальні дерев'яні храми розміщено у більшості районах Закарпаття (рис. 1). Вони є важливими туристично-екскурсійними об'єктами та відзначаються своїми архітектурно-конструктивними формами, оригінальними деталями та елементами декору.

Рис. 1. Дерев'яні церкви Закарпатської області [3]

Їх форми гармонійно поєднуються з навколишнім ландшафтом створюючи привабливе середовище для потреб туризму. Разом з тим, пам'ятки дерев'яної сакральної архітектури є найбільш вразливою частиною національної культурної спадщини. Значна частина дерев'яної архітектури втрачена через недовговічність матеріалу, вони гинуть від води, вогню, жуків-короїдів і шашелів, а найбільше втрачають свою автентичність та історико-мистецьку цінність від людської недбалості й безкультур'я. На території області під державною охороною перебуває понад 118 дерев'яних церков.

Цікавими для розвитку культурно-пізнавального та релігійного туризму є триверхі лемківські й бойківські дерев'яні церкви та церкви, збудовані в готичному та бароковому стилі, наприклад, Святого Василя Великого (с. Лікіцари), св. Михайла (с. Ужок), Покрови Пресвятої Богородиці (с. Кострино), Святого Духа (с. Гукливий), Святого Архангела Михайла (с. Крайниково), Успенська церква (с. Новоселиця), Миколаївської церкви (с. Середнє Водяне), Струківської церкви (с. Ясіня), Успенської церкви (с. Ділове). Дві дерев'яні церкви Закарпатської області (Струківська Вознесіння Господнього в селищі Ясіня та церква Святого Михайла в селі Ужок) у 2013 році внесено до Реєстру Світової спадщини ЮНЕСКО та включено до міжнародних релігійних маршрутів.

Для розширення можливостей включення сакральних об'єктів в екскурсійні маршрути Google Україна розробив сайт «Дерев'яні церкви Карпатського регіону», де можна дізнатися детальніше про кожну церкву, прокласти до неї маршрути та здійснити 3D-тури в режимі Street View на картах Google [4].

Однак є ряд проблем використання сакральної архітектури для потреб туризму: відсутність фінансування для ремонту та приведення до стану відвідуваності; погано розвинена загальна та туристична інфраструктура; відсутність інформації та відповідної реклами сакральних об'єктів; низька забезпеченість кваліфікованим персоналом для проведення екскурсій на території сакральних об'єктів; розпорошене управління релігійними об'єктами; відсутність комплексної програми розвитку паломницького і релігійного туризму; відсутність на-

лежного громадського порядку в місцях здійснення паломництв та релігійного туризму.

Таким чином, пам'ятки сакральної архітектури є важливим елементом регіонального туристичного продукту, який відображає історію, звичаї та традиції регіону. В сукупності вони формують сакрально-туристичний потенціал, основними складовими якого є релігійні об'єкти. Реставрація сакральних споруд, упорядкування прилеглих територій, розбудова під'їзних шляхів та іншої туристичної інфраструктури сприятиме розвитку туризму, а отже, й зростанню місцевого бюджету.

Література:

1. Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2016 року [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article>
2. Історико-культурні ресурси українсько-польського прикордоння та особливості їх використання для туристичних цілей. [Електронний ресурс] / С. Кузик, Д. Литвин. Режим доступу: tourlib.net/statti_uk/Kuzyk2.htm.
3. Дерев'яні церквами Закарпатської області. – Режим доступу: <http://www.derev.org.ua/zakarp/zakarp.htm>
4. Дерев'яні церквами Карпатського регіону України. – Режим доступу: <http://churches.authenticukraine.com.ua>

К.В.Мезенцев, Н.І. Мезенцева

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
mez@univ.kiev.ua*

СУБУРБАНІЗАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАЙБІЛЬШИХ МІСТ УКРАЇНИ

Великі міста України мають різний потенціал для розвитку процесів житлової субурбанізації. Стримуючими факторами виступають, з одного боку, нижчий рівень соціально-економічного розвитку, а отже нижчі доходи населення, відсутність платоспроможного попиту, а з іншого – наявність значної приватної забудови в межах міст, що зумовлює поширення «внутрішньої субурбанізації». Стимулюючими факторами є провідна економічна, політична, соціально-культурна роль міст в державі, сформованість метрополітенських регіонів, вплив глобальних процесів, міграція в «економічно сильні» міста, трансферт «західного» способу життя і уявлень про цінності, і, не в останню чергу, наявність робочих місць, а також нестача вільних земельних ділянок в межах міста для малоповерхової забудови.

Оскільки інтенсивність житлової субурбанізації значною мірою визначається субурбанізаційним потенціалом метрополітенських центрів, доцільною є його оцінка та співставлення з результатами житлової субурбанізації. Часовий проміжок обрано до 2014 року, зважаючи на те, що військові дії на сході України суттєво спотворили показники, що відображають процеси житлової субурбанізації, особливо у східній частині України. Аналіз здійснено у розрізі 11 міст – метрополітенських центрів України з чисельністю населення понад 400 тис. мешканців.

Потенціал житлової субурбанізації навколо метрополітенських центрів визначається змінами чисельності населення, рівнем його доходів, наявністю робочих місць, міграційною та інвестиційною привабливістю території, рівнем розвитку сфери послуг, часткою низькоповерхової приватної забудови. Зважаючи на наявність доступних офіційних статистичних даних, в якості індикаторів потенціалу житлової субурбанізації метрополітенських центрів обрано: приріст населення в метрополітенському центрі (% , 2014 до 2001), номінальну середньомісячну заробітну плату (US \$, 2012), рівень безробіття (% , середньорічний у 2010-12 роках), сальдо міграції до метрополітенського центру (‰, сумарне значення за період 2009-12 років), інвестиції в основний капітал на душу населення (US \$, 2011), обсяги реалізованих послуг на душу населення (US \$, 2012), частку малоповерхової приватної забудови (% від загальної площі міста).

Всі показники за містами з населенням понад 400 тис. мешканців були переведені у бальну форму від 0 до 5 (0 – максимальний потенціал, 5 – мінімальний) та обраховано сумарний бал індикаторів потенціалу житлової субурбанізації (табл. 1). Як видно з таблиці, мінімальний сумарний бал, а отже найбільший потенціал житлової субурбанізації, характерний для Києва. Порівняно вищим він є також в Одесі, Львові та Харкові. Мінімальний потенціал характерний для індустріальних центрів – Луганська, Маріуполя та Миколаєва.

Таблиця 1

Ранжування найбільших міст України за потенціалом та проявом житлової субурбанізації

Метрополітенський центр	Індикатори потенціалу житлової субурбанізації		Індикатори прояву житлової субурбанізації	
	Сумарний бал	Ранг	Сумарний бал	Ранг
Київ	3	1	1	1
Харків	15	3	13	4
Одеса	12	2	7	2
Дніпро	18	5-6	16	5-6
Донецьк	18	5-6	26	10-11
Запоріжжя	21	7	16	5-6
Львів	14	4	11	3
Кривий Ріг	23	8	24	7-8
Миколаїв	25	9-10	26	10-11
Маріуполь	25	9-10	24	7-8
Луганськ	26	11	25	9

Результати житлової субурбанізації проявляються через зміни чисельності сільського населення у приміській зоні, чисельності населення міст-супутників, міграції до приміської зони, щільність сільського населення та обсяги нового житлового будівництва у приміській зоні. В якості індикаторів прояву житлової субурбанізації обрано: приріст населення у містах-супутниках та сільських поселеннях приміської зони (% , 2014 до 2001), сальдо міграції до приміської зони (‰, сумарне значення за період 2009-2012 років), щільність сільського населення (осіб/км², на початок 2014 року), обсяги введення в експлуатацію в приміській зоні нового житла на душу населення (м², в середньому за період 2006-2012 років), кількість проектів будівництва котеджних місцевостей та нових житлових комплексів (у 2001-2014 роках). Аналогічно всі пока-

зники було переведено у відповідну бальну шкалу від 0 до 5 та обраховано сумарний бал індикаторів прояву житлової субурбанізації (табл. 1).

Отримані результати свідчать, що найбільшого розвитку житлова субурбанізація отримала у приміській зоні Києва, а також Одеси, Львова, Харкова. Це цілком відповідає їх субурбанізаційному потенціалу. Це ж стосується і міста Дніпро та певною мірою Запоріжжя із середніми значеннями потенціалу та прояву субурбанізації. Водночас суттєвою є негативна диспропорція між потенціалом та результатом житлової субурбанізації в Донецьку. Міста з низьким потенціалом субурбанізації адекватно характеризуються й незначним рівнем її поширення.

Якщо розглянути ключовий параметр просторового прояву житлової субурбанізації – введення в експлуатацію нового житла у розрахунку на душу населення в метрополітенських центрах та їх приміських зонах (рис. 1), то чітко видно, що субурбії Києва, Одеси та Львова зазнають найбільших змін. Л. Сікора та М. Уреднічек за результатами дослідження житлової субурбанізації Праги та Брно зробили висновок, що вона не зумовила значної міграції населення до метрополітенських регіонів та швидкої експансії домогосподарств до міського хінтерланду, а більшість мешканців субурбії залишаються сільськими жителями. Проте є окремі муніципалітети, що зазнали істотного впливу субурбанізації, де нові мешканці вже складають суттєву частину, а у деяких випадках навіть більшість населення [2]. Така ж ситуація характерна і для приміської зони метрополітенських центрів України, в першу чергу – Києва.

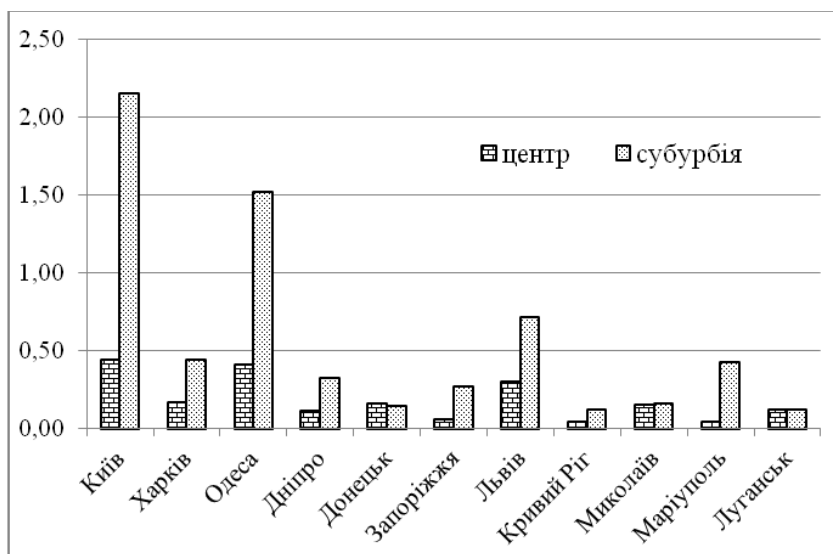

Рис. 1. Середньорічне введення в експлуатацію нового житла за 2009–2012 роки, м² на душу населення

Важливим індикатором таких функціонально-просторових змін є показник навантаження нових житлових функцій на місцеві громади, що обраховується як відношення суми загальної кількості будинків на території котеджних містечок та кількості квартир у нових житлових комплексах до чисельності населення у поселеннях приміської зони на базовий рік [1]. Для забезпечення більш адекватної оцінки загроз «розмивання» місцевих громад мешканцями нових житлових комплексів та котеджних містечок в якості базового обрано

2001 рік, тобто рік початку періоду активної розбудови нових житлових об'єктів на території приміської зони.

Показник навантаження нових житлових функцій обраховано для приміської зони Києва як міста з найвищим рівнем розвитку житлової субурбанізації. Отримані результати свідчать про значні відмінності серед поселень приміської зони. Так, у містах-супутниках Ірпені, Вишневого та Вишгороді показник перевищує 15 нових квартир/будинків у розрахунку на 100 мешканців. Значним є цей показник в Бучі та Броварах (понад 10). Водночас у Василькові, Боярці, Фастові навантаження на місцеві громади є мінімальним (менше одного). Серед інших поселень приміської зони Києва можна виділити групу населених пунктів, для яких загрози значного «розмивання» складу місцевих громад є надзвичайно високими (понад 100 нових квартир/будинків на 100 мешканців). Це в основному сільські поселення у західній та південній частинах приміської зони (Софіївська Борщагівка, Чайки, Березівка, Осикове, Романків, Плюти, Крушинка, Чубинське). Водночас такі поселення відсутні у північній частині приміської зони.

Література:

1. Мезенцев, К. В., Ключко, Т. І. Просторові трансформації житлових функцій у приміській зоні Києва. Часопис соціально-економічної географії. – 2015. – Вип. 18(1). – С. 87-93.
2. Sýkora, L., Ouředníček, M. Sprawling Post-Communist Metropolis: Commercial And Residential Suburbanisation in Prague and Brno, the Czech Republic. In: Razin E. et al. (eds.) Employment Deconcentration in European Metropolitan Areas. The GeoJournal Library. – 2007. – Vol. 91. – P. 209-233.

І.Г. Мельник

*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,
irgenmaks@gmail.com*

А.М. Токаренко

*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,
anatok2017@gmail.com*

ЩОДО ТИПОЛОГІЇ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ БІЛОКУРАКИНСЬКОГО РАЙОНУ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У сучасних географічних дослідженнях сільського розселення щораз більше уваги приділяється питанню систематизації сільських поселень – найчисельнішої категорії населених пунктів, які відрізняються складністю, багатоплановістю та значною регіональною диференціацією. Виявлення та аналіз різних класів і типів поселень дозволяє відновити історію заселення певної території, отримати уявлення про спільне та відмінне в поселеннях, зробити важливі внутрішньорегіональні порівняння, визначити найбільш проблемні населені пункти тощо.

Метою нашого дослідження стало вивчення особливостей сільських населених пунктів, їх територіальних поєднань на прикладі Білокуракинського райо-

ну Луганської області, для чого було використано метод географічної систематизації поселень. Білокуракинський адміністративний район розташований у північній частині Луганської області. Це один із прикордонних, слабо заселених та недостатньо урбанізованих регіонів Луганщини. Станом на 01.01.2017 р. адміністративно-територіальний устрій району складався з 1 об'єднаної територіальної громади, 2 селищ міського типу (Білокуракине і Лозно-Олександрівка), 7 сілрад та 50 сільських населених пунктів.

В історичній ретроспективі формування мережі поселень нинішнього Білокуракинського району пов'язано з заселенням його земель вільними хліборобами. Встановлено, що майже 2/3 поселень Білокуракинського району належать до групи «старих», утворених до ХХ ст. З них 10 поселень (19,2% від загальної кількості) були засновані у ХVІІ ст., 24 поселення (46,2%) – у ХVІІІ ст., 2 (3,8%) – у ХІХ ст. До «молодих», часом утворення яких є вже ХХ ст., належать лише 12 сільських поселень (23,1%). Не визначено період утворення для чотирьох сіл – Гладкове, Заводянка, Калинова Балка, Миколаївка.

За людністю сільські поселення Білокуракинщини розподіляються на: дрібні (до 50 осіб) – 15 поселень або 30%; малі (51 – 100 осіб) – 8 або 16%; середні (101 – 500 осіб) – 19 або 38%; великі (501 – 1000) – 7 або 14%, крупні (понад 1000 осіб) – 1 село (Нещеретове) або 2%. Серед дрібних сільських поселень 6 налічують лише від 1 до 12 мешканців: Климівка (1 особа), Картамишеве (2), Новопокровка (3), Приходьківка (7), Хоменкове Друге (9), Рудове (12). Є й безлюдне село – Миколаївка, у якому не зареєстроване постійне населення. Характерно, що половина дрібних сіл, які занепали, є «молодими». Наразі умовою їхнього «виживання» стає близькість до великих сільських поселень – ядер каркасу сільського розселення (Мирне, Павлівка, Солідарне, Курячівка, Олексіївка, Просторе).

Природні ландшафти, сприятливі кліматичні умови, наявність водних артерій були тим фундаментом, на якому склалися і продовжують функціонувати в наш час антропогенні комплекси Білокуракинського району. На початковому етапі освоєння територій у степовій зоні основним природним чинником осіlosti населення була близькість до водотоків. У межах сучасної Білокуракинщини такими основними водотоками були річки Біла та Лозна – притоки ріки Айдар (басейн Сіверського Дінця). За характером топографічного положення було виділено такі типи поселень: розташовані а) на обох берегах основних річок; б) на берегах інших малих річок; в) наближено до русел та в заплавах річок; г) на середніх та підвищених терасах річкових долин; д) на вододілах. Дослідження показало, що близько половини поселень тяжіє до водотоків, у т. ч. на обох берегах основних річок розташовані 7 поселень або 13,5%; така ж кількість – на берегах інших малих річок; наближено до русел та в заплавах річок – 11 або 21%. Інші поселення розподіляються таким чином: на середніх та підвищених терасах річкових долин – 16 або 31% поселень; на вододілах – 11 або 21,0%. Відзначимо, що майже всі населені пункти на вододілах за часом свого виникнення – «молоді», тоді як поселення, розташовані на обох берегах основних річок, є «найстарішими» (ХVІІ ст.), а за класом людності – великими та крупними. Обидва селища міського типу (Білокуракине та Лозно-Олександрівка) також розташовані на берегах основних річок.

Індикатором соціально-економічного розвитку населених пунктів є характер динаміки населення. Аналіз змін чисельності населення за два періоди з 1989 по 2001 рр. (між переписами) та 2001–2017 рр. (після останнього перепису)

показав, що за характером динаміки виділяються два типи сільських поселень: тип I – регресивний (↓; ↓) та тип II – нестабільний з двома підтипами: II A (↓; ↑) та II B (↑; ↓). До регресивного типу належать 80,8% поселень, що свідчить про стійку тенденцію деградації сільської периферії, до підтипу II-A – 15,4%, підтипу II-B – 3,8% всіх поселень. До найбільш проблемних поселень віднесено ті села, у яких темпи приросту (скорочення) населення від'ємні і складають від -50% до -100%. Це 15 поселень або 28,9% від їх загальної кількості. За умов збереження таких темпів скорочення населення ці населені пункти зникнуть уже через 15–16 років.

Важливою складовою потенціалу поселень є географічне положення відносно транспортних ліній, місць їх перетину (транспортних центрів, вузлів, крупних логістичних комплексів) та ін. Так, за особливостями транспортно-географічного положення виділено такі типи та підтипи поселень: *тип А* – на транспортних лініях: 1) транзитні: а) на залізниці, б) на автошляхах державного значення (територіальні) Т-1313, Т-1307, в) на автошляхах місцевого значення (обласні, районні); 2) з глухим розташуванням; *тип В* – у точках перетину транспортних ліній: 1) залізниці та автошляхів державного значення (територіальних), 2) залізниці та автошляхів місцевого значення (обласних та районних); *тип В* – тилові, тобто віддалені від транспортних шляхів. Визначено, що найбільша кількість поселень зосереджена на транспортних лініях з глухим розташуванням – 22 (42,3% від усієї кількості), це переважно дрібні та малі поселення. Транзитними є 19 поселень (36,6%) з них, 1 (2%) – на залізниці, 5 (9,6%) – на автошляхах територіального значення та 13 (25%) – на автошляхах обласного та районного значення. Найбільш вигідно, у точках перетину транспортних ліній, розташовані лише 5 поселень (9,6%), з них у точках перетину залізниці та автошляхів територіального значення – 2 (3,8%) – це районний центр смт Білокуракине та найбільше село Нещеретове. У точках перетину залізниці та автошляхів обласного та районного значення локалізуються 3 села (5,8%) – Курячівка, Солідарне, Хоменкове Перше. Усі тилові села – їх 6 (11,5%), за винятком с. Нянчине, є дрібними.

Ландшафтні особливості території дослідження значною мірою визначили й регіональний характер планування сільських поселень. Основними інструментами для виконання цієї типології стали топографічна карта М-37-78, платформа Google Maps та вибірккові спостереження авторів. За особливостями планування виділено: тип А – безсистемні поселення; тип В – вуличні з підтипами А.1 – одно– і двох-вуличні, А.2 – багато-вуличні. Абсолютна більшість поселень Білокуракинського району належить до типу В (вуличні) – 94,2%, з них багато-вуличні – 53,8% (28 поселень) та одно– і двох-вуличні – 40,4% (21 поселення). Одно– і двох-вуличні типи планування характерні для таких населених пунктів, які знаходяться є транзитними (розташовані вздовж автошляхів). Усі багато-вуличні села за людністю належать до середніх, великих та крупних. Поселення з характерними безсистемним типом планування складають 5,8%. Всі поселення цього типу є дрібними.

Проведене дослідження дозволяє підсумувати наступне. Більшість поселень Білокуракинського району сформувалась у XVIII ст., у XX ст. процес формування поселень фактично припинився. У структурі сільської поселенської мережі переважають середні та дрібні села, відбувається процес зменшення людності та зростання частки дрібних і малих поселень у загальній їх кількості. На розташування поселень вплинули топографічні умови місцевості, передусім

близькість до водотоків, з часом вплив цього фактору на розселення послабився. Трохи менше ніж половина поселень має вигідне положення – транзитне або на перетині транспортних ліній, разом з тим, 1/10 сіл взагалі віддалена від транспортних шляхів. На території району найбільш поширений вуличний тип планування.

А.А. Мозговий

*Інститут географії НАН України,
utor@ukr.net*

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ МЕЖІ СУБУРБІЇ: КОНФЛІКТ МІСТА І ПЕРЕДМІСТЯ

Географічне дослідження конфліктів не обмежується нині тільки областями політичної географії та геополітики. Усе більшою актуальністю набувають дослідження конфліктів у галузі природокористування [5], вдосконалюються способи їх картографування [7]. Нині серед дослідників конфліктологів найактуальнішою темою стали трагічні події на півдні та сході України [2, 4]. Гострою актуальністю характеризуються також сучасні дослідження міських конфліктів, що покликані розв'язувати й упереджувати суперечності міського розвитку. На жаль, українська конфліктологія не характеризується значним багажем подібних досліджень, хоча існує гостра потреба в них.

Вивчення конфліктів міського розвитку, на нашу думку, має природу методологічно близьку дослідженням конфліктної взаємодії в складних системах. У наукових уявленнях сьогодення розвиток складних систем, тобто відкритих й здатних до самоорганізації, не є можливим без суперечностей, що його супроводжують і зумовлені структурною, функціональною та динамічною складністю цих утворень. Це цілковито стосується таких територіальних систем як міста та їхні агломерації.

У процесі накопичення й узагальнення людством наукового знання стає все більш очевидним, що концепти «розвиток» та «конфлікт» перебувають в діалектичній єдності. З одного боку, конфлікт позірно заперечує розвиток, а з іншого – виступає невід'ємним його атрибутом і навіть необхідною умовою. Серед усієї множини сучасних наукових визначень конфлікту найбільш прийнятним для умов нашого дослідження ми вважаємо наступне: конфлікт – це «протидія двох або більше суб'єктів, а іноді процесів, що претендують на зумовлюваний ними стан дійсності» [3].

У цьому контексті проблема конфліктів в системі «місто–передмістя» набуває відтінку діалектичної єдності. Відомо, що конфлікт можна розглядати як різновид зв'язку між системами, тому взаємодія міста й передмістя, зважаючи на щільність взаємозв'язків між ними, характеризується значною конфліктною активністю. На наше переконання, ці зв'язки є внутрішньосистемними, адже «природною» межею міста є не адміністративно визначені окреси міської смуги, а межі поширення урбаністичного способу життя. Зважаючи на це, наприклад, сумарна площа урбанізованих територій в Україні, за нашими підрахунками, може перебільшувати площу природно-заповідного фонду.

На основі власних досліджень автора, до основних різновидів конфліктів в системі «місто–передмістя» можна віднести:

– конфлікти експансії, що виникають при поширенні міської забудови та інфраструктури на приміську зону. При цьому відбувається «витиснення» з приміської зони руральних фрагментів – реліктових залишків сільської місцевості;

– конфлікти інтеграції – виникають при спробах муніципальної адміністрації підпорядкувати собі приміські простори, адже це суперечить самій природі й призначенню субурбії – існувати «поза містом»;

– конфлікти депопуляції, що пов’язані: з поступовим частковим знелюдненням спочатку центральних районів ядер агломерацій (викликане переважно переїздом населення до приміської зони – дезурбанізацією); а на пізніших стадіях субурбанізації – з міграцією приміського населення до інших ядер конурбації, або ж мегаполісів вищого рангу. У такому випадку об’єктом конфлікту виступає число постійного населення, а предметом – людський потенціал, що може бути залучений у соціально-економічному розвитку території.

Цікавими поглядами на проблему майбутнього субурбанізації відрізняється американський дослідник Лі Галлагер (*Leigh Gallagher*). Своє міркування він виклав у книзі «Кінець субурбії: в якому напрямі розвиватиметься американська мрія» [8]. На відміну від багатьох фахівців з «розумного зростання» (*smart growth*), цитованих у цій книзі, її автор не є фаховим урбаністом, або ж громадським активістом, Галлагер – економічний оглядач провідного ділового журналу *Fortune*. Головна ідея цієї роботи полягає не стільки і не тільки в тому, що субурбія некрасива, бездушна і неефективна з позицій мобільності населення, а скоріше в тому, що нині вона втрачає економічне підґрунтя свого розвитку – втрачає значення як донедавна доволі ефективний бізнес.

Автор здійснює докладний аналіз чинників вибухоподібного розвитку в галузі забудови приміської зони. Галлагер описує американський будівельний бум перших років ХХІ ст. як вже віддалену історію, що додає книзі певної драматичності. Яскравим є образне порівняння автором територіальної експансії субурбії з просторовою формулою отруйної металорганічної сполуки тетраетилсвинцю. Автор наголошує на тому, що приміські спільноти з часом стають не в змозі утримувати інфраструктуру, що безкінечно розростається двовимірно. Галлагер аргументовано доводить, що розростання приміської зони (*suburban sprawl*) на межі тисячоліть в США штучно стимулювалося банками й забудовниками, і є різновидом класичної фінансової піраміди.

Також автор наводить соціологічні дані про те, що діти, котрі живуть в зоні субурбії не бажають ставати «дорослими, що живуть в субурбії», а колишні комфортні зони життя для середнього класу часто перетворюються в підпільні лабораторії з виробництва метамфетаміну і порожні будинки, стягнені банками в якості заставних. Крім того, як зазначає автор «всім до смерті набридло їздити на машинах з роботи і на роботу» [8]. Штучно стимульована з боку фінансових установ та забудовників субурбія не те, щоб знелюдніє міста (в центрах міст просто немає достатньої кількості квартир), але від колишнього «природного» зростання приміських зон мало що лишилося і, як пише Галлагер, «всі потроху прокидаються від солодких снів, навіяних американською мрією» [8].

Зауважимо, що при дослідженні конфліктної взаємодії на конкретній території доволі ефективними виявляються класичні спеціальногеографічні мето-

ди: описово-географічний, порівняльно-географічний та історико-географічний. Проте необхідно враховувати, що при безоглядному використанні географічних методів в дослідженнях конфліктів створюється загроза редукаціонізму. Спрощений погляд на конфлікт як систему може загрожувати науковою некоректністю отриманих результатів. На нашу думку, географічне дослідження конфліктів потребує широкого залучення методів суміжних галузей знань та інших наук. За умов відсутності в національній статистичній системі даних, що безпосередньо, або ж опосередковано характеризували б конфліктність в населених пунктах та за їх межами, збір даних для потреб дослідження, на нашу думку, має ґрунтуватись на івент– та контент-аналізі, системно-ситуативному аналізу та групі інших соціологічних методів дослідження конфліктної взаємодії.

Література:

1. Анцупов А.Я. Словарь конфликтолога / А.Я.Анцупов, А.И.Шипилов. – М.: Эксмо, 2010. – 656 с.
2. Асланов С. Етнополітичний конфлікт (гібридна війна на Сході України) як наслідок регіональної етнонаціональної політики // Віче. Журнал Верховної Ради України. – 2015. – № 14. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/4822/>
3. Всемирная энциклопедия. Философия. – М.: АСТ, 2001. – 1312 с.
4. Додонов Р. Криза, війна чи конфлікт – як коректно називати події на Сході України? // Схід. Аналітико-інформаційний журнал. – 2015. – № 2 (134). – С. 107–112.
5. Петрушенко М.М. Оцінка еколого-економічних конфліктів із урахуванням чинника безпеки // Регіональна економіка. – 2012. – № 4. – С. 115–122.
6. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
7. Швець О.Б. Географічний зміст вивчення соціокультурних конфліктів // Український географічний журнал. – 2011. – № 3. – С. 52–56.
8. Gallagher Leigh. The End of Suburbs: Where the American Dream Is Moving. – New York: Portfolio/Penguin, 2013. – 272 pp.

Р.С. Молікевич

*Херсонський державний університет,
molikevych@gmail.com*

ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ ПОКАЗНИКАМИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИКО-ДЕМОГРАФІЧНОЮ СИТУАЦІЄЮ (НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Аналіз факторів, що потенційно впливають на репродуктивну поведінку і стан здоров'я населення не обмежується оцінкою природних та екологічних чинників. Дуже вагоме значення мають також фактори соціально-економічної природи, спосіб життя населення і соціокультурні аспекти. Інколи до цього переліку варто також включити вплив рекреаційно-оздоровчих територій [3]. Наявність взаємозв'язків соціально-економічних факторів та захворюваності

за окремими класами хвороб є також наслідком кардинальної різниці між міськими та сільськими умовами, тобто визначальним фактором в такому разі є урбанізація та щільність розселення [1]. На окрему увагу в цьому блоці заслуговує аналіз впливу на здоров'я населення стану розвитку *сфери охорони здоров'я*. Деякі вчені вважають навіть, що рівень розвитку охорони здоров'я є найбільш впливовим фактором впливу на здоров'я, випереджаючи за своєю силою рівень соціально-економічного розвитку та рівень забруднення [4]. Загалом, медична система являє собою сукупність закладів, технологій і ресурсів підтримання нормального рівня здоров'я населення, пов'язаних потоками речовини та енергії, прямими та зворотними зв'язками [2]. Показниками рівня розвитку системи охорони здоров'я є: забезпеченість медичною інфраструктурою, фахівцями-медиками, забезпеченість лікарняними ліжками і фінансування закладів охорони здоров'я.

За показниками забезпеченості лікарнями Херсонської області можемо констатувати відсутність значної диференціації, картина забезпеченості майже рівномірна. Найкраще забезпечені лікарнями – мм. Херсон, Нова Каховка, Каланчацький та Генічеський райони. Найгірша ситуація із забезпеченістю – у Великоолександрівському, Голопристанському, Білозерському, Каховському районах (рис. 1). Цікавим фактом є набагато менша забезпеченість лікарнями у прилеглих до міст районах, а саме – у Білозерському і Каховському. Кореляційний аналіз засвідчив, що:

1. Коефіцієнт кореляції між загальною захворюваністю та забезпеченістю лікарнями складає 0,41. Хоча коефіцієнт помірний, але наявність прямого зв'язку свідчить про те, що чим вищою є забезпеченість спеціалістами закладів охорони здоров'я, тим вищими є показники виявлення захворювань. Цей факт не потребує роз'яснення. Дане твердження підтверджується кореляційним аналізом показників смертності та поширеності захворювань, який становить -0,7, тобто чим частіше і активніше виявляються захворювання, тим меншими є показники смертності.

2.

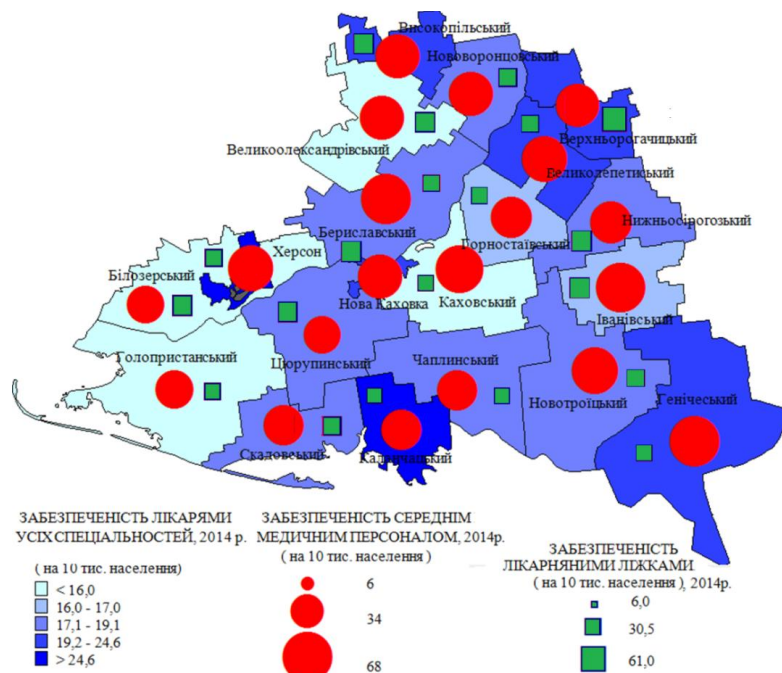

Рис. 1 Забезпеченість закладів охорони здоров'я лікарнями усіх спеціальностей, середнім медичним персоналом та лікарняними ліжками (на 10 тис. населення), 2014 р. (укладено автором)

3. Коефіцієнт кореляції між показниками вперше виявлених новоутворень та забезпеченістю лікарями – 0,58. Доволі помітний зв'язок пояснюється тим, що онкологічні захворювання вважаються складними для виявлення та розпізнання, для вчасної діагностики необхідні вузькопрофільні лікарі та апаратура, яких у звичайних районних лікарнях бракує.

Не менш важливим показником є забезпеченість закладів охорони здоров'я середнім медичним персоналом. Саме фельдшери та медичні сестри у сільській місцевості є чи не єдиними фахівцями у наданні кваліфікованої медичної допомоги, виявленні і попередженні захворювань. Середнім медичним персоналом райони Херсонської області забезпечені краще, ніж лікарями, і також – більш-менш рівномірно (рис. 1).

Особливості територіального розподілу аналогічні до забезпечення лікарями. Кореляційний аналіз не виявив чітких залежностей між показниками медико-демографічної ситуації (МДС) та забезпеченістю середнім медичним персоналом, але встановлені досить слабкі негативні коефіцієнти з показниками смертності населення та смертності за окремими класами хвороб, що свідчить про слабкий зворотній зв'язок. Тобто, чим кращим є забезпечення середнім медичним персоналом, тим нижчою є смертність.

Важливим показником можливості надання якісної медичної допомоги є забезпеченість медичних закладів лікарняними ліжками, у т.ч. терапевтичного призначення. Кількість лікарняних ліжок є показником оцінювання доступності, якості та ефективності діагностичної, лікувальної роботи спеціалістів відділень вторинної медичної допомоги лікувально-профілактичних закладів. При кореляційному аналізі досить значних залежностей не виявлено, але вартий уваги слабкий зворотній зв'язок між захворюваністю на хвороби крові та кровотворних органів (-0,40), хвороб сечостатевої системи (-0,32) системи кровообігу (-0,31), гіпертонічної хвороби (-0,30) та кількістю лікарняних ліжок на 10 тис. осіб. Дані класи хвороб включають хронічні захворювання, які потребують постійної профілактики, а отже – необхідності періодичного стаціонарного лікування, чим і пояснюються отримані кореляційні зв'язки.

Територіальний розподіл забезпеченості лікарняними ліжками за районами Херсонської області не має значних територіальних відмінностей (рис. 2.17). Як із забезпеченістю кадрами, спостерігається зменшення показника біля великих міст (38,57 ліжок на 10 тис. населення у Білозерському та 41,11 ліжок на 10 тис. населення у Каховському районах) та збільшенням кількості ліжок на периферії області (60,98 ліжок на 10 тис. населення у Верхньорогачицькому районі та 52,94 – у Високопільському районі). Але такі закономірності більше пов'язані з системою розселення та міграцією населення територією області.

Найвагомішим фактором, що мав би характеризувати рівень розвитку системи охорони здоров'я, є фактор її фінансування. Але в сучасних умовах, що склалися в Україні, лєвова частка фінансування, що виділяється на дану галузь, йде на виплату зарплат робітникам та оплату комунальних послуг (більше 70%). Наприклад, з коштів, виділених на охорону здоров'я в Херсонській області за 2014 р., лише 3,45% спрямовані на забезпечення лікувальних закладів медикаментами, а 1,39% – на оновлення матеріально-технічної бази (обладнання, апаратура тощо). Тому робити висновки про регіональні відміни у формуванні МДС, спровоковані диференціацією у фінансуванні охорони здоров'я, в принципі не є правильним. У розрахунку на 1 особу, в середньому по області за 2014 р. на охорону здоров'я виділялося 573,54 грн. У регіональному

аспекті більші кошти залучалися у великих містах – м. Херсон (594,88 грн/особу), м. Нова Каховка (629,23 грн/особу), менші – у периферійних районах або районах прилеглих до міст та обласного центру – Білозерській (518,12 грн/особу) та Скадовській (523,81 грн/особу) райони відповідно. Враховуючи невисоку диференціацію між показниками та частку витрат на зарплати працівникам та оплату комунальних послуг, можна дійти висновку про мізерні розміри витрат на лікування хворих і відсутність залежності показників здоров'я від розмірів фінансування медичної системи.

Отже, рівень розвитку системи охорони здоров'я є дуже важливим при оцінці МДС. Зокрема, забезпеченість лікарями сприяє вчасному виявленню хвороб та особливо важливе у боротьбі з поширенням ракових захворювань. Забезпеченість середнім медичним персоналом, особливо у сільській місцевості, дозволяє реагувати та попереджувати прояв критичних станів у населення, вчасно надана професійна допомога створює передумови для зниження показників раптової смертності. Забезпеченість населення лікарняними ліжками є важливим фактором у профілактиці хронічних хвороб.

Література:

1. Gukalova I. Measuring the urbanization in Ukrainian regions: current approaches / I. Gukalova, N. Omelchenko // Часопис соціально-економічної географії. – 2016. – Вип. 20. – С. 22-28.
2. Немець Л.М. Медична галузь Харківської області: територіальні особливості, проблеми та шляхи удосконалення (суспільно-географічні аспекти): монографія / Л.М. Немець, Г.А. Баркова, К.А. Немець. – К.: Четверта хвиля, 2009. – 224 с.
3. Сімченко С. В. Природно-рекреаційні ресурси території узбережжя Чорного та Азовського морів у межах Херсонської області як один із пріоритетних напрямів розвитку господарства регіону / С. В. Сімченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Географічні науки. – 2015. – Вип. 2. – С. 108-112.
4. Тюков Ю.А. Официальная медицинская статистика как основа управления здоровьем населения / Ю.А. Трюков, Е.В. Ползик // Экономика здравоохранения. 2000. – № 7. – С. 33-39.

С.О. Москаленко

Український гідрометеорологічний інститут

stas_univer@mail.ru

СЕРЕДНІЙ, МАКСИМАЛЬНИЙ ТА МІНІМАЛЬНИЙ СТІК ВОДИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ ЧАСТИНИ Р. ПРИП'ЯТЬ І ТЕНДЕНЦІЇ ЇХ ЗМІН В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Водний режим річок визначає ритміку надходження води з поверхні їх басейнів. Головними показниками, в цьому випадку, є характеристики середнього річного, максимального та мінімального стоку води. Максимальний та мінімальний, як прояви характерних фаз водного режиму, середній річний стік води річок, як характеристика їх водності, займають особливе місце у їх практичному використанні. Вивчення особливостей водного режиму річок істотно впливає на раціональне та ефективне їх використання, господарську діяльність, безпеку і умови життя населення.

Для дослідження стокових водних показників (середнього річного, максимальний за рік та мінімального за холодний і теплий періоди року) правобережної частини р. Прип'ять та тенденцій їх змін в сучасний період обрано найбагатоводні її великі притоки Стир, Горинь, Случ, які є типовими рівнинними річками [3, 5] (табл.1). Аналіз показників стоку води проводився за період спостережень з 1960 по 2014 рр.

Таблиця 1

Морфометричні характеристики досліджуваних водозборів правобережжя Прип'яті

Річка–пост	Площа водозбору, км ²	Середня висота, м абс.	Заболоченість, %	Залісеність, %
р. Стир – с.Млинок	10900	210	5	24
р. Горинь – с.Деражне	9160	260	2	12
р. Случ – м. Сарни	13300	230	5	17

Статистичні параметри – норма, коефіцієнт варіації (C_v) і асиметрії (C_s) – є показниками групування та мінливості стокових характеристик річок за багаторічний період [2]. Основні статистичні параметри середнього, максимального річного стоку води, а також мінімального за холодний і теплий період року р. Стир – с. Млинок, р. Горинь – с.Деражне, р. Случ – м. Сарни подано в табл. 2-3.

Таблиця 2

Основні статистичні параметри середнього та максимального річного стоку води річок правобережжя Прип'яті

Річка-пост	Середній річний водний стік			Максимальний за рік стік води		
	Норма, м ³ /с	Коефіцієнт варіації C _v	Коефіцієнт асиметрії C _s	Норма, м ³ /с	Коефіцієнт варіації C _v	Коефіцієнт асиметрії C _s
р. Стир – с. Млинок	43,5	0,26	0,71	148	0,53	0,94
р. Горинь – с. Деражне	41,1	0,25	0,56	188	0,74	1,71
р. Случ – м. Сарни	53,5	0,43	0,88	632	0,81	1,65

Таблиця 3

Основні статистичні параметри мінімального стоку води холодного та теплого періодів року річок правобережжя Прип'яті

Річка-пост	Мінімальний стік води холодного періода року			Мінімальний стік води теплого періода року		
	Норма, м ³ /с	Коефіцієнт варіації C _v	Коефіцієнт асиметрії C _s	Норма, м ³ /с	Коефіцієнт варіації C _v	Коефіцієнт асиметрії C _s
р. Стир – с. Млинок	19,1	0,40	1,09	20,9	0,31	0,14
р. Горинь – с. Деражне	21,5	0,34	0,58	19,2	0,27	-0,20
р. Случ – м. Сарни	18,3	0,71	1,31	12,5	0,64	1,82

Середній річний стік води досліджуваних приток правобережжя Прип'яті достатньо стабільний, про що свідчать невеликі значення C_v та C_s. Найбільш мінливим з року в рік виявився максимальний стік води. Статистичні параметри для мінімумів холодного і теплого періодів року мають близькі за своїми значеннями показники.

Для виявлення тенденцій змін у кожному з показників стоку води побудовано для трьох гідрологічних постів суміщенні хронологічні графіки та проведені лінії тренда в досліджуваних (1960-2014 рр.) часових межах (рис. 1).

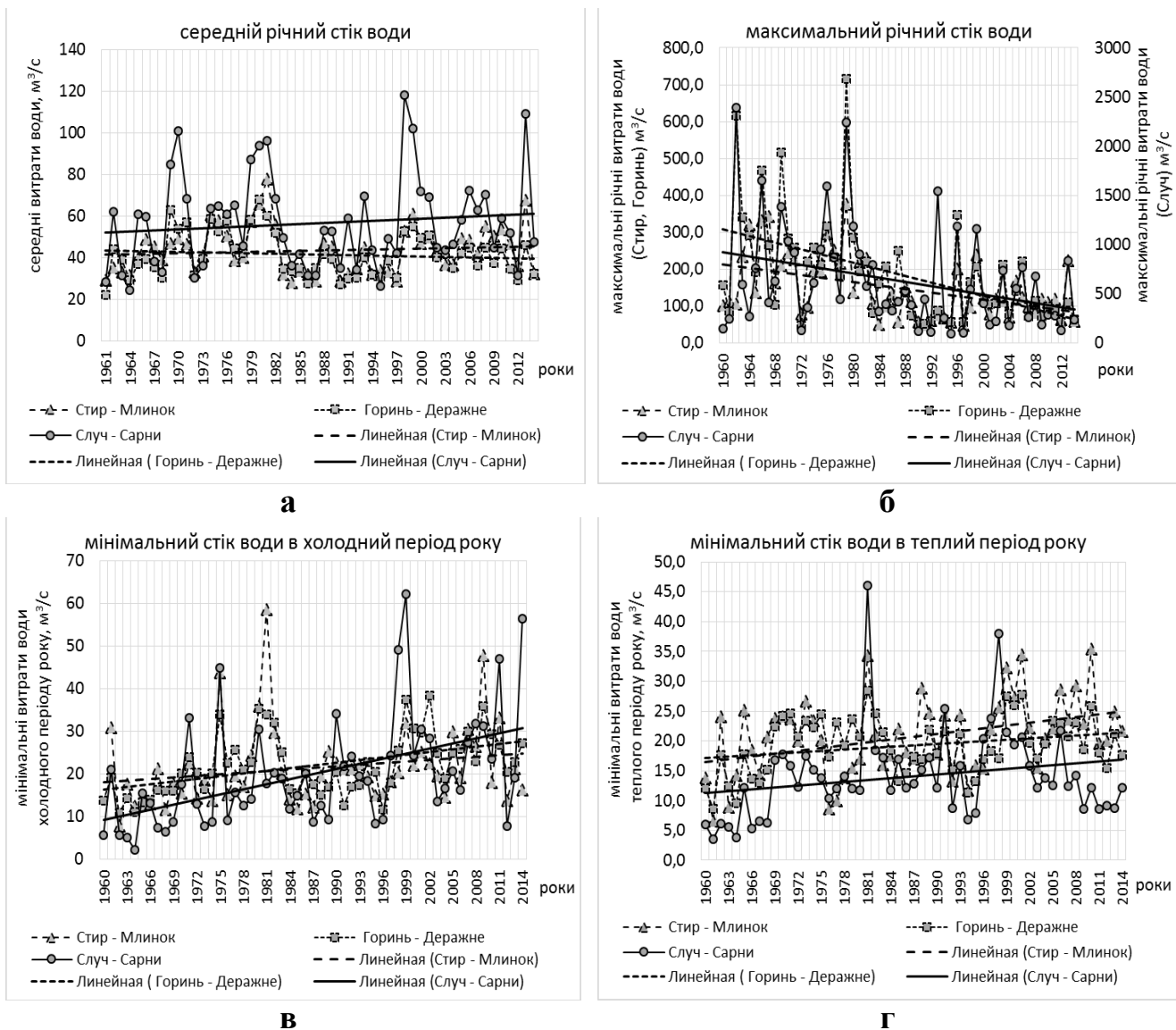

Рис. 1. Зміни за період з 1960 по 2014 рр. середнього річного (а), максимального за рік (б), мінімального в холодний (в) та теплий (г) періоди року стоку води річок правобережжя Прип'яті (р. Стир – с. Млинок, р. Горинь – с. Деражне, р. Слuch – м. Сарни)

При аналізі багаторічних даних не виявлено значних тенденцій на збільшення чи зменшення у середньорічному стоці на річках правобережжя Прип'яті (рис.1(а)). Щодо максимального стоку води, то треба зазначити, що у водному режимі правобережних приток Прип'яті, крім весняного водопілля, періоди високої водності відзначаються небезпечними дощовими паводками [4]. Але максимальні витрати дощових паводків не перевищують максимуми, які формуються під час весняного водопілля і вони у 1,5-3,5 рази більше паводкових. Хоча у окремі роки максимальні паводкові витрати води можуть перевищувати максимуми весняного водопілля. У багаторічній мінливості максимальних за рік витрат води помічено (рис.1(б)), що для всіх досліджуваних річок правобережжя Прип'яті вони значно зменшилися у порівнянні з попередніми періодами. Мінімальні водні стокові показники як у холодний (рис.1(в)), так й у теплий (рис.1(г)) періоди року за 65-літній період дослідження мають тенденції до збільшення.

Зазначені зміни у стокових водних показниках корелюються зі змінами у внутрішньорічному розподілі стоку на досліджуваній річках – відбувся перерозподіл стоку води. Під час весняного водопілля (квітень-травень) стік води зменшився у порівнянні з попередніми періодами, у інші місяці спостерігається деяке підвищення стоку [1, 5].

Література:

1. Гребінь В.В. Сучасний водний режим річок України (ландшафтно-гідрологічний аналіз) / В.В.Гребінь. – К.: Ніка-центр, 2010. – 316 с.
2. Методичні вказівки до виконання практичних робіт з дисципліни «Математичні методи в гідрометеорології» / Упорядник О.І. Лук'янець. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. – 60 с.
3. Мониторинг, использование и управление водными ресурсами бассейна р. Припять / [Апацкий А.Н., Афанасьев С.А., Бабич Н.Я. и др.]; под ред. М.Ю. Калинина и А.Г. Ободовского. – Мн.: Белсенс, 2003. – 269 с.
4. Москаленко С.О. Гідрометеорологічні умови та багаторічні характеристики дощового паводків на річках Правобережжя Прип'яті / С.О. Москаленко // Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія. – 2010. – Т. 18. – С. 125-133.
5. Москаленко С. Особливості водного режиму річок басейну правобережжя Прип'яті та його зміни в сучасний період // Збірник праць XII з'їзду Українського Географічного Товариства «Українська географія: сучасні виклики», м. Вінниця, 17–21 травня 2016 р. – с. 220-222.

Г.Ю. Нападовська

*Херсонський державний університет,
anapanadovskaya@gmail.com*

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Нині особливо актуальні питання встановлення місця і ролі тієї чи іншої території у просторовій організації суспільства. Особливої уваги при цьому потребує базовий рівень адміністративно-територіального устрою – рівень територіальних громад.

Однією з головних причин адміністративно-територіальної реформи є те, що на сучасному етапі розвитку держави місцеве самоврядування переважно неспроможне активізувати економічну діяльність і забезпечити сприятливе середовище для життєдіяльності людей. Починаючи з 2014 р. в Україні розпочалося формування нових одиниць адміністративно-територіального устрою – об'єднаних територіальних громад шляхом укрупнення існуючих одиниць найнижчого порядку – сільських рад [3]. У 2014 р. схвалено концептуальні засади [5], а з 2015 р. розпочалася практична реалізація реформи територіальної організації влади та місцевого самоврядування.

Згідно Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» [4] «територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністратив-

ний центр». Відповідно до Конституції України [2] територіальна громада визначена як первинний суб'єкт місцевого самоврядування.

При формуванні нових адміністративно-територіальних утворень, особливо низової ланки (громад), важливу роль відіграють суспільно-історичні, природно-географічні, соціально-економічні, транспортно-географічні чинники.

Станом на початок 2017 в Україні офіційно утворена 341 об'єднана територіальна громада (таблиця 1) [1]. Якщо порівнювати з минулим роком, то станом на 1 вересня 2016 р було зареєстровано 184 об'єднаних територіальних громад. Кількість проектних громад станом на початок 2017 року становить 983 (таблиця 1) [1].

Таблиця 1

Формування об'єднаних територіальних громад в Україні
(станом на початок 2017 р)

Області	Проектні громади	Об'єднані громади
Вінницька	37	17
Волинська	52	7
Дніпропетровська	74	34
Донецька	38	6
Житомирська	37	10
Закарпатська	0	2
Запорізька	52	15
Івано-Франківська	52	10
Київська	29	2
Кіровоградська	21	5
Луганська	24	3
Львівська	88	15
Миколаївська	29	16
Одеська	24	12
Полтавська	43	24
Рівненська	54	14
Сумська	49	20
Тернопільська	26	34
Харківська	54	1
Херсонська	41	17
Хмельницька	44	26
Черкаська	45	15
Чернівецька	22	13
Чернігівська	48	23
Всього	983	341

До процесу реформування адміністративно-територіального устрою в Україні поступово прилучається все більше поселень. Активно відбуваються ці трансформації на регіональному рівні і зокрема в Херсонській області (таблиця 2) [1].

Таблиця 2

Об'єднані територіальні громади Херсонської області
(станом на початок 2017 р)

№	Назва громади	Підпорядкування	Склад (населені пункти)
	Асканія-Нова селищна територіальна громада	Чаплинський район	1. смт Асканія-Нова 2. с-ще Іллінка 3. с-ще Комиш 4. с-ще Маркеев 5. с-ще Молочне 6. с-ще Новий Етап 7. с-ще Питомник
	Бехтерська сільська територіальна громада	Голопристанський район	1. с. Бехтери 2. с. Новочорномор'я 3. с. Олексіївка
	Бехтерська сільська територіальна громада	Великоолександрівський район	1. с. Борозенське 2. с. Дмитренка 3. с. Костомарове 4. с. Красносільське 5. с. Кучерське 6. с. Нова Кубань 7. с. П'ятихатки 8. с. Садок 9. с. Стариця 10. с. Чарівне
	Великокопанівська сільська територіальна громада	Олешківський район	1. с. Великі Копані 2. с. Добросілля 3. с-ще Абрикосівка
	Виноградівська сільська територіальна громада	Олешківський район	1. смт Брилівка 2. с. Виноградове 3. с. Клини 4. с. Мирне 5. с. Привітне 6. с. Рідне 7. с. Тарасівка
	Гладківська сільська територіальна громада	Голопристанський район	1. с. Великий Клин 2. с. Гладківка 3. с. Рідна Україна 4. с. Таврійське
	Горностаївська селищна територіальна громада	Горностаївський район	1. смт Горностаївка 2. с. Василівка 3. с. Велика Благовіщенка 4. с. Вільне 5. с. Заводівка 6. с. Зелений Под 7. с. Козачі Лагері 8. с. Кочубеївка 9. с. Красне 10. с. Лопатки 11. с. Маринське 12. с. Нова Благовіщенка 13. с. Нові Олешки 14. с. Новоєлизаветівка 15. с. Ольгине 16. с. Славне 17. с. Софіївка 18. с. Червоноблагодатне 19. с. Ясна Поляна
	Зеленопідська сільська територіальна громада	Каховський район	1. с. Архангельська Слобода 2. с. Діброва 3. с. Дмитрівка 4. с. Калинівка 5. с. Петропавлівка 6. с. Подівка 7. с. Просторе 8. с-ще Зелена Рубанівка 9. с-ще Зелений Під
	Каланчацька селищна територіальна громада	Каланчацький район	1. с. Антонівка 2. с. Братолюбівка 3. с. Дубівка 4. с. Запорізьке 5. с. Зірка 6. с. Костянтинівка 7. с. Миколаївка 8. с. Старолук'янівка 9. с. Червона Поляна
	Костянтинівська сільська територіальна громада	Горностаївський район	1. с. Антонівка 2. с. Братолюбівка 3. с. Дубівка 4. с. Запорізьке 5. с. Зірка 6. с. Костянтинівка 7. с. Миколаївка 8. с. Старолук'янівка 9. с. Червона Поляна
	Кочубеївська сільська територіальна громада	Високопільський район	1. с. Заградівка 2. с. Кам'янка 3. с. Кочубеївка 4. с. Краснівка 5. с. Микільське 6. с. Наталине 7. с. Нова Шестірня 8. с. Новобратське 9. с. Орлове 10. с. Пригір'я 11. с. Рівнопілля 12. с. Розівка 13. с. Світлівка 14. с. Свободне
	Мирненська селищна територіальна громада	Каланчацький район	1. смт Мирне 2. с. Каїрка 3. с. Макарівка 4. с. Пам'ятник 5. с. Польове 6. с. Преображенка 7. с. Ставки
	Музиківська сільська територіальна	Білозерський район	1. с. Висунці 2. с. Загорянівка 3. с. Мірошніківка

	грумада		4. с. Музиківка 5. с-ще Східне
	Тавричанська сільська територіальна громада	Каховський район	1. с. Дудчине 2. с. Заозерне 3. с. Любимо-Мар'ївка 4. с. Любимо-Павлівка 5. с. Мар'янівка 6. с. Ольгівка 7. с. Скворцівка 8. с. Солідарне 9. с. Тавричанка
	Хрестівська сільська територіальна громада	Чаплинський район	1. с. Долинське 2. с. Маячинка 3. с. Надежківка 4. с. Наталівка 5. с. Новонаталівка 6. с. Рогачинка 7. с. Світле 8. с. Хрестівка 9. с. Шевченка
	Чаплинська селищна територіальна громада	Чаплинський район	1. смт Чаплинка 2. с. Андріївка 3. с. Балтазарівка 4. с. Білоцерківка 5. с. Кудряве 6. с. Кучерявоволодимирівка 7. с. Магдалинівка 8. с. Морозівка 9. с. Нове 10. с. Новий Гай 11. с. Першокостянтинівка 12. с. Рачівка 13. с. Скадовка 14. с. Червона Поляна 15. с. Червоний Яр 16. с. Чорна Долина
	Чулаківська сільська територіальна громада	Голопристанський район	1. с. Забарине 2. с. Рибальче 3. с. Чулаківка 4. с-ще Виноградне

Реформування адміністративно-територіального устрою, а особливо низової його ланки – громад потребує передусім розроблення стратегій розвитку цих територіально-адміністративних одиниць з врахуванням переваг та недоліків, що постають із наявного природного, соціального та економічного потенціалів. Головними умовами формування об'єднаних територіальних громад як основи нового адміністративно-територіального устрою країни є добровільність об'єднання населених пунктів з врахуванням основних принципів геопросторової організації територіальних громад, забезпечення її економічної спроможності, а також вдосконалення нормативно-правової бази щодо формування нових адміністративно-територіальних одиниць.

Література:

1. Геопортал адміністративно-територіального устрою України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://atu.minregion.gov.ua/ua/home>
2. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
3. Олійник Я.Б, Остапенко П.О. Формування спроможних територіальних громад в Україні: переваги, ризики, загрози / Я.Б. Олійник, П.О. Остапенко // Український географічний журнал. – 2016. – № 4. – С. 37-43.
4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України: прийнятий 21 травня 1997 р.: № 280/97-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – № 24. – С. 170.
5. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

А.Н. Некос, Ю.В. Медведєва
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
julia.ukrkharkiv@gmail.com

ОЦІНКА МІСЬКИХ ФРУКТІВ ЯК ІНДИКАТОР ГЕОЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ

У сучасних дослідженнях конструктивної географії розвивається напрямок трофогеографії, який передбачає визначення регіональних особливостей якості харчової рослинної продукції. Особливої уваги заслуговує рослинна продукція, вирощена в межах урбогеосистем. Актуальність теми обумовлена особливостями архітектурного планування українських міст. Так, для України характерне повсюдне насадження плодкових дерев в різних функціональних зонах міста – від навчальних закладів до промислових зон. При цьому, плодіві дерева виконують здебільшого не естетичну чи сануючу функції, як це поширене в країнах Заходу, а власне споживацьку. Значна частина населення, нехтуючи питанням безпеки, вживає в їжу рослинну продукцію, вирощену біля автотрас, сміттєзвалищ, підприємств.

Враховуючи зазначене, нами проведено дослідження з оцінки забруднення рослинної продукції урбогеосистеми на прикладі Немишлянського району міста Харкова. В ході дослідження визначено показники концентрації важких металів у зразках яблук, вирощених в різних функціональних зонах міської території: біля скверу (зразок № 1), на території школи (зразок № 2), присадибної ділянки п'ятиповерхового будинку (зразок № 3), в районі впливу автотраси (зразок № 4) і промислових підприємств (зразок № 5).

Відбір зразків яблук проводився відповідно до вимог ДСТУ ISO 874-2002 та ГОСТ 24027.0-80, пробопідготовка – відповідно до ГОСТ 26929-94. Визначення концентрації важких металів у зразках виконано на атомно-абсорбційному спектрофотометрі ААС-115 ПК в навчально-дослідній лабораторії аналітичних екологічних досліджень ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Для оцінки забруднення відібраних зразків ми використовували коефіцієнт небезпечності елемента (K_n), що визначається відношенням вмісту речовини в компоненті (C_i), який аналізується до його ГДК [1, с. 100]:

$$K_n = \frac{C_i}{ГДК}$$

Результати розрахунків представлені на рисунку 1.

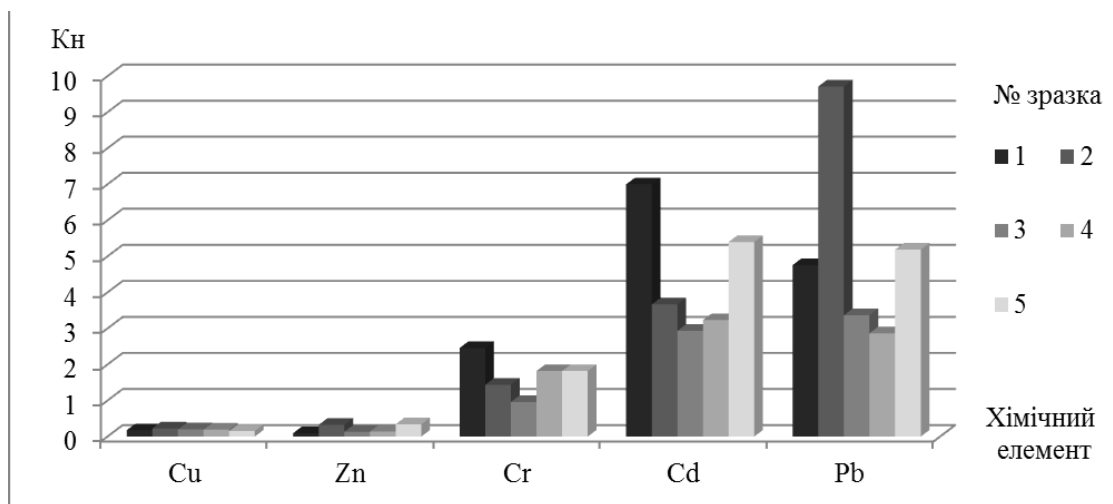

Рис. 1. Результати оцінки забруднення зразків яблук

Як видно з рисунку 1, в усіх зразках яблук спостерігається перевищення ГДК Cd та Pb. Перевищення ГДК Cr виявлено в усіх зразках, крім № 3. Величина коефіцієнту небезпечності Cr перебуває в межах від 0,96 до 2,46; Cd – від 2,9 до 7; Pb – від 2,8 до 9,7. Найвищі величини коефіцієнту небезпечності важких металів характерні для зразку № 1 і 2, що розташовані в селітебній зоні. Візуальне спостереження досліджуваної території засвідчило значну засміченість земель твердими і промисловими побутовими відходами, що можуть бути джерелом надходження важких металів до ґрунтового покриву, як наслідок – транслокація до рослини. Серед включень штучного походження були виявлені: металеві предмети, уламки скла і будматеріалу, пластику тощо.

В цілому позитивні геохімічні аномалії Pb у компонентах середовища, зокрема флори, є типовими для міських середовищ. Накопичення відбувається за рахунок атмосферних опадів над промисловою зоною і впливу транспортної мережі. Надземні частини рослин акумулюють свинцевий пил з вихлопних газів автотранспорту. Перевищення ГДК Cd пояснюється впливом промислових підприємств і теплоелектростанцій міста. Аномалії Cr в місті, як правило, пов'язані із роботою металургійних підприємств та забрудненням ґрунту із поверхневими стоками.

Отже, проведені трофогеографічні дослідження засвідчили небезпечність споживання людиною рослинної продукції (а саме яблук), вирощеної в межах міста. Слід відзначити, що надлишкові концентрації Pb в організмі людини призводять до анемії, порушення серцевого ритму, пригнічення метаболізму кальцію; Cd – до гіпертонії, ниркової недостатності, ішемічної хвороби серця; Cr – до ураження печінки, пригнічення ферментів, хромового дерматиту і гепатозу тощо [2, с. 59-60]. Враховуючи наведене, доцільним буде поширення серед населення інформації щодо наслідків вживання забрудненої продукції, особливостей впливу важких металів на організм людини.

Література:

1. Гуцуляк В. М. Ландшафтна екологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. М. Гуцуляк, Н. В. Максименко, Т. В. Дудар. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 284 с.
2. Некос А. Н. Трофогеографія: теорія і практика: монографія / А. Н. Некос, Ю. В. Холін. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 296 с.

К.Г. Неліпа

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
nelipka@ukr.net

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розселення, як форма буття суспільства, складалося історично. Оскільки поняття «розселення» дуже складне та комплексне явище, його досліджували не тільки географи та демографи, але й соціологи, філософи, економісти. В науковій літературі зустрічаються різноманітні визначення цього поняття.

Розселення можна розглядати з двох підходів: **динамічного** – як складний суспільно-територіальний процес і результат, який перебуває у постійному розвитку, та **структурного** – як сукупність взаємопов'язаних мереж міських та сільських поселень [11, с.3].

Динамічний підхід характеризує розселення **як процес** процес поширення, переміщення населення, заняття ним будь-яких нових територій. Також розселення населення визначають **як результат** цього процесу у вигляді утвореної та існуючої на даний час територіальної сукупності населених місць, що завжди перебуває у стані подальших змін [6, с.148].

У Географічному енциклопедичному словнику вказано, що: «Розселення населення – процес розподілу і перерозподілу населення по території та його результат – мережа поселень» [2, с. 259]. В.М. Мінеєв вважає, що розселення слід трактувати як певний характер розміщення населення по території, а також як конкретний характер населених місць (форм розселення) та їх взаємовідносин один з одним [9, с.167]. На думку В.В. Покшишевського, розселення виступає одночасно процесом заселення та результатом цього процесу [10, с. 338].

На думку А.І. Доценка, розселення населення – це складний соціально-економічний процес його територіальної організації та формування взаємопов'язаної поселенської мережі [4, с.11]. С.О. Ковальов та Н.Я. Ковальська визначають розселення як «процес поширення, переміщення населення, зайняття ним яких-небудь нових територій, так і результат цього процесу у вигляді існуючої в даний час територіальної сукупності населених місць, що знаходиться завжди в процесі подальших змін» [6, с.148]. В.П. Круль звертає увагу на те, що процес розселення носить мобільно-енергійний характер: «для розселення проступає лінійна енергійність, коли рух переселенців набуває своїх матеріальних виявів, і отже припиняється рух та людність осідає на території» [7, с. 189].

Тобто, розселення – це процес розміщення та перерозподілу населення на певній території, який характеризується різноманітними формами організації суспільства; процес формування, функціонування, розвитку поселень та переміщення населення в результаті якого формуються мережі та системи розселення.

Структурний підхід розглядає розселення **як мережу поселень** та **як систему**. Процес розселення у сучасний період виступає у вигляді **мережі поселень** з різними адміністративними статусами, людністю та функціями. Поселення являє собою «територіально цілісний і компактний ареал концентрації населення зі всіма необхідними умовами й обладнанням для життя, праці і відпочинку людей [1, с. 179].

Всі населені пункти певної території утворюють мережу поселень, яка є результатом тривалого процесу освоєння території. Основною її ознакою є посе-

ленські зв'язки між окремими населеними пунктами за допомогою горизонтальних зв'язків [5, с.16]. Мережа включає в себе всі поселення території, в тому числі ізольовані поселення [1, с. 217-218]. Вона за своєю динамікою розвитку дуже інертна.

На основі мережі поселень формуються *системи розселення* різних рівнів. Вони утворюються завдяки: досягненню структурою мережі поселень певного рівня сформованості; наявністю центрального міста та горизонтальних (між окремими поселеннями) і вертикальних зв'язків (зв'язок населених пунктів з центром); розвитком інженерно-транспортної інфраструктури; сукупності сприятливих умов для соціально-економічного розвитку території.

Л.Б. Заставецька наголошує на тому, що для того, щоб мережа поселень перетворилася у систему розселення необхідний деякий час. З виникненням адміністративного центру виникають організаційно-господарські, управлінські, інформаційні зв'язки та починають посилюватися виробничі та соціальні між центром і населеними пунктами адміністративного утворення. Завдяки цьому формуються системи розселення [5, с.16].

А.І. Доценко стверджує, що не кожна територіальна сукупність поселень є системою розселення, а лише та, якій притаманні інтенсивні внутрішні виробничо-економічні та соціально-географічні міжселенні зв'язки. Система розселення відображає не тільки рівень розвитку суспільства, особливості його функціонування, але й змінюється разом зі зміною соціально-економічної ситуації [12].

Процес формування систем розселення пов'язаний з суспільними процесами, оскільки розселення населення є однією зі складових територіальної організації продуктивних сил. Головною рисою розселення є його територіальність. Закономірності розселення належать до категорії територіальних або просторових закономірностей суспільного розвитку, які досліджує суспільна географія, тобто, по суті це географічні закономірності (закони) [11, с. 18-19].

К.В. Мезенцев відносить розселення населення до основних суспільно-просторових процесів [8, с. 93-94], а виникнення систем розселення розглядає як функціональну форму прояву територіального концентрування та агломерування. Формування систем розселення виступає об'єктивним суспільно-географічним процесом, в основі якого лежать різноманітні інтенсивні міжселенні зв'язки [3, с. 171].

Таким чином, система розселення є результатом заселення території, яка характеризується інтенсивними зв'язками між поселеннями. Вона виступає об'єктом суспільно-географічних досліджень, оскільки вивчає форми організації суспільства, які взаємодіють та пов'язані між собою суспільними та географічними процесами.

Література:

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины. – М.: Советская энциклопедия, 1988. – 432 с.
3. Доценко А.І. Сільське розселення в Україні: динаміка та структура / А.І. Доценко; НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України. – К: Фенікс, 2010. – 288 с.
4. Доценко А.І. Територіальна організація розселення (теорія та практика): монографія / А.І. Доценко; НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України. – К.: Фенікс, 2010. – 529 с.

5. Заставецька Л.Б. Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: [монографія] / Л.Б.Заставецька. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – 332 с.
6. Ковалёв С.А. География населения СССР. Учеб. / С.А. Ковалёв, Н.А. Ковальская. – М.: МГУ, 1980. – 287 с.
7. Круль В.П. Ретроспективна географія поселень Західної України: монографія / В.П. Круль. – Чернівці: Рута, 2004. – 382 с.
8. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: [монографія] / К.В. Мезенцев. – Київ: НВЦ «Київський університет», 2006. – 253 с.
9. Минеев В.М. К вопросу о социалистическом расселении в СССР / В.М. Минеев // Вопросы марксистско-ленинской философии. – М.: ВПМ, 1959. – С. 165-224.
10. Покшишевский В.В. Население и география / В.В. Покшишевский. – М.: Мысль, 1978. – 316 с.
11. Розселення в Україні: проблеми і перспективи / Під ред. чл.-кор НАН України Б.М. Данилишина. – К.: РВПС України НАН України, 2006. – 269 с.
12. Яворська В.В. Методологічні аспекти історико-географічного вивчення розселення населення / В.В. Яворська, А.Є. Калетинська // Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки. – Одеса: «Одеський національний університет», 2012. – Т. 17, Вип. 2. – С. 116-120.

Ю.О. Ніколаєва

*Інститут географії Національної академії наук України,
ule4ka1987@gmail.com*

ІСТОРИКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ У ФОРМУВАННІ ВИРОБНИЦТВА ТА ЗБУТУ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

В останній третині XIX – на початку XX ст. у техніці промислового виробництва провідних індустріальних країн світу відбулися суттєві зрушення, які мали значний вплив на всі сторони життя людства. Наслідки їх ми відчуваємо і наразі. Підкреслюючи глибину та значення цих зрушень у галузі науки і техніки; праці географів, істориків та економістів висувують промислову революцію, як новий промисловий переворот, який поклав початок сучасному промисловому виробництву.

Саме в останній третині XIX ст. відбувається заміна парової енергії на електричну. Електрична енергія була поставлена на службу виробництву, знайшла своє застосування в промисловості, на транспорті, у зв'язку, у побуті людей, у культурі. Винахід динамомашини та електродвигуна, вирішення проблеми передачі електроенергії на відстань дали можливість підвести електроенергію до окремого верстата та машини, що забезпечило нарощування швидкості верстатів, продуктивності праці, підготувало передумови для автоматизації виробничих процесів та створення електротехнічної промисловості. Технічні зрушення відбулися і в металургійному виробництві, у виплавці сталі. В 1867 р. впроваджується «мартенівський», у 1879 р. – «томасовський» способи виплавки сталі. В 70–80-х роках XIX ст. винайшли електротехнічний спосіб виплавки кольорових металів – міді та алюмінію – шляхом електролізу. Сталь та кольорові метали почали широко застосовуватися в машинобудуванні. Були зроблені відкриття і у створенні нових видів двигунів: побудована парова турбіна Лавалля

(Швеція) та Парсонса (Англія), створені двигуни внутрішнього згорання Г. Даймлера і Бенца та Г. Дизеля (Німеччина). Застосування нових видів двигунів фактично зробило переворот на всіх видах транспорту. Великі досягнення на рубежі XIX–XX ст. були зроблені у розвитку хімічної промисловості. Це, перш за все, крекінг нафти, одержання штучного бензину, барвників, каучуку, добрив, лікарських препаратів [1].

Одним із суттєвих досягнень у промисловості стала організація поточного виробництва – масове виготовлення стандартизованих виробів шляхом установки машин за технологічним процесом. З початку поточне виробництво J було організоване в сірниковій та консервній промисловості, а згодом набрало довершеного вигляду в 1912 р. на автомобільних заводах Форда. Технічні зрушення в кінці XIX ст. – на початку XX ст. торкнулися транспорту, зв'язку та культури. Даймер і Бенц створюють перший автомобіль, будується перший трамвай та метро, створюються зразки електровозів для залізниць, закладаються підвалини повітряного транспорту. В 1903 р. здійснилися перші польоти літака братів Райт. Справжня революція відбулася в галузі зв'язку. В 1895 р. О. Поповим було винайдено радіо. І нарешті, великим досягненням був винахід електричної лампочки (Ладигін, Едісон) та кіно (Люм'єр). Цей перелік винаходів, які були поставлені на службу людства, далеко не повний.

Усі ці технічні зрушення мали величезний вплив на розвиток продуктивних сил та процес індустріалізації в країнах Західної Європи та США. Головним змістом цих зрушень було зростання обсягів промислового виробництва. Так, загальний обсяг світового промислового виробництва з 1870 по 1900 роки зріс у 3 рази. Розвиток промисловості призвів до її переважаючої ролі над сільським господарством. У самій промисловості особливо швидко розвивалася важка промисловість і, навпаки, легка промисловість стала деградувати. У важкій промисловості виникають та розвиваються швидкими темпами такі нові галузі, як електротехнічна, нафтодобувна та нафтопереробна, хімічна, сталеливарна, автомобільна, верстатобудівна [2].

Технічний прогрес чинив великий вплив на вдосконалення військового озброєння. Це торкалося перш за все створення нових видів зброї, а саме: кулеметів, танків, підводних човнів, літаків, лінкорів, хімічних отруйних речовин. Технічний прогрес у кінці XIX – на початку XX ст. активно вплинув на процес утворення великих промислових підприємств, які впроваджували у виробництво нову техніку та технології. Впровадження нової техніки вимагало великих капіталів. Це штовхало підприємства до об'єднання капіталів з метою організації виробництва з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу.

Таким чином, основні тенденції розвитку провідних країн світу в останній третині XIX – на початку XX ст. полягали в тому, що під впливом кардинальних технічних та технологічних зрушень відбулися суттєві зміни в промисловому виробництві, що вплинуло на обсяги виробництва та галузеву структуру промисловості, привело до укрупнення підприємств завдяки концентрації виробництва та капіталу [3].

З'ясувавши основні тенденції розвитку економіки провідних країн світу періоду кінця XIX – початку XX ст., слід зазначити причини відставання або швидкого економічного розвитку окремих країн. Так, Англія, де вперше в світі виникла фабрична промисловість, в середині XIX ст. виробляла майже 50% світової промислової продукції і вважалася «фабрикою світу». Починаючи з 70 років XIX ст., темпи зростання промислового виробництва в Англії значно уповільнюються. Як

що в період з 1815 р. до початку 70-х років XIX ст. середньорічний приріст промислової продукції складав 3,4%, то з 70-х років XIX ст. до 1914 р. він зростав лише на 1,7%, тобто вдвічі менше, внаслідок чого питома вага Англії у світовому промисловому виробництві безперервно зменшувалася. В 1914 р. Англія виробляла лише 1/7 світової промислової продукції замість 1/2 [2].

Одна з головних причин промислового відставання полягала в тому, що Англія, маючи найбільші у світі колоніальні володіння, вивозила туди капітал, а це в свою чергу суттєво знижувало капіталовкладення в економіку країни, в той час як розміри капіталовкладень є одним з визначальних факторів, які впливають на темпи економічного зростання країни.

У сучасному світі становище будь-якої фірми на ринку товарів та послуг визначається рівнем конкурентоздатності. У свою чергу, конкурентоздатність зв'язана з двома показниками – рівнем цін та рівнем якості продукції, причому. Другий чинник поступово виходить на перше місце. Продуктивність праці, економія ресурсів усіх видів сьогодні поступаються місцем якості продукції.

Якість продукції – один з найважливіших показників діяльності підприємства. Підвищення якості продукції визначає становище підприємства в умовах ринку, темпи науково-технічного прогресу, зростання ефективності виробництва, економію усіх видів ресурсів, що використовуються на підприємстві. Пріоритетність зростання якості продукції – тенденція, притаманна роботі усіх провідних фірм, корпорацій світового промислового ринку в цілому.

Література:

1. Історія економіки та економічної думки: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц./ С.В.Степаненко, В.М.Фещенко, С.Н.Антонюк, Н.О.Тимочко та ін.– К.: КНЕУ, 2008, – 248 с.
2. Історія економіки та економічної думки: від ранніх цивілізацій до початку XX ст. : навч. посіб. / В. В. Козюк, Л. А. Родіонова, В. В. Кириленко, І. Б. Ковальчук; ред.: В. В. Козюк, Л. А. Родіонова. – К. : Знання, 2011. – 566 с
3. Розміщення продуктивних сил і територіальна організація виробництва : Навч. посіб. для студ. екон. та геогр. спец. вищ. навч. закл. / С. І. Іщук; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Вид. Паливода А.В., 2002. – 259 с.

О.І. Ніколаєва

*Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
lenochkanikolaeva1992@gmail.com*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ РОЗРОБЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНУ

Рекреаційна діяльність знаходиться під впливом територіального поділу та інтеграції праці. В процесі поділу праці відбувається добір оптимальних ділянок (об'єктів), які за природними та соціально-економічними умовами відповідають вимогам рекреаційної діяльності. Територіальна диференціація такої діяльності є необхідною умовою взаємодії окремих частин, що призводить до формування територіальних рекреаційних систем.

Від 70-х років минулого століття концепція територіальної організації суспільства (ТОС) стала однією з головних парадигм географії, основою для розроблення переважної більшості компонентно-галузевих і комплексних (інтегральних) стратегій і програм соціально-економічного розвитку. Проблеми впорядкування довкілля людством беруть витoki із зародження цивілізації і супроводжують весь її поступ. Наприкінці ХІХ ст. для розв'язання таких проблем у густо заселених та інтенсивно освоєних просторах у складі географічної науки виникли нові конструктивні напрями – розроблення генеральних планів міст (генпланів) та проектних схем районних планувань (районних планіровок). З 1990-х років веде свій відлік планування територій країн і регіонів. Принагідно нагадуємо, що в Україні розроблена Генеральна схема планування території України, затверджена Законом України у 2002 році.

Географи здавна вивчають передумови та особливості ТОС різних народів, країн, регіонів, вбачаючи в раціональному впорядкуванні природного та соціально-економічного середовища головну проблему своєї науки. Весь історичний досвід теорії і практики географії свідчить, що ТОС являє собою одну з головних закономірностей взаємодії суспільства і природи. Гіпотетично можна говорити про географічний закон територіальної організації суспільства: кожний соціум обов'язково розробляє і реалізує певні принципи і методи просторового впорядкування свого природного і соціально-економічного середовища, і таке впорядкування є необхідною умовою життєдіяльності на всіх рівнях етнокультурної, соціально-економічної та геополітичної його організації [2].

Територіальна організація суспільства зазнає значних змін не лише на глобальному і національному, але і на регіональному і локальному рівнях. Особливо це характерно для нашої країни, яка зазнала певних змін в територіальній структурі господарства. Відомо, що практично всі географічні об'єкти володіють системними властивостями, які враховуються у географічних дослідженнях. Проте власне теорія територіальних систем зі всіма її атрибутами почала формуватися лише в 70 роки ХХ століття. Ефективність діяльності в будь-якій сфері залежить від її просторової організації. Рекреація та туризм в даному випадку не є виключенням. Рекреаційно - туристична діяльність прямо залежить від локалізуючих чинників, у тому числі геополітичного положення, природно-рекреаційних ресурсів, історико- культурної спадщини та інших, тому вивчення проблем територіальної організації рекреації та туризму її можна віднести до ряду першочергових, тих, які створюють підґрунття для подальших економічних, соціологічних, екологічних та інших досліджень [4].

Для об'єктів і таксонів, що характеризують територіальну організацію головною ознакою є перелік рекреаційних функцій, що їх виконує, для кожної функції розглянемо ознаки і критерії. Загальні особливості дослідження територіальної організації рекреаційного господарства базуються на таких принципах:

– на наш погляд, при розгляданні територіальної організації рекреаційного господарства регіону ефективним є **функціональний підхід**, який пов'язаний з використанням усього комплексу рекреаційних послуг.

– **принцип комплексності** полягає в пропорційному, збалансованому, узгодженому освоєнні максимально всіх складових рекреаційного потенціалу рекреації і туризму в регіоні.

– ієрархічна таксономія рекреаційної діяльності характерна для складної рекреаційної системи, в якій існує поділ безлічі складових її елементів на підмножини різних рівнів - підсистеми, що володіють властивістю цілісності, певним ступенем саморегулювання і пов'язані багатоступінчатими відносинами підпорядкування підсистем одних рівнів іншим - більш високим.

Література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно – туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу. Термінологія, районування [Текст] / О.О. Бейдик. – К.: ВЦ. Київський університет, 2001. – 398с.
2. Ван Циншен. Основы территориальной организации рекреационной географии [Текст] / Ван Циншен. – Одесса: Астропринт, 2003. – 124с.
3. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг. [Текст] / В.В. Величко. – Харків: ХНУМГ, 2013. 202с.
4. Топчієв О.Г. Рекреаційно – географічні дослідження (розділ XIV) / Суспільно – географічні дослідження: методологія, методи, методики [Текст] / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632с.

Н.В. Омельченко

*Херсонський державний університет,
natali_omelchenko@i.ua*

СКЛАДОВІ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ РІВНЯ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ УРБАНІЗАЦІЇ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Інтегральна оцінка фактичного рівня урбанізованості адміністративних одиниць Херсонської області у контексті якості життя населення (з включенням як індексів, які розраховані за офіційними статистичними даними 2015 р., так і результатів аналізу думки респондентів на основі проведенного у 2016 р. опитування) [1] дозволила, за допомогою кластерного аналізу, виділити три основних типи районів (з високим, середнім, низьким рівнями оцінки урбанізованості) та шість відповідних підтипів з близькими показниками, що вказують на ступінь сформованості міського середовища та міського способу життя населення в їх межах. Складність задач кластерного аналізу полягає в тому, що реальні суспільно-географічні об'єкти багатовимірні, тобто описуються не одним, а певною сукупністю параметрів, тому об'єднання в групи здійснюється в просторі обраних вимірів [2].

Розрахунок інтегрального індексу рівня урбанізованості у контексті якості життя населення підтверджує існування значної територіальної диференціації окремих його складових і самого індексу. У можливному діапазоні від 0 до 1 індекси урбанізації розрізнялися від 0,2 у Білозерському районі до 0,76 у Новокаховській міськраді (табл. 1).

Інтегральний індекс урбанізованості по більшості районів виявився або таким самим, або меншим за офіційний рівень урбанізації, що, безумовно, є підтвердженням потреби врахування багатьох аспектів під час остаточних висновків про характер та, головне, особливості і результати урбанізаційного процесу.

**Складові та інтегральні індекси урбанізованості
адміністративних районів і міст Херсонської області**

Тип	п/тип	Склад	Індекс частки міського населення	Зміна індексу частки міського населення 1989-2015	Зміна індексу щільності міського населення 1989-2015	Індекс частки міського житлового фонду у загальному житловому фонді району	Середньозважений індекс частки міського населення, що мешкає на житловій площі, об'єднаній зручностями	Загальний індекс урбанізованості за оцінкою респондентів	Скорегований щодо якості життя населення індекс урбанізованості
I		Нова Каховка (міськрада)	0,93	0,49	0,63	0,95	0,97	0,61	0,76
		Херсон (міськрада)	1,00	0,49	0,00	1,00	1,00	1,00	0,75
		Середнє значення	0,97	0,49	0,32	0,98	0,99	0,81	0,76

Продовження табл. 1

II	2.1	Білозерський	0,00	0,00	0,92	0,00	0,02	0,27	0,2	
		Великоолександрівський	0,28	0,23	0,97	0,24	0,17	0,03	0,32	
		Середнє значення	0,14	0,12	0,95	0,12	0,10	0,15	0,26	
	2.2	Верхньорогачицький	0,40	0,51	0,96	0,27	0,11	0,24	0,42	
		Високопільський	0,31	0,53	0,96	0,23	0,15	0,27	0,41	
		Скадовський	0,38	0,46	0,97	0,40	0,32	0,19	0,45	
		Чаплинський	0,26	0,48	0,96	0,23	0,23	0,21	0,39	
		Середнє значення	0,34	0,50	0,96	0,28	0,20	0,23	0,42	
	2.3	Генічеський	0,51	0,53	0,97	0,31	0,21	0,50	0,5	
		Каланчацький	0,46	0,54	0,95	0,35	0,27	0,43	0,5	
		Каховський	0,54	0,69	0,97	0,46	0,53	0,23	0,57	
		Цюрупинський (Олешківський)	0,44	0,45	0,97	0,40	0,32	0,42	0,5	
		Середнє значення	0,49	0,55	0,97	0,38	0,33	0,40	0,52	
	III	3.1	Горностаївський	0,23	0,61	0,97	0,06	0,08	0,16	0,35
			Іванівський	0,22	0,62	0,97	0,06	0,02	0,05	0,32
Нововоронцовський			0,19	0,56	0,97	0,01	0,09	0,13	0,32	
Новотроїцький			0,33	0,58	0,97	0,19	0,05	0,03	0,36	
Середнє значення			0,24	0,59	0,97	0,08	0,06	0,09	0,34	
3.2		Голопристанський	0,12	0,46	0,97	0,00	0,15	0,15	0,31	
		Нижньосірогоський	0,20	0,50	0,97	0,07	0,00	0,26	0,33	
		Середнє значення	0,16	0,48	0,97	0,04	0,08	0,21	0,32	
3.3		Бериславський	0,25	1,00	1,00	0,11	0,15	0,00	0,42	
		Великолепетиський	0,42	0,81	0,94	0,38	0,07	0,21	0,47	
		Середнє значення	0,34	0,91	0,97	0,25	0,11	0,11	0,45	

*побудовано автором за даними анкетного опитування та [3]

Натомість, такі райони як Верхньорогачицький, Великоолександрівський, Голопристанський, Нижньосірогоський та Бериславський значно «піднялися» на сходах оцінки урбанізованості у порівнянні з їх положенням за часткою міського населення. В окремих випадках це пояснюється фактором географічно-

го положення і наявністю більшого числа міських поселень, але іноді консерватизм сільського способу життя малих міських поселень і сіл відіграє роль стабілізуючого фактору і піднімає рівень суб'єктивної оцінки жителями урбанізованості власного життя.

Розрахунки засвідчили, що в цілому Херсонська область є слабоурбанізованим регіоном, а особливості урбанізованості її адміністративних одиниць тісно пов'язані з їх географічним положенням, природно-ресурсними особливостями, історією освоєння. Має значення наближеність конкретного району до двох основних центрів області – Херсону і Нової Каховки. Результати проведеної типізації виглядають наступним чином (рис. 1):

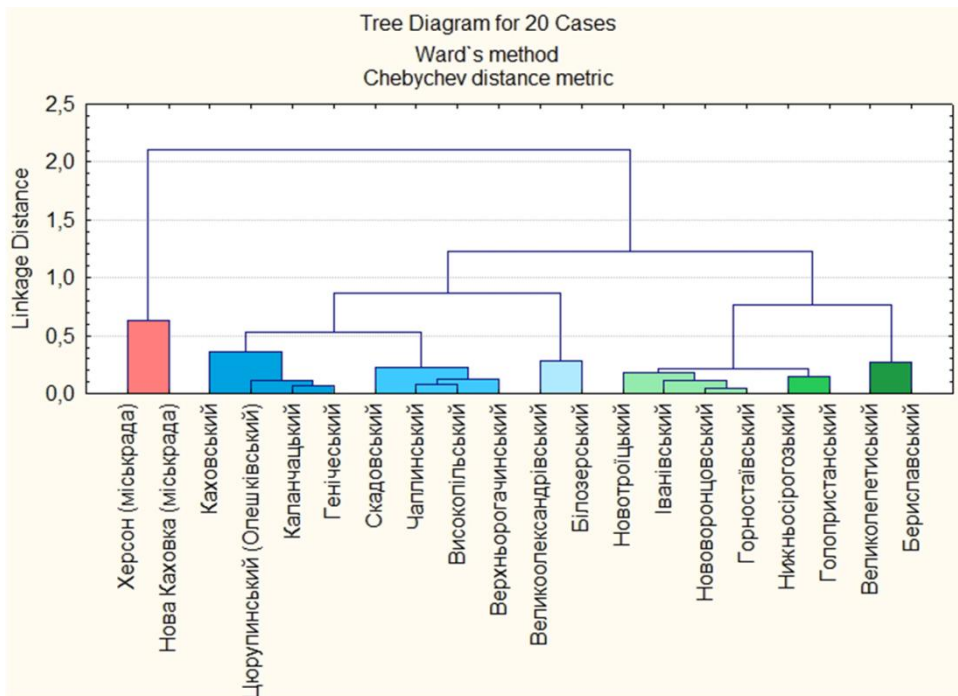

Рис. 1. Дендрограма ієрархічної кластеризації районів Херсонської області

Результати типізації адміністративних одиниць області за рівнем та особливостями урбанізованості середовища життя населення кажуть про те, що, поперше, доцільно враховувати не один-два, а більшу кількість показників для виявлення і співставлення різних аспектів багатогранного процесу проникнення міських умов і комфорту у життя людей. По-друге, вони свідчать про існування двох урбанізованих ядер – Херсону та Нової Каховки, які дійсно відповідають середньому заявленому (офіційному) рівню урбанізації по регіону (69,2%) [3]. Всі інші території дуже відстають від них в оцінці урбанізації.

Покращення ситуації в різних типах районів має носити принципово різний характер з усвідомленням єдиного пріоритету – поліпшення якості життя населення.

Література:

1. Молікевич Р.С. Методичні особливості суб'єктивної оцінки здоров'я в контексті дослідження якості життя населення (на прикладі Херсонської області) / Р.С. Молікевич // Економічна та соціальна географія: наук. зб. – К., 2015. – Вип. 74. – С. 34-44.

2. Пилипенко І.О. Методи та методики суспільно-географічних досліджень: навч. посіб. / І.О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова; Херсон. держ. ун-т. – Херсон : Вишемирський В.С., 2009. – 156 с.
3. Статистичний щорічник Херсонської області за 2015 рік: стат.зб. / Держкомстат України, Гол. упр. стат. У Херсон. обл.; за ред. В.А. Вознюка; відп. За вип. Т.В. Покидько.– Херсон: Гол. упр. стат. У Херсон. обл., 2016. – 497 с.

Ю.Ю. Онойко

*Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
e-mail: onoiko0904@ua.fm*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. В туристичній сфері України на сучасному етапі сільський туризм розвивається динамічно. Цьому сприяє різноманіття природних ресурсів сільської місцевості самотуття культура і традиції українського селянства економічна свобода селян в умовах ринкових відносин та формування серед жителів міст значного попиту на відпочинок у межах сільських територій. Однак проведені нами наукові пошуки [2; 3] доводять що сільський туризм на Кіровоградщині стикається з рядом серйозних проблем і розвивається значно повільніше ніж в межах деяких сусідніх областей.

Аналіз попередніх досліджень. Загальним питанням функціонування сільського туризму в Україні та окремим аспектам його становлення в межах Кіровоградщини присвячені наукові публікації В.В. Гловацької (2006), М.М. Пітюлича та І.І. Михайлюка (2011), Н.Є. Кудли (2015), Л.Л. Семенюк та А.В. Зарубіної (2010) – Ю.Ю. Онойко і В.С. Кролік (2014-2017).

Формування цілей доповіді. Завдання нашого дослідження полягали у з'ясуванні умов розвитку сільського туризму на теренах Кіровоградської області вивченні його організаційної структури проблем функціонування.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні у фаховій науковій літературі чіткого загальноприйнятого визначення поняття «сільський туризм» не існує. Автором була сформульована [3] власна дефініція даного поняття яка ввібрала його найістотніші ознаки. Отож *сільський туризм* – це специфічний відпочинковий та пізнавальний вид туризму, який базується на перебуванні туристів у межах сільських садиб з метою ознайомлення із побутом селян, традиційними промислами, культурою і звичаями жителів сільської місцевості, пізнанням природних та історико-культурних об'єктів на території та поблизу сільських населених пунктів (Ю.Ю. Онойко, В.С. Кролік, 2012).

Сільські території Кіровоградщини мають значний природний та історико-культурний потенціал для розвитку туризму. Область розташована у межиріччі Дніпра та Південного Бугу в центральній частині країни, займаючи вигідне транспортно-географічне положення. Поверхня рівнинна, домінує яружно-балковий тип рельєфу. Клімат помірно-континентальний, із сухим, часто жарким літом, що також приваблює туристів та спонукає їх до позаміського відпочинку. Територією Кіровоградської області протікає ряд річок, які глибоко

врізаються в кристалічний фундамент Придніпровської височини, а їх долини на окремих ділянках мають каньйоноподібний вигляд, мальовничі скельні відслонення та пороги. Кіровоградська область знаходиться в межах лісостепової та степової природних зон і відзначається значним ступенем ландшафтного та біотичного різноманіття. Природні осередки лісів збереглися на півночі та заході Кіровоградщини, сформовані переважно із сосни, клена, акації та берези. Саме мальовничі річкові долини, береги численних ставків та озер, затишні лісові куточки Кіровоградської області здебільшого і є основними природними атракціями, які відвідують люди, що віддають перевагу сільському туризму. Природно-заповідний фонд регіону представлений 221 заповідним об'єктом, більшість з яких знаходиться в межах або поблизу сільських населених пунктів. Однак в структурі природно-заповідного фонду відсутні об'єкти найвищого рівня заповідання – заповідники та національні природні парки, що могло б бути додатковим стимулом для відвідування туристами сільської місцевості краю.

Значна частина жителів області (бл. 37,6%) проживає у сільській місцевості та може бути задіяна у сільському туризмі. На теренах сучасної Кіровоградщини в різні історичні часи селились представники багатьох націй: українці, росіяни, болгари, молдовани, вірмени та інші, приносячи свій колорит у вигляді самобутніх традицій і звичаїв в сільське життя регіону. Серед традиційних народних промыслів сільських жителів Кіровоградщини туристів найбільше цікавить хлібопекарство в домашніх умовах, вишивка, різьбярство, виробництво керамічних виробів, ткацтво, лозоплетіння, соломоплетіння, бісероплетіння, тістопластика та багато інших. З більшості цих напрямків в селах області діють популярні майстер-класи. Популярним серед туристів є участь у традиційних для жителів сільської місцевості регіону святах та обрядах: Різдва, Нового року, Водохреща, Купала, обжинках; промыслах: рибальстві, полюванні, косовиці та ін.

Численні села та селища Кіровоградщини є батьківщиною багатьох провідних громадських, культурних та наукових діячів України минулого і сучасності, зокрема корифеїв вітчизняного театру М.Л. Кропивницького та І.К. Тобілевича, відомого військового діяча дореволюційного часу генерала М.М. Раєвського, засновника революційного руху Л.Д. Троцького, письменників і поетів Ю.І. Яновського, Є.Ф. Маланюка, В.С. Близнаця, композитора К.О. Ерделі, актора Г.П. Юри та ін. В пам'ять про видатних земляків в сільській місцевості створено чимало цікавих музеїв, періодично проводяться фестивалі, творчі зустрічі, які завжди привертають увагу туристів.

Основою для організації сільського туризму найчастіше виступає сільське домогосподарство, для означення якого в туристській діяльності найчастіше використовується термін «зелена садиба». Мережа зелених садиб на території Кіровоградщини не достатньо розвинена. На сьогодні в Кіровоградській області діє близько 50 зелених садиб (сертифікованих значно менше), тоді як в сусідній Черкащині – понад 100 садиб [1]. Опитування власників зелених садиб регіону (Ю.Ю. Онойко, В.С. Кролік, 2014) показало, що на перешкоді їх легалізації в першу чергу стоїть не до кінця розроблене законодавство у сфері сільського туризму та острах податкового тиску. Тому значна частина зелених садиб в регіоні здійснює свою діяльність не офіційно.

Проведені нами дослідження дозволяють [2; 3] окреслити основні проблеми, які стримують розвиток сільського туризму в регіоні: відсутність загальноде-

ржавної та регіональної стратегії розвитку сільського туризму; неналежна правова, освітньо-просвітницька та фінансова державна підтримка особам і організаціям, які надають послуги сільського туризму; невисокий рівень фахової та методичної підготовки осіб, які працюють у сфері сільського туризму (хоча в останні роки в регіоні з ініціативи громадської організації «Кіровоградський обласний осередок Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні» для власників зелених садиб і за участю науковців проводять методичні семінари, конференції, круглі столи); недостатнє рекламно-інформаційне забезпечення даної галузі в регіоні; низький рівень розвитку виробничої і соціальної інфраструктури (зокрема туристичної) в сільській місцевості краю; не надто розгалужена мережа зелених садиб; незадовільний стан багатьох природних та історико-культурних туристичних об'єктів; порівняно незначна кількість розроблених туристичних маршрутів сільською місцевістю та відсутність їх широкої популяризації і ряд інших.

Висновки. Сільський туризм в Україні та на теренах Кіровоградщини потребує належної підтримки з боку державних органів та громадських організацій. Сільський туризм здатен забезпечити значні фінансові надходження до бюджетів сільських громад, вирішити проблему ефективного використання природних та історико-культурних ресурсів сільської місцевості, частково зменшити безробіття серед селян, популяризувати культурну спадщину, носієм якої виступає українське селянство.

Література:

1. Кудла Н.Є. Сільський туризм: основи підприємництва та гостинності / Н.Є. Кудла. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 152 с.
2. Онойко Ю.Ю. Організаційно-територіальна структура, проблеми та перспективи розвитку сільського зеленого туризму на теренах Кіровоградської області / Ю.Ю. Онойко, В.С. Кролік // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Регіон-2014: суспільно-географічні аспекти». – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. – С. 235-238.
3. Онойко Ю.Ю. Сільський туризм: сутність, проблеми розвитку на теренах Кіровоградської області та шляхи їх вирішення / Ю.Ю. Онойко, В.С. Кролік // Обласна науково-практична конференція «Природничо-наукові дослідження Кіровоградської області: музезнавчі аспекти». – Кропивницький, 2017. – С. 105-113.

І.В. Охременко

Херсонський державний університет,
i.v.okhremenko@ukr.net

Н.І. Бабуцька

Херсонський державний університет,
babuczka10@gmail.com

ГЕОМОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОВОРОНЦОВСЬКОГО РАЙОНУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Серед фундаментальних проблем геоморфології в даний час важливе місце посідають проблеми просторової організації, динаміки, еволюції геоморфосистем різних типів і рангів. На сьогодні є актуальним питання вивчення геоморфологічних процесів та пошук шляхів вдосконалення схем природокористування, забезпечення управління станом і функціонуванням геоморфологічних систем, у тому числі і в межах Нововоронцовського району Херсонської області.

Дослідження геоморфологічних особливостей Нововоронцовського району Херсонської області у розрізі морфоструктур і морфоскульптур дотепер не проводилося.

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи – вивчити геоморфологічні особливості Нововоронцовського району Херсонської області. Для цього вирішено такі *завдання*: 1) прийнято теоретико-методичні основи дослідження; 2) з'ясовано морфоструктурні особливості Нововоронцовського району; 3) досліджено морфоскульптури Нововоронцовського району; 3) вивчено сучасну антропогенну трансформацію геоморфологічної структури Нововоронцовського району.

Об'єктом дослідження є морфоструктури і морфоскульптури. **Предметом** – особливості морфоструктур і морфоскульптур Нововоронцовського району Херсонської області.

У ході досліджень використано такі **основні методи**, як історичний (для вивчення виникнення, формування та розвитку геоморфологічних об'єктів у хронологічній послідовності); проблемний і логіко-історичний аналіз наукового досвіду у даній галузі (для визначення особливостей вивчення досліджуваного об'єкту вченими з різних точок зору); методи узагальнення та інтерпретації даних (для обробки й узагальнення матеріалів); метод польових спостережень (дослідження безпосередньо на місцевості впродовж 2014-2017 рр.).

У результаті проведених нами досліджень можна зробити такі **висновки**.

1. Основними геоморфологічними структурними елементами територіального рівня є морфоструктури і морфоскульптури. Під морфоструктурами зазвичай розуміють форми рельєфу, створені внаслідок дії переважно ендегенних процесів. Морфоскульптурами вважають невеликі форми рельєфу, утворенні екзогенними процесами під час взаємодії з іншими чинниками форм рельєфу. Виділяють морфоскульптури морського (створені морем), флювіального (створені ріками та струмками), гляціального (створені льодовиками), еолового (створені вітром) походження тощо [1-3 та ін.].

2. Проведений нами аналіз сучасних геоморфологічних досліджень показав, що одними із оптимальних методів у сьогоденні є історичний, проблемний

і логіко-історичний аналіз, методи узагальнення та інтерпретації даних, метод польових спостережень. Методика геоморфологічних досліджень, у т.ч. і проведених нами, передбачає реалізацію трьох етапів: підготовчого, польового, камерального.

3. У морфоструктурному відношенні територія Нововоронцовського району – Причорноморська низовина. Це найнижчий геоморфологічний рівень України, переважні висоти – 50-60 м над рівнем моря.

4. Для території Нововоронцовського району домінуючим типом морфоскульптур є флювіально-ерозійні. До них належать, насамперед, яри і балки. Основними факторами їх формування є значні глибини базису ерозії, який знаходиться на рівні русла Дніпра; морфометричні особливості схилів, які виявляються у перепадах відносних висот, що сприяє розвитку морфоскульптур даного типу; значний вплив має поширення лесових відкладів, які добре піддаються руйнації зовнішніми процесами; розташування регіону дослідження на узбережжі Каховського водосховища сприяє підтопленню. Довжина ярів досягає 480-560 м, ширина досягає декількох десятків метрів, максимальні глибини 12,5 м. Аналіз динаміки розвитку ярів показує, що вони продовжують збільшуватися.

5. Узбережжя Каховського водосховища у межах Нововоронцовського району вирізняється пануванням морфоскульптур абразійно-гравітаційного типу. Вони представлені обвалами і зсувами. Зсувні явища мають місце на околицях сіл Гаврилівки (лише за перші п'ять років існування водосховища, ширина зсувної ділянки збільшилась до 400 м, при цьому берегова смуга відступила від первинного положення на 12-30 м), Осокорівки (виникли на ділянці довжиною 750 м вздовж берега та поширювались у глибину суходолу на 150-180 м), Новоолександрівки (дві значні зсувні ділянки), Дудчан. Проведені нами дослідження показали, що до створення водосховища (до травня 1956 року) на вказаних ділянках зсувних явищ не було.

У межах зазначеної території є і ділянки з делювіальними утвореннями, які приурочені до крутих корінних берегів Дніпра і крутих схилів балок. Біля підшви делювіальних утворень є структурні тераси, що відіграють роль фундаменту, на який спирається делювіальний покрив. Річкові долини приток, балки, вимоїни та яри сприяють ерозійному розчленуванню корінних схилів водосховища. Абразійний розмив берега в цьому районі відносно невеликий, він становить приблизно 1,5-3 м/рік, висота берегового обриву змінюється від 2-3 м до 0,1-0,5 м.

6. До антропогенної трансформації геоморфологічної структури Нововоронцовського району призводить здебільшого сільськогосподарське її використання, оскільки найважливішими ресурсами у межах території дослідження є земельні. Крім того, неконтрольований розвиток різноманітних видів морфоскульптур (ярів, балок тощо) призводить до скорочення корисної площі земель. Сучасні морфоскульптури Нововоронцовського району можна умовно поділити на два різновиди (за їх генезисом): природні і антропогенні (наслідки господарської діяльності).

Вивчення сучасних геоморфологічних особливостей Нововоронцовського району є дуже важливим для подальшого розвитку природокористування у регіоні.

Література:

1. Бондарчук В.Г. Основы геоморфологи / В.Г. Бондарчук. – М.: Учпедгиз, 1949. – 320 с.
2. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины / Гл. ред. А. Ф. Трёшников. – МСов. энциклопедия, 1988. – 432 с.
3. Герасимов И. П. Овраги и балки степной полосы / И.П. Герасимов. – М.: МГУ, 2010. – 344с.

Ю.А. Перегуда

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Julia_pereguda@ukr.net*

КЛАСТЕРНИЙ АНАЛІЗ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В РЕГІОНІ

Специфіка формування середнього класу проявляється в межах території в залежності від наукової позиції дослідника при оцінці явища, яке впливає на регіональний розвиток. Сучасні суспільно-географічні дослідження проблематики формування середнього класу мають одну ваду: вони надмірно тяжіють до економічних досліджень цієї ж сфери. Причина такої ситуації полягає в тому, що питання нерівності як такої наразі взагалі дуже популярне у науковій спільноті. Питання нерівності розглядається як соціальна проблема, як економічне явище, а також як процес, що має прямі політичні наслідки. В результаті досліджень, проведених саме з таких позицій, був отриманий значний доробок, який за своїм змістом суттєво доповнює суспільно-географічні дослідження.

В науковій праці Н.С. Гаєвської, С. І. Іщука, І.Г. Мельник вказано, що уявлення про рівень життя в суспільстві певної території змінюється з часом, а життєві блага, які можуть використовуватись як критерії для дослідження залежить від рівня життя населення конкретної територіальної одиниці [4, с. 59]. Формування середнього класу здійснюється неоднаково по території і на це впливає ряд факторів. Тому дослідження соціально-економічної нерівності населення в межах Київської області передбачає аналіз регіональних особливостей формування середнього класу.

Кластеризація регіонів по групах показників, що характеризують соціально-економічний розвиток, а основним завданням даного етапу є оцінка однорідності регіональних одиниць по досліджуваним ознакам. В якості методу ієрархічного об'єднання одиниць досліджуваної сукупності в кластери використовується метод Варда. Це обумовлюється тим, що цей метод дозволяє отримати найбільш однорідні в статистичному контексті кластери [5]. Отже, при здійсненні кластерного аналізу в регіоні, на прикладі Київської області, беремо за основу ряд показників. Показники, що були використанні при дослідженні: кількість суб'єктів ЄДРПОУ; чисельність підприємців на 1000 населення; заробітна плата штатних працівників та чисельність штатних працівників, середня тривалість безробіття, чисельність безробітних на ринку праці, чисельність працевлаштованих на ринку праці, пропозиція та навантаження на 1 робоче місце [1;2;3]. Обсяг вибірки становив 9 показників, що є елементами статисти-

чної звітності, що забезпечує базову основу розрахунків та дає змогу провести докладний аналіз, який є підґрунтям для подальших висновків (рис. 1).

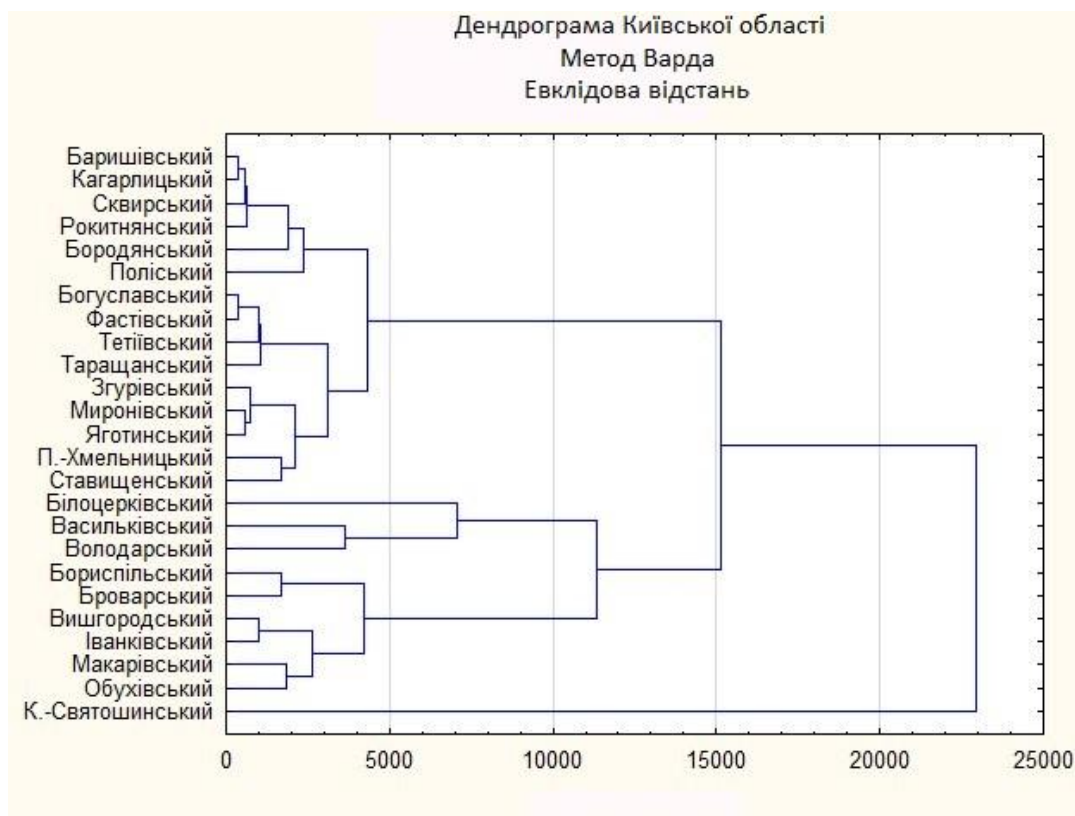

Рис. 1. Дендрограма Київської області за соціально-економічними показниками

Завдання кластерного аналізу це розбиття заданої вибірки об'єктів на підмножини, що називаються кластерами, так, щоб кожен кластер складався з схожих об'єктів, а об'єкти різних кластерів істотно відрізнялися. Згідно даного дослідження, кожен схожий об'єкти об'єднували в кластери за показниками розвитку області. У результаті проведеного кластерного аналізу виділено шість кластерів в межах Київської області за соціально-економічними показниками, що дозволяє визначити територіальну організацію формування середнього класу. Київська область за подібністю адміністративних районів було виділено 7 груп:

А) Баришівський, Кагарлицький, Сквирський, Рокитнянський, Бородянський, Поліський;

Б) Богуславський, Фастівський, Тетіївський, Таращанський, Згурівський, Миронівський, Яготинський, Переяслав-Хмельницький, Ставищенський;

В) Білоцерківський;

Г) Васильківський, Володарський;

Д) Бориспільський, Броварський;

Е) Вишгородський, Іванківський, Макарівський, Обухівський;

Є) Києво-Святошинський.

Проведений аналіз підтвердив теоретичні припущення про залежність між групою соціально-економічних показників, про визначальну роль саме економічних чинників у формуванні регіональних особливостей поширення середнього

класу населення. Оскільки просторово–часовий аналіз дозволив виділити кластери в регіоні з різними рівнями соціально-економічного розвитку.

Отже, за допомогою обґрунтованих дій направлених на поступовий процес вдосконалення регіональної політики можливо досягти ефективного ефекту в процесі врахування всіх соціально-економічних особливостей території. При дослідженні середнього класу суспільства необхідно враховувати фактори та показники, що дозволяють віднести осіб до середнього класу. Фактори об'єднані в групи, а саме економічні: розмір доходів, заробітна плата, соціальні критерії: житловий фонд, професійний статус або посада, освіта та само ідентифікація. Дослідження основних показників показало, що існує тісна залежність між регіональними показниками, що характеризують рівень соціально – економічного розвитку регіону. На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що неоднорідність середнього класу залежить від факторів соціально-економічного спрямування в поєднанні з економіко-політичними чинниками, а також від особливостей конкретної території.

Література:

1. Головне управління статистики у Київській області// [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://kievobl.ukrstat.gov.ua>
2. Головне управління статистики у Чернігівській області// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chernigivstat.gov.ua/>
3. Головне управління статистики Житомирської області[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua/>
4. Іщук С.І., Гаєвська Н.С., Мельник І.Г. Бідність як соціально– економічна категорія й об'єкт дослідження суспільної географії / Іщук С.І., Гаєвська Н.С., Мельник І.Г // Економічна та соціальна географія: Наук. зб. – К.: КНУ, 2011. – Вип.. 62. – С. 56-64.
5. Юсупов Р.М. О концептуальных основах региональной информационной политики / Р.М. Юсупов, В.П. Заболотский, В.Б. Наумов и др. // Информационные ресурсы России. – 2007. – №5. – С. 42–50.

Л.А. Писаренко

*Український гідрометеорологічний інститут,
lolinal@ukr.net*

ПРОСТОРОВИЙ РОЗПОДІЛ ТА ЗМІНИ ТЕПЛОЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ПІВДЕННИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ У ПЕРІОД АКТИВНОЇ ВЕГЕТАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР

Теплові ресурси є одними із найбільш важливих факторів, що здійснюють визначальний вплив на формування урожайності сільськогосподарських культур, від яких залежать усі процеси життєдіяльності рослин. На сьогодні вивчення багаторічної динаміки ресурсів тепла є першочерговим завданням у контексті актуальних досліджень закономірностей зміни агрокліматичних ресурсів території України. Особливо важливим ці питання стають для південних регіонів, які є чи не найбільш чутливими до сучасних кліматичних змін. Серед основних показників, що дозволяють оцінити забезпеченість рослин теплом є сума активних температур (САТ) повітря. Цей показник розраховується

як сума температур повітря за період, що обмежується датами стійкого переходу середньої добової температури через 10°C навесні та восени (період активної вегетації).

Дане дослідження є продовженням роботи [10] і присвячено оцінці сучасних особливостей просторового розподілу сум активних температур повітря на півдні території України за період 1991 – 2014 рр. у порівнянні з періодом визначення кліматичної норми для другої половини ХХ ст. (1961 – 1990 рр.).

Комплексну оцінку ресурсів теплозабезпеченості території України представлено за період 1961 – 2000 рр. у [5]. Різні аспекти проблем теплозабезпеченості сільськогосподарських культур досліджено у [2-4,6-9], зокрема закономірності розподілу показників теплозабезпеченості, їх мікрокліматичну мінливість, зміни характеристик теплових ресурсів та сценарії їх можливих змін. У 2010 р. Українським гідрометеорологічним центром видано агрокліматичні довідники по всіх адміністративних областях України та АР Крим [1], у яких за період 1986 – 2005 рр. узагальнено статистичні показники мінливості основних характеристик агрокліматичних ресурсів. Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених дослідженню теплових ресурсів території України у період активної вегетації, на сьогодні поглибленого вивчення потребують питання оцінки сучасних просторових змін сум активних температур повітря, від якого залежать ареали поширення рослин, технології їх вирощування і урожайність.

В дослідженнях використано дані середньої декадної температури повітря і дат стійкого переходу середньої добової температури повітря через 10°C за період 1961 – 2015 рр. на 16 гідрометеорологічних станціях півдня України.

Осереднені багаторічні дані САТ за загальний період 1961 – 2014 рр. дозволяють виокремити у південних регіонах України 3 зони. Для півночі Одеської, Миколаївської, Херсонської та півдня Запорізької областей характерні САТ в межах $3100 - 3300^{\circ}\text{C}$ (І зона). Показники на півдні Миколаївської, Херсонської, Запорізької та більшій частині Одеської областей і Криму знаходяться в межах $3300 - 3500^{\circ}\text{C}$ (ІІ зона). На північному заході Кримського півострова та півдні Одеської області САТ перевищують 3500°C (ІІІ зона).

Просторовий розподіл САТ зазнавав постійної трансформації та поступового «зміщення» у напрямку на північ. Зокрема за період визначення стандартної кліматичної норми 1961 – 1990 рр. на території України не спостерігалася зони із САТ вище 3500°C . Зона $3100 - 3300^{\circ}\text{C}$ поширювалася далі на південь та спостерігалися на сході Криму. Показники $3300 - 3500^{\circ}\text{C}$ були характерні лише для західних територій Кримського півострова та крайнього півдня Одеської, Херсонської та Запорізької областей. За період 1991 – 2014 рр. відбулися кардинальні зміни у розподілі САТ на півдні України. Зона $3100 - 3300^{\circ}\text{C}$ змістилася на північ і відповідні САТ спостерігаються лише на території Запорізької області. Зона $3300 - 3500^{\circ}\text{C}$ охопила більшу частину Одеської, Миколаївської, Херсонської областей та східний Крим. З'явилася зона із САТ більше 3500°C , що простягається вздовж прибережних територій та заході Кримського півострова.

Найбільша різниця у САТ між періодами 1990 – 2014 рр. та 1961 – 1990 рр. спостерігається в Одеській області досягаючи 255°C . В цьому регіоні збільшення САТ є одним з найбільш стрімких в Україні, що є дуже небезпечним враховуючи кліматичні особливості території. В той же час на півдні Запорізької області підвищення САТ незначні та не перевищують 50°C .

Величина міждекадного приросту змінюється у напрямку на південь: так, наприклад, по станції Кирилівка він починається з 1 декади травня і завершується у 3 декаді вересня, тоді як по іншим станціям, відповідно, з 3 декади квітня по 1 – 2 декаду жовтня. За загальний період 1961 – 2014 рр. на третю декаду кожного місяця приріст складає близько 110°C у квітні, 180 – 200 °C у травні, 200 – 210°C у червні, 230 – 250°C у липні, 210 – 220°C у серпні та 120 – 150°C у вересні. Найбільший приріст відбувається у липні.

Щодекадні прирости активної температури за періоди 1961 – 1990 рр. та 1991 – 2015 рр. на третю декаду кожного місяця становлять відповідно 100°C та 115° у квітні, 180 – 190°C та 180 – 200°C у травні, 200 – 210°C та 200 – 215°C у червні, 230 – 240°C та 230 – 260°C у липні, 205 – 215°C та 210 – 230°C у серпні, 100 – 140°C та 130 – 150°C у вересні. Найбільша різниця між періодом стандартної кліматичної норми 1961 – 1990рр. та сучасним періодом 1991 – 2014 рр. припадає на липень (3 декада), досягаючи 20°C по Сараті.

Література:

1. Агрокліматичний довідник по Київській області / За ред. Т. І. Адаменко, М. І. Кульбиди, А. Л. Прокопенка. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2010. – 184 с.
2. Адаменко Т. І. Зміни тепловологозабезпеченості вегетаційного періоду у зв'язку з потеплінням глобального і регіонального клімату в Україні // Метеорологія, кліматологія та гідрологія: Тези доповіді до Ювілейної міжнар. наук. конф. «Гідрометеорологія і охорона навколишнього середовища». – Одеса, 2003. – С. 120–121.
3. Бабіченко В. М., Ніколаєва Н. В., Гущина Л. М. Зміни температури повітря на території України наприкінці ХХ та на початку ХХІ століття // Український географічний журнал. – 2007. – № 4. – С. 3–12
4. Барабаш М. Б. Особливості зміни ресурсів тепла та вологи в Україні при сучасному потеплінні клімату / М. Б. Барабаш, Н. П. Гребенюк, О. Г. Татарчук // Наукові праці УкрНДГМІ. – 2007. – №256. – С. 174–186
5. Дмитренко В. П., Круківська А. В., Строкач Н. К. Агрокліматичні і агрогідрологічні ресурси. Агрокліматичне і агрогідрологічне районування // Клімат України / За ред. В. М. Липінського, В. А. Дячука, В.М. Бабіченко. – Київ: Вид-во Раєвського, 2003. – 343 с.
6. Ляшенко Г. В. Агрокліматическое районирование Украины / Г. В. Ляшенко // Наукові праці УкрНДГМІ. – 2008. – Вип. 3. – С. 98–108
7. Мищенко З. А. Агрокліматологія: Учебник / З.А. Мищенко. – Київ: КНТ. – 2009. – 512 с
8. Польовий А. М. Зміна показників термічного режиму повітря в Україні на період до 2030 р / А. М. Польовий, Л. Ю. Божко, О. О. Дронова, Г. О. Боровська // Український гідрометеорологічний журнал. – 2014. – № 14. – С. 95–104
9. Сніжко С. І., Заболоцька Т. М., Скриник О. А. Особливості теплого і вегетаційного періодів в Україні: тенденції змін внаслідок глобального потепління // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Сер.4. Географія і сучасність. – 2008. – №20. – С. 52-56.
10. Pysarenko L. The sum of active temperatures and their long-term changes in Ukraine/ L. Pysarenko – Proceedings of the 14th International Conference of Young Scientists on Energy issues. Kaunas, Lithuania, May 25-27, 2017. – p. 361 – 367

К.А. Поливач

*Інститут географії Національної академії наук України,
kateryna.polyvach@gmail.com***АТЛАС «НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПРИРОДНА І КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА» – ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ**

Розвиваючи ідеї і положення Національного атласу України, який цього року відзначає 10-у річницю свого видання, Інститут географії НАН України приступив до створення атласу «*Населення України та його природна і культурна спадщина*» (далі – АПКС). Даний атлас передбачає картографічне представлення результатів дослідження взаємного впливу та зв'язку між особливостями розвитку колишнього і сучасного населення України та природою і культурою як джерелом й наслідком цього розвитку на території Української держави, результатом взаємодії яких є регіональні особливості поширення та концентрації об'єктів культурної та природної спадщини в Україні [1].

Атлас планується підготувати як фундаментальний комплексний електронний картографічний твір науково-довідкового характеру, нове покоління яких відрізняється проблемною орієнтацією, багаторівневістю картографування, множиною взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих форм реалізації. АПКС призначатиметься для робітників культури, науки, краєзнавців, викладачів та студентів навчальних закладів, владних структур регіонів різного рівня для широкого використання в управлінській, економічній, екологічній, просвітній, культурній та інших сферах діяльності, а також громадян України, які цікавляться культурою та історією своєї Батьківщини.

Видання такого атласу могло б мати велике пропагандистське значення, а саме – відігравати роль візитівки та культурного посланця України за рубежом.

Актуальність Атласу для держави підтверджується світовою тенденцією перетворення природної і культурної спадщини на один із вагомих ресурсів розвитку у зв'язку із прийняттям на Всесвітньому форумі Ріо-92 визначальної парадигми сталого розвитку. Для України важливою є адаптація принципів сталого розвитку з врахуванням особливостей формування культурологічного і історичного простору, важливим елементом якого є і національна спадщина. Україна, ратифікувавши міжнародні конвенції стосовно охорони культурної спадщини, створила і повну нормативно-правову базу стосовно врегулювання ролі держави та суб'єктів господарювання у використанні і збереженні об'єктів спадщини (закони України 1991, 1992, 2000, 2001, 2004 років). Тому створення АПКС є не тільки нагальною потребою для просторового аналізу особливостей розміщення об'єктів спадщини, а і для формування важливої інформаційної системи щодо організації дієвого моніторингу за станом об'єктів спадщини.

Значимість розробки базуватиметься на використанні Атласу як ресурсу для інформаційної підтримки розробки планів економічного, соціального та екологічного розвитку держави та регіонів різного рівня, їх збалансування в напрямку гуманізації та інноваційності. Він сприятиме якісній законодавчій діяльності у сфері національної спадщини, розробці та вдосконаленню нормативних і регламентуючих документів різного типу, змісту та призначення.

Соціальна значимість даного дослідження визначається його інформаційним та гуманістичним впливом на розвиток суспільства та його взаємодію з природним та культурним середовищем. Опосередковано, через розвиток туристич-

ної та інших видів рекреаційної діяльності, ці дослідження можуть сприяти створенню нових робочих місць в регіонах. Крім того, Атлас стане джерелом знань для населення, забезпечить в установах освіти та просвіти методологічне та інформаційне наповнення вивчення суспільних та природничих наук.

Наукова значимість дослідження полягатиме у розробці наукових основ картографування природної і культурної спадщини як однієї зі складових гуманітарного розвитку населення. Дослідження передбачає створення наукової концепції Атласу, класифікацію та систематизацію об'єктів дослідження, обґрунтування та використання методів геоінформаційного картографування, що сприятиме розвитку теорії картографії та географії [2].

За рівнем дослідження Атлас вміщуватиме сюжети глобального, національного, регіонального та об'єктного значення.

У структурі Атласу заплановано виділити шість розділів:

1. Україна у світовому та європейському просторі
2. Населення – суб'єкт формування спадщини
3. Умови, фактори та ресурси формування спадщини
4. Культурна і природна спадщина
5. Культурна та природна спадщина регіонів України
6. Використання та охорона культурної та природної спадщини.

Передбачається укладення серії із 107 карт різних масштабів на країну в цілому, її регіони та найбільш цікаві ключові території та об'єкти. Карти основних розділів Атласу передбачається доповнити текстовою інформацією та ілюстраціями найвизначніших об'єктів спадщини.

Атлас буде створено на основі багатокомпонентної інформації, укладеної в базу даних. Геоінформаційні підходи до створення Атласу забезпечать виготовлення електронного продукту, використання якого сприятиме розвитку наукових досліджень та інноваційних галузей практики.

В кінцевому продукті (Атласній інформаційній системі – АІС) буде представлений фактологічний матеріал про природну та культурну спадщину України, що дозволить оцінити її сучасний стан загалом та внесок окремих регіонів.

Зібрана, систематизована та наочно представлена в АІС ґрунтовна та всебічна інформація стане основою для цілісної картини природної та культурної спадщини країни і окремих її частин та забезпечить наукову, методичну та інформаційну підтримку: загальнодержавним та регіональним програмам і проектам в галузі вивчення, охорони та комплексного використання спадщини; включенні цієї проблематики до планів соціально-економічного розвитку держави та регіонів різного рівня; законодавчої та нормативно-правової діяльності у сфері спадщини; заходів з удосконалення управління об'єктами та територіями спадщини та підтримки прийняття управлінських рішень; як джерела знань та інструменту широкої пропаганди та освіти населення.

Література:

1. Руденко Л.Г., Бочковська А.І., Западнюк С. О., Поливач К.А. Атласне проблемно-орієнтоване картографування – стан і напрями розвитку // Українська географія: сучасні виклики. Зб. наук. праць у 3-х т. – К.: Прінт-Сервіс, 2016. – Т. І. – С. 92-95.
2. Руденко Л.Г., Бочковська А.І., Западнюк С.О., Поливач К.А. Тематичний атлас «Населення України та його природна і культурна спадщина»: постановка питання та головні напрями робіт. Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку: Збірник наукових праць. – К.: ДНВП «Картографія», 2014. – Вип. 6. – с. 92 – 94.

*Ю.Ю. Пологовська**Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
grinenko_julia@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ МЕТОДОМ СИТУАТИВНОГО АНАЛІЗУ

Трансформаційні процеси в освітньому просторі України визначають нові вимоги до професійної підготовки вчителів різного профілю, що передбачають не тільки володіння ними теорією та методикою викладання фахових дисциплін, але й вміння визначати освітню траєкторію учня, надавати кваліфіковану допомогу в його професійному самовизначенні. Тому навчальний процес у педагогічних навчальних закладах має бути спрямований на формування професійної компетентності у студентів-педагогів через призму профорієнтаційної підготовки (профорієнтаційної компетентності). Профорієнтаційна компетентність являє собою інтегративну систему умінь майбутніх вчителів здійснювати професійні функції у процесі профорієнтаційної роботи, враховуючи різні освітні потреби учнів, забезпечуючи обґрунтоване спрямування їх професійного самовизначення та створювати умови для його здійснення [4].

Дієвим засобом формування профорієнтаційної компетентності у майбутніх вчителів, зокрема географії, є впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів інтерактивних технологій навчання, що передбачають використання методів навчання зорієнтованих на особистість студента, його активну участь у саморозвитку, отримання якісних знань, формування професійних умінь, здатності адекватно приймати рішення в різних ситуаціях професійної діяльності. Серед даних методів варто виділити метод ситуативного аналізу (case-study), дидактична спрямованість якого полягає в тому, що навчальний матеріал подається студентам у вигляді мікропроблем, а знання і вміння формуються в результаті їх дослідницької та творчої діяльності під час вирішення конкретних завдань-ситуацій [1]. Основна функція методу case-study – вчити студентів вирішувати складні неструктуровані проблеми, які неможливо розв'язати аналітичним способом. Одночасно даний метод виступає як особлива парадигма професійної діяльності викладача, що дозволяє йому творчо мислити, діяти, збагачувати свій творчо-професійний потенціал [2].

Метод case-study має ряд переваг над традиційними методами навчання, адже він базується на принципах проблемного навчання, розумінні, а не заучуванні термінів та вмінні оперувати ними, вибудовуючи логічні схеми вирішення проблеми в умовах динамічної ситуації, розвиваючи гнучкість та діалектичність мислення, сприяє формуванню навичок вирішення реальних проблем, роботи в групі на єдиному проблемному полі, стійкої позитивної мотивації та пізнавальної активності [2]. Навчання за допомогою даного методу передбачає занурення студентів у певну ситуацію, що є результатом дидактичної майстерності викладача. Створення кейсу та діяльність викладача при використанні методу case-study являє собою своєрідний технологічний процес і включає в себе два етапи: перший етап – безпосереднє створення кейса (певної проблемної ситуації на основі фактів з реального життя, яка за своїм змістом пов'язана з матеріалом певних розділів навчальної дисципліни, визначає напрям пізнавального пошуку та шляхи вирішення), запитань для його аналізу і здійснюється за межами аудиторії та включає в себе науково-дослідну, методичну та творчу

діяльність викладача; другий етап – діяльність викладача в аудиторії, де він виступає зі вступним і заключним словом, організовує малі групи і дискусію, оцінює внесок студентів в аналіз ситуації [3].

З методичної точки зору хорошим вважається той кейс, який чітко відповідає поставленій меті, стосується важливої і актуальної проблеми, має центрального героя, відповідний рівень труднощів, кілька варіантів рішень, оптимальний за розміром та обсягом інформації, провокує дискусію, надає можливість для узагальнення висновків, оцінки ефективності прийнятих раніше рішень. Плеядою українських і зарубіжних вчених розроблена низка класифікацій кейсів, в основу яких покладені різні ознаки: сюжет, часова послідовність матеріалу, спосіб його представлення, об'єм, ієрархічні рівні прийняття рішення, особливості вирішення проблеми й оцінки рішення тощо. Одним з головних критеріїв класифікації кейсів є їхня дидактична мета, відповідно до якої виділяють практичні кейси, що відображають абсолютно реальні життєві ситуації; навчальні кейси, основною задачею яких є навчання; науково-дослідницькі кейси, орієнтовані на здійснення дослідницької діяльності [3].

В основу даної методики покладено моделювання конкретних ситуацій, в ході аналізу, оцінки та вирішення яких студент формується як фахівець. Використання методу case-study під час занять являє собою складний технологічний процес і включає 5 етапів, кожен з яких має свою практичну спрямованість і сприяє формуванню у студентів певних умінь та навичок, які в свою чергу – системи компетентностей [2].

Таблиця 1

Етапи методу case-study та їх педагогічна доцільність у системі професійної підготовки майбутніх вчителів

№ п/п	Етап	Результат практичної підготовки студента	Сформовані компетентності
	<i>I етап.</i> Знайомство з конкретною педагогічною ситуацією, випадком, проблемою та ідентифікація їх стану	здатність ідентифікувати реальну ситуацію згідно заданої мети; здатність до цілісного бачення проблеми; здатність до системного експертного аналізу подій, ситуацій тощо.	інформаційно-аналітична; предметно-практична; виробничо-діяльнісна; науково-дослідна; комунікативна; прогностична;
	<i>II етап.</i> Робота з інформаційними джерелами та їх адаптація до конкретної ситуації	здатність аналізувати інформаційно-аналітичний матеріал, робити висновки і діяти в широкому діапазоні побачених можливостей; сформованість інформаційно-перцептивного компоненту професійної компетентності.	соціальна; автономізаційна; діагностична; рефлексивна; мотиваційна; коригуюча;
	<i>III етап.</i> Обґрунтування і прийняття рішення або обговорення та прийняття рішення за умови роботи в групі	вміння оперувати понятійним апаратом, вибудовуючи логічні схеми вирішення проблеми; здатність працювати самостійно та в команді на єдиному проблемному полі; вміння приймати самостійні, колегіальні рішення та брати на себе відповідальність; сформованість принципів соціальної відповідальності у професійній діяльності та професійної етики. здатність визначати найбільш оптимальний	профорієнтаційна тощо.

		варіант розв'язання ситуації, проблеми з запропонованого переліку.	
	<i>IV етап.</i> Презентація результатів дослідження (прийнятих рішень)	здатність науково обґрунтовувати, структурувати та презентувати результати досліджень; вміння аргументувати власну думку, відстоювати її перед загалом; вміння обирати оптимальний стиль професійного спілкування відповідно особистісних характеристик учасників комунікативного акту та ситуативних чинників; отримання навичок проведення прес-конференції.	
	<i>V етап.</i> Аналіз та співставлення запропонованих результатів з прийнятими в дійсності	сформованість оцінно-рефлексивного, мотиваційно-ціннісного та змістовно-операційного компонентів готовності до професійної діяльності; здатність до прогнозування, самореалізації та самовдосконалення власної професійної діяльності; здатність до аксіологічного та праксеологічного аналізу.	

Використання методу case-study для формування профорієнтаційної компетентності у студентів педагогічних спеціальностей відповідає вимогам сучасної освіти. Аналіз реальних ситуацій профорієнтаційного спрямування, які містяться в кейсі, допомагає адаптувати теоретичну модель профорієнтаційної підготовки майбутніх вчителів географії до реального професійного середовища, сприяє внутрішньому стимулюванню їх активності до профорієнтаційної діяльності, успішному засвоєнню профорієнтаційних знань, умінь і навичок та їх використанню на практиці, дозволяє їм спробувати себе в ролі професіоналів. Засвоєння профорієнтаційного матеріалу на основі проблемно-ситуативного аналізу забезпечує не лише високий рівень результативності навчання, а й сприяє формуванню системи професійно-особистісних цінностей у студентів та їх професійному самовизначенню.

Отже, імплементація в навчальний процес методу case-study сприяє атмосфері інтерактивності, яка забезпечує його високу ефективність, формує у студентів позитивну мотивацію до навчання, спрямовує їх діяльність на оволодіння способами розвитку й удосконалення знань, умінь і навичок, що є ефективним засобом формування профорієнтаційної компетентності у майбутніх вчителів географії.

Література:

1. Марина Дяченко-Богун. Активні методи навчання у вищому навчальному закладі. – Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4444/1/Djachenko.pdf>
2. З.Е. Скринник. Психологія і педагогіка. Проведення індивідуального заняття за методом аналізу конкретних навчальних ситуацій (case-study): Навчально-методичний посібник – Львів: ЛІБС УБС НБУ, 2012. – 145 с.
3. Я.Сікора. Кейс-технології при вивченні «методів оптимізації». – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/>
4. В.Б. Харламенко. Діагностика сформованості профорієнтаційної компетентності майбутнього вчителя трудового навчання. – Режим доступу: http://visn_ped.gnpu.edu.ua/Visnik%2014%202010.pdf (с. 183 – 187)

І.С. Польова

*Херсонський державний університет,
polevayaira95@gmail.com*

СУЧАСНИЙ СТАН ГРУНТОВОГО ПОКРИВУ НОВОТРОЙЦЬКОГО РАЙОНУ ЯК РЕЗУЛЬТАТ АНТРОПОГЕННОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ

Новотроїцький район розташований в межах Присивашської частини Причорноморської низовини, в його межах панують темно-каштанові залишково, слабо– й середньо солонцюваті у комплексі з солонцями на лесових відкладеннях. Панування відповідних ґрунтів зумовлено літологічною будовою, кліматичними умовами та особливостями геологічної історії Азовського моря.

Актуальність дослідження ґрунтового покриву Новотроїцького району зумовлена тим, що в межах району антропогенна діяльність істотно впливає на характер ґрунтоутворюючих процесів. Саме внаслідок відповідної діяльності відбувається вторинне засолення ґрунтів, вітрова ерозія, зменшення вмісту гумусу, а це у свою чергу призводить до деградації ґрунтового покриву. В умовах сучасних кліматичних змін, які також впливають на ґрунтоутворення, саме постійний моніторинг ґрунтового покриву дозволить провести оптимізацію його використання.

В межах Новотроїцького району поширені Присивашські рівнини з близьким (3-5 м) заляганням підґрунтових вод та із широким поширенням подових знижень з аналогічною гідрогеологією. В межах цих форм рельєфу поширені лучно-каштанові солонцюваті ґрунти у комплексі з солонцями лучно-каштановими. Відповідні ґрунти поширені вузькою смугою в межах всього Присивашсько-Причорноморського регіону [3].

Досліджувана територія характеризується значними масштабами антропогенного перетворення. В результаті залучення солонцюватих ґрунтів до ріллі, морфологічна будова їх профілю набуває певних змін. В солонцях утворюється орний шар, що складається з гумусово-елювіального, елювіального і частково ілювіального горизонтів. При цьому потужність самого ілювіального горизонту зменшується на 5-10 см. Щорічне розорювання призводить до посиленої взаємодії ґрунтів з атмосферою, поширюється вітрова та водна ерозія ґрунтів. Безпосереднім наслідком розорювання є трансформація механічного складу ґрунту [1, 2].

Також однією із основних причин трансформації ґрунтового покриву досліджуваної території є зрошування – підведення води на поля, що відчувають нестачу вологи, і збільшення її запасів у шарі ґрунту. Меліорація земель належить до найбільш важливих засобів підвищення сільськогосподарського виробництва, послаблення його залежності від несприятливих природно-кліматичних умов [4, 6]. Інтенсивний розвиток зрошувальних меліорацій викликає не тільки позитивні, але і негативні зміни природних умов, що проявляються в підвищенні рівнів ґрунтових вод, підтопленні територій, вторинному засоленні, осолонцюванні земель, погіршенні фізико-механічних і водно-фізичних властивостей ґрунтів та ін. Серед найбільш поширених негативних наслідків зрошення (антропогенно спровокованих), що спричиняють деградаційні процеси у ґрунтах є підняття рівня підґрунтових вод і пов'язані з цим розвиток процесів підтоплення та вторинно-іригаційного засолення .

Також в дослідженнях останнього часу все більше уваги приділяється виявленню впливу розорювання і сільськогосподарського використання ґрунтів на вміст і якісний склад органічної речовини. При цьому йдеться як про зменшення запасів органічної речовини, так і про її накопичення. Меліоративна оранка призводить до істотних змін організації гумусового профілю та вмісту гумусу солонцевих ґрунтів. При проведенні такого обробітку верхня гумусована частина ґрунтового профілю переміщується на деяку глибину, тому в перші роки після його проведення відмічається зниження вмісту гумусу в орному шарі на 15-20%, тоді як в більш глибоких шарах (30-60 см) відбувається збагачення органічною речовиною на 40-80% [5].

Для визначення сучасного стану ґрунтового покриву нами було проведено ряд досліджень емпіричного та розрахункового характеру, для чого використовувались статистичні дані Новотроїцького райуправління водогосподарства та зрошувальних систем, проведено спостереження кліматичних умов регіону, визначення морфометрії території дослідження та аналіз ґрунтового покриву за зрошувальними та незрошувальними розораними та нерозораними ділянками [7].

Дані дослідження проводилися впродовж двох років та дали змогу дійти певних висновків щодо антропогенного фактору як самостійної одиниці впливу на трансформацію ґрунтового покриву, визначити кількісні характеристики змін у ґрунтовому покриві району, шляхом співставлення даних, отриманих в результаті емпіричних досліджень та статистичних даних.

Отже, на підставі проведеного нами аналіз сучасного стану ґрунтового покриву Новотроїцького району ми дійшли наступних висновків:

- зменшення кількості опадів в регіоні призводить до уповільнення ґрунтоутворюючих процесів, за таких умов будь-який вид антропогенної діяльності, будь-то механічна обробка або меліорація, надзвичайно потужно впливають на відповідні процеси;
- в результаті залучення до орних земель солонцевих та темно-каштанових ґрунтів, істотно змінилася їх морфологічна будова та кількісна характеристика гумусового шару;
- інтенсивний розвиток зрошувальної меліорації викликає не тільки позитивні, але і негативні зміни природних умов, які проявляються в підвищенні рівнів підземних вод, підтопленню територій, вторинному засоленні, осолонцюванні земель, погіршенні фізико-механічних і водно-фізичних властивостей ґрунтів та ін.

Література:

1. Балюк С.А. Використання солонцевих ґрунтів України / С.А. Балюк, Г.В. Новікова, Н.Ю. Гаврилович // Вісник аграрної науки. – 2001. – № 10. – С. 12-15.
2. Балюк С.А. Сучасна еволюція зрошуваних ґрунтів: екологічні проблеми та шляхи їх вирішення / С.А. Балюк, В.Я. Ладних, Н.Ю. Гаврилович, О.А. Носоненко, М.А. Захарова, Л.І. Мошник, А.А. Лісняк, О.М. Дрозд // Вісник аграрної науки. Спец. Вип. – 2006. – № 4 – С.60-63
3. Геологія з основами мінералогії: навч. посібник / [Д.Г. Тихоненко, В.В. Дегтярьов, М.А. Щуковський та ін.]; за ред. Д.Г. Тихоненко. – Харків, 2002. – 297 с.
4. Давидов О.В. Антропоетворені ґрунти солонцевих комплексів Новотроїцького району: генезис, еволюція та сучасний стан / О.В. Давидов, І.С. Польова // Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства. Зб. наук. праць / [За ред. І.О. Пилипенка, Д.С. Мальчикової]. 2016 – Вип. 8. – Херсон: ПП. Вишемирський В.С. – С. 19-23.

5. Ермолаев М.М. Трансформація родючості солонцевих ґрунтів Лісостепу України під впливом меліорацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора. с.-г. наук за спеціальністю 06.01.03 «Агроґрунтознавство і агрофізика»/ М.М.Єрмолаєв. – Київ, 2002. – 39 с.
6. «Звіт відділу водозабезпечення Новотроїцького району» за період 2012-2014 р.р.
7. Сімченко С.В. Вплив природних та антропогенних факторів на трансформацію ґрунтового покриву північного Присивашся / В.С. Сімченко, І.С. Польова // Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства. Зб. Наук. Праць/[За ред. І.О. Пилипенка, Д.С. Мальчикової]. Вип. 7. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2015. – С. 93-97.

І.В. Поплавська

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
innapoplavska@ukr.net*

ТУРИСТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА ПОДІЛЬСЬКИХ ОБЛАСТЕЙ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Вступ. Інфраструктура сприяє формуванню туризму в регіоні, визначає туристичну спеціалізацію і профіль, адже від наявності інфраструктурних зв'язків між окремими об'єктами залежить якість обслуговування на тій чи іншій території. Важливо підкреслити зростаючу значущість галузі туризму та її інфраструктури для економіки території в цілому, адже існують тісні взаємозв'язки з господарюючими суб'єктами близько 50 супутніх галузей.

Виклад основного матеріалу. Туристична інфраструктура – це сукупність штучно створених рекреаційних закладів (санаторії, бази відпочинку, готелі, ресторани та ін.) та супутніх об'єктів, побудованих для загального користування за рахунок державного інвестування (автомобільні та залізничні дороги (шляхи), пункти пропуску, аеропорти, лікарні, школи тощо). Послуги інфраструктури відіграють свого роду роль, яка зв'язує різні сектори туристичної галузі, включаючи кінцевого споживача та початкове визначені процесом становлення індустріального, а згодом – постіндустріального суспільства, адже таке суспільство не може обходитись без них.

Згідно із Законом України «Про туризм» туристична інфраструктура – сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів [1].

Інфраструктуру індустрії туризму не слід, однак, розглядати як окрему сферу економіки, як таку, що не має нічого спільного з іншими видами бізнесу. Незважаючи на те, що вона за деякими ознаками відрізняється від інших сфер бізнесу, не можна прийняти цю обставину як зручну причину для її відділення від управлінської практики і процедур, застосовуваних в інших сферах економіки.

В складі Подільського регіону нами виділяються Вінницька, Тернопільська та Хмельницька області. Площа району – 60,9 тис. км² або 10,1% загальної території України. Пріоритетними видами туристичної діяльності Подільського регіону залишаються внутрішній та виїзний туризм. Так, туроператорами та

турагентами протягом 2014 р. було обслуговано 65,137 тис. осіб. При цьому за кордон виїжджало 31,617 тис. осіб (48,5% від загальної чисельності туристів та екскурсантів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності Поділля), питома вага внутрішніх туристів склала 26,4% від загального туристичного потоку регіону. Крім того, регіональними туристичними підприємствами у 2014 р. було обслуговано 16,3 тис. екскурсантів, що становить 1,4% від їхньої загальної чисельності в Україні.

Для обслуговування приїжджих у регіоні станом на 01.01.2015 р. працювало 215 готелів та аналогічних засобів розміщення, що становить 8,1% від загального показника по країні. По областях кількість готелів та аналогічних засобів розміщення наступна: у Хмельницькій – 84, Вінницькій – 73, Тернопільській – 58. Протягом останніх п'яти років у Подільському регіоні спостерігається збільшення кількості готелів та аналогічних засобів розміщення на 41,9%. Середня забезпеченість готельними місцями в регіоні на 1000 жителів складає 2,1 місця. Одноразова місткість готельної бази – 8172 місця. Підприємствами готельного господарства регіону за 2014 р. було обслуговано 340,538 тис. туристів.

Таблиця 1

Засоби розміщення областей Подільського регіону, 2015*

Територія	Засоби розміщення		Готелі	К-сть розміщених осіб		Середня місткість, осіб/заклад
	усього, од.	у% до загальної к-сті		усього, тис. осіб	% до загальної к-сті	
Україна	1966	100	1457	1282	100	27,0
Вінницька	55	2,8	55	37,0	3,4	18,4
Тернопільська	44	2,2	43	78,7	6,1	31,8
Хмельницька	38	1,9	38	46,0	3,6	35,5
Подільський регіон	137	6,9	136	128,4	13,1	28,6

* розраховано за [42, 44, 46]

На 01.01.2015 р. у Подільському туристичному регіоні нараховувалося 2675 підприємств ресторанного господарства.

Найменша їх кількість знаходиться у Тернопільській області (933 од.), а найбільше – у Вінницькій (1204 од.). Протягом 10 років їх загальна кількість збільшилася на 2,6%.

За результатами оцінки забезпеченості населення Подільського туристичного регіону об'єктами ресторанного господарства найвища – вісім підприємств на 10 000 осіб – спостерігається в Тернопільській області, 6,1 та 6,3 відповідно – у Хмельницькій та Вінницькій областях.

У 2015 році населення Хмельницької області обслуговували 2 тис. ресторанів, кафе, барів, які належать як підприємствам, так і підприємцям-фізичним особам. В них нараховувалось майже 122 тис. посадочних місць. Забезпеченість населення місцями в об'єктах ресторанного господарства за останні п'ять років зростає майже вдвічі.

Транспортні шляхи областей Подільського регіону повинні відповідати міжнародним вимогам та надавати можливість здійснювати перевезення швидко, безпечно, надійно, комфортно.

Провідне місце серед видів транспорту за величиною перевезень займає автомобільний. Автомобільний транспорт – вид транспорту, що здійснює перевезення вантажів і пасажирів автомобілями по безколіїних шляхах. Ним здій-

снюється 94% перевезень всіх видів вантажів і пасажирів досліджуваних областей. Мережа автомобільних доріг загального користування областей Подільського регіону складає 21,7 тис. км, із них 21,1 тис. км (97%) з твердим покриттям. Найдовша протяжність автомобільних доріг в межах Вінницької області (майже 44% від загальної протяжності автодоріг регіону).

Середній показник щільності автомобільних шляхів в регіоні складає 349 км на 1 тис. км² площі (цей показник є суттєво вищим від пересічноукраїнського – 277 км автошляхів на 1 тис. км² території – табл. 3.9). Найвища щільність властива для Тернопільської області (361 км автошляхів на 1 тис. км² території). Якщо оцінювати виключно кількісні показники, то такі цифри є хорошою передумовою для туристичного освоєння території, роблячи її доступною для туристів.

Проблемним місцем розвитку автомобільних доріг є не надто якісне впровадження прогресивних технологій на шляхах сполучення.

Висновки. Незважаючи на певні досягнення, ситуація в туристичній галузі Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей не може вважатися задовільною. Найбільшим негативом, який стримує збільшення потоку туристів у регіон, є недостатній розвиток туристичної інфраструктури, включаючи питання реконструкції та будівництва закладів розміщення, ремонту автошляхів, облаштування місць короткочасного відпочинку туристів.

Література:

1. Закон України «Про туризм» / [електронний доступ – http://www.mtu.gov.ua/uk/proekt_akt_zakon_turizm/print/25376.html].
2. Кузишин А.В. Сучасний стан сформованості туристичної інфраструктури в Західноукраїнських областях // Наукові записки. Серія: Географія. – Тернопіль, 2011. – № 2. – С. 122-128.
3. Кузишин А.В. Оцінка рівня сформованості туристичної інфраструктури Тернопільської області // Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку: Матеріали I міжнародної наук.-практичної конференції (1-2 листопада 2012 року, м. Черкаси). – Черкаси: Брама-Україна, 2012. – С. 287-293.
4. Поплавська І.В. Структурно-типологічний аналіз ресторанного господарства Подільського регіону // Українська географія: сучасні виклики. Зб. наук. праць у 3-х т. К.: Прінт-Сервіс, 2016. – Т. II. – С. 254-256.
5. Статистичний щорічник Вінничина за 2015 рік / За редакцією Сергія Ігнатова. – Вінниця, 2016. – 620 с.
6. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2015 рік / За редакцією А.А. Чорного. – Тернопіль, 2016 – 430 с.
7. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2015 рік / За редакцією Л.О. Хамської. – Хмельницький, 2016. – 416 с.
8. Туристична діяльність в Україні у 2014 році. Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 76 с.

Ю.І. Прасул

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
y.prasul@karazin.ua*

І.В. Куценко

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
irina.kutsenko98@gmail.com*

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ У РЕГІОНАЛЬНОМУ АСПЕКТІ (НА ПРИКЛАДІ ЗІНКІВСЬКОГО РАЙОНУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Україна продовжує йти шляхом становлення малого і середнього бізнесу та ринкової економіки взагалі, головним завданням яких є раціональне, неспоживацьке, ефективне залучення природного та соціально-культурного потенціалу регіонів, туризм є саме тією галуззю життя країни, в якому поєднуються ці два пріоритетні напрямки. Тож не дивно, що постало питання пошуку нових ексклюзивно-родзинкових напрямів господарювання у сільських районах, що дозволило би їм не тільки вижити, але і підвищити рівень життя селян. Оскільки найціннішими ресурсами українського села є мальовнича природа, автентична історико-культурна спадщина, збережені риси традиційної сільської культури, побуту, народних промислів та традицій, сільський туризм є тим видом діяльності, що може успішно розвиватися на селі без деградації природного середовища.

Питання сільського (зеленого) туризму викликає значну зацікавленість закордонних та українських вчених з різних галузей наук, зокрема туризмознавства, соціології, географії, історії, права. У цьому аспекті згадаємо прізвища В. І. Бирковича [1], Г. Л. Чернявої [2], Ю. В. Зінька [3, 4] та багато інших. Серед праць, присвячених цьому аспекту туристичної діяльності, зустрічаються як фахові публікації, так і монографічні видання [3, 4, 5, 6]. Але, незважаючи на величезну кількість різногалузевих публікацій, термінологічний апарат залишається неусталеним і у науковій літературі водночас функціонує декілька термінів – сільський, зелений, сільський зелений туризм, агротуризм тощо. Зрозуміло, що ці різновиди туристичної діяльності дещо відрізняються між собою, але їх об'єднує тип території, що використовується. Це ми і приймаємо за основну ознаку, дотримуючись терміну сільський туризм і погоджуючись з трактуванням колективу авторів, що це наперед всього відпочинковий вид туризму, сконцентрований на сільській території [3].

Для визначення сприятливості розвитку сільського туризму можна використовувати декілька показників – ресурсний (лісистість; водні об'єкти, збережені природні та напівприродні території, пересіченість і мальовничість рельєфу, екологічна ситуація), соціально-економічний (населення, рівень доходів і життя, забезпеченість житлом, економіко-географічне положення), інфраструктурний (заклади харчування, торгівлі, розміщення (особливо агрооселі, агросадиви), шляхи сполучення), історико-культурний (об'єкти показу, майстер-класи, традиції, обряди, народні ремесла). Ці показники можна використовувати окремо і разом. Найкращим варіантом є визначення інтегрального показника, але на даному етапі нашого дослідження така оцінка буде неповною.

Сільський туризм для України – нове поняття, використання якого пов'язано з початком ХХІ ст., хоча відпочинок на селі використовувався відомими українськими письменниками, митцями, громадськими діячами з давніх часів. Особливо популярними були Карпатський регіон, Полтавщина [7, 8], Чернігівщина. Вони і зараз продовжують утримувати свої перші рейтинги. Звернемо увагу на один із районів Полтавської області – Зінківський.

Зінківський район Полтавської області знаходиться у північно-східній частині регіону, що в історико-культурному плані відповідає межі між Полтавщиною і Слобожанщиною, а у природному плані – Полтавській рівнині, що входить до складу великої Придніпровської низовини, лісостеповій зоні.

Рельєф території є слабо-горбистим з достатньо розвинутою яружно-балковою системою, особливо у північній частині району, що є сприятливим для організації природничих прогулянок пішохідних, на велосипедах, на лижах (взимку). Район розташований на вододілі річок Псел і Ворскла. Серед річок, придатних для організації водних видів відпочинку, можна назвати Ворсклу, Грунь, Ташань. Також у межах району є значна кількість озер і ставків. Розвідане джерело мінеральної води «Ташань», яке використовується для надання лікувально-оздоровчих послуг. Лісистість території складає 12,6%, але у майбутньому показник слід підвищувати для повноцінної організації любительських видів відпочинку і збалансованого природокористування. Породний склад лісів (сосна, дуб, липа, клен) мають сприятливі показники фітонцидності для організації оздоровлювальних видів відпочинку. Територій природо-заповідного фонду мало, усі вони мають низький ранг і незначну площу, тож їх залучення до сільського туризму є обмеженим. Аналогічна ситуація склалася і зі збереженими природними і напівприродними територіями. Біорізноманіття тваринного світу дозволяє розвивати мисливство.

Соціально-економічний фактор розвитку сільського туризму є сприятливим, окрім економіко-географічного положення, що характеризується віддаленістю від основних міст-постачальників туристів та залізниць, які є поширеними при виборі способу пересування туристами. Інфраструктурний показник є нижче середнього. Серед позитивних моментів можна відмітити наявність етнокультурного комплексу, садиби, закладів харчування, розгалуженої мережі автомобільних шляхів, але усе сконцентровано у двох населених пунктах – м. Зінків та сел. Опішня, територією району не проходить залізниця (не говорячи уже про відсутність аеропорту), послуги, що надаються не відповідають європейським стандартам або є у недоступній для пересічного туриста цінній категорії, непродумана рекламна кампанія. Типова сільська місцевість Зінківського району відповідає стандартам природним, але значно відстає у розвитку інфраструктурної складової.

Історико-культурний потенціал теж зосереджений у згаданих вище двох населених пунктах, малорізноманітний, невисокого класу художньої цінності. Серед особливо вагомих об'єктів слід назвати Національний музей-заповідник українського гончарства, архітектурні пам'ятки Зінкова. В останній час приділяють увагу етнографічному напрямку сільського туризму, розвиваючи традиційні ремесла і майстер класи на їх основі.

Таким чином, перспективними для розвитку сільського туризму є смт. Опішня, околиці м. Зінків, села Шилівка, Власівка, Загрунівка, Дейкалівка, Міські Млини, де поєднуються необхідні фактори – природні ресурси (гідрологічні, ландшафтні, орографічні) та історико-культурні (біосоціальні, подієві, етног-

рафічні). З огляду на наявні туристичні умови та ресурси на території Зіньківського району Полтавської області, можна говорити, що сільський туризм є одним з перспективних видів туризму. Проводячи свій відпочинок у сільській місцевості турист не лише задовольнить потреби у відпочинку і спілкуванні з природою, а також зануриться у сільське життя, дізнається більше про традиції, звичаї, культуру, народні промисли.

Література:

1. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України / Биркович Віктор Іванович // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1(6). – С. 138-143.
2. Чернява Г. Л. Теоретичні підходи до визначення поняття, сутності альтернатив розвитку сільського зеленого туризму / Чернява Г. Л. // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – № 227. – С. 85-88.
3. Горішевський П. Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності / Горішевський П., Васильєв В., Зінько Ю. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2003. – 148 с.
4. Рутинський М. Й. Сільський туризм : навч. посібник / Рутинський М. Й., Зінько Ю.В. – К. : Знання, 2006. – 271 с.
5. Герасименко В. Г. Аграрний туризм як вид підприємництва / Герасименко В. Г., Нездоймінов С. Г. – Одеса : Пальміра, 2011. – 178 с.
6. Волошинський О. Сільський відпочинок для неповносправних / Волошинський О., Каспрук І., Малинович Л., Сварник М. – Львів : Ліга-Прес, 2011. – 232 с.
7. Шевченко І. В. Перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Полтавському регіоні / Шевченко І. В. // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. – № 2(8). – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_2_33.
8. Галич О.А. Зелений туризм: сутність та перспективи розвитку на Полтавщині / Галич О.А., Шевченко І.В. // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1. – Т. 1. Економічні науки. – Полтава : ПДАА, 2010. – С. 38-45.

Л.А. Прохорова, О.В. Непша, Т.В. Зав'ялова
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
nepsha_aleks@ukr.net

ГЕОЛОГО-ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ПІДЗЕМНИХ ВОД У ЧЕТВЕРТИННИХ ВІДКЛАДАХ БАСЕЙНУ РІЧКИ МОЛОЧНОЇ

Територія басейну річки Молочної розташована в межах Причорноморського артезіанського басейну і тріщинуватих вод Українського кристалічного щиту (Приазовський масив). На території дослідження підземні води розміщуються в алювіальних, озерно-алювіальних, алювіально-делювіальних, алювіально-пролювіальних, еолово-делювіальних, неогенових, палеогенових, крейдяних відкладах і в зоні вивітрювання кристалічних порід [2, 3, 5].

Водоносний горизонт сучасних алювіальних, озерно-алювіальних, алювіально-делювіальних і алювіально-пролювіальних відкладах (a, ld, ad, ap H) розвинутий в межах заплави річки Молочної та її приток: Чингул, Токмачка, Кульман, Юшанли, Арабка і заплави більш мілких річок, які впадають в Азовське море: Великий і Малий Утлюк, Домузла, Корсак, а також в днищах балок і

ярів. Водоносними є піски, супіски, суглинки, мули. Потужність обводненої частини заплавних відкладів сягає 25 м (нижня течія р. Молочної), в середньому вона складає 8-10 м. Горизонт безнапірний. Водонасиченість нерівномірна по площі, в розрізі і в загалі не висока.

Найбільшу водонасиченість має частина розрізу алювіальних відкладів заплав річок, найменшою – балковий алювій. Дебіт колодязів, розкривших цей горизонт – від сотих до десятих долей л/сек. Води мінералізовані. Величина загальної мінералізації змінюється від десятих долей до 15,2 г/дм³. Загальна жорсткість від 7,2 до 137,5 мг.-екв./дм³ [1].

Водоносний горизонт нижніх, середніх і верхніх четвертинних алювіальних відкладах (а P_{I-III}) представлений, переважно, нерівномірно зернистими глинистими пісками потужністю від долей метра до 18 м, які складають першотретню надзаплавну терасу р. Молочної, її приток та інших більш менших річок. Горизонт безнапірний. По даним випробування свердловин, розкривших водоносний горизонт давньоалувіальних відкладів, питомий дебіт їх сягає двох літрів в секунду. Якість води давньоалувіальних відкладів мінлива. Води терас лівобережних приток р. Молочна мають мінералізацію переважно 1-3 г/дм³. Води правобережних терас р. Молочна і річок, що впадають в Азовське море, мають загальну мінералізацію 13 і більше г/дм³. Загальна жорсткість від 7,4 до 91,5мг-екв/ дм³ [1].

Водоносний горизонт нерозділених нижніх, середніх і верхніх четвертинних еолово-делювіальних. відкладах (vd P_{I-III}). Еолово-делювіальні суглинки розповсюджені на всій території досліджень (за винятком заплав річок і призаплавних частин низьких терас). Водоносний горизонт безнапірний. Потужність обводненої частини 3-5 м. Водонасиченість їх незначна. Дебіт складає соті долі л/сек. На основній частині площі розвинення горизонту, води мають мінералізацію від 1 г/ дм³ до 3 г/ дм³. В окремих колодязях мінералізація води сягає 10 і більше г/ дм³. Загальна жорсткість змінюється від 5,4 до 106,6 мг-екв/ дм³ [1].

Водоносний горизонт еолово-делювіальних. і озерних нижніх, середніх і верхніх четвертинних відкладах замкнутих котловин і подів (vd, l P_{I-III}). В межах безстічних котловин – подів, розвинутих на вододілах правого берега р. Молочної, водоносні зеленувато-сірі суглинки часто вміщують в нижній частині малопотужні прошарки і лінзи мілкозернистих пісків і супісків, в яких накопичуються інфільтраційні атмосферні опади. Водозбагаченність їх приблизно однакова з еолово-делювіальними суглинками. Водозабір з колодязів не перевищує 0,5 м³/добу. Якість води трохи гірша. Величина сухого залишку від 0,5 до 2,3 г/ дм³. Загальна жорсткість від 14,2 до 21,7 мг-екв/ дм³ [1].

Водоносні горизонти в алювіальних, озерно-алувіальних, алювіально-делювіальних, алювіально-пролювіальних, еолово-делювіальних відкладах практично не захищені від забруднення з поверхні.

Якість підземних вод багато в чому залежить від захищеності водоносних горизонтів та комплексів від забруднень. При захисті підземних вод важливу роль відіграє перекриття водоносного горизонту слабопроникними відкладами, що запобігають фільтрації забруднюючих речовин із земної поверхні в підземні води.

Захищеність підземних вод залежить від багатьох чинників. Так, до техногенних відносяться умови знаходження забруднюючих речовин на земній поверхні: зберігання відходів в накопичувачах, шламосховищах, скид стічних вод на поля фільтрації, зрошення стічними водами. До фізико-хімічних чинни-

ків належать специфічні властивості забруднюючих речовин, їх здатність до міграції, хімічна стійкість або час розщеплення забруднюючої речовини, взаємодія забруднюючих речовин із підземними водами [4].

Найбільше значення для захищеності підземних вод мають такі природні чинники: наявність в розрізі слабкопроникних порід, глибина залягання підземних вод, потужність, літологія та фільтраційні властивості порід, насамперед слабкопроникних, що перекривають підземні води; поглинаючі властивості порід; співвідношення рівнів досліджуваного та залягаючого вище водоносного горизонту. Зрозуміло, що чим надійніше перекриті підземні води слабкопроникними відкладами, чим більша потужність останніх та нижчі їх фільтраційні властивості, більша глибина залягання підземних вод, тим більша вірогідність їх захищеності від будь-яких видів забруднення, що проникають із земної поверхні. Отже, при оцінці захищеності підземних вод насамперед враховується наявність в розрізі водотривких відкладів. Водотривкі відклади утворюють локальні та місцеві водотриви, котрі відрізняються генезисом, літологією, потужністю, умовами поширення і фільтраційними властивостями. На території басейну річки Молочної незахищеним є водоносний комплекс четвертинних відкладів, оскільки він залягає першим від земної поверхні і не перекривається водотривкими утвореннями, а зона аерації має незначну потужність (до 5 м). На окремих ділянках відклади четвертинного водоносного комплексу перешаровуються із суглинками, супісками та глинами еолово-делювіальних або алювіальних відкладів. Такі водотриви є локальними.

Література:

1. Геолого-екологічні дослідження (ГЕД-200) листів L –36-ХІІ, L –36-ХУІІІ з деталізацією території мм. Мелітополь, Токмаку і смт Михайлівка. Книга 1. – Михайлівка: Білозірська ГРЕ КП «Південукргеологія», 2003. – 78 с.
2. Даценко Л.М. Гідрогеологічні умови території Мелітопольського міського водозабору/Л.М. Даценко, Ю.М. Волоха, О.В. Непша// Мій рідний край Мелітопольщина: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю М.О. Алексеєва / ред. О.М. Алексеєв, О.С. Арабаджи, В.І. Резнік та ін. – Мелітополь: Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 2012. – С. 94-103.
3. Даценко Л.М. Гідрогеологічна характеристика територій Мелітопольського, Михайлівського та Токмацького районів Запорізької області/Л.М. Даценко, І.Л. Князькова, О.В. Непша// Регіональні проблеми розвитку приморських територій: теорія і практика// Збірник наукових праць. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Мелітополь, 2014. – С.32-37. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mdpu.org.ua/new/uk/novosti-universiteta/1354-2014-09-18-07-30-31.html>.
4. Костюченко М.М., Шабатин В.С. Гідрогеологія та інженерна геологія: підручник/ М.М. Костюченко, В.С. Шабатин. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 144 с.
5. Північно-Західне Приазов'я: геологія, геоморфологія, геолого-геоморфологічні процеси, геоекологічний стан: монографія/Л.М. Даценко, В.В. Молодиченко, О.В. Непша та ін., відп. ред. Л.М. Даценко. –Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – 308 с.

В.О. Прутков

*Херсонський державний університет,
kapat1ct101019@gmail.com*

ВПЛИВ ВИХЛОПНИХ ГАЗІВ АВТОТРАНСПОРТУ НА СТАН АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ МІСТА ОЛЕШКИ

Головним джерелом забруднення атмосферного повітря в м. Олешки є автомобільний транспорт. Науковцями доведено, що у атмосферне повітря надходить більше забруднюючих речовин від вітчизняних автомобілів, ніж від закордонних. Через використання етильованого бензину та дизельного палива, яке містить в собі свинець, в атмосферу надходить значна кількість сажі та вуглекислого газу що завдає шкоди їй та людям, котрі вдихають потім ці шкідливі гази [2].

Погіршується становище ще і тим, що автомобільні викиди збираються в приземному шарі, де саме концентрується дихання людини. Для нормальної життєдіяльності організмам необхідне чисте повітря. У містах, де забруднення атмосферного повітря досить суттєве, помітно знижується його прозорість. Відомо, що вміст атмосферного повітря складають: N_2 – 78,1%; O_2 – 20,9%; Ar – 0,95%; CO_2 – 0,032%. Невідемним продуктом життєдіяльності людини газоподібної речовини є антропоксини. Однією із сприятливих умов їх утворення вважають наявність диоксиду карбону. Перевищення кількості вуглекислого газу нормативних значень спричиняє їх надмірне формування. Тому вуглекислий газ є відносним показником ступеня чистоти повітря, де перебуває людина. Вміст вуглекислого газу в атмосфері впливає на інтенсивність та спектр сонячної радіації, яка досягає поверхні Землі. Збільшення його кількості створює «парниковий ефект», зумовлює потепління клімату. З цим пов'язують також поширення онкологічних захворювань [2].

Таким чином можна відмітити, що мало чи не основною проблемою забруднення атмосферного повітря є автомобільний транспорт. Для забезпечення захисту від шкідливого впливу на атмосферне повітря треба розглядати проблему використання (можливо заміни) палива, мастил, інших матеріалів, здійснювати пошукові роботи конструкторського напрямку, удосконалення системи управління авто тощо. Важливо, що всі пошукові роботи мають обов'язково ґрунтуватися на екологічній основі.

Проблема забруднення атмосферного повітря досліджувалася у численних працях Берлянда М.Е., Тищенко Н.Ф., Стольберга Ф.В. тощо [1]. Попри значну кількість досліджень, тема є актуальною і своєчасною, адже проблема транспорту та його впливу на довкілля і здоров'я людини посідає важливе місце в сучасній екологічній політиці всіх рівнів.

Дослідження проводилося в місті Цюрупинськ (зараз – м.Олешки) по вулиці Комунарів у листопаді 2015 року. Вибрана територія була розбита на 2 квадрати розміром 10x10 м. У кожному квадраті було вибрано 10 здорових дерев, що ростуть окремо. Уважно оглянув кожне дерево. На жодному із дерев не виявлено ні одного лишайника. Також на прилеглий території було оглянуті стіни споруд і каміння, теж не виявлено жодного лишайника. З цього випливає, що обрані ділянки відносяться до 4 зони, яка має сильне забруднення («лишайникова пустеля»).

Збір матеріалу проводився по вулиці Пролетарська упродовж дня 01.11.2015 р. Інтенсивність руху автотранспорту визначала методом підрахунку автомобілів різних типів – 3 рази по 20 хвилин під час кожного терміну вимірюють (о 8-й, 13-й, 18-й годинах). Записи занесені у таблицю 1, 2.

Таблиця 1

Загальна кількість машин під час дослідження

Тип автомобіля	Кількість автомобілів у різний час		
	8 год	13 год	18 год
Легкової вантажності	12	17	5
Середньої вантажності	5	7	2
Важкої вантажності	2	2	2
Автобус	6	6	4
Легковий	40	38	45

Таблиця 2

Кількість машин під час дослідження (сумарна)

Тип автомобіля	Кількість автомобілів у різний час		
	8 ⁰⁰ -9 ⁰⁰	13 ⁰⁰ -14 ⁰⁰	18 ⁰⁰ -19 ⁰⁰
Легкової вантажності	36	51	15
Середньої вантажності	15	21	6
Важкої вантажності	6	6	6
Автобус	18	18	12
Легковий	120	114	135
Разом	195	210	174

Визначення коефіцієнта токсичності здійснюється за формулою:

$$K_m = P_i \cdot K_m'$$

1) Розрахунок коефіцієнта токсичності за проміжок часу: 8⁰⁰-9⁰⁰

Легкової вантажності $K_m = 36 \cdot 0,2 = 7,2$; Середній $K_m = 1,18$.

Важкої вантажності $K_m = 6 \cdot 2,3 = 13,8$;

Середньої вантажності $K_m = 15 \cdot 2,9 = 43,5$;

Автобус $K_m = 18 \cdot 3,7 = 66,6$;

Легковий $K_m = 120 \cdot 1,0 = 120$

2) Розрахунок коефіцієнта токсичності за проміжок часу: 13⁰⁰-14⁰⁰

Легкової вантажності $K_m = 51 \cdot 0,2 = 10,2$; Середній $K_m = 1,23$.

Важкої вантажності $K_m = 6 \cdot 2,3 = 13,8$;

Середньої вантажності $K_m = 21 \cdot 2,9 = 60,9$;

Автобус $K_m = 18 \cdot 3,7 = 66,6$;

Легковий $K_m = 114 \cdot 1,0 = 114$.

3) Розрахунок коефіцієнта токсичності за проміжок часу: 18⁰⁰-19⁰⁰

Легкової вантажності $K_m = 15 \cdot 0,2 = 3$; Середній $K_m = 1,18$.

Важкої вантажності $K_m = 6 \cdot 2,3 = 13,8$;

Середньої вантажності $K_m = 6 \cdot 2,9 = 17,4$;

Автобус $K_m = 12 \cdot 3,7 = 44,4$;

Легковий $K_m = 135 \cdot 1,0 = 135$.

Значення коефіцієнта $K_a=1$, тому що це магістральна вулиця.

Повздовжній ухил вулиці 2 градуси; тому $K_n=1,06$.

Швидкість вітру 3 м/с, $K_c=1,50$.

Вологість повітря – 80%, $K_v=1,15$.

Тип перехрестя – з обов'язковою зупинкою, тому $K_p=3$.

$$1) 8^{00}-9^{00} K_{CO}=(0,5 \text{ мг/м}^3+0,01 \cdot 195 \cdot 1,18) \cdot 1 \cdot 1,06 \cdot 1,50 \cdot 1,15 \cdot 3 = 15,36 \text{ мг/м}^3$$

$$2) 13^{00}-14^{00} K_{CO}=(0,5 \text{ мг/м}^3+0,01 \cdot 210 \cdot 1,23) \cdot 1 \cdot 1,06 \cdot 1,50 \cdot 1,15 \cdot 3 = 16,91 \text{ мг/м}^3$$

$$3) 18^{00}-19^{00} K_{CO}=(0,5 \text{ мг/м}^3+0,01 \cdot 174 \cdot 1,18) \cdot 1 \cdot 1,06 \cdot 1,50 \cdot 1,15 \cdot 3 = 14 \text{ мг/м}^3.$$

Середньодобовий показник $CO=15,42 \text{ мг/м}^3$.

В звичайних умовах CO дорівнює від 0,01 до 0,2 мг/м^3 . Основна маса викидів CO утворюється в процесі згорання органічного палива, перш за все в них CO дорівнює 20 мг/м^3 [22].

Роблячи оцінку ступеня забрудненості атмосферного повітря відпрацьованими газами на ділянці Комунарів магістральної вулиці. Було вираховано, що середньодобовий показник концентрації CO дорівнює 15,42 мг/м^3 . Виходячи із цього показника ми можемо зробити висновок, що наш показник не перевищує норму, при середньому показнику 20 мг/м^3 .

Як зазначають дослідники, склад повітря має суттєвий вплив на здоров'я людини. Вміст деяких домішок є негативним, або ж не прийнятним. На разі, окис свинцю послаблює розумові здібності, сповільнює рефлексі; свинець впливає на кровоносну систему, відкладається в кістках; озон подразнює слизову оболонку органів дихання, викликає кашель, порушує роботу легень. Означено й акцентовано увагу на факті залежності складу викидів автомобілів від типу двигуна і виду використовуваного палива.

Здійснений розрахунок збору за забруднення повітряного басейну забруднених ділянок для окремих типів двигунів: за добу і на цілий місяць для кожного двигуна окремо, дозволив виявити, що найбільша кількість зборів припадає на легкові автомобілі, які працюють на бензині.

Література:

1. Екологія міста, за ред. Стольберга: Учебник. К.: Лібра, 2004. – 464 с.
2. Аксенов І.Я., Аксенов В.І. Транспорт и охорона навколишнього середовища. – М.: Транспорт, 1986. – 176 с.

С.І. Пясецька, Н.П. Гребенюк

*Український гідрометеорологічний інститут,
ДСНС України та НАН України*

СТАН ПОЛЯ ВІДКЛАДЕНЬ ОЖЕЛЕДІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У ЗИМОВІ МІСЯЦІ ПРОТЯГОМ 2001-2015 РР.

Дослідження фізико-географічних особливостей просторового розподілу ожеледо-паморозевих відкладень на території України започатковано у роботах А.М. Раєвського, ще у середині 50-60 х роках ХХ сторіччя. [4, 5]. Особливості та стан їх розповсюдження, зокрема ожеледі на території України протягом ХХ сторіччя викладено у дослідженнях [1, 3]. З останніх фундаментальних робіт з стосовно розповсюдження різних погодних явищ на Україні є моног-

рафії протягом 1985-2005 рр. [2, 7]. Виявляється зв'язок між змінами клімату і зростанням кількості окремих явищ, зокрема ожеледі. Натепер постає проблема у необхідності адаптації різних сфер життєдіяльності до нових кліматичних умов з метою стійкого розвитку економіки і суспільства [6, 8].

Для визначення стану розповсюдження такого несприятливого погодного явища як відкладення ожеледі в умовах сучасного клімату було обрано період останніх п'ятнадцяти років – 2001-2015 рр. у місяці її найбільшої повторюваності та розповсюдження, а саме – січень, лютий та грудень.

В регіональному аспекті для **січня** було встановлено, що у північному та північно-західному регіоні існує помітний осередок відкладень ожеледі у Волинській та Рівненській областях у напрямку від Любешова до Дубно. Цей осередок розповсюджується у Житомирську область в район Олевськ – Овруч – Житомир. У Львівській області найбільш помітні її осередки знаходяться у Львові та Раві-Руській. На Прикарпатті потужний осередок відкладень ожеледі охоплює частини областей – Тернопільської (Ямпіль – Хмельницький – Чортків), Хмельницької (Шепетівка – Хмельницький – Нова Ушиця), Івано-Франківської, Чернівецької (Івано-Франківськ, Новодністровськ, Чернівці), та Вінницької областей (Білопілля – Жмеринка). На Закарпатті є декілька помітних осередків відкладень – Нижні Ворота та регіон Ужгород – Берегове – Хуст. На півночі та у центрі країни осередок відкладень ожеледі у Київській області знаходиться в районі Київ – Фастів – Біла Церква та розгалужується на Черкащину від Канева та Золотоноші на Умань, Смілу, Чигирин. Істотні осередки відкладень спостерігаються в районі Борисполя, Баришівки, Яготина, більшій частині Чернігівської області (Сновськ – Семенівка – Прилуки), а також у Сумській області (Суми, Конотоп). На Харківщині такий осередок знаходиться в районі Богодухів – Слобожанське – Куп'янськ. Окремі центри відкладень існують в районі Гадяча, Лубен та Полтави. Осередок відкладень існує у Кіровоградській області від Світловодська до Гайворона та Помічної. На Дніпропетровщині помітні осередки відкладень у Дніпрі та в районі – Кривий Ріг – Нікополь – Синельникове – Чаплине. На сході центри відкладень знаходяться у Дар'ївці, а також в районі Дебальцеве – Волноваха – Маріуполь. На півдні країни на Одещині основний осередок знаходиться в районі Болград – Білгород-Дністровський та Роздільна – Одеса. На Миколаївщині існує осередок в районі Первомайськ – Баштанка, з яким пов'язаний осередок на Херсонщині в районі Велика Олександрівка – Асканія Нова – Генічеськ – Хорли – Бехтери. На Запоріжжі існує осередок у районі Пришиб – Мелітополь – Ботієве – Бердянськ. У Криму помітний осередок відкладень знаходиться в районі від Джанкоя до Владиславки.

У **лютому** на території західного та північно-західного регіону істотний осередок відкладень ожеледі охоплює частини областей – південь Волинської (Луцьк), південний захід Рівненської (Рівне), північний захід та центр Житомирської (Олевськ – Овруч – Житомир). На Львівщині істотний осередок відкладень існує в районі Рави-Руської, Львова та в районі Стрий – Турка. На Прикарпатті подібно до січня осередок відкладень охоплює частини Тернопільської, Хмельницької, Івано-Франківської, Чернівецької та Вінницької областей із найбільшим розповсюдженням в районі Тернополь – Ямпіль – Шепетівка – Хмельник – Вінниця, Жмеринка, а також Чортків – Долина – Івано-Франківськ – Чернівці. На Закарпатті є осередки із помірною інтенсивністю – в районі Нижніх Воріт, Плаю, Ужгорода. На півночі та північному сході осередок відк-

ладень є розгалуженим і охоплює Київщину (Фастів, Біла Церква, Миронівка, Бориспіль, Яготин) із продовженням на Черкащині (Золотоноша – Жашків – Сміла – Умань). Він розгалужується на Чернігівщину та Сумщину районі Чернігів – Ніжин – Семенівна – Покошичі, а також Дружба – Суми – Ромни – Лебедин. Цей осередок пов'язаний із відкладеннями ожеледі на Полтавщині (Гадяч, Лубни). На Харківщині подібний осередок відкладень існує на півночі області в районі Богодухів – Великий Бурлук – Харків – Слобожанське. У центрі країни істотні осередки відкладень існують на Кіровоградщині у Кропивницькому та Помічній. На Дніпропетровщині основний осередок відкладень зосереджено у Кривому Розі та Чаплиному. На сході основні осередки відкладень продовжують існувати у Дар'івці, Дебальцевому, Амвросіївці. На півдні осередки цих відкладень знаходяться в районі Одеса – Роздільна, Болграді, Любашівці та Первомайську, Баштанки та Очакова, а на Херсонщині – Асканія Нова, та Бехтери. На Запоріжжі значний відкладень існує в районі Пришиб – Ботієве. У Криму виражені осередки знаходяться в районі Клепінине – Сімферополь – Білогірськ).

Для *грудня* отримано, що на заході та північному заході продовжує існувати розгалужений осередок відкладень ожеледі що охоплює частини Волинської, Рівненської, Житомирської та Львівської областей. Найбільш помітною є його частина від Сарни – Олевськ до Кам'янки-Бузької – Львова та Бродів. На Прикарпатті помітним залишається осередок, що охоплює більшу частину Тернопільської, Хмельницької, частину Вінницької, Івано-Франківської та Чернівецької областей. Помітними у цьому осередку є регіони: Ямпіль – Хмельницький – Нова Ушиця, Чортків – Івано-Франківськ – Коломия – Чернівці та Хмільник – Вінниця – Жмеринка. На Закарпатті здебільшого виділяються осередки в районі Нижніх Воріт, Плаю, Ужгорода, Берегового та Хуста. На півночі та північному сході істотними є осередки на півдні та сході Київської області (Миронівка, Бориспіль, Яготин). У Чернігівській, Сумській та Харківській областях помітні осередки відкладень спостерігаються районі Сновськ – Покошичі – Семенівка; Дружба – Лебедин, а також Золочів – Богодухів – Харків – Великий Бурлук – Слобожанське – Ізюм. З цим осередком пов'язаний інший осередок в районі Лубни – Гадяч та Полтава. На сході країни осередок відкладень ожеледі складається із декількох центрів – Дар'івка – Луганськ – Біловодськ та Дебальцеве – Донецьк – Амвросіївка – Волноваха – Маріуполь. У центрі країни істотні осередки відкладень ожеледі існують на Черкащині (Жашків – Золотоноша), Кіровоградщині (Світловодськ – Помічна), півночі Миколаївщини (Первомайськ – Вознесенськ – Баштанка), півночі Одещини (Любашівка). На Дніпропетровщині основний осередок відкладень існує в районі Дніпропетровськ – Комісарівка та Кривий Ріг – Синельникове – Чаплине. На півдні країни ряд осередків спостерігаються на Одещині в районі Одеса – Роздільна та Болград – Ізмаїл – Вилкове Херсонщині в районі Велика Олександрівка – Нижні Сірогози – Асканія Нова – Генічеськ – Бехери. На Запоріжжі істотний осередок відкладень існує в районі Пришиб – Мелітополь – Ботієве. У Криму помітний осередок відкладень знаходиться у напрямку від Роздольного та Джанкою до Сімферополя, Білогірська, Владиславівки.

Таким чином протягом досліджуваних місяців встановлено певну стійкість основних осередків відкладень ожеледі у окремих регіонах України.

Література:

1. Климат Украины / Под ред. Г.Ф. Прихотько, А.В. Ткаченко, В.Н. Бабиченко. – Л.: Гидрометеоздат, 1967. – 413 с.
2. Клімат України / За ред. В.М. Ліпінського, В.А. Дячука, В.М. Бабіченко. – К.: Вид-во Раєвського, 2003. – 343 с.
3. Природа Украинской ССР. Климат / Под ред. К.Т. Логвинова, М.И. Щербаня. – К.: Наукова думка, 1984. – 231 с.
4. Раевский А.Н. Влияние рельефа на распределение гололедно-изморозевых отложений / А.Н. Раевский // Труды ОГМИ. – 1961. – Вып. XXIII. – С. 3-10.
5. Раевский А.Н. О распределении гололеда на территории Украины / А.Н. Раевский // Труды УкрНИГМИ. – 1961. -Вып. 29. – С. 50-62.
6. Руденко Л.Г. та інш. Регіональний аналіз потенційних небезпек і ризиків у життєдіяльності людини в Україні / Л.Г. Руденко, А.І. Борковська, С.О. Западнюк, К.А. Поливач // Український географічний журнал. – 2015. – №5. – С. 50-58.
7. Стихійні метеорологічні явища на території України за останнє двадцятиріччя (1986-2005 рр.) / За ред. В.М.Ліпінського, В.І.Осадчого, В.М. Бабіченко. – К.: Вид-во Ніка-Центр, 2006. – 311 с.
8. Шевченко О.Г. Вразливість урбанізованого середовища до зміни клімату / О.Г. Шевченко // Фізична географія та геоморфологія. – 2014. – Вип. 4 (76). – С. 112-120.

С.І. Пясецька

*Український гідрометеорологічний інститут,
ДСНС України та НАН України*

**АНАЛІЗ ХАРАКТЕРУ ЗБИТКІВ ВІД ВІДКЛАДЕНЬ ОЖЕЛЕДІ
КАТЕГОРІЇ СГЯ (ОЯ) В УКРАЇНІ
ПРОТЯГОМ 1991-2000, 2001-2010 ТА 2011-2015 РР.**

Спостерігається зв'язок між змінами клімату і зростанням кількості небезпечних та стихійних явищ. Оцінки цього зв'язку та передбачення майбутніх змін клімату у ХХІ ст. у регіональному аспекті опубліковано для території України В.Ф.Мартазиною [4], Зважаючи на неможливість уникнути цих змін та невідворотність подій, пов'язаних із зміною клімату постала проблема уникнення (зменшення) збитків від них та виникла необхідність адаптації різних сфер життєдіяльності урбанізованого середовища до нових кліматичних умов [8]. Постає проблема визначення чутливості ряду галузей економіки держави до негативних проявів погоди та гідрометеорологічних явищ, можливості їх адаптації в умовах сучасного клімату, які різко та швидко змінюються. Концепція таких досліджень закладені у роботах А.І Бедрицького, А.А. Коршунова, Л.А. Хандожко та інших [1, 2, 3, 5-7].

Для десятиріч 1991-2000, 2001-2010 рр. та поточного періоду по областях було встановлено кількість станцій із встановленим характером та рівнем збитків, а також кількість випадків із встановленими збитками на них.

З'ясовано, що протягом періоду 1991-2000 рр. на 10 станціях у 8 областях – Хмельницькій, Полтавській, Кіровоградській, Дніпропетровській, Донецькій, Одеській, Запорізькій та Миколаївській було зафіксовано збитки від відкладень ожеледі категорії СГЯ. У цілому у цих областях спостерігається по 1 станції, на якій було встановлено збитки від відкладень ожеледі категорії СГЯ,

проте у Донецькій області таких станцій було 3. Здебільшого на цих станціях, де було виявлено збитки від таких відкладень, відмічається по 1 такому випадку. Встановлено, що за кількістю випадків із встановленим рівнем збитків виділяється Донецька (3) та Запорізька (2) області. При чому у Донецькій області ці випадки було встановлено для 3-х різних станцій, а у Запорізькій для 1 станції – Пришиб.

У 2001-2010 рр. на відміну від 1991-2000 рр. кількість областей та станцій із визначеним рівнем збитків збільшилася. Так, таких областей, де на станціях було встановлено збитки, стало 9 (Житомирська, Харківська, Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Одеська, Миколаївська, Херсонська області та АР Крим), а самих станцій 14. З'явилися по 1 такі станції у Житомирській, Харківській та Вінницькій областях. Збільшення кількості станцій відбулось у Дніпропетровській та Одеській областях з 1 до 2. також з'явилися такі станції у Херсонській області та АР Крим. Дещо зменшилось їх число у Дніпропетровській області. За кількістю випадків із встановленими збитками у 2001-2010 рр. особливо виділяються – Донецька та Одеська області – відповідно 4 та 3 випадки, а також Дніпропетровська, Херсонська області та АР Крим по 2 у кожній. У Житомирській, Харківській, Вінницькій та Миколаївській областях по 1 випадку.

У останні роки (2011-2015 рр.) у 7 областях (Житомирській, Кіровоградській, Дніпропетровській, Донецькій, Одеській, Запорізькій областях та АР Крим) на 10 станціях було встановлено збитки від відкладень ожеледі категорії СГЯ. Збільшення кількості таких випадків встановлено у Житомирській області з 1 у 2001-2010 рр. до 2 у 2011-2015 рр., а також у АР Крим з 2 у 2001-2010 рр. до 3 у 2011-2015 рр. Порівняно із 2001-2010 рр. з'явилися по 1 станції із встановленими збитками у Кіровоградській та Запорізькій областях. Проте таких станцій не встановлено у Харківській, Миколаївській та Херсонській областях. Зменшення їх кількості спостерігалось у Дніпропетровській, Донецькій та Одеській областях з 2 до 1.

Встановлено, що протягом 2-х перших десятиріч у Донецькій області та АР Крим було більше станцій на яких встановлювались характер та обсяг збитків – 3 станції. Дещо менше на 2-х станціях збитки встановлювались у Дніпропетровській, Одеській, Миколаївській та Херсонській областях. У 2011-2015 рр. за кількістю таких станцій виділяється АР Крим – 3 станції та Житомирська область – 2 станції. Загалом протягом 25 років (1991-2015 рр.) за кількістю станцій на яких було встановлено характер та обсяги збитків виділяються Житомирська та Одеська області – 3 станції, Донецька – 4 станції, але найбільше АР Крим – 5 станцій. Також можна відмітити Кіровоградську, Дніпропетровську, Запорізьку та Херсонську області де таких станцій було по 2 у кожній з них.

Протягом 1991-2000 рр. та 2001-2010 рр. здебільшого збитки були нанесені енергетичній галузі – пошкоджено ЛЕП, припинено роботу генеруючих потужностей, а також ТЕЦ та відімкнено споживачів, ускладнено (припинено) рух транспорту, пошкоджено об'єкти зеленого господарства. Іноді було пошкоджено об'єкти комунальної сфери. У 1991-2000 рр. найбільш масштабними аваріями у енергетичній галузі внаслідок відкладень ожеледі категорії СГЯ були випадки у грудні 1997 р. у Пришибі (Запорізька область) та у розташованих поруч населеними пунктами, а також Нікополі (Дніпропетровська область); листопаді – грудні 2000 р. у Новій Ушиці та районі (Хмельницька область), у Любашівці і районі (Одеська область), Вознесенську (Миколаївська область). У вищезгаданих випадках постраждали об'єкти комунального господарства та

припинено рух транспорту. У 2001-2010 рр. найбільш масштабними випадками знеструмлення населених пунктів було у грудні 2008 р. коли масштабна аварія сталася у Овручі разом з Овручським районом (100 населених пунктів), Вінниці та ще 383 населених пункти у області. Деяко меншими були аварії у лютому 2010 рр. у Любашівці та прилеглому районі де було знеструмлено ще 5 населених пунктів, та у грудні того ж року у Бехтерах із прилеглими 9 населеними пунктами. Майже в усіх випадках із встановленим характером та обсягом збитків зазнали пошкоджень лінії зв'язку та телеграф, в наслідок чого було перервано зв'язок між населеними пунктами, нанесено збитки зеленому господарству. Також у 4 випадках – грудень 2008 р. (Затишшя, Вінниця) та лютий 2010 р. (Нікополь, Нижні Сірогози) було припинено рух транспорту як у місті, так і міжміського сполучення. В 1 випадку (лютий 2010 р.) у Любашівці було припинено навчальний процес у школах міста. У 2011-2015 рр., найбільш постраждалими виявилися енергетична галузь та об'єкти, які безпосередньо пов'язані із нею – насосні станції та ТЕЦ, споживачі у комунальній сфері; устаткування зв'язку, об'єкти зеленого господарства. В окремих випадках найбільш масштабного ураження території відкладеннями ожеледі категорії СГЯ було припинено рух транспорту усіх видів та зупинено роботу закладів навчання. Такі випадки спостерігались у січні 2011 р. у Кропивницькому (Кіровоградська область), січні 2014 р. у Бехтерах (Херсонська область), Роздільній (Одеська область), Амвросіївці (Донецька область), Чорноморському (АР Крим), листопаді 2014 р. Житомирі та Олевську (Житомирська область), Гуляй Полі (Запорізька область).

Література:

1. Бедрицкий А.И. и др. Показатели влияния погодных условий на экономику: региональное распределение экономических потерь и экономической выгоды при использовании гидрометеорологической информации и продукции / А.И. Бедрицкий, А.А. Коршунов, Л.А. Хандожко, М.З. Шаймарданов // Метеорология и гидрология. – 1999. – № 3. – С. 5-17.
2. Бедрицкий А.И. и др. Показатели влияния погодных условий на экономику: чувствительность потребителя к воздействию гидрометеорологическому фактору / А.И. Бедрицкий, А.А. Коршунов, Л.А. Хандожко, М.З. Шаймарданов // Метеорология и гидрология. – 2000. – № 2. – С. 5-9.
3. Бедрицкий А.И. и др. Основы оптимальной адаптации экономики России к опасным проявлениям погоды и климата / А.И. Бедрицкий, А.А. Коршунов, Л.А. Хандожко, М.З. Шаймарданов // Метеорология и гидрология. – 2009. – № 4. – С. 5-14.
4. Мартазинова В.Ф. Изменения крупномасштабной атмосферной циркуляции воздуха на протяжении XX века и ее влияние на погодные условия и региональную циркуляцию воздуха в Украине / В.Ф. Мартазинова, Е.К. Иванова, Д.Ю. Чайка // Геофизический журнал. – 2006. – Т. 28, № 1. – С. 51-60.
5. Стихійні метеорологічні явища на території України за останнє двадцятиріччя (1986-2005 рр.) / За ред. В.М.Ліпінського, В.І.Осадчого, В.М. Бабіченко. – К.: Вид-во Ніка-Центр, 2006. – 311 с.
6. Фокичева А.А. Обеспечение гидрометеорологической безопасности в нестабильных климатических условиях на примере адаптации автотранспортной системы к неблагоприятной погоде / А.А. Фокичева, А.Ю. Рыбанова, А.А. Коршунов // Метеорология и гидрология. – 2014. – № 11. – С. 36-44.
7. Хандожко Л.А. К вопросу о гидрметеорологической уязвимости экономики России / Л.А. Хандожко, А.А. Коршунов, А.А. Фокичева // РГГМУ. Ученые записки РГГМУ. – 2006. – № 3. – С. 152-163.
8. Шевченко О.Г. Вразливість урбанізованого середовища до зміни клімату / О.Г. Шевченко // Фізична географія та геоморфологія. – 2014. – Вип. 4 (76). – С. 112-120.

М. Растворова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

А. Мельничук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА ПОШУКУ НОВИХ ВИМІРІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРОСТОРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В МІСТІ

Актуальність. Зміни, що відбулися в українському суспільстві після Революції Гідності (2014), призвели до необхідності самовизначення та пошуку нових вимірів територіальної ідентичності. Проведення політики декомунізації стало, з одного боку, сильним викликом для міст, історія розвитку яких тісно пов'язана з радянським періодом, а з іншого – поштовхом до виявлення реальних потреб мешканців таких міст щодо розвитку міського простору. Дане питання досить гостро стоїть і щодо подальшого облаштування площі Запорізької в місті Запоріжжя, в недалекому минулому (до 2016 року) – площі Леніна, одного з найбільш заполітизованих публічних просторів в країні.

Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими питаннями. Складовою сприйняття території є локальна ідентичність. Ідентичність проблематизується у час змін, зокрема, у ситуації коли з'являється необхідність об'єднати новою синтетичною ідентичністю «самоочевидні» ідентичності, створити нове соціокультурне колективне «Я» – наприклад, ту ж націю-державу [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням різних аспектів питань взаємоузгодженості просторової ідентичності та розвитку різнопланової громадської активності територіальних громад займалися, зокрема, Н. Еллемерс, Д. Замятіна, І. Кононов, М. Крилов, А. Мусієздов, Л. Нагорна, П. Нора, А. Пілясов, Г. Рагмаа, А. Мельничук, О. Гнатюк та багато інших.

Постановка завдань та мети дослідження. Метою дослідження став комплексний аналіз трансформації площі Запорізької (до 2016 року – площі імені Леніна) протягом періоду, який охоплює події з 2014 (Революція Гідності, «Ленінопад» тощо) і дотепер (вересень 2017 року), особливостей сприйняття цих трансформацій мешканцями міста Запоріжжя (в тому числі й експертами в цьому питанні – краєзнавцями, політичними експертами, активістами) як індикаторів формування територіальної ідентичності мешканців міста, а також виявлення оптимальної траєкторії розвитку площі Запорізької на основі розуміння реальних потреб містян. Проведення дослідження включало декілька етапів, в тому числі, анкетування респондентів (протягом 2016-2017 років опитано 100 респондентів, всі є мешканців міста Запоріжжя), проведення експертних інтерв'ю, аналіз інформації в ЗМІ.

Виклад основного матеріалу. Одним з основних питань розвитку площі Запорізької як публічного простору стала дилема між його заповненістю та незаповненістю певним об'єктом із політико-ідеологічним відтінком. Варто зазначити, що думки експерти щодо цього питання розділилися на два протилежні табори: одні впевнені в необхідності розміщення на площі Запорізькій певного об'єкту, інші вважають, що пріоритетом є збереження цього простору вільним від будь-яких фізичних та ментальних конструкцій. **Максим Остапенко**, директор НЗ «Хортиця» зазначає: «Так склалося, що в Запоріжжі немає жодного пам'ятника запорізькому козаку. Хочеться, щоб в нашому місті був символ, який повинен бути живим, і буде нести ідеологічне навантаження.

Адже часто можна почути: якщо ти з Запоріжжя, значить, запорізький козак. Чудово, коли пам'ять столітньої давності переходить з покоління в покоління та формує певний психотип» [4]. На думку місцевих істориків, альтернативою Леніну має стати Петро Сагайдачний тим більше, що є можливість отримати цей пам'ятник в спадок від міста Харкова [3]. В контексті продовження козацької тематики можна також розглядати пропозицію **директора запорізького маркетингового агентства Ozone-Group Максим Терещенко**, вважає, що металева скульптура дуба чи навіть пересадженого туди сторічного дерева прекрасно впишеться в міський пейзаж: «Сам по собі дуб – це символ минулого-майбутнього. Запоріжжя якраз розташоване на цій межі» [2].

Протилежною до цього є візія площі Запорозької як вільного від будь-яких, пов'язаних з політичними ідеологіями та згадкою про історичні події, простором. **Роман Акбаи, журналіст, краєзнавець та найбільш знаний екскурсовод в місті Запоріжжя** вважає, що «... найкраще, що є в цьому місці – це панорама. Звідти можна подивитися ДніпроГЕС та острів Хортицю, колишне водосховище та острів імені Леніна (зараз названі на честь козацького гетьмана Сагайдачного). Оптимальний варіант – просто облаштувати цей майдан, повернути колишню славу парку, який розташований навкруги площі. Насправді, до будівництва парку імені Леніна, там було дуже красиве та зелене місце з прекрасними клумбами, якщо дивитися на старі фотографії. То зробіть там місце для прогулянок!» (за матеріалами експертного інтерв'ю, проведеного автором). **Сергій Лукін, представник місцевого осередку політичної партії «ДемАльянс»**, впевнений, що «.. на цій площі, яка зараз називається Запорізька, однозначно не має бути жодних пам'ятників – тобто це має бути простір, який повністю належатиме мешканцям міста. Там треба розбити гарний парк, не ставити жодних храмів, як в інших скверах. Я теж людина віруюча. Проте, хтось захоче поставити там християнську церкву – тоді будуть обділені мусульмани, які захочуть поставити мечеть чи щось ще. Повертаючись до цінностей «Демальянса», всі люди рівні, та інтереси кожного мають бути враховані. (за матеріалами експертного інтерв'ю, проведеного автором). **Борис Щербаков, громадський активіст та засновник громадської організації «Helper Запоріжжя»**, вважає, що єдине, що необхідно зробити з площею Запорізькою – це облаштувати її. (за матеріалами експертного інтерв'ю, проведеного автором). **Павло Скурський, місцевий політичний експерт**, вказує, що заміщення старого радянського заполітизованого концепту площі новим, сучасним змістом не відбулося й найбільш доречним в даному випадку буде «будь-який аполітичний, яскравий варіант» [2].

Згідно результатів анкетування мешканців міста Запоріжжя проведеного в 2016-2017 роках, в якому взяло участь 100 респондентів, в подальшому площа Запорізька має стати «популярним місцем для відпочинку та прогулянок» (66% відповідей). Майже третина респондентів (28%) вважає, що площа Запорізька може бути перетворена на туристичну атракцію міста. Найменша кількість респондентів (10%) проголосувала за функцію площі на місце для проведення громадських зібрань (Примітка: 4% респондентів обрали відповідь «Ваш варіант»). Ці результати корелюють із розподілом відповідей на питання, яке мало на меті визначити найбільш актуальні напрямки розвитку міста: на думку респондентів, благоустрій публічних просторів міста (парків, скверів, вулиць, майданів тощо) є однією з нагальних потреб мешканців міста Запоріжжя (четверта позиція з запропонованих одинадцяти).

Висновки. Таким чином, фізичні трансформації простору міста є наслідком та проявом змін у ментальності людей. З відповідей експертів та респондентів можна зрозуміти, що радянська складова втрачає своє значення у формуванні територіальної ідентичності міста Запоріжжя, поступивши своє місце козацькому періоду. Втім, очевидним є бажання залишити площу «білим аркушем» – без встановлення нових пам'ятників та спорудження будь-яких інших об'єктів, які несуть певне ідеологічне навантаження означає, що запорожці стомилися від будь-якої політики, в незалежності від того, з яким історичним періодом та ідеологією вона пов'язана, та відчувають дуже велику потребу в комфортних та облаштованих публічних просторах в місті.

Література:

1. Котенко Я. Локальна ідентичність як умова розвитку об'єднаних територіальних громад (навчальний модуль) / Ярослав Котенко, Анатолій Ткачук. – К.: ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 48 с.
2. Дуб замість Леніна. Що поставити на центральній площі Запоріжжя [Електронний ресурс] / Євгенія Назарова // Радіо Свобода [сайт]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/> (22.09.2017) – Назва з екрана.
3. Вместо Леніна в Запоріжжя хотят установить Сагайдачного [Електронний ресурс] / Бордюжа С., Воробий І. // «Подробности», телеканал «Інтер», Запоріжжя [сайт]. (22.09.2017) – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/1005638-> – Назва з екрана.
4. Декоммунизация в Запоріжжя: безликие названия формируют безразличие [Електронний ресурс] / Коваленко Б. // Индустриалка [сайт]. (22.09.2017) – Режим доступу: <http://iz.com.ua/zaporoje/> – Назва з екрана.

Л.Г.Руденко

*Інститут географії НАН України,
l.gr.rudenko@gmail.com*

С.А.Лісовський

*Інститут географії НАН України,
salisovsky@gmail.com*

Е.А.Маруняк

*Інститут географії НАН України,
emgeooffice@gmail.com*

ГЕОГРАФІЯ В ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПРОЦЕДУРИ SEO В СИСТЕМУ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ УКРАЇНИ

Процедура стратегічної екологічної оцінки (СЕО) на сьогодні в багатьох країнах світу вважається одним з дієвих інструментів вдосконалення просторового та стратегічного планування регіонів різних таксономічних рангів шляхом урахування екологічної складової розвитку у відповідних планах і стратегіях.

27 червня 2014 р. Україна підписала, а 16 вересня 2014 р. ратифікувала *Угоду про асоціацію між Україною та ЄС*. У главі 6 «Співпраця в галузі охорони навколишнього середовища», зокрема зазначено: Стаття 363: «Поступове на-

ближення законодавства України до права і політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до Додатку ХХХ до цієї Угоди», що передбачає впровадження 26-ти Директив ЄС та 3-х Регламентів ЄС, у тому числі Директиви 2001/42/ЄС «Про оцінку впливу окремих планів і програм на навколишнє середовище».

Однак, Закон про СЕО в Україні ще знаходиться в стадії ухвалення. Пройшовши декілька редакцій, фахових експертиз та громадських обговорень він так і не став предметом консенсусу природоохоронної та планувальної політики, управлінських структур та представників громадянського суспільства.

Все ж, незважаючи на законодавчі прогалини, на сьогодні в Україні існує певний, хоч і незначний, практичний досвід здійснення процедури СЕО, отриманий переважно завдяки підтримці та зацікавленості різноманітних міжнародних структур.

В контексті впровадження екологічної складової в практику територіального планування у 2010-2014 рр. в Інституті географії вперше в Україні виконано спільний німецько-український проект «Ландшафтне планування в Україні» (на прикладі Черкаської області) [7]. Згодом він отримав продовження у проекті безпосередньо зорієнтованому на розробку методології інтеграції екологічних вимог та міркувань у територіальні плани, зокрема і проведення процедури СЕО (табл.3.)

В цьому ж контексті 2014 – 2015 роках Програма розвитку ООН розробила і реалізувала проект ПРООН-ГЕФ «Інтеграція положень Конвенцій Ріо у національну політику України». В 2014 р. розпочалося виконання спільного з німецькими колегами проекту, завданням якого практичне забезпечення імплементації екологічної складової у практику регіонального планування, в тому числі, за рахунок практичного застосування в Україні процедури СЕО.

Паралельно з цим географи НАН України працюють над розробками методики оцінювання та обґрунтування напрямів використання потенціалу екосистемних послуг територій; оцінювання потенціалу біологічного та ландшафтного різноманіття та обґрунтування можливостей розширення територій природно-заповідного фонду в Україні.

Процедура СЕО є важливим і дієвим інструментом імплементації екологічної складової в планування і реалізацію стратегій і програм соціально-економічного розвитку, просторового розвитку країн і регіонів світу. В багатьох з них процедура СЕО законодавчо закріплена у якості обов'язкової ланки розробки, опрацювання і реалізації стратегій і програм просторового розвитку, окремих видів економічної діяльності тощо.

Незважаючи на суттєві напрацювання і в галузі охорони навколишнього середовища, і в галузі планування територій, ратифікацію і часткове виконання Україною вимог численних міжнародних конвенцій, механізм здійснення стратегічної екологічної оцінки (СЕО) досі залишається, на початковій стадії впровадження. Імплементацію СЕО в Україні *лімітують*:

– Проблеми країни з перехідною економікою (недостатнє фінансування, кадрове забезпечення, корупція, повільне становлення громадянського суспільства).

– Низький рівень інтеграції екологічної політики в інші сфери і відповідної координації (представники управлінських структур зазвичай вважають, що екологія та збалансований розвиток є питаннями Міністерства екології та при-

родних ресурсів; законодавчі та підзаконні акти решти галузей майже не містять екологічної складової;

– Прогалини процесу планування (неузгодженість різних планів, стислі строки підготовки, низький рівень забезпеченості генеральними планами населених пунктів нижчого рангу, формалізація розробки планів, слабкий зв'язок розроблених документів з новими науковими концептами, зокрема і щодо сталого розвитку);

– Недосконалість процедур оцінки екологічних впливів: ОВНС та державної екологічної експертизи;

– Недостатнє узгодження законодавчих актів, що регулюють економічні, соціальні, екологічні аспекти розвитку.

Основними напрямками вдосконалення системи просторового планування України в контексту впровадження процедури СЕО мають стати:

– узгодження затверджених законодавчих актів, особливо спрямоване на координацію стратегічного і територіального планування, різних аспектів міжвідомчої взаємодії;

– прискорення процесів розробки і оновлення містобудівної документації з метою 100% забезпечення актуальними схемами областей, районів, елементів поселенської мережі України;

– забезпечення індикації, моніторингу та практичного виконання рішень містобудівної документації;

– забезпечення наповнення та ведення містобудівного кадастру;

– поліпшення кадрового забезпечення планувальної діяльності та забезпечення її адекватного наукового супроводу;

– розробка та підтримка функціонування механізмів імплементації принципів сталого розвитку в систему територіального планування: правових, фінансових, економіко-виробничих, соціально-економічних, соціально-світоглядних, наукових та просвітницьких;

– підтримка ідеологічної та методологічної актуальності розробок у відповідності з ініціативами Європейської перспективи просторового розвитку, Європейської ініціативи конференції міністрів, відповідальних за територіальне планування, положень «Територіального порядку денного 2020» (ТПД-2020) для країн ЄС, що визначає основні виклики та механізми просторового розвитку.

– Відпрацювання СЕО на прикладі окремих документів територіального планування та стратегічного планування можливе і дасть ефект для покращення законодавчої бази.

Географія має потужний потенціал для забезпечення імплементацію процедури СЕО в практику планування просторового розвитку в Україні, що насамперед обумовлено напрацьованою методологією оцінки стану компонентів природи, формування відповідних баз даних, їх візуалізації, комплексним баченням механізмів та обмежуючих факторів суспільно-природної взаємодії.

Виходячи з уже існуючого досвіду важливим аспектом в цьому напрямі, за прикладом Німеччини, розвиток методики застосування інструментарію ландшафтного планування та інтеграції його результатів в процесі розробки і реалізації планів просторового розвитку, здійснення процедури СЕО.

Однією ж з головних умов імплементації процедури СЕО в Україні є інтегрований підхід, реалізований у політиці просторового розвитку, що включатиме галузеве, стратегічне, територіальне планування і ґрунтуватиметься на комплексному знанні територіального капіталу, моделюванні та прогнозуванні

соціально-економічних показників та основоположних принципах сталого розвитку.

Основою систематизації та координації дій щодо імплементації процедури СЕО в Україні повинна стати Стратегія сталого (збалансованого) розвитку України, і Національний план дій щодо її впровадження.

Л.Г. Руденко

*Інститут географії НАН України,
l.gr.rudenko@gmail.com*

ПРОЦЕС РЕФОРМ В УКРАЇНІ ТА МОЖЛИВА УЧАСТЬ В НИХ ГЕОГРАФІВ

Про сьогодні в Україні

У цивілізаційному розвитку Суспільства відбуваються складні процеси у формуванні різних спільнот людей. Найбільш складним із них є державотворення: від невеликих громадських утворень, князівств, королівств, держав, імперій і знову держав та їх об'єднань.

Процеси, що відбуваються у сучасній молодій Україні зі складним історичним минулим, мають враховувати минуле і сучасне тло розвитку. Останнє має великі складнощі. Намагання швидкими темпами перейти до ліберальної економіки призвело до встановлення практично тотального господарювання великих монополій, проникнення і посилення впливу транснаціональних корпорацій. Відбулося безпрецедентне збагачення невеликої групи людей на фоні загального зниження рівня життя населення (табл. 1), появи безробітних, дітей-безбатченків та інших негативних явищ.

Таблиця 1

Заробітні плати людей в окремих державах бувшого СРСР

Держави	Середня зарплата (американські долари)	ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (місце)	Рейтинг щастя
Білорусь	402	18000 (67)	67
Грузія	413	10104 (125)	125
Казахстан	132	25145 (60)	60
Молдова	288	5328 (132)	55
Росія	657	26499 (48)	49
Естонія	1313	29313 (41)	66
Україна	263	8305(113)	132

* Джерело: Газета «Комсомольська правда в Україні» (24-31.08.2017)

Назовні проступили культ наживи та вигоди, порушення моральних норм, посилення жорстокості та криміногенності в суспільстві, втрата людяності. Фактично призупинена система підтримки моральних цінностей. Для багатьох людей зруйнувалися ідеали минулого життя, віра в майбутнє. На жаль, сьогодні панують напористі, егоїстичні, аморальні та бізнесові інтереси.

Обумовленість реформ

Ці складні та подібні процеси відбуваються в багатьох державах світу і, згідно з Е. Тоффлером, є відбиттям головного соціального процесу – зміни цивілізаційних хвиль. Сьогодні триває третя хвиля, основні принципи якої – децентралізація, деконцентрація, дестандартизація та індивідуалізація [1]. Вони і призвели в багатьох державах світу до періодичних змін вертикалей влади та її форм. За цим автором, головна *сила третьої хвилі* – у людському капіталі, в мозку людини, у виробництві нематеріальних благ, у формуванні нових умов спілкування, налаштуванні обміну ідеями тощо.

Ми усі відчуваємо кіберсоціалізацію, що найбільш чітко проявляється у діяльності та житті молодого покоління людей. Багато з того, що їх цікавить, вони знаходять у мережі Інтернет.

Нові умови розвитку України обумовили необхідність здійснення багатьох реформ у державі. Проте справа не у кількості реформ, а в їх якості та наданих ними можливостях відчуті населенню позитивні їх наслідки. У реформуванні діяльності суспільства на усіх стадіях задіяні управлінці різних рангів, науковці, освітяни, громадськість. І, все ж, ходом впровадження реформ пересічні українці та представники влади не задоволені. Зазначу, що невикористані й потенційні можливості географії. Це стосується як теоретичних напрацювань, так і практичної діяльності її представників. Багато часу минуло з дня запровадження реформ, тому продовжується поєднання і застосування теоретичних і практичних здобутків. І тут має чітко «вимальовуватись» головна сила третьої хвилі – активність людського капіталу.

Дотримуючись раніше означеного щодо поліпшення життя людини, акцентую увагу на найбільш *актуальних роботах*, які мають здійснюватися за участі географів:

- розробка Стратегії сталого (збалансованого) розвитку України до 2030 р. та пізніше їх продовження за термінами, з урахуванням Цілей сталого розвитку 2030;
- розробка Національного плану дій щодо впровадження Стратегії сталого (збалансованого) розвитку;
- розробка Стратегій розвитку регіонів і окремих поселень;
- розробка територіальних планів регіонального розвитку;
- розробка галузевих стратегій розвитку;
- доопрацювання та впровадження методології комплексного використання поєднаних територіально-природних і суспільних ресурсів з дотриманням означених цілей просторового розвитку;
- розробка моделей раціонального використання територіального капіталу;
- здійснення стратегічної екологічної оцінки (СЕО) розвитку території та опрацювання методів упередження витоків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру;
- оцінка та інформаційне просування інноваційних, креативних впроваджень з метою підтримки збалансованого розвитку регіонів різного типу;
- участь у розробці програм дальнього горизонту розвитку територій.

Викладене підтверджує думку, що завданням сучасної *практичної географії* є участь у роботах, де головним об'єктом вивчення є геопростір та його складові (простір компонентів природи, економічний та соціальний простори). Під геопростором розуміємо сукупність відношень та взаємозв'язків між географічними об'єктами, що розташовані на конкретній території та розвиваються у часі під впливом природних та антропогенних чинників [2]. Таке розуміння

геопростору надає можливість розглядати його інтегральний ресурс у різних варіантах розвитку.

Реформи в Україні

Для реалізації основних 18 реформ внесено відповідні конституційні зміни, прийнято певні закони та законодавчі акти. Реформи спираються на 6 стратегічних документів: Програму діяльності Уряду з виконання Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» (2015 р.), Угоду про Асоціацію України з ЄС, Стратегію сталого розвитку «Україна 2020», Коаліційна угода, Меморандум України з МВФ, План законодавчого забезпечення реформ.

Формування завдань реформ і хід їх виконання регулярно розглядаються на Національній раді реформ.

На хід виконання реформ суттєво вплинуть нові закони щодо приватизації, які уже підготовлені Урядом. Запропоновано розділити усі підприємства на 4 групи. Перша група включає 359 державних об'єктів, на які чекає концесія (підприємства по обслуговуванню доріг, аеропорти, лісгоспи). Друга група підприємств (1255) буде ліквідована. Третя група (378 об'єктів) залишиться у державній власності. Четверта група підприємств (893) підлягає приватизації. Для географів зрозуміло, що попереду величезні зміни у промисловій інфраструктурі, структурі виробництва, зайнятості населення тощо [3].

Розуміючи стан економіки держави, а відповідно і державної підтримки розвитку наукової діяльності в НАН України, галузевих Академіях наук та вищих навчальних закладах, все ж, вважаю можливим застосування методології географії принаймні у 7 державних реформах: децентралізації, дерегуляції, охорони здоров'я, енергетики, просування інтересів України у світі, сільського господарства, освіти. Ці реформи за назвами і за суттю співпадають з головними принципами третьої цивілізаційної хвилі розвитку. Фактично стосовно кожної з реформ у географів уже є певні напрацювання, отримані у процесі підготовки дисертаційних, курсових та дипломних робіт, написанні монографій, статей та розробці комплексних чи тематичних атласів і окремих карт.

Біда нашої держави полягає у недосконалому співпраці управлінців з науковцями і освітянами та політиканстві. Так склалося, що державотворці переймаються черговими виборами та відповідним піаром, а мають думати про майбутнє людей і покращення умов їх життя, використовуючи наявний інтелектуальний потенціал держави.

Географія і реформи

Науковці, управлінці, бізнесмени і громадськість, розуміючи складнощі поступу держави, працюють над різними можливими програмами її розвитку. На сьогодні найбільш відомими є кілька:

- нова економічна стратегія, що може ґрунтуватись на двох альтернативах: радикально-ліберальній доктрині, або парадигмі високотехнологічного розвитку національної економіки [4];
- «Україна 2030» – доктрина сильного, сталого, збалансованого та всеосяжного зростання;
- Стратегія сталого розвитку України до 2030 р. [5].

Розробки цих та інших програм враховують світовий і європейський досвід визначення прогресивного розвитку цивілізації (програми ООН, Європейського союзу, України та ін.).

На жаль, кволе сприйняття на державному рівні цих та інших програм не сприяє активному їх просуванню для впровадження. Наскільки мені відомо, як

учаснику розробки, тільки Стратегія сталого розвитку України до 2030 р. офіційно передана представництвом ООН в Україні до розгляду в Адміністрацію Президента України. Якою буде її доля ми побачимо у найближчі місяці. Варто зазначити, що Стратегія ввібрала більшість думок, в тому числі і географів, які були висловлені під час її розповсюдження та проведення регіональних (Івано-Франківськ, Одеса, Харків) і національних (Київ) консультацій.

Кожна з реформ має свою специфіку. В них формуються і певні завдання суспільства щодо їх розробки та можливої реалізації. Географи, при можливому долучені до участі в реформах (а це певною мірою залежить і від нашої активності) мають достеменно вивчити цю специфіку і намагатися сприяти їх реалізації.

Можливу участь географів у розробці і реалізації реформ розглянемо на прикладі реформи децентралізації [6].

В основі реформи знаходяться: запровадження спрощеного адміністративно-територіального устрою; місцеві ради матимуть власні виконавчі органи; забезпечення збалансованості повноважень, ресурсів та відповідальності органів місцевого самоврядування; отримання громадою статусу юридичної особи публічного права і її визначення єдиним суб'єктом реалізації права на місцеве самоврядування; поширення юрисдикції органів місцевого самоврядування на землі за межами населених пунктів.

Реформування адміністративно-територіального устрою проходитиме у напрямках зменшення кількості існуючих одиниць: від 490 районів до 100; від 458 міських, 783 селищних і 10279 сільських рад до 1500 громад. Здійснення моделювання і створення об'єднаних територіальних громад має і визначені орієнтири: середня кількість поселень у громаді – 16, середня чисельність жителів громади – 9 тис. осіб; середня площа громади – 400 км²; прямі міжбюджетні стосунки з державним бюджетом; перелік обов'язкових стандартних послуг, які мають надаватися в межах громад.

Очевидною є участь географів у всіх перелічених напрямках даної реформи. Особливої уваги заслуговує: вдосконалення схеми адміністративно-територіального устрою та природно-господарського районування; моделювання адміністративно-територіальних одиниць; формування об'єднаних територіальних громад; методична і організаційна підтримка практичного формування і функціонування спроможних і самодостатніх територіальних громад тощо.

Література:

1. Тоффлер Елвін. Третя хвиля / З англ. пер. А. Євса. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.
2. Маруняк Є.О. Соціально-економічний простір (методологія геопросторових досліджень та практика планування): автореф. дис. ... д-ра геогр. наук: 11.00.02 / Є.О. Маруняк; НАН України. Інститут географії. – К., 2016. – 42 с.
3. «Итоги недели» 01.08.2017 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/>
4. Унковська Т. Нова економічна стратегія для України // «Дзеркало тижня». – 2017. – № 7.
5. Марушевський Г.Б., Руденко Л.Г., Тимочко Т.В. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року: розробка і шлях до визнання // «Світогляд». – 2017. – №1 (63).
6. Децентралізація влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/>

КІЛЬКІСНІ ОСОБЛИВОСТІ СЕЗОННИХ ЗМІН ВИСОТНОГО РОЗПОДІЛУ ХАРАКТЕРИСТИК ВОЛОГОСТІ НАД ТЕРИТОРІЄЮ УКРАЇНИ

Атмосферна волога відіграє суттєву роль у багатьох метеорологічних процесах різних масштабів: від хмароутворення до глобального парникового ефекту, з особливим кліматоутворювальним впливом на висотах. Проте, більшість узагальнень щодо висотного розподілу вологості виконані більше 30 років тому [1, 4], а сучасних досліджень [2, 3, 5] недостатньо для повного розуміння генезису коротко- та довготермінових варіацій вологи в атмосфері. В роботі подається аналіз короткотермінових коливань двох характеристик вологості на висотах: відношення суміші (г/кг), як абсолютного показника, та відносної вологості (%), як відносного показника вмісту вологи в атмосфері.

Аналіз виконано за даними радіозондування атмосфери [7] на 6 українських станціях (Київ, Харків, Одеса, Ужгород, Чернівці, Сімферополь) та 7 станціях прилеглих територій (Бухарест (Румунія), Легіоново (Польща), Гомель (Білорусь), Ростов-на-Дону, Туапсе, Воронеж, Курськ (Росія)) за період 1979–2010 рр. У зв'язку із тим, що при низьких температурах датчики вологості не працюють [6], дослідження можливо проводити лише до рівня 400 гПа (≈ 7 км).

Формування сезонних варіацій вологості в атмосфері над територією України відбувається в результаті транспортування вологи з акваторії морів та Атлантичного океану, що може дещо змінюватися у зв'язку зі значним впливом місцевих факторів, переважно випаровування, в окремі місяці. Про це свідчить значущість першої та другої гармонік сезонних коливань та наявність менш потужних значущих гармонік вищого порядку. Для відношення суміші кількість гармонік більша ніж для відносної вологості.

Чіткість виділення короткострокових варіацій залежить від висоти. Найсуттєвіші вони у шарі 1000 – 850 гПа, де коефіцієнти детермінації досягають $R^2=0.7$ для відношення суміші та $R^2=0.4$ для відносної вологості. Відношення суміші характеризується наявністю вторинного максимуму сезонних коливань близько ізобаричних рівнів 500 – 400 гПа, але значення вже не досягають $R^2=0.7$.

Для відносної вологості характерно значні відмінності центральної частоти спектру по всьому вертикальному профілю. Найменші різниці між різними станціями спостерігаються на ізобаричних рівнях 700 – 500 гПа, де значення знаходяться в межах $1.6 - 4.2$ доба⁻¹ на рівні 700 гПа та $0.2 - 2.1$ доба⁻¹ на рівні 500 гПа. Це свідчить про суттєві відмінності у розподілі енергії по частотам між різними регіонами України. На усіх інших рівнях відмінності у розподілі центральної частоти спектру відносної вологості ще більші. Півширина спектру коливань відносної вологості досягає найвищих значень на ізобаричному рівні 850 гПа. На відміну від відносної вологості, значення центральної частоти спектру та півширини спектру коливань відношення суміші розподілені дуже однорідно як по висоті, так і по території, що говорить про зосередженість енергії на окремих частотах спектру коливань. Значення центральної частоти спектру коливаються лише в межах $3.4 - 3.7$ доба⁻¹, а півширини спектру коливань – $0.1 - 0.3$ доба⁻¹.

Вертикальні профілі амплітуд відношення суміші подібні на всіх станціях. Вони характеризуються максимальними значеннями у граничному шарі з подальшим різким зменшенням показників, які на ізобаричному рівні 500 гПа (≈ 5.5 км) мало відрізняються від нуля. Найбільші амплітуди спостерігаються на півдні України на станціях близьких до узбережжя морів – основного джерела вологи. Для Криму характерними амплітудами першої гармоніки сезонних коливань на ізобаричному рівні 1000 гПа (≈ 0.1 км) є 3.8 г/кг та вищі. Найменші амплітуди зі значеннями, що не перевищують 3.2 г/кг спостерігаються на заході, північному-заході та північному-сході України. Основні відмінності у просторовому розподілі амплітуд першої гармоніки відносної вологості спостерігаються на ізобаричному рівні 850 гПа (≈ 1.5 км). Нижче цього рівня максимальні значення зменшуються у напрямку із північного сходу на південь. Амплітуди першої гармоніки досягають значень 20% на північному-сході України. Для території Криму характерні найменші значення 8 – 12%. На рівні 850 гПа амплітуди зменшуються та порушується чіткий широтний розподіл. Для території України основна частина значень лежить в межах 0.6...1.8%. При переході на більші висоти, знову з'являється широтна залежність, але більші значення спостерігаються на півдні України поблизу морів, зменшуючись у північно-західному напрямку. Якщо на півдні амплітуди перевищують 6%, то на заході не перевищують 3%.

Вертикальні профілі фази першої гармоніки відносної вологості характеризуються більш раннім настанням максимумів у середній тропосфері в порівнянні з граничним шаром атмосфери. Визначальний вплив на більш раннє настання максимумів в середній тропосфері повинно справляти західне перенесення, що транспортує значну кількість вологи із Атлантики. У середній тропосфері фази першої гармоніки на усіх станціях не перевищують за значенням 70 день року (виняток – Легіоново з фазами 220 – 240 день). В граничному шарі максимуми відносної вологості наступають на 105 – 363 дні року, в залежності від місця розташування станції. Для відношення суміші по всьому шару тропосфери фази першої гармоніки знаходяться в межах 200 – 220 день року. На ізобаричних рівнях 1000 – 700 гПа, максимуми настають раніше, у кінці липня. У середній тропосфері найвищі значення відношення суміші спостерігаються з початку серпня.

Література:

1. Гаврилова Л.А. Аэроклиматология (климат свободной атмосферы)/ Л.А. гаврилова. – Л.: Ленинградский ордена Ленина Политехнический институт им. М.А. Калинина, 1982. – 156 с.
2. Данова Т. Сучасні зміни вологовмісту тропосфери в теплий період року в Причорноморському регіоні/ Т. Данова, Т. Касаджик. – Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 16 (265), 2013. – с. 49 – 54.
3. Заболоцька Т.М. Вертикальний розподіл водності у хмарах різних форм/ Т.М. Заболоцька, Т.М. Шпиталь, В.М. Підгурська. – Наукові праці УкрНДГМІ, Вип. 259, 2010. – С. 121–131.
4. Новый аэроклиматический справочник свободной атмосферы над СССР/ под ред. И.Г. Гутермана. – М.: Гидрометеиздат, 1979. – 27 с.
5. Ромаш Т.А. Особливості зміни запасу вологи в атмосфері в період сильних снігопадів/ Т.А. Ромаш, В.М. Шпиг. – Часопис картографії, Вип. 7, 2013. – с. 219 – 235.
6. Guide to Meteorological Instruments and Methods of Observation/ WMO-No. 8, Seventh Edition, Chairperson Publications Board WMO, 2008. – 681 p.
7. Upper air soundings/ Wyoming University. URL: <http://weather.uwyo.edu/upperair/sounding.html> (Дата звернення: 16.03.2015)

О.В. Савченко

*Херсонський державний університет,
savchenko.oksana.v@gmail.com*

ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИДОБУТКУ МАРГАНЦЕВИХ РУД В КОНТЕКСТІ ПОШУКУ ШЛЯХІВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

Територія України характеризується складними і різноманітними природними і інженерно-геологічними умовами. Багато районів відносяться до категорії техногенно навантажених. Дія різних галузей промисловості, сільського господарства, житлового будівництва, закритої і відкритої розробки родовищ корисних копалин на одиницю площі у 10-15 разів вище аналогічних показників у інших регіонах. Подальший неконтрольований і некерований розвиток і дія господарського комплексу на природні об'єкти вже у близькому майбутньому може призвести до незворотних змін середовища життя людини.

Регіональна оцінка техногенної навантаженості території України не виконується у повній мірі. Складність її полягає у тому, що до теперішнього часу відсутні нормативи припустимої техногенної навантаженості території, показники потенційної здатності природного (геологічного) середовища до самовідновлення.

Найбільш серйозною і крупною в сучасних умовах стала проблема комплексного використання відходів гірничого виробництва, які включають розкриті породи при відкритому способі розробки і відвали порід при освоєнні родовищ підземним способом, збалансовані і важкозбагачувані руди: хвости збагачення, порохи, кеки, шлаки, шлами металургійних заводів, зола теплових електростанцій. Щорічно накопичується близько 5 мільярдів тонн розкритих порід, 700 мільйонів тонн хвостів збагачення і 150 мільйонів тонн золи. З них в народногосподарстві використовується в цілому не більше 2-4 відсотків, хоча значна частина цих відвалів придатна для виробництва різноманітних будівельних матеріалів.

Як відомо, за загальними запасами марганцевих руд Україна займає друге місце у світі після Південно-Африканської Республіки, забезпечуючи 32% світового виробництва марганцевих сплавів [2].

Серед головних причин негативних екологічних змін довкілля у процесі експлуатації залізо- і марганцеворудних родовищ в Україні розрізняють такі:

- підтоплення земель, що ускладнює стан промислових і житлових агломерацій, дамб, хвостосховищ та інших об'єктів;
- відторгнення родючих земель під гірничі відводи (кар'єри, шахти, відвали);
- порушення режиму підземних і поверхневих водотоків, зневоднення великих територій, погіршення якості питних вод;
- засолення ґрунтів;
- запилення повітряного басейну сполуками важких металів, сірки, азоту тощо.

Аналізуючи проблеми взаємодії марганцевого виробництва та довкілля, можна виявити закономірності цієї взаємодії і визначити основні шляхи подолання проблеми у майбутньому.

Мінімізації впливу видобутку марганцевих руд на навколишнє середовище можна досягти за допомогою екологізації виробництва. Основними шляхами екологізації при цьому мають стати:

- моніторинг тієї частини біосфери, яка піддається впливу марганцевого виробництва;
- розробка принципів, і методології економічної оцінки ефективності заходів із раціонального використання мінеральних ресурсів і охорони навколишнього середовища;
- впровадження в роботу гірничовидобувних підприємств техніки і технології маловідходного, а у подальшому – безвідходного гірського виробництва.

Заходи з охорони навколишнього середовища, наукові і практичні роботи з оптимізації впливу гірського виробництва мають ґрунтуватися на концепції інтенсифікації, яка передбачає як обов'язкові умови інтенсивного шляху розвитку марганцевої промисловості, так і марганцево-екологічну концепцію, що базується на єдності проблем раціонального використання коштів, охорони надр і раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища [1].

Пізнання законів біосфери та їх врахування з організацією марганцевого виробництва – важлива умова запобігання шкідливого впливу шахт, рудників, кар'єрів і збагачувальних фабрик на довкілля і поліпшення його стану у майбутньому.

Правильна оцінка положень сучасної екології дає можливість шляхом несуттєвого впливу змінити систему господарського освоєння окремих регіонів узгодити інтереси розвитку в промисловості й сільського господарства із підтриманням оптимального стану природного довкілля.

Література:

1. Колосов А. В. Еколого-економічні принципи розвитку гірського виробництва / А. В. Колосов. – Москва: Надра, 2004.
2. Коротун І. М. Природні ресурси України / І. М. Коротун, Л. К. Коротун, С. І. Коротун. – Рівне, 2000. – 192 с.

І.І. Сараненко

*Херсонський державний університет,
i.i.saranenko@ukr.net*

ВИЗНАЧЕННЯ ГРАНУЛОМЕТРИЧНОГО СКЛАДУ ҐРУНТУ У СЕРЕДОВИЩІ FLASHDEVELOP

Лабораторні роботи з навчальної дисципліни «Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства» для студентів першого курсу спеціальностей 103 – Науки про Землю* та 14.07– Середня освіта (Географія) мають на меті сформувати у майбутнього фахівця практичні вміння та навички визначення механічних фізичних та хімічних властивостей ґрунту. Відповідно до типової робочої програми з предмету лабораторні роботи на 70% складаються з виконання експериментальних досліджень. В сучасних економічних умовах потрібно знаходити шляхи оптимізації навчального процесу, виходячи з необхідності зменшення обсягів використання реактивів та коштовного обладнання [1,2]. При викладанні географії ґрунтів з основами ґрунтознавства ефективними у засвоєнні техніки виконання лабораторних робіт є віртуальні тренери, що імітують послідовність етапів експерименту шляхом використання анімації та візуалізації.

На сьогодні в усьому світі надбаний великий досвід розробки, впровадження та використання віртуальної лабораторної роботи (ВЛР) у навчальному процесі ВНЗ (університет Карнегі-Меллон, Колорадський університет у Боулдері, Національний технічний університет України «КПІ ім. Ігоря Сікорського», Національний університет харчових технологій, Хмельницький національний університет, Херсонський державний університет), що дозволяє стверджувати, що комп'ютерна імітація досліду має певні переваги, але повністю не може конкурувати з реальним експериментом [3,4,8]. Підходами до визначення методик дистанційного навчання та ВЛР займалися такі науковці, як М.Ф. Ільїнський, І.Б. Галелюка, Т.М. Гранкіна, Т.О. Клименко, Т.І. Нарожна, Т.В. Підгорна, В.В. Трухін, Е.О. Козловський і Г.М. Кравцов [5-7].

Для комп'ютерного моделювання віртуальної лабораторної роботи «Визначення гранулометричного складу ґрунту» створений алгоритм, що реалізується за допомогою середовища розробки FlashDevelop (IDE). Виконання імітаційного завдання студентом складається з наступних послідовних кроків:

1. Теоретична підготовка до виконання роботи.
2. Проведення імітаційного досліду.
3. Тестування якості знань.

Гранулометричний склад ґрунтів – відносний вміст у ґрунті фракцій механічних елементів, виражений у%. В основу класифікації ґрунтів за гранулометричним складом покладено співвідношення фізичного піску і фізичної глини. Найдосконалішою в наш час є класифікація Н.А. Качинського. ВЛР передбачає опанування студентом послідовності дій, що призведуть до отримання віртуальних експериментальних даних (рис. 1).

Рис. 1. Фрагмент алгоритму віртуального визначення гранулометричного складу ґрунту

На кожному етапі виконання роботи студент заповнює запропоновані шаблони. У разі, якщо студент невірно виконав наступний крок, то він отримує наступне повідомлення: «Помилка виконання лабораторної роботи! Вам необхідно повторити цей крок ще раз». На основі результатів аналізу студент повинен назвати ґрунт за гранулометричним складом.

По завершенню виконання роботи проводиться тестування (рис. 2).

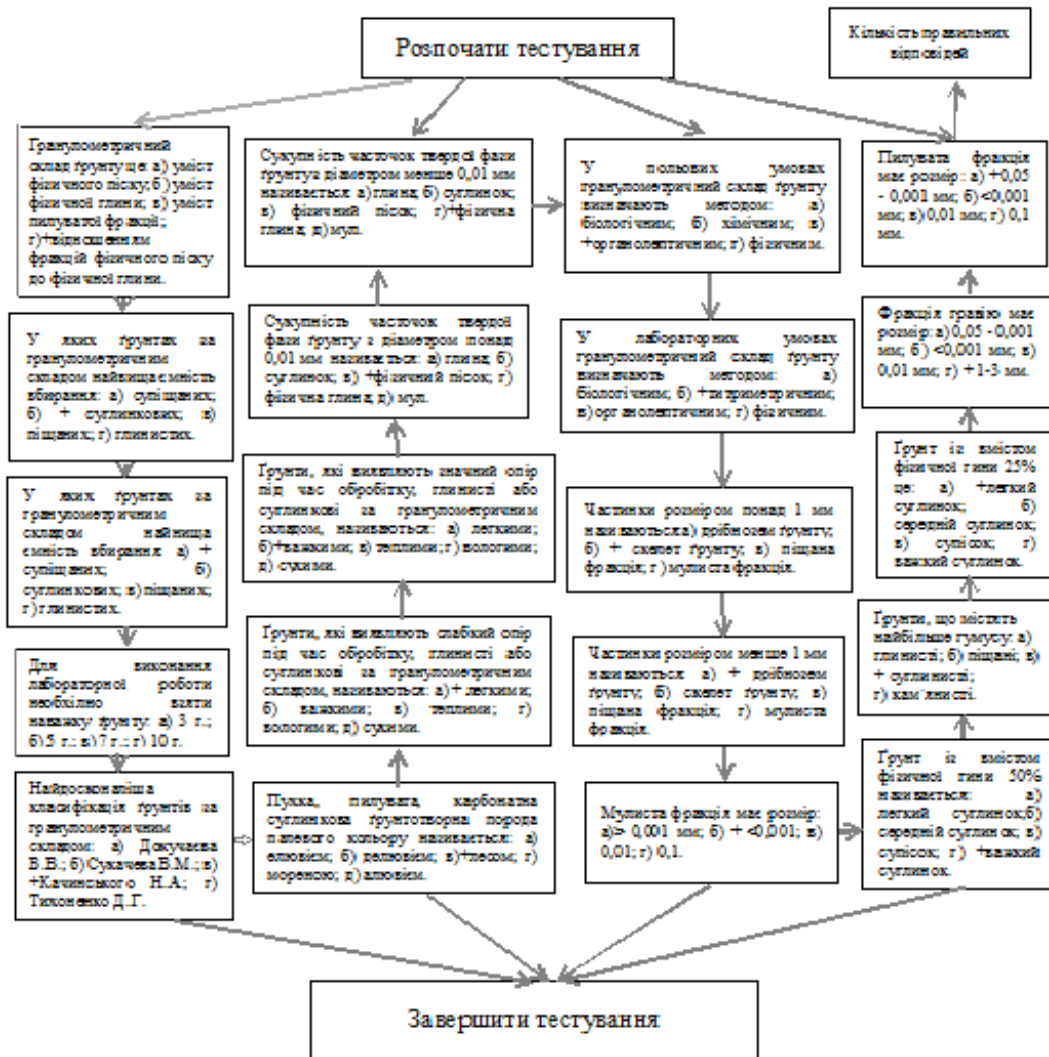

Рис. 2. Фрагмент алгоритму тестування якості знань

Загальна кількість тест-запитань – двадцять, за кожну правильну відповідь студент отримує один бал. (табл. 1).

Визначення гранулометричного складу ґрунту у середовищі FlashDevelop з системою тренінгу і контролю знань дозволяє організувати ефективний лабораторний практикум з географії ґрунтів з основами ґрунтознавства та вирішити питання методичного забезпечення навчальної дисципліни.

Шкала оцінювання тестування у відповідності до національної та ECTS

Оцінка ECTS	Оцінка в балах	За національною шкалою		Кількість правильних відповідей
		Оцінка за виконання віртуальної лабораторної роботи		
A	90 – 100	5	Відмінно	20-19
B	82-89	4	Добре	18-17
C	74-81			16
D	64-73	3	Задовільно	15-14
E	60-63			13-12
Fx	35-59	2	Незадовільно з можливістю повторного виконання роботи	< 12
F	0-34			

Доцільність і ефективність створення ВЛР обумовлена тенденцією зростання обсягу самостійної роботи студентів з одночасним зменшенням кількості аудиторних занять особливо у заочній формі навчання.

Література:

1. Використання комп'ютерного графічного моделювання при проектуванні санітарно-захисної зони підприємства / І.І. Сараненко, В.С. Бахарев, Л.В. Корольова, П.П. Костенко. – Вісник Кременчуцького державного політехнічного університету. – Кременчук – 2007. – Вип. 6/2007(47). Частина 2 – С. 53-56
2. Гребеник Л.І. Віртуальні лабораторні роботи як елемент лабораторного практикуму з біологічної хімії / Електронні засоби та дистанційні технології для навчання протягом життя: тези доповідей X Міжнародної науково– методичної конференції, м. Суми, 13–14 листопада 2014 р. – Суми : Сумський державний університет, 2014. – С. 34-35.
3. Козловский Е.О. Виртуальная лаборатория в структуре системы дистанционного обучения. / Е.О. Козловский, Г.М. Кравцов. – Інформаційні технології в освіті. – Херсон: ХДУ, 2011. – С.102-109.
4. Kravtsov H. Knowledge Control Model of Distance Learning System on IMS Standard / H. Kravtsov, D. Kravtsov. – Innovative Techniques in Instruction Technology, E-learning, E-assessment, and Education. – Springer Science + Business Media V.B. – 2008. – P. 195 – 198.
5. Мазур М.П. Особливості розробки віртуальних практичних інтерактивних засобів навчальних дисциплін для дистанційного навчання. / М.П. Мазур, С.С. Петровський, М.Л. Яновський. – Інформаційні технології в освіті. – Херсон: ХДУ, 2010. – № 7 – С. 40-46.
6. Семеніхіна О.В., Шамоля В.Г. Віртуальні лабораторії як інструмент навчальної та наукової діяльності // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2011. № 1(11) – С. 341-346.
7. Сараненко І.І. Застосування геоінформаційних систем у оцінюванні розвитку яружно-балкової ерозії степової зони України / І.І. Сараненко, Н.М. Цветкова, А.О. Дубина. – Вісник Дніпропетровського національного Університету імені Олеся Гончара. Серія: Біологія. Екологія: [науковий журнал/головн. ред. О.Е. Пахомов] – Дніпропетровськ: ДНУ, 2015. 23(2) – С.197-202.
8. Юрченко А.О. Віртуальна лабораторія як складова сучасного експерименту. / А.О. Юрченко, Ю. В. Хворостіна. – Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». – 2016. – Випуск 2 (39).– С.281-283.

Д.П. Барашковський

ГО Центр антикорупційних розслідувань

А.Ю. Саркісов

Херсонський державний університет,

asarkisov@kspu.edu

ІНДЕКС ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ¹

У сучасному суспільстві питання демократії, її розвитку займають важливе соціополітичне значення як в межах всієї держави, так і на різних її територіальних рівнях. Проведене в межах Миколаївської області дослідження рівня розвитку демократії дозволило виявити основні проблеми демократичного розвитку Миколаївської області. Було визначено інтегральний індекс розвитку демократії в області, який дорівнює 2,78. За цим показником Миколаївську область віднесено до «змішаного/перехідного регіону». Процес дослідження виконано на базі експертного опитування. В якості експертів були залучені представники наступних сфер діяльності: державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування (5,9% опитуваних експертів), представники громадських організацій, волонтери (23,5%), правозахисники (5,9%), освітяни (11,8%), підприємці та економісти (29,4%), журналісти та представники ЗМІ (5,9%), політологи та соціологи (11,8%), політичний діяч (5,9%). Статус експертів – незалежний експерт (65% опитуваних) та представники вищої керівної ланки організацій (35% опитуваних). Загальна кількість опитаних експертів становить 17 чоловік. Окрім експертного опитування, в рамках дослідження, було оброблено значний масив вторинної інформації, зокрема, аналітичні звіти, контент-аналіз інтернет-джерел, моніторинг місцевих друкованих засобів масової інформації. В цілому, результати проведеного дослідження мають значну кореляцію з інформацією, позиченої із вторинних джерел. Процес дослідження супроводжувався побудовою структури потенційних експертів, які мають достатній досвід та знання в конкретному блоці експертних анкет. Також були подані необхідні запити до офіційних державних установ в області, м. Миколаїв. Значення вирахованого індексу розвитку демократії в Миколаївській області становить 2,78. За цим показником Миколаївська область посідає передостаннє місце серед регіонів України. Найближчими «сусідами» є Житомирська (2,79) та Одеська (2,75) області, яка займає за індексом розвитку демократії останнє місце в Україні.

¹ Дослідження проведено в рамках проекту «Сприяння реформам та розвиток підзвітності в регіонах України», який був реалізований Поліським фондом міжнародних та регіональних досліджень (м. Чернігів) і Асоціацією регіональних аналітичних центрів за підтримки National Endowment for Democracy (NED). Автори є безпосередніми учасниками даного проекту

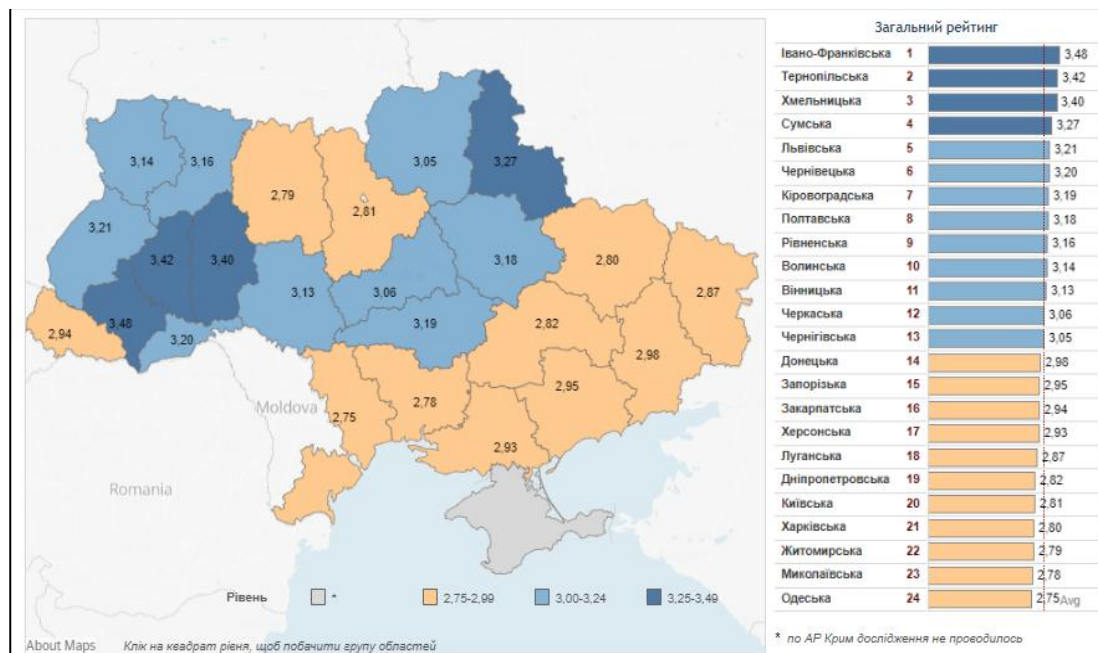

Рис. 1. Місце Миколаївської області в загальному рейтингу регіонів України за індексом демократичного розвитку

Експертне опитування було проведено на основі наступних десяти блоків.

1. Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя – оцінювання рівня дотримання прав та свобод людини в області; рівня незалежності судової системи області; рівня доступу громадян до правосуддя; рівня прозорості суддів та. Середній бал – 2,57. Більша частина експертів дає низьку оцінку за цим блоком. В цілому можна відмітити дотримання права зборів і об'єднань. Проте, рівність перед законом є не гарантованою.

2. Соціально-економічний стан – оцінювання існуючого соціально-економічного розвитку області, оцінка основних свобод людини, свобода підприємницької діяльності. Єдиний з блоків, де не представлена оцінка «5». Середній бал по блоку – 2,7.

3. Громадська активність і самоорганізація громадян – оцінювання рівня громадської активності, масовості участі громадян у вирішенні нагальних проблем регіону, можливостей впливу громадськості на прийняття рішень на різних територіальних рівнях влади. Середній бал становить 2,86. За цим показником Миколаївська область посідає 19-те місце в Україні. Громадянське суспільство в цілому є незалежним, проте є проблеми відносно громадської діяльності, розвиток якої є недостатнім в регіоні.

4. Стан ЗМІ – оцінювання вільності преси, її незаангажованості, ступінь довіри до ЗМІ у регіоні, оцінювання рівня безпеки журналістів. Середній бал – 2,93. Миколаївська область за показником на 16-му місці серед регіонів України. Система ЗМІ в області є розгалуженою, представлена на різних територіальних рівнях. Функціонування ЗМІ в області є незалежним та різноманітним. Однак, є ЗМІ, які підпорядковуються інтересам різних політичних груп.

5. Міжетнічні та конфесійні відносини – оцінювання рівня міжетнічної та конфесійної напруги (її відсутності) у регіоні, оцінювання рівня представництва етнічних меншин в органах місцевого самоврядування. Середній бал – 4,29. За показником даного блоку область знаходиться на першому місці в Україні. Права етнічних громад, конфесійних об'єднань в області дотримуються. Рівень

розвитку взаємовідносин між різними етнічними та конфесійними угрупованнями є високим.

6. Політична активність, партії, вибори – оцінювання рівних умов та можливостей для реалізації діяльності партійних організацій, рівня прозорості фінансування партій у регіоні. Середній бал – 2,58. Область знаходиться за даним блоком на 22-му місці. Вибори в області є регулярними, змагальність однакова, проте, наявні проблеми з боку тиску провладних партій щодо опозиційних партій, окремих кандидатів як на обласному, так і на районному, місцевому рівнях.

7. Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування – оцінювання рівня довіри громадян до обласних, районних, міських, сільських та селищних рад в області, рівня доступності громадян до центрів надання адміністративних послуг, якості цих послуг. Середній бал – 3. За показником розвитку процесів децентралізації та органів місцевого самоврядування Миколаївська область посідає 13-тє місце серед регіонів нашої держави. Розвиток системи місцевого самоврядування є відносно слабкою. Фактично процеси децентралізації в області гальмуються, а управління залишається переважно централізованим.

8. Якість державних адміністрацій – оцінювання якості та прозорості діяльності державних органів, рівня доступу громадськості до публічної інформації; рівня виконання бюджетів державних та регіональних програм соціально-економічного розвитку; рівня прозорості проведення конкурсів на державні посади; рівня співпраці громадськості та органів державної влади. Середній бал – 2,67. За показником область на 20-му місці в Україні. Наразі залишається недостатньо прозорою діяльність органів державної влади як на обласному, так і на районному, місцевому рівнях.

9. Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура – оцінювання прозорості, якості діяльності поліції, прокуратури; рівня безпечності громадян, що живуть в області; рівня звітування органів безпеки перед громадськістю; рівня незалежності органів безпеки в регіоні; рівня довіри громадян до органів безпеки. Середній бал – 1,95. Область – на 24-му місці в Україні. Судові процеси гальмуються, органи прокуратури розглядають справи роками, не доводячи їх до завершення. Великою є застосування тортур під час ув'язнення.

10. Корупція – оцінка рівня хабарництва у регіоні, можливості реалізації інтересів громадян, регіонального бізнесу в межах існуючого законодавства. Середній бал – 2,23. За цим показником область знаходиться на 19-му місці в Україні. Система корупції є широко розгалуженою, поширеною на різних рівнях. Робота щодо боротьби з корумпованими елементами проводиться не послідовно. Фактично, можна відмітити відсутність належної боротьби із корупцією.

Найбільша кількість експертів представлена у блоці «1. Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя», де було опитано 10 експертів. Найменша кількість експертів представлена у блоці «8. Якість державних адміністрацій», де опитано 5 експертів.

Після обробки кількості оцінок, наданих експертами, було визначено, що найбільше значення оцінок отримав блок «Міжетнічні та конфесійні відносини (4,29). Високий рівень міжетнічних та конфесійних відносин є свідченням злагодженої та виваженої політики, яку реалізують органи влади та громадськість на різних територіальних рівнях області. За цим показником Миколаївська об-

ласть є серед лідерів в Україні. Схожі оцінки (4,29) за цим блоком мають Сумська, Харківська, Дніпропетровська та Тернопільська області

Найменший бал отримав блок «Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура» (1,95). Значення оцінки за цим блоком є найнижчим по всій Україні. Саме цей показник зумовив зменшення інтегрального індексу демократичного розвитку області. Це є цілком закономірним, враховуючи, дискредитацію діяльності поліції та прокуратури працівниками цих органів впродовж останніх кількох десятиліть (масова корупція, заангажованість).

Серед регіонів України Миколаївська область вирізняється одним з найнижчих оцінок рівня корупції (2,23), поступаючись лише Дніпропетровській (2 бали), Харківській та Житомирській областям (по 2,15 балів в кожній області) на рівня з Одеською областю (2,23). За блоком «Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя» Миколаївська область (2,57) займає передостаннє місце в державі, поступаючись лише Волинській області (2,5). Також, за блоком «Політична активність, партії, вибори» область (2,58) знаходиться на одному з останніх місць, випереджаючи за оцінкою лише Одеську (2,57) та Дніпропетровську (2,29) області.

Результати дослідження чітко вказують на необхідність кардинальних перетворень в системі безпеки та правопорядку. Високий рівень злочинності, низький рівень діяльності органів правопорядку – все це й зумовлює низьку довіру громадян до поліції, прокуратури. Важливим фактором, який впливає на низьку оцінку діяльності органів правопорядку є незавершеність, невизначеність та нерозкритість багатьох кримінальних справ, що мали місце на території Миколаївської області (зокрема, Врадіївська трагедія). Нажаль, фактично, процес люстрації чиновників в області нереалізований.

Важливою умовою для розвитку демократичних перетворень, що мають здійснюватися на обласному рівні: розвиток політичної самосвідомості громадян; розвиток електронної системи впливу громадян на органи місцевої влади; прозорість державних закупівель й контроль з боку громадськості; вільний доступ до одержання адміністративних послуг, розвиток мережі центрів надання адміністративних послуг на обласному й місцевому рівнях; підвищення рівня політичної та соціальної культури; підвищення рівня громадянської відповідальності.

О.М. Саченко

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
vladimirklokun79@gmail.com*

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНА НАДР ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проблема охорони і раціонального використання земель у наш час надзвичайно актуальна. Значні зміни природного рельєфу на території Житомирської області відбуваються в результаті відкритого видобутку корисних копалин, що спричинює появу нових антропогенних форм. В процесі видобутку корисних копалин рельєф змінюється до невпізнанності і фактично до природного вигляду повернути його не можливо. Рекультивация порушених земель прово-

диться в межах допустимих норм і, як правило, потребує величезних фінансових затрат. Характерним є те, що вилучені у землекористувачів і порушені землі стають малопридатними для продуктивного використання в сільському і лісовому господарстві, та для інших цілей. Самі ж порушення земної поверхні, як правило, не зникають і стають сталими антропогенними формуваннями, тому такі землі підлягають штучному відновленню [2]. В результаті видобутку корисних копалин відкритим способом відбувається формування поверхні з антропогенним рельєфом, де природні геоморфологічні процеси набувають іншого напрямку та інтенсивності. На схилах штучних котлованів, на бортах кар'єрів та на гірничих відвалах активізуються гравітаційні (відриву, зсуви, обвали, осипи) та водно-ерозійні (лінійний розмив бортів кар'єрів і схилів відвалів, водна ерозія на бортах кар'єрів) процеси, видавлювання порід на дні кар'єрів, механічна і хімічна денудація, суфозія, просадки, ущільнення (консолідація) порід та їх деформація [3]. Основними формами антропогенного рельєфу при розробці корисних копалин є: кар'єри, виїмки, внутрішні і зовнішні відвали, вскриваючі траншеї, мульди просідання, западини, вали, насипи, під'їзні комунікації, різноманітні виїмки..

В Житомирській області на сьогодні нараховується 543 родовища корисних копалин, 118 з них розробляються. Площа зайнята гірничими розробками становить 7412,6 га, площа з відвалами гірських порід – 962,4 га, їх об'єм 21,6 млн т., хвостосховища становлять 42,48 м³ [4,5]. Тому актуальними постають питання рекультивації порушених земель та рельєфу.

Комплекс робіт, направлених на відновлення продуктивності і господарської цінності порушених земель, називається рекультивацією. На сьогодні в області рекультивовано 242,2 га земель [4]. Завдання гірничої рекультивації полягає в тому, що при розкривних роботах верхній шар земельної ділянки знімається селективно, окремо складається, а після завершення видобутку корисних копалин знову наноситься на порушену площу. Біологічний етап рекультивації починається організацією і виконанням біомеліоративних робіт з відновлення родючості нанесеного шару ґрунту або ж створення на материнських ґрунтах родючих субстратів [1].

На сучасному етапі розвитку відкритих гірничих робіт висуваються наступні вимоги раціонального використання земель: видобування корисних копалин повинно бути найменш землеємким, тобто витрати земельних ресурсів на одиницю видобутої мінеральної сировини повинні бути мінімальними; в процесі будівництва кар'єру та експлуатації родовища режим порушення та відновлення земель повинен бути найбільш сприятливим; формування відпрацьованого простору і відвалів пустих порід повинно відповідати вимогам рекультивації відповідно до прийнятого напрямку подальшого використання цих земель.

Основні питання охорони і раціонального використання земель при видобутку корисних копалин вирішуються в період проектування гірничих підприємств. Правильний вибір способу розробки родовища, схем розкриття, підготовки і систем розробки в чималій мірі визначають форми та інтенсивність порушення земель [1]. Поки що при розробці родовищ корисних копалин не забезпечується в повній мірі комплексне видобування із надр корисних копалин, їх комплексна переробка, маємо низький рівень використання розкривних і вміщуючи порід, що призводить до величезного накопичення у відвалах пустих порід і відходів виробництва. Через недосконалість технологій розробки

родовищ в складних гірничо-геологічних умовах шахти і кар'єри мають великі втрати сировини в надрах.

Раціональне використання і охорона надр включають: охорону ділянок надр при спорудженні підземних інженерних споруд для збереження будь-яких запасів та поховання шкідливих відходів виробництва; охорону ділянок надр, які мають особливу наукову і культурну цінність (геологічні пам'ятки); охорону родовищ корисних копалин від будь-якого пошкодження, забудови, затоплення водосховищами.

Раціональне використання надр передбачає найбільш повне виймання корисних копалин в їх геологічних контурах, що забезпечується: зниженням рівня втрат корисної копалини на контакт з вміщуючими покриваючими та підстиляючими пустими породами за рахунок застосування прогресивних технологій і постійного їх удосконалення при відпрацюванні контактних зон; застосуванням технологій і техніки, які забезпечують максимальне виймання кондиційної сировини; складуванням порід, які можуть знайти застосування в подальшому, в спеціальні відвали; залученням до розробки частини некондиційних запасів, які після змішування з високоякісною сировиною дадуть товарний продукт; впровадженням комплексної розробки родовищ, коли з надр добувається зразу декілька корисних копалин, що дасть можливість зменшення кількості кар'єрів будівельних матеріалів [2].

Література:

1. Бакка М.Т. Основи гірничого виробництва: Навчальний посібник. – Житомир: ЖІТІ, 1999. – 430 с.
2. Бакка М.Т., Гуменюк І.Л., Редчиць В.С. Екологія гірничого виробництва: Навчальний посібник. – Житомир: ЖДТУ, 2004. – 307 с.
3. Еколого-економічні проблеми довкілля Житомирщини. / Під заг. ред. П.П. Михайленка. – Житомир, 2001. – 320 с
4. Екологічний паспорт Житомирської області за 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ecology.zt.gov.ua.
5. Регіональна доповідь про стан навколишнього середовища Житомирській області у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ecology.zt.gov.ua/2015html.

К.Ю. Сегіда

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
kateryna.sehida@gmail.com*

В.А. Перепелиця

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
vikiconst@yandex.ua*

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОГРАФІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Загострення демографічних проблем обумовлюють увагу до питань демографічної безпеки, яка є невід'ємною складовою економічної безпеки держави, яка, в свою чергу, є однією зі складових її національної безпеки. Н. Верчин та І. Гудзеляк пропонують розуміти демографічну безпеку як систему параметрів природного і механічного руху і структури населення, що дозволяє ефективно реагувати на внутрішні і зовнішні загрози щодо забезпечення сталого розвитку суспільства і життєдіяльності людини [1]. Враховуючи значні відмінності в соціально-економічному розвитку регіонів України, не викликає сумнівів доцільність встановлення особливостей демографічної безпеки не лише в розрізі регіонів України, а й в розрізі міст та районів окремих областей.

Харківська область має потужний людський потенціал – з одного боку, загострення демографічних проблем й значні внутрішньорегіональні відмінності – з іншого. Обчислення коефіцієнту демографічної безпеки дало змогу встановити особливості демографічної безпеки міст обласного підпорядкування та районів Харківської області (рис. 1). Відповідно до значення коефіцієнта, стан демографічної безпеки адміністративно-територіальних одиниць регіону представляють: демографічна безпека – демографічний ризик – демографічна загроза – демографічна небезпека [1].

Місто Чугуїв – єдина адміністративно-територіальна одиниця в області, для якої характерним є стан демографічної безпеки. Це може бути пов'язане з розміщенням Чугуєва в соціально-економічному полі впливу обласного центра, та пов'язані з цим відносно стабільні демографічні показники, зокрема один із найвищих в області рівнів народжуваності та найвища частка населення молодшої вікової групи.

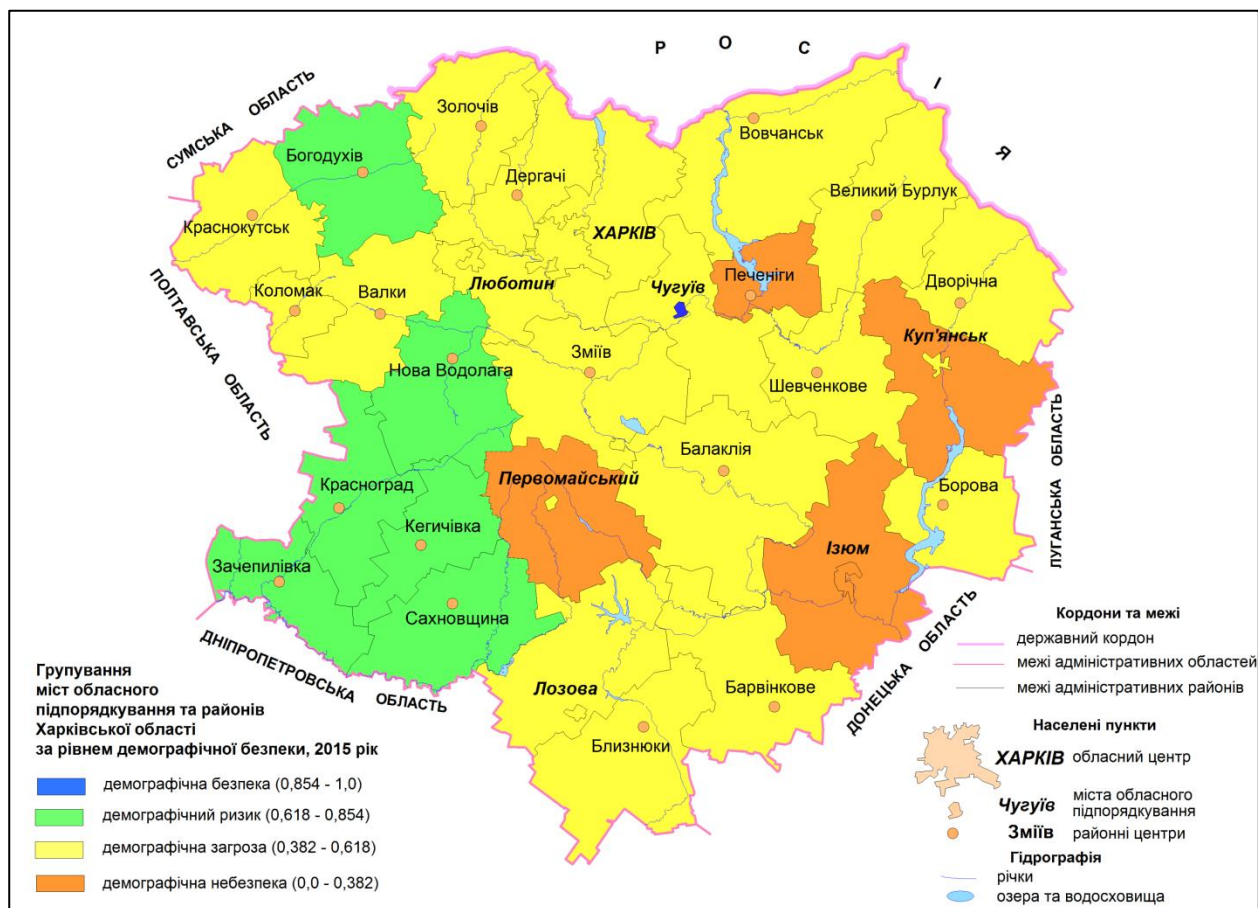

Рис. 1. Групування міст та районів Харківської області за рівнем демографічної безпеки, 2015 р. (обчислено і побудовано за даними [2])

В стані демографічного ризику знаходяться Богодухівський, Нововодолазький, Красноградський, Кегичівський, Зачепилівський, Сахновщинський райони. Причинами відношення районів до цієї групи пов'язане в основному з вищим рівнем народжуваності, що зумовлене значною часткою сільського населення, наявністю власного промислового та ресурсного потенціалів (Красноградський район) тощо.

Більшість міст та районів області знаходяться в стані демографічної загрози. Зокрема, для міста Харкова характерним є вищий рівень соціально-економічного розвитку, міграційна привабливість, переважання в структурі населення осіб працездатного віку, нижчий рівень смертності. Для міста Люботин, яке входить в зону впливу обласного центра, характерним є значна частка населення працездатного віку. Для міст Куп'янськ, Лозова та Первомайський характерні такі ж саме демографічні тенденції, як і для більшості районів області.

В стані демографічної небезпеки знаходиться місто Ізюм та Первомайський, Куп'янський, Ізюмський, Печенізький райони. Причинами відношення районів до цієї групи є насамперед те, що центрами їх є міста обласного підпорядкування та зумовлене цим знаходження фактично всього працездатного та молодого населення районів в центрах, що суттєво впливає на особливості демографічних процесів в районах. Печенізький район є одним із найменших аграрних районів Харківської області з переважанням санаторно-курортного гос-

подарства, тому для нього характерна висока частка населення старшої вікової групи, найвищі показники старіння населення та найвищі показники зменшення чисельності населення як за рахунок природного, так і міграційного руху.

Тож, існують значні внутрішньорегіональні відмінності демографічної безпеки Харківської області, а коефіцієнт демографічної безпеки є одним з показників для їх встановлення та пошуку причин. Аналіз за складовими дозволяє встановити демографічні показники, які є екстремальними та які саме процеси потребують управлінських рішень для нівелювання демографічних проблем. Актуальним залишається не лише вставлення територіальних відмінностей, а й визначення часових особливостей та тенденцій, пошук суспільно-географічних чинників, які їх обумовлюють, що й буде представлено в майбутніх публікаціях.

Література:

1. Верчин Н. Р. Суспільно-географічні аспекти інтегральної оцінки демографічної безпеки України та Львівської області / Н. Р. Верчин, І. І. Гудзеляк // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2015. – Випуск (1). – С.84-88
2. Міста та райони Харківської області в 2015 році (статистичний щорічник) / [Під ред. О. Г. Мамонтової]. – Х.: Головне управління статистики у Харківській області, 2016. – 334 с.

Б.В. Семенко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
bohdan4311@gmail.com*

ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ: ГЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ

До ТНК належать компанії, які мають філіали в двох і більше країнах незалежно від юридичної форми або сфери господарювання та здійснюють координацію їх діяльності. Вони переходять від експорту товарів і послуг до організації їх виробництва за кордоном та розміщення прямих іноземних інвестицій. Останнім часом помітна тенденція активного розвитку процесів транснаціоналізації в галузі туризму та готельного господарства.

Географічними передумовами формування туристичних ТНК є зростання ефекту масштабу в туристичному бізнесі та масового характеру міжнародних поїздок; поширення інформаційних технологій і засобів зв'язку, формування єдиного інформаційного поля, доступного для необмеженої кількості користувачів; поява і поширення сучасних засобів транспорту, що дозволяє скоротити природні географічні перепони для розвитку міжнародного туристичного обміну; різке скорочення транспортних і телекомунікаційних витрат, значне зниження витрат на зберігання і використання інформації; доступність і поширеність знань і технологій створення, просування, продажу туристичного продукту; поширення міжнародних форм виробничо-господарської діяльності (формування єдиного ринкового простору); загальна лібералізація світової торгівлі; зростання концентрації капіталу в трьох світових центрах; уніфікація вимог і правил оподаткування, бухгалтерського обліку, статистичного обліку і т.п.; посилення тенденцій до формування єдиної системи стандартизації пос-

луг; зростання мобільності населення планети в силу ослаблення ролі звичок, традицій, соціальних зв'язків і звичаїв, подолання національної обмеженості людей; уніфікація споживчих переваг, повсюдна популяризація єдиних принципів засад «правильного і сучасного» способу життя; посилення ролі наднаціональних організацій, які займаються регулюванням світового туризму і міжнародних туристичних потоків [1].

За рахунок вищевикладених тенденцій в світі відбувається значне розширення міжнародних економічних зв'язків в туристичному виробництві, зростання факторів інтернаціоналізації туристичного виробництва (збільшення прямих і портфельних інвестицій, обмін знаннями і технологіями, зняття міграційних обмежень, популяризації заочної освіти і т.д.), а також виникнення і поширення ТНК, які є взаємозамінними і взаємозалежними, орієнтованими на інформаційні ресурси та на ринки з високим рівнем споживання (рис. 1.).

Рис. 1. Бренди провідних туристичних ТНК

Транснаціоналізація туристичного бізнесу включає зростання числа і рівня активності туристичних ТНК, пов'язаних з транснаціональними фінансами; зміну характеру залучення країн і підприємств до МПП, коли світовий туристичний ринок практично диктує стандарти якості і економічні показники продукту; розвиток виробництв на підприємствах материнської компанії тих видів послуг, які беруть участь в міжнародному кооперуванні; новий більш високий рівень інтернаціоналізації виробництва і капіталу, при якому відбувається його перехід в нову якість; розширення масштабів діяльності туристичних ТНК, що пов'язане з їх перетворенням на реальних суб'єктів світової економіки [1; 2].

За допомогою широкого поширення процесів транснаціоналізації туристичного бізнесу досягається цілий ряд синергетичних ефектів. Вони полягають у формуванні ефекту масштабу як критерію конкурентоспроможності компанії та виражаються в істотному зниженні собівартості одиниці туристичного продукту при зростанні обсягу продажів, а також в диференціації джерел походження (за рахунок вертикальної інтеграції, зменшення витрат на транзакції, економії на податкових виплатах) [2].

Синергетичний ефект від діяльності туристичних ТНК позначається на зростанні якості туристичного продукту за рахунок надання всіх послуг з турпакета в належному обсязі. Він дозволяє максимально підвищити рівень якості туристичних послуг за умови мінімізації кількості туристичних постачальників, до послуг яких вдається туроператор [4].

ТНК більш привабливі для інвесторів і тому отримують можливості запозичення необхідних для корпоративного розвитку ресурсів з фінансових ринків різних держав і територій. Вони не тільки використовують різні переваги туристичного виробництва, а й уникають різних недоліків туристичного бізнесу, наприклад фінансового голоду.

Ефект зростання ринкової частки ТНК і формування її монопольного становища на окремих регіональних туристичних ринках призводить до покращення конкурентної позиції компанії в інших регіонах, до реструктуризації ринку та стимулювання попиту, що зможе істотно підвищити позицію ТНК в рейтингу національних корпорацій.

Централізація і вибудовування єдиної системи управління виробничими процесами в ТНК виключає дублювання функцій, невідповідність цілей підрозділів і філій, чим суттєво скорочує поточні витрати корпорації. Це призводить до обов'язкового впровадження спільних і універсальних стандартів, обслуговування туристів.

Можливості корпорації акумулювати необхідні кошти і інформацію для інноваційного зростання підвищують досвід корпоративного управління і дозволяє накопичувати знання і навички організації ефективного процесу виробництва, формує резерви ТНК для організації бізнесу. І, нарешті, можливості ТНК мати постійний і безпосередній доступ до ресурсів, задіяних в туристичному виробництві (капітал, технології, об'єкти туристичного інтересу, кваліфікований персонал) та можливості диверсифікації пропозиції надають транснаціональному бізнесу високий запас міцності, що дозволяє розробляти нові туристичні напрямки, відкривати інші види діяльності.

Література:

1. Бандурин В.В. Туристические транснациональные корпорации: модели, структура, экономическая эффективность: Монография / В.В. Бандурин, Д.С. Ушаков. – М.: Граница, 2007 – 368 с.
2. Дубенюк Я.А. Развитие мирового рынка туристических услуг: монография / Я.А. Дубенюк – Донецьк: вид-во «Вебер», 2009. – 184 с.
3. Смаль І. Особливості і проблеми розвитку міжнародного туризму у контексті глобалізаційних процесів [Текст] / І. Смаль // Вісн. Львів. ун-ту. – Серія «Міжнародні відносини». – 2008. – Вип. 24. – С. 327–335.
4. Ушаков Д.С. Транснационализация туристического бизнеса: эволюция и современность / под. ред. д.э.н. В.В. Бандурина. – М.: ИНИОН РАН, 2006. – 376 с.

Ю.Ю. Сільченко

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,
e-mail: zavaloka83@gmail.com

Л.Л. Семенюк

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,
e-mail: semenyuk_larisa@ukr.net

А.В. Зарубіна

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,
e-mail: agv22@ukr.net

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТРАНСПОРТНОЇ ДОСТУПНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ ЦЕНТРІВ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ступінь соціально-економічного розвитку регіону знаходиться в прямій залежності від багатьох чинників, зокрема від масштабних і якісних характеристик рівня транспортного обслуговування. Рівень розвитку транспортної інфраструктури визначає транспортну доступність населених пунктів, тому важливого значення набуває аналіз та оцінка транспортної доступності адміністративних центрів області та пропозиції щодо її покращення.

Одним із методів визначення транспортної доступності є визначення її коефіцієнтів. Для цього ми побудували граф транспортно-географічного положення районних центрів Кіровоградської області. На графі відображено взаємне положення адміністративних одиниць області та їх сусідство [2].

Для кількісної оцінки відносної транспортної доступності адміністративних центрів Кіровоградської області проаналізовано матрицю найкоротших топологічних відстаней між ними, де S – сума топологічних відстаней від точки до всіх інших вершин графа, k – коефіцієнт транспортної доступності (співвідношення суми топологічних відстаней певного центру до суми ребер графа). Сума всіх ребер графа – 28.

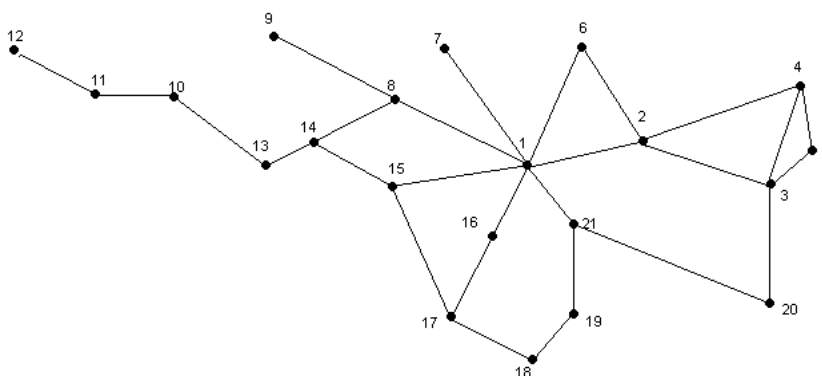

Рис. 1. Граф транспортно-географічного положення районних центрів Кіровоградської області

Вершини з найменшим показником S є центральними на графі – це такі міста як Кропивницький, Мала Виска, Новоукраїнка, Знам'янка, Олександрія та смт. Добровеличківка, Компаніївка, Новгородка. Сума топологічних відстаней коливається від 41 (Знам'янка), 46 (Кропивницький), 51 (Новоукраїнка) до 89 (Петрове), 102 (Благовіщенське), 122 (Гайворон). Коефіцієнт транспортної доступності зворотно пропорційний величині суми топологічних відстаней та коливається від 1,69 (Знам'янка) до 4,69 (Гайворон). Для міста Кропивницький цей коефіцієнт складає – 1,76. Відповідно, проведені розрахунки засвідчують, що центральне розташування та вигідніше транспортно-географічне положення мають такі адміністративні центри – Кропивницький (1,73), Знам'янка (1,69), Новоукраїнка (1,96); найгірше – Гайворон (4,69), Благовіщенське (3,92), Онуфріївка (3,38).

Також проаналізовано вплив залізничного сполучення на транспортну доступність в регіоні. Райони Кіровоградської області зі сприятливим географічним положенням щодо залізничних магістралей мають кращі показники транспортної доступності. Це, в першу чергу, Знам'янський та Добровеличківський райони (вузлові станції Знам'янка й Помічна та пасажирські станції в сільській місцевості). Зі скороченням кількості пасажирських та приміських залізничних потягів в останні роки частина районів області (Голованівський, Долинський, Онуфріївський, Новгородківський, Вільшанський, Устинівський райони) не має прямого залізничного сполучення з обласним центром. Окрім того, є група районів, які взагалі не мають залізничного сполучення й найближча станція розташована на території інших районів – Новоархангельського, Компаніївського, Петрівського.

За останні роки значно погіршився як транзитний потенціал Кіровоградської області, так і транспортна доступність її адміністративного центру – міста Кропивницький. Внаслідок проведення різних реорганізацій та «оптимізацій» зменшилась кількість маршрутів, що проходять через обласний центр. Якщо у 2010 році через залізничну станцію Кіровоград курсувало 15 пар постійних і 2 сезонних пасажирських потягів, то у 2017 році через станцію Кропивницький проходить лише 8 пар пасажирських потягів. Крім загального зменшення кількості маршрутів, ліквідоване пряме залізничне пасажирське сполучення міст Кропивницького і Львова, до якого мали доступ жителі західних районів області.

Таким чином, незадовільна транспортна доступність обласного центру, де зосереджено більшу частину навчальних закладів, спеціалізовані лікарняні установи, представництва комерційних фірм є передумовою (чинником) міграційного скорочення населення, переорієнтації частини господарств віддалених районів на фінансове та економічне співробітництво з суб'єктами, які розташовані у сусідніх областях, що зменшує інвестиційну та соціально-економічну привабливість області.

Загалом, транспортна інфраструктура Кіровоградської області не відповідає міжнародним стандартам, що зумовлює такі основні проблеми: відставання темпів дорожнього будівництва від потреб економіки та темпів зростання автопарку; низька якість за технічними параметрами автодорожньої мережі, високий рівень ризиків автомобільних перевезень (рівень аварійності та смертності на дорогах).

Транспортна інфраструктура території повинна сприяти запиту населення на соціальні послуги. Показник транспортної доступності впливає на приваблю-

вість населеного пункту, розселення, розвиток інфраструктури та визначає можливість розвитку адміністративних центрів території. Для території Кіровоградської області актуальною є проблема транспортної дискримінації, під якою автори дослідження розуміють явище просторової обмеженості через низький або недостатній рівень розвитку транспортної мережі та транспортних послуг певної території. Таким чином, транспортна дискримінація знижує рівень мобільності населення, можливість отримання ним якісних соціальних послуг, відповідно – обирати найближчі центри їх надання, та змушує громадян витратити більшу кількість часу і коштів на поїздки [1].

Література:

1. Немець Л.М. Суспільно-географічні аспекти транспортної системи України / Л.М. Немець, Л.В. Ключко, Ю.Ю. Заволока // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми економіки і управління на залізничному транспорті», 2009. – Харків, ЭКУЖТ. – С. 75-80.
2. Пилипенко І.О. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області). Навчальний посібник. / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.

С.В. Сімченко

*Херсонський державний університет,
ssvat88@gmail.com*

ЗАСТОСУВАННЯ ГІС GOOGLE EARTH PRO У ВИВЧЕННІ КУРСУ «КАРТОГРАФІЯ З ОСНОВАМИ ТОПОГРАФІЇ» ТА В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В ХЕРСОНЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

В сучасному світі інформаційних технологій, коли НТП не стоїть на місці, а й навіть шаленими темпами крокує вперед, в освітній і науковій галузі також відбуваються значні трансформації. Наявність вільного доступу до інформації стає дедалі більш визначним фактором у досягненні позитивного результату будь-якої діяльності. Швидкість і якість виконання певних завдань на сьогодні напряму залежить не тільки від підготовки фахівців, а й від безпосередньо технічного забезпечення. Безліч офісних програм спрощують збір, систематизацію і обробку інформації в різних сферах наукової та професійної діяльності.

Широке застосування таких продуктів ГІС як MapInfo, ArcGIS та ін. знайшло своє відображення у дослідженнях науковців і студентів у дослідженнях з різних напрямів, зокрема у рекреаційній географії, геоморфології, морфології морських берегів тощо [2, 4]. Не менш важливим є дослідження у галузі суб'єктивної оцінки здоров'я в контексті дослідження якості життя населення, де провідним є висвітлення просторової диференціації проблематики за допомогою ГІС [3].

На сьогоднішній день існує безліч ГІС різного рівня доступності (платні, безкоштовні, з обмеженим доступом). Серед них окреме місце займає програмне забезпечення компанії Google, а саме продукт під назвами GOOGLE EARTH та GOOGLE EARTH PRO, які відрізняються різними режимами доступу та обмеженістю функціоналу. Навідміну від професійної версії, версія

GOOGLE EARTH з'явилася як додаток на операційні системи Android, IOS, які обслуговують більшість смартфонів у світі. Отже, з'явилася можливість у користувачів користуватися ГІС у будь-який момент часу та в будь-якій точці світу. Повертаючись до розгляду професійної версії ГІС GOOGLE EARTH PRO, слід зазначити, що з 2015 року розробники дали можливість користувачам використовувати ширше функції програми. Шляхом звичайної реєстрації та вводу ліцензійного ключа, який надається безпосередньо на сайті підтримки, можна отримати розширений доступ до функцій вимірювання (відстані, 3D шлях, площі, тощо), побудова гіпсографічних профілів поверхні, створення маршрутів, відеотурів, визначення морфометрії території, визначення динаміки трансформації території (берегові процеси, геопросторова диференціація об'єктів природних та антропогенних, зміни в геоморфологічній будові Землі тощо).

Ще однією функцією є інтеграція в оболонку ГІС цифрованих карт різних років створення та автоматична прив'язка до території у реальному часі. Цифровані електронні карти (топографічні частіше) у вигляді файлів із розширенням .kml або .kmz можна завантажити безпосередньо з мережі та інтегрувати у GOOGLE EARTH PRO для подальшого дослідження певної проблематики. Наприклад, існують топографічні карти «Генштабу СРСР» 1985 року, які були успішно оцифровані та є в електронному вигляді у вільному доступі.

На практичних заняттях з картографії студентам пропонується відпрацьовувати навички роботи з топокартами різних масштабів, навчальних картах, загальногеографічних тощо. В процесі навчання студенти мають можливість порівняти дані різних років, шляхом детального аналізу моделей дійсності минулих років із сучасними фотознімками. Прив'язка до координат дає чіткість у співставленні меж різних природних об'єктів на карті, розміщення об'єктів промисловості, сільського господарства тощо.

Для прикладу, студентам пропонується співставлення карти Генштабу території Миколаївської та Херсонської областей (Рис.1.), з яких вони мають можливість визначити всі морфометричні показники до 1985 року, а також за допомогою основної оболонки ГІС Google Earth Pro провести порівняння показників висот пунктів спостереження с. Станіслав, с. Дмитрівка, с.Рибальче. За деякий час користувач має можливість за допомогою методу аналізу і синтезу даних визначити динаміку в геоморфологічних процесах території. Окрім цього, у соціально-економічних дослідженнях можливо проводити порівняння розміщення об'єктів промисловості, сільського господарства, населених пунктів тощо.

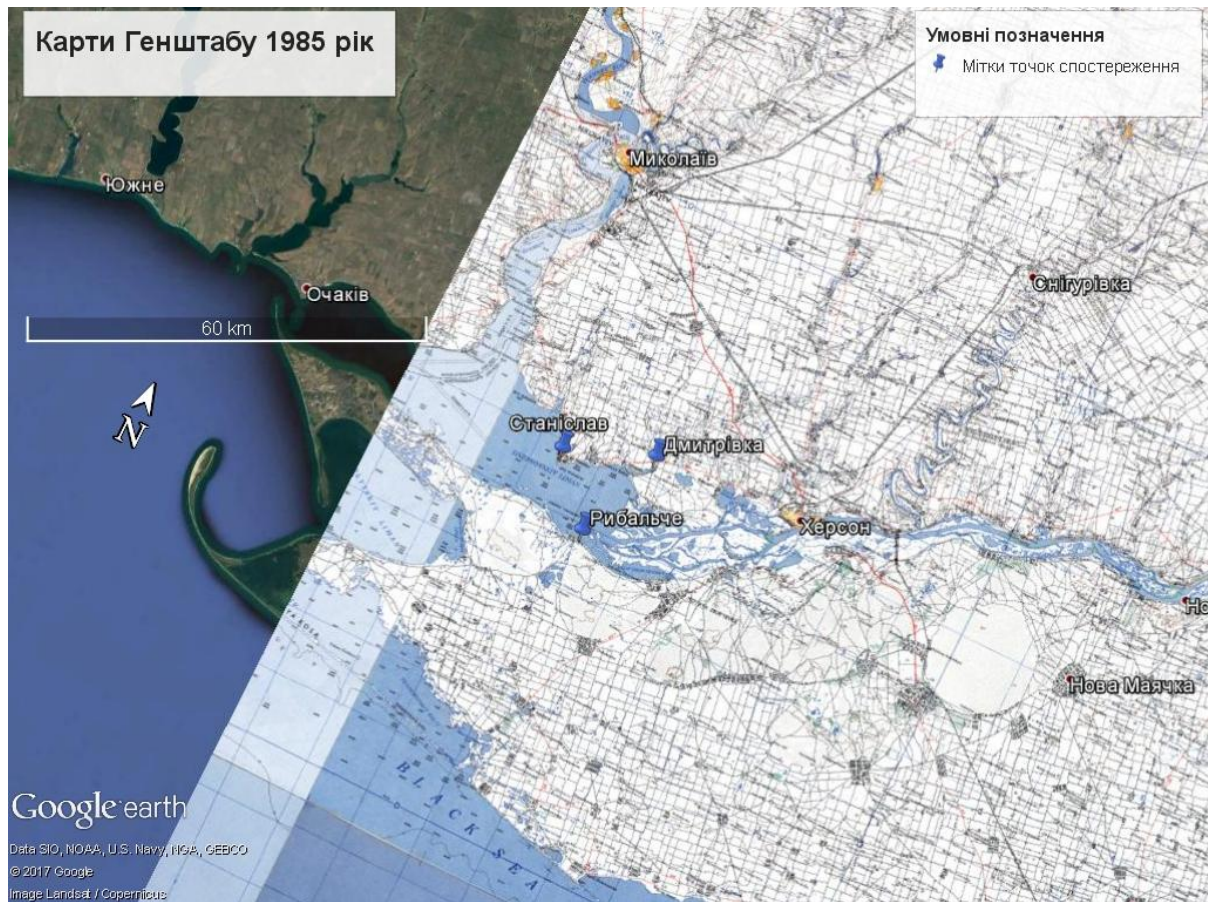

Рис. 1. Інтегроване зображення ділянки карт Генштабу 1985 року в оболонку Google Earth Pro [1, 5]

У дослідженнях геоморфологічної будови, динаміки схлизових процесів, змін природного середовища у процесі антропогенної діяльності на перший план виходить дослідження території у часі. Інтеграція картографічних зображень у ГІС Google Earth Pro дозволяє проводити комплексний порівняльний аналіз змін у гіпсометрії та створенні картосхем для наочності у викладанні дисциплін географічного спрямування у ВНЗ. На картосхемі (Рис.2) зображено процес порівняння показників морфометрії околиць с. Щербані поблизу р. Гнилий Єланець у Миколаївській області. Як бачимо, різниця у показниках висот складає 6 метрів за часовий проміжок від 1950 до 2016 року.

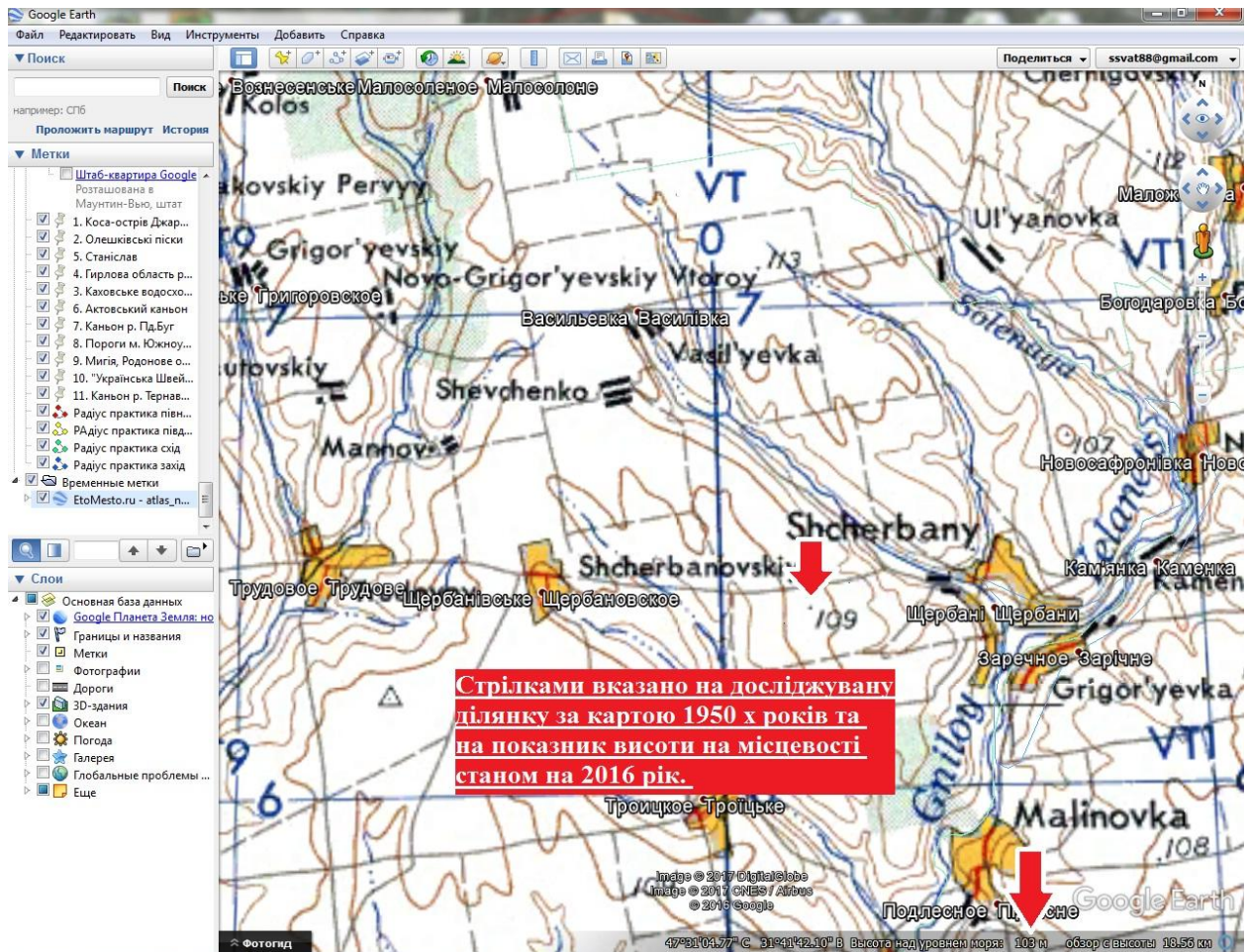

Рис. 2 Ділянка карти території Миколаївської області створеної розвідкою США у післявоєнні часи інтегрованої у Google Earth Pro [1, 5]

Отже, у час інтенсивного розвитку інформаційних технології для підвищення рівня підготовки фахівців-географів і екологів необхідно використання новітніх технології у освітній і науковій діяльності, що значно спрощує, тим самим пришвидшує виконання завдань та підвищує якість отриманих результатів. Окрім результативності слід виділити також збільшення аудиторії призначення (за рахунок інформативності) та розширення міждисциплінарних зв'язків. Платформа ГІС Google Earth Pro дозволить зробити перші кроки у проведенні досліджень за допомогою ГІС та є загальнодоступною і охоплює значну аудиторію користувачів.

Література:

1. Google Earth Pro. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.google.com/earth/download/gep/agree.html>
2. Давидов О. В. Морфогенетичний аналіз території Станіславського геологічного пам'ятника / О. В. Давидов, С. В. Сімченко. // Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. [Зб. Наукових праць за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції (8-9 жовтня 2015р., Херсон) / За ред. І.О. Пилипенка, Д.С. Мальчикової. – Херсон: ПП Вишемирский. – 2015. – С. 145–149.
3. Молікевич Р. С. Методичні особливості суб'єктивної оцінки здоров'я в контексті дослідження якості життя населення (на прикладі Херсонської області) / Р. С. Молікевич. // Економічна та соціальна географія: наук. зб. –К.,2015. – 2015. – №74. – С. 34–44.

4. Сімченко С. В. Природно-рекреаційні ресурси території узбережжя Чорного та Азовського морів у межах Херсонської області як один з пріоритетних напрямків розвитку господарства регіону / С. В. Сімченко. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – Херсон: ПП Вишемирський, 2015. – 2015. – № 2. – С. 108–112.
5. Этоместо. Старые карты Украины [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.etomesto.ru/ukraine/>.

Б.В. Семенко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
bohdan4311@gmail.com*

О.А. Склярів

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
skliarovolexandr@gmail.com*

ОСНОВНІ ІНДИКАТОРИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Початкові види туристичної діяльності з'явилися ще в Стародавні часи. Першими в історії мандрівниками вважаються римляни. Незважаючи на те, що їхні поїздки не виходили за межі Римської імперії, подорожі сприяли розвитку туризму в силу величезних територій імперії.

Початок систематичному обліку туристських потоків було покладено в першій половині ХХ ст. Відомо, що 1929 р. Швейцарію відвідали близько 1,5 млн осіб, Італію – понад 1 млн. Саме тоді формується статистика подорожей, однак тоді вона ще не мала самостійного значення.

Черговий етап у розвитку статистики міжнародного туризму розпочався наприкінці сорокових років ХХ ст. У статистичному обліку з'явився термін «міжнародний турист», введений Лігою Націй в 1937 р. та удосконалений Міжнародним союзом офіційних туристичних організацій (МСОТО) в Дубліні 1950 р. Наступний етап пов'язують із розробкою основних статистичних понять і термінів міжнародного туризму. Пізніше, 1978 р., Статистична комісія ООН схвалила Тимчасові директиви зі статистики міжнародного туризму [3].

Чинна концепція статистики міжнародного туризму була прийнята на Міжнародній конференції зі статистики подорожей і туризму в 1991 р. Тоді запропоновано статистичні терміни внутрішнього і міжнародного туризму, а також класифікацію туристичної діяльності та почалося формування системи туристичної інформації, узгодженої із системою національного обліку, і введення допоміжного обліку в туризмі.

У 1993 р. на 27-й сесії СК ООН були прийняті «Рекомендації по статистиці туризму» і Стандартна міжнародна класифікація видів туристської діяльності (СИСТА). У 2004 р на 35 сесії СК ООН був створений новий варіант Міжнародних рекомендацій статистики туризму, 2008 р.(IRTS 2008), що був схвалений і опублікований в 2010 р. [5]

Так, за наведеною вище системою стандартів, поняття «туризм» є підкатегорією поняття «подорожі». IRTS 2008 визначає подорож як діяльність мандрівників. Мандрівник, за визначенням IRTS 2008 – це будь-яка особа, що переміщується між різними географічними пунктами з будь-якою метою і протягом будь-якого терміну [2; 5].

Рис. 1. Різниця між поняттями «подорожуючий», «відвідувач» і «турист» в міжнародній практиці статистики [5]

Важливе значення при аналізі основних індикаторів розвитку міжнародного туризму відіграє поняття «туристський потік». Це форма взаємодії між місцем призначення, де є пропозиція (наприклад, туристична привабливість), і місцем відправлення, де існує попит чи дефіцит подібних послуг і товарів. Практично можна побудувати цілком об’єктивні моделі туристських потоків, оскільки вони формуються не стихійно, а за певними правилами.

Найважливішими показниками туристських потоків є кількість прибуттів (табл. 1), (табл. 2), (вибуттів) і тривалість перебування. Під кількістю прибуттів(вибуттів) розуміють кількість зареєстрованих туристів, що прибули в ту чи іншу країну (чи вибули з неї) за визначений період часу, переважно календарний рік. Статистичні відомості про прибуття групуються за метою подорожі, видами транспорту, що використовується, місяцями заїзду, регіонами та країнами походження туристів.

Таблиця 1

Міста лідери за кількістю міжнародних відвідувачів з ночівлею

Назва Міста	Кількість міжнародних відвідувачів з ночівлею (млн) 2016 р.
Бангкок	21,47
Лондон	19,88
Париж	18,03
Дубаї	15,27
Нью-Йорк	12,75
Сінгапур	12,11
Куала Лумпур	12,02
Стамбул	11,95

Джерело: [4]

Найпопулярніші туристичні напрямки в світі

Назва країни	Кількість міжнародних відвідувачів (млн) 2015 р.
Франція	84,5
США	77,5
Іспанія	68,5
Китай	56,9
Італія	50,7
Туреччина	39,5

Джерело: [6]

Суттєвим недоліком статистичного спостереження за туристськими потоками в колективних засобах розміщування – є не забезпечення повноти інформації щодо перебування відвідувачів. В першу чергу, не всі засоби розміщування надають відповідну звітність у статистичні органи. Наприклад індивідуальні засоби розміщування, перш за все, приватні квартири. По-друге, у засобах розміщування не ведеться облік екскурсантів. Також суттєвим недоліком є можливий подвійний облік відвідувачів, якщо вони змінюють готелі під час подорожі на території однієї і тієї ж країни. Як наслідок – переоцінка кількості відвідувачів та недооцінювання тривалості перебування.

Основними методами статистичного спостереження є облік на кордоні (застосовується в багатьох країнах, наприклад, у Великій Британії, Греції, Індії, Ірландії, Іспанії, Канаді, США, Франції, Алжирі), реєстрація прибуттів у засобах розміщення (застосовується у Великій Британії, Франції і Бельгії), оцінка розмірів валютних надходжень на підставі банківської звітності та результатів вибіркового дослідження (використовується у Німеччині та Франції), Вибіркові дослідження (регулярно проводяться в Канаді, США та Швейцарії).

В той же час очевидно, що використання інформації державних прикордонних служб в статистиці туризму потребує додаткового уточнення. Не можна використовувати в статистичних цілях інших подорожуючих – осіб, які визначили метою поїздки дипломатичну, імміграцію тощо.

Для ефективного прийняття управлінських рішень особами, які визначають політику в сфері туризму, або бізнес яких пов'язаний з туризмом, важливим є забезпечення їх, з одного боку, надійними статистичними даними, а, з іншого, – результатами кількісного оцінювання стану та перспектив розвитку окремих сфер туризму. Саме ці проблеми вирішує статистика туризму. Подальша стандартизація та індикація нових інноваційних форм міжнародного туризму є перспективним напрямком наукових розвідок в цій галузі.

Література:

1. Александрова А.Ю. Международный туризм: учеб. пособие / А.Ю. Александрова – М.: КноРус, 2010. – 464 с..
2. Все о туризме: туристическая библиотека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tourlib.net>
3. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник. Затверджено МОН / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк – К., 2008. – 661 с.
4. Leading feeder cities in international overnight visitors to London in 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.statista.com/statistics/310539/leading-feeder-cities-in-internationalovernight-visitors-to-london/>.

5. International Recommendations for Tourism Statistics 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/SeriesM_83rev1e.pdf
6. UNWTO Annual Report 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/annual_report_2016_web_0.pdf

І.Г. Смирнов

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Smyrnov_ig@ukr.net*

ГЕОЛОГІСТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ МІСЬКОГО ТУРИЗМУ)

До міського туризму безпосередньо відноситься поняття сталого туризму (англ. Sustainable Tourism). Як відомо, розрізняють екологічну, економічну та соціальну сталість. Але в туризмі, основу якого складають туристичні ресурси (і, в першу чергу, природно-рекреаційні, культурно-пізнавальні, події тощо), вимога сталості відноситься, перш за все, до необхідності збереження, постійного відновлення та розвитку його ресурсної бази, що і складатиме підставу екологічного, економічного та соціального вимірів сталого розвитку туризму. Отже, без регулювання туристичних потоків, раціоналізації їхнього географічного розподілу, ефективної геологістичної організації туристичного простору проблему забезпечення сталого характеру туризму вирішити неможливо. Звідси зрозуміла актуальність використання в туризмі логістичних та геологістичних підходів (логістики туризму) у різноманітних проектах його розвитку на підставі сталості, зокрема у Києві, Львові та інших містах-туристичних центрах України. Зокрема, у Львові на рівні управління туризму Львівської міської ради значна увага приділяється логістичному аналізу та упорядкуванню (оптимізації) туристичних потоків та маршрутів з тим, щоб туристи не скупчувалися одночасно в центральній частині міста, зокрема, на площі Ринок та прилеглих вулицях. З цією метою розроблено проект, щоб перерозподілити туристичний потік по не менш цікавих місцях міста за межами центру. Логістичним міркуванням відводиться важливе місце у втіленні концепції «Львів туристичний», що успішно впроваджується у Львові останніми роками. Так, у 2016 р. кількість туристів у Львові досягла 2,6 млн. осіб, у той час як відповідний показник 2014 р. склав 1,5 млн., що свідчить про вищу динаміку розвитку туризму у Львові у порівнянні навіть з Києвом, де за означені роки туристопотік зменшився з 2,1 млн. осіб до 1,5 млн., тобто на 40%.

Згідно геологістичної концепції сталого розвитку міського туризму, запропонованої автором, структура та складники геологістичної організації туристичного простору міста (ГЛО ТПМ) повинні включати [1, 188]: по-перше, геологістичну ідентифікацію ресурсної бази туризму; по-друге, геологістичне планування туристопотоків, їх потреб, споживання та відходів; по-третє, геологістичне проектування туристичної інфраструктури, включаючи потужності зі збирання та переробки відходів туристичного споживання; по-четверте, геологістичне проектування ланцюжків поставок та ланцюжків реверсивної логістики з переробки відходів. Перший складник охоплює географічну та логістичну ідентифікацію туристичних ресурсів міста. При цьому географічна ідентифікація ресурсної бази ту-

ризму означає геопросторову локалізацію туристичних ресурсів (об'єктів). Останні виступають у ролі «туристичних магнітів», які притягують туристопотоки на певну територію. При цьому значна територіальна концентрація туристичних ресурсів (об'єктів) викликає концентрацію та накладання туристопотоків. Ці міркування слід враховувати при створенні та розміщенні нових туристичних об'єктів (наприклад, музеїв, пам'ятників тощо), які не слід «втискувати» до перевантажених туристичними ресурсами центральних ділянок міст. Отже, замість надмірної концентрації туристичних об'єктів рекомендується їх дисперсія, тобто розосередження на певній території. Логістична ідентифікація туристичних ресурсів означає визначення логістичного потенціалу кожного туристичного об'єкту, тобто максимально можливого туристопотоку, який не зашкодить сталому розвитку туризму і стану туристичних ресурсів. При цьому слід розрізняти одночасну кількість туристів на об'єкті, їхню кількість за день (з урахуванням коефіцієнту ротації), за місяць, за сезон, нарешті, за рік. Географічна та логістична ідентифікація виконуються з урахуванням поділу туристичних ресурсів (об'єктів) на культурно-історичні (пам'ятники, музеї, театри тощо), архітектурні (історичні та сучасні), подієві (різноманітні заходи громадсько-культурно-розважального характеру) тощо. Другий складник базується на визначенні величини та структури туристопотоків та відповідних потреб туристів, які можна поділити на потреби першого порядку (лавочки, урни, біотуалети, легке харчування, обмін валюти) та другого порядку (сувеніри, інформаційні матеріали, преса та туристичні товари тощо). Також слід визначити і обсяг відходів, що утворюються в результаті туристичного споживання у містах. Третій складник передбачає геологістичне проектування туристичної інфраструктури для задоволення потреб туристів, зокрема, потреб першого порядку (туристична інфраструктура першого порядку – заклади легкого харчування, пункти обміну валюти), потреб другого порядку (туристична інфраструктура другого порядку – кіоски з продажу сувенірів, преси та інформаційних матеріалів, магазинчики туристичних товарів тощо) та відповідної логістично-транспортної інфраструктури для забезпечення потреб інфраструктурних об'єктів першого та другого порядку та необхідності переробки відходів, що є побічним результатом туристичного споживання. При цьому слід врахувати особливості їхнього розміщення на певній території та шляхи вивезення відходів. Четвертий складник передбачає геологістичне проектування ланцюжків поставок для забезпечення потреб туристичної інфраструктури першого та другого порядків та логістично-транспортної інфраструктури з виділенням логістичної та транспортної складових у їхньому складі та з урахуванням особливостей їхнього розміщення, а також можливостей зберігання та переробки твердих побутових відходів (ТПВ), які утворюються після перебування туристів у місті та додаються до загальноміського обсягу ТПВ.

Ці питання є актуальними передусім для Києва та Львова, де підвищене туристичне навантаження на ресурсну базу туризму міста вже призвело до випадків фізичної руйнації низки найбільш відвідуваних та цінних об'єктів. Небайдужі кияни навіть склали список історичних будинків Києва, які можуть знести в будь-який момент [2]. На додаток до цієї проблеми Львів відчув і інший аспект туристичного перенавантаження – це збільшення обсягу та вивіз сміття (твердих побутових відходів). Після пожежі на Грибовицькому сміттєзвалищі влітку 2016 р. Львову немає куди вивозити свої відходи, обсяг яких закономірно зріс із зростанням числа туристів. Недарма туристичний рекорд Львова, який у 2016 р. відвідали 2,6 млн. гостей і число яких зростає рекордними тем-

пами – на 15-20% щорічно (при цьому кожний турист у середньому витрачає у місті понад 100 євро щоденно), співпав з «сміттевою кризою». Між тим, схема геологістичної організації туристичного простору міста, розроблена автором [1, 200], підказує про необхідність застосування комплексного підходу, що передбачає і використання «зворотної логістики», тобто логістики переробки відходів. Вирішити проблему відходів у Львові можливо на підставі застосування двох підходів: транспортного та логістичного. До останнього часу активно застосовувався перший підхід, який полягав у знаходженні транспортних посередників (компаній), які зобов'язувалися (за дуже пристойну оплату) знайти відповідні сміттєзвалища і вивезти туди відходи. Але, як показав досвід, коли львівське сміття потрапляло майже в усі області України, це не вирішувало проблему. Були пропозиції пресування ТПВ, але вони теж не отримали схвалення, зокрема від мешканців Львова. І тільки недавно керівництво міста та області звернулося до логістичного підходу, тобто до застосування засад «зворотної» логістики, коли аналізу підлягають не тільки вхідні потоки до міста (у т.ч. туристів, товарів, сировини, палива тощо), але й вихідні потоки (у т.ч. потоки ТПВ). Логістична наука і практика розробили пропозиції щодо ефективного управління цими потоками та їх переробки на відповідних підприємствах, які можна збудувати у відносно короткі терміни із залученням як міжнародних, так і внутрішніх інвестицій.

Література:

1. Смирнов І.Г. Маркетинг у туризмі: навч.пос./ І.Г.Смирнов. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2016. – 251 с.
2. Ми їх втрачаємо: історичні будинки Києва, які можуть знести в будь-який момент [електронний ресурс]// Режим доступу: <https://style.rbc.ua>

В.В. Стецюк

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
geomorphology@ukr.net*

О.А. Веселова

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
vesselova@ukr.net*

РЕЛЬЄФ ТА ГРУНТОВИЙ ПОКРИВ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я: ЕКОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Здійснено аналіз можливості узгодження ареалів генетичних типів та різновидів ґрунтового покриву інтенсивно освоєного регіону Північного Причорномор'я з таксонами геоморфологічного районування, з морфогенетичними категоріями рельєфу земної поверхні, з окремими топографічними та генетично однорідними поверхнями, з простими та складними поверхнями різної морфології, експозиції, морфометричними показниками (вертикальне та горизонтальне розчленування, крутизна схилів).

Унаслідок аналізу теоретичних та методичних уявлень було сформовано алгоритм еколого-геоморфологічного аналізу формування, використання та де-

градації ґрунтового покриву центральної частини Північного Причорномор'я, який ґрунтується на положеннях філософського бачення наукового знання.

Алгоритм еколого-геоморфологічного аналізу формування, використання та деградації ґрунтового покриву центральної частини Північного Причорномор'я

Поетапний розгляд завдання, поставленого і аналізованої у контексті теми повідомлення, полягає у наступному.

Аналіз дрібномасштабних картографічних матеріалів вказує лише на загальні закономірності стосунків рельєфу земної поверхні Північного Причорномор'я та основних («фонових») різновидів ґрунтового покриву регіону. Не деталізуючи у тексті його змісту, оскільки його результати лише *констатують* деякі форми залежності поширення ґрунтового покриву від геоморфологічних, геологічних, палеогеографічних особливостей, вважаємо доцільним зосередитися на результатах **аналізу великомасштабних картографічних матеріалів геоморфологічного та ґрунтознавчого характеру**.

Для аналізу картографічних матеріалів крупніших масштабів доцільно оперувати поняттям «катени», яке дозволяє встановити зв'язок ґрунтів з рельєфом через *розташування* генетично однорідних поверхонь та їхній *нахил*, який обумовлює інтенсивність «стікання – фільтрації» поверхневих вод і, таким чином, обумовлює водний режим ґрунтів та динаміку геоморфологічних процесів. Такі дослідження були зосереджені на ключових ділянках Північного Причорномор'я.

Як свідчать результати дослідження, територія Північного Причорномор'я характеризується наступними процесами і явищами, в основі яких лежать як природні, так і антропогенні чинники:

- погіршення якості с/г угідь завдяки розвитку площинної та лінійної ерозії у межах певних катен;
- поширення форм рельєфу, пов'язаних з просіданням лесових товщ (давніми та сучасними), які викликають формування подів та степових блюдець, у тому числі – унаслідок додаткового зволоження зрошувальними системами;
- підтоплення та осушення навколишніх ділянок у зонах впливу численних лиманів та примітивних водосховищ (ставків), унаслідок чого активізуються процеси засолення та осолодіння;
- забруднення с/г угідь у зонах, прилеглих до автошляхів та підприємств хімічної промисловості;
- погіршення естетичних властивостей рельєфу зокрема та ландшафтно-пейзажних рис, в цілому;
- новітні процеси, пов'язані з відкритими розробками мінеральної сировини (переважно кар'єри будматеріалів);
- створення новітніх естетично привабливих ландшафтів;
- розвиток еолових процесів на місцях зведення лісових масивів.

При аналізі дрібномасштабних карт Північного Причорномор'я простежується цілковите узгодження широтної зональності основних ґрунтових відмін регіону з простяганням і, почасти, контурами Причорноморської западини, що свідчить про палеогеографічні тенденції її геологічного розвитку та нагромадження у її межах трансгресивного залягання осадових комплексів, з яких наймолодший – породи лесової формації – послужили ґрунтоутворюючими породами. Загальна рівнинність території, одноманітність верхньої частини геологічного розрізу, схожі кліматичні умови послужили основою формування зональних рис ґрунтового покриву. Так, відмінності у поширенні форм рельєфу різного генезису, палеогеографічні умови їхнього формування, локальні відмінності геологічної будови, наявність транзитних долин через ґрунтові зони обумовили формування строкатості ґрунтового покриву.

Подальший аналіз закономірностей у стосунках походження, формування та трансформації ґрунтового покриву з відомими та встановленими геоморфологічними, геологічними та палеогеографічними чинниками здійснено на прикладі 6 ключових ділянок, які охоплюють певні частини Північного Причорномор'я у обсязі 2 – 3 листів топографічних карт масштабу 1:100 000 кожна. Особливості рельєфу земної поверхні та поширення й інтенсивності сучасних геоморфологічних процесів встановлювалися при аналізі інженерно-геоморфологічної карти Північного Причорномор'я, а закономірності поширення, видів ґрунтових відмін та дані про змиті ґрунти отримані при аналізі карт ґрунтів України масштабу 1:200 000.

Висновки. Дослідженнями встановлено ряд закономірностей, які характеризують поширення і сучасне функціонування ґрунтового покриву у геоморфологічному середовищі Північного Причорномор'я і відображують етапи еколого-геоморфологічного аналізу: а) аналіз чинників формування рельєфу земної поверхні; б) встановлення генетичних типів та меж поширення несприятливих геоморфологічних процесів; в) кореляція морфолого-морфометричних даних з якістю ґрунтового покриву, зумовлену впливом процесів площинного змиву і, почасти, лінійної ерозії; г) розрізнення ключових ділянок, придатних та для встановлення стосунків рельєфу та ґрунтового покриву на локальному рівні; д) ілюстрація історії землеробського використання дослідженої території і простежування інтенсивності господарської діяльності, здатної впливати на

якість ґрунтового покриву, реалізовані у відповідності до розроблених на сьогодні теоретико-методологічних положень.

Література:

1. Атлас почв Украинской ССР / Под ред. Н.И. Крупского, Н.И. Полупана. – Киев, 1979.
2. Геоморфологічна карта України [Електронний ресурс] [Веб-сайт] – Електронні дані – Київ: 2010-2016. – Режим доступу: <http://геомап.land.kiev.ua/geomorph.html#x> (дата звернення 15.01.2017) – Назва з екрана.
3. Карта ґрунтів України / за ред. М.І. Полупана. – Київ; Харків, 2005.
4. Палієнко В.П. Загальне геоморфологічне районування території України /В.П. Палієнко, М.Є. Барщевський, С.Ю. Бортник, Е.Т. Палієнко, Б.О. Вахрушев, Я.С. Кравчук, Р.М. Гнатюк, Ю.М. Зінко //Український географічний журнал. – 2004. – № 1. – С. 3-11.

Н.П. Стецько

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
stetzko@gmail.com*

СТРАТЕГІЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Напрями освоєння і розвитку туристичних ресурсів України визначаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування відповідно до програм розвитку туризму.

Тернопільська область багата на підземні та мінеральні води. Відомі сірководневі води сіл Настасів Тернопільського району і Конопківка Тербовлянського району. Джерела типу «Нафтусі» є в Гусятині, а також у Великому Глибочку Тернопільського району та інші.

Серед оригінальних пам'яток природи Тернопільщини є карстові печери. Найбільше їх у Подністров'ї: в Борщівському районі – Оптимістична (207 км) у селі Королівка; Озерна (114 км) – Стрільківці; Кришталева (22 км) – Нижнє Кривче; у Чортківському – Млинки (25 км) у селі Залісся.

Клімат області – помірно – континентальний, з достатньою кількістю опадів. Кліматичні умови сприятливі для розвитку як літніх та зимових видів відпочинку. Територія відома своїм природно – заповідним фондом 537 одиниць, загальною площею 116898,79 га.

Кількість пам'яток історії та культури за даними на 1 січня 2014 року сягає 5268, з них історії – 2573, монументального мистецтва – 244, археології – 1136, містобудування і архітектури – більше 1315. Серед 176 архітектурних перлин державного значення – ратуша в Бучачі, замки у Бережанах, Збаражі, Тербовлі, костьоли у Тернополі, Микулинцях, дерев'яні церкви XVI-XVIII століть. Рішенням уряду в області впродовж останніх років створено три державних історико-архітектурних заповідники – Збараський, Кременецько-Почаївський і Бережанський. Під покров чудотворних образів Пресвятої Богородиці в Почаєві й Зарваниці з'їжджаються паломники з усіх континентів Землі.

У табл. 1. представлені кількісні дані про найбільш популярні туристичні об'єкти області.

Таблиця 1

Розміщення туристичних об'єктів [9]

Вид	Кількість
Об'єкти паломницького туризму (монастирі, церкви, святі місця)	21
Об'єкти екскурсійного туризму (музеї, архітектурні пам'ятки й історичні місця)	194
Об'єкти екологічного туризму (природні заповідники)	3

Перелічені туристичні ресурси є перспективою для розвитку в області практично всіх видів туризму: пізнавального, подієвого, екологічного, оздоровчого й спортивного, що може задовольнити туристів практично різнобічного спрямування.

Аналіз сучасного стану основних сегментів індустрії туризму Тернопільської області (різних туристичних організацій, закладів розміщення й харчування, транспортної мережі) – дозволить виявити позитивні й негативні сторони розвитку галузі.

У 2013 р. кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності становить – 13490 осіб, у 2014 році – 9066 осіб, а у 2015 році – 6668 осіб, що становить майже половину обсягу 2013 року (табл. 2.). За останніх десять років максимальну кількість туристів було обслужено у 2003 р., що склало 50257 осіб. Починаючи з 2003 р. простежується чітка тенденція, щодо зниження кількості туристів в області у 2004 р. на 24,75%, у 2005 р. на 2,70%, у 2010 р. на 7,6%. Якщо, порівнювати з даними по Україні то власне 2003 р. характерні теж високі показники туристичної активності у порівнянні з попередніми роками, але роком максимальної активності є 2007 р. 2,8 млн осіб.

Незважаючи на позитивні передумови розвитку туризму у Тернопільській області невирішеними залишається низка проблем: – незадовільний стан туристичних об'єктів; – нерозвиненість мережі туристичних інформаційних центрів; – відсутність просування бренду Тернопільщини як туристично-рекреаційного регіону; – недостатність економічних стимулів для розвитку екотуризму області. Ці висновки підтверджуються даними про кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності (табл. 2.)

Таблиця 2

Туристичні потоки [8]

Роки	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності	24343	236798	19949	14164	12320	13490	9066
у т.ч.							
іноземні туристи	797	805	521	6	8	3	2
туристи – громадяни України, які виїжджали за кордон	4347	3618	6039	51039	6035	7927	4691
внутрішні туристи	19199	32375	13389	9061	6283	5561	4375
Кількість екскурсантів	10238	21367	13719	5789	4705	3268	1371

Перелічені параметри не мають чіткої сформованої тенденції щодо до зниження, чи до підвищення. Отже, вплив туризму на економіку області є нечітко визначеним, оскільки в загальній кількості спожитих у певному періоді товарів та послуг неможливо відокремити ту їх частку, що припадає на споживання

туристів та забезпечується лише завдяки туристичній діяльності й залежить від грошових витрат туриста.

Основними напрямками виїзду жителів Тернопільської області з туристичними цілями є Туреччина, Єгипет, Польща, Чеська Республіка, Угорщина, Болгарія.

Отже, зниження в'їзного потоку іноземних громадян не є загальною по Україні, носить лише регіональний характер щодо області.

Доходи туристичної індустрії в основному зосереджені у діяльності туристичних фірм, готелів, санаторіїв, баз відпочинку, закладів культури.

У 2014 р. на території Тернопільської області функціонувало 74 підприємства, що надавали послуги з організації подорожувань.

Що стосується видів туристичних послуг як складових частин туристичного продукту, то, з нашої точки зору, немає значення, які саме туристичні послуги мають включатися до його складу. Визначальним у цьому випадку є не вид, а кількість реалізованих чи запропонованих до реалізації туристичних послуг. У разі реалізації туристу не менше ніж двох туристичних послуг, можна говорити про реалізацію туристичного продукту.

У Тернопільській області у 2014 р. налічується готелів та інших місць для тимчасового проживання – 37. Найбільш поширеним в області є інші місця для тимчасового проживання – 18 (48,66%), готелі – 16 (43,24%), молодіжні бази – 2 (5,4%), мотелів – 1 (2,7%).

Екологічно чиста природа Тернопільської області є стимулом для розвитку санаторно – курортної бази. У 2014 р. налічується 18 санаторно – курортних закладів та закладів відпочинку, із них 10 санаторіїв (5 – дитячих), 5 санаторії – профілакторії, 3 бази відпочинку та інші заклади.

Ступінь розвитку транспортної інфраструктури досить сильно впливає на туристичну привабливість регіону. Рівень її розвитку в області достатній.

Необхідність розвитку туризму в Тернопільській області викликана у першу чергу низькою продуктивністю потужністю регіону. Обласна влада досить активно займається проблемою розвитку туризму. У листопаді 1997 р. було затверджено Програму розвитку туризму в Тернопільській області на 1997 – 2005 роки. Однак через інфляційні та дестабілізуючі чинники в економіці держави вона практично не виконувалася. Поки, що рано робити висновки про виконання Програми розвитку туризму в Тернопільській області на 2001 – 2010 роки.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про дію ряду негативних явищ, що спостерігалися за цей період, а саме:

1. Розбіжність зусиль щодо розвитку внутрішнього туризму, відсутністю зацікавленості до застосування економічних механізмів керування.

2. Повільна й не зовсім вірна методика організації спільних і змішаних підприємств за участю зарубіжних інвесторів.

3. Політична й економічна нестабільність у країні.

В.І. Тодоров

*Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
todorov_sl@ukr.net*

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ЕТНОГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Концептуально-понятійний апарат сучасної етногеографії формується під впливом багатьох наук і наукових напрямів. Основна роль відводиться наступним чинникам: теоретичним проблемам етнонаціональної сфери життєдіяльності, історико-географічним особливостям розвитку, етногеодемографічним аспектам життєдіяльності, розселенню населення, природокористуванню, етнічній самоідентифікації та етнопсихологічним особливостям буття спільнот. При цьому всі ці чинники розглядаються через призму системних взаємозв'язків та взаємообумовленостей. Більшість вказаних чинників мають вагомий практичний аспект на сучасному етапі розвитку України – необхідності розроблення та проведення ефективної регіональної (етнорегіональної) політики.

Під регіональною етнополітикою, на нашу думку, необхідно розуміти комплекс дії державної влади та місцевого самоврядування в сфері етнічних відношень, спрямований на забезпечення стійкого розвитку всіх етнічних спільнот, які мешкають на території України, та залучення їх в процес формування єдиної української політичної нації [1].

Принципальні особливості етнонаціональної політики полягають у впливі на життєдіяльність населення опосередковано через поведінку етнічних спільнот, яка в свою чергу виявляється через демографічну поведінку, місце мешкання (особливості розселення), вибір професії, особливості традиційного природокористування, етнокультурні особливості та багато інших чинників та створення умов для їх реалізації. Ключовою проблемою є знаходження балансу між індивідуальними (персональними) та груповими (суспільними) потребами членів конкретної етнонаціональної спільноти.

Етнонаціональна політика реалізується через комплекс заходів різного характеру:

– економічні – допомога в залежності від кількості дітей, доступні кредити, стимулювання розвитку матеріальної та духовної культури етнічних груп, наприклад, як компоненту туристичного господарства регіону, дотації на традиційні для спільнот види господарської діяльності, часткове фінансове забезпечення діяльності національно-культурних спільнот тощо;

– нормативно-правові – законодавчі акти, які регламентують життєдіяльність етнонаціональних груп;

– виховні та пропагандистські заходи – норми та стандарти демографічної поведінки, пропагування традиційної матеріальної та духовної культури з погляду унікальності спільноти, формування толерантного відношення до представників різних етнонаціональних груп тощо [1, с. 7].

Ефективна регіональна етнополітика в Україні можлива тільки при комбінванні стимулюючих та обмежуючих заходів. Їх результатом має стати збереження, відтворення та подальший розвиток матеріальної та духовної культури етнічних спільнот, які мають допомагати в становленні незалежної держави, і формування системи заходів, що мають на меті мінімізувати можливість вихо-

ду спільноти за рамки правового поля держави. Тобто, мова йде про необхідність створення таких умов, щоб етнічної спільноті було вигідна така форма поведінки, яка б найбільшою мірою відповідала суспільним потребам, задекларованій меті відповідної політики або обмежити поведінку, яка суперечить цієї меті. Ключовим чинником етнополітики мають стати «соціальні гарантії» життєдіяльності спільнот. Вони мають забезпечити стабільність та передбаченість реалізації потреб етнічної спільноти. В контексті регіональної етнополітики соціальні гарантії необхідно розглядати як синергетичний ефект від поєднання специфіки управління конкретною територією та впливу на етнонаціональну сферу.

Для проведення ефективної регіональної етнополітики необхідний постійний моніторинг процесів в ЕГС різних рівнів. Особливості зворотного зв'язку в системах може бути проаналізовано за допомогою офіційних статистичних матеріалів, паспортів населених пунктів, етносоціологічних анкет тощо.

З наведеного огляду видно, що концептуально-понятійний апарат сучасних етногеографічних досліджень формується насамперед під впливом багатьох наукових напрямів.

Далі проаналізуємо ключові особливості підходів до децентралізації влади та роль в ній етнонаціонального чиннику. Згідно європейських норм змістом децентралізації має бути оптимізація адміністративно-територіального устрою держави задля забезпечення їх стійкого розвитку. На думку авторів реформ такий результат може бути досягнутий, зокрема, за рахунок наближення послуги до кожної людини. Як і в Болгарії, в нашій державі основним рівнем АТУ на якому проводиться місцеве самоврядування має стати територіальна громада.

Аналіз методів та заходів реалізації запропонованого варіанту реформи [2] дозволяє сфокусуватися на деяких ключових суспільно-географічних аспектах:

- адміністративно-територіальна реформа та особливості її проведення не регламентовані ні Конституцією України та відповідним профільним Законом України;

- передача адміністративних повноважень не супроводжується передачею законодавчо закріплених фінансових повноважень на рівень територіальних громад, що робить неможливим виконання покладених на функції;

- ідея добровільного об'єднання територіальних громад не може бути ефективною якщо вона і надалі буде проводитися фактично в вакуумі, при відсутності стратегії реформування України на районному, обласному та регіональному рівні (при умові того що вони будуть збережені в новому АТУ);

- відсутність нормативів формування зумовлює створення територіальних громад, які в разі різняться між собою за територією, людністю, демографічним потенціалом, соціально-економічною ефективністю, збереженням традиційних елементів матеріальної та духовної культури населення та іншими характеристиками, що апріорі робити абсолютно різними передумови (стартові умови) розвитку новоутворених АТО;

- в процесі реалізації «добровільного» об'єднання громад не враховано етнонаціональний чинник, що особливо актуально для регіонів з компактним розселенням етнічних спільнот, і ставить під загрозу збереження та розвиток їх матеріальної та духовної культури;

- запропоновані підходи не наближають, а віддаляють людину від послуг та при якості українських доріг робити практично неможливим отримання специфічних послуг в різних сфера життєдіяльності населення;

– за рамками децентралізації влади знаходяться процеси оптимізації діяльності в державних та акціонерних монополіях, які визначають комфортність життєдіяльності населення на рівні територіальних громад тощо.

Комплексне вирішення вказаних питань має складати основу регіональної етнополітики на сучасному етапі розвитку України. Першочерговим завданням має стати легалізація (або відміна) процесу формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

З наведеного огляду видно, що концептуально-понятійний апарат сучасних етногеографічних досліджень формується насамперед під впливом багатьох наукових напрямів.

Література:

1. Найденов К.М. Демографічна політика на Р Бґларія – фактор за устійливо развитие. Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен «доктор». – София, 2012. – 58 с.
2. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» // Відомості Верховної Ради, 2015, № 13. – ст. 91.

О.Г. Топчієв

*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
topch_39@ukr.net*

Д.С. Мальчикова

*Херсонський державний університет,
darina13@i.ua*

І.О. Пилипенко

Херсонський державний університет,

В.В. Яворська

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

КОНЦЕПЦІЯ ДОВКІЛЛЯ – ПРИКЛАДНИЙ КОНСТРУКТ ЛАНДШАФТНОЇ ОБОЛОНКИ ЗЕМЛІ

Від свого зародження географічна наука розробляє питання взаємодії природи і суспільства. В античній географії серед головних проблем досліджували вплив природного середовища на життєдіяльність суспільства. Страбон був першим серед тих, хто назвав Землю «домом людства», і цей орієнтир надалі призвів до соціально-екологічних розробок і у самій географії, і у суміжних науках.

У часи просвітництва зародився *географічний детермінізм*, надалі сформувались *посібілізм* та *пробабілізм*, а з кінця ХІХ ст. започаткований *інвайронменталізм*, який досліджує взаємини суспільства з навколишнім середовищем найбільш повно і комплексно. На даний час це один з головних напрямів географічних досліджень взаємодії суспільства з природою, який у світовій географії визначає її предметну область як науки [6]. Вітчизняна географія, вклю-

чно з її радянськими часами, ставилася до зазначених наукових напрямків доволі стримано і критично [4].

У вітчизняній науці й практиці ще донедавна користувались терміном *навколишнє природне середовище*, яке розуміли традиційно вузько – лише як природні умови життєдіяльності людини. Показово, що така назва частково ще зберігається у сучасних назвах природоохороних закладів та організацій. Разом з тим посилюється тенденція змістовного поширення поняття «географічне середовище» і на «другу природу», і на створений людством духовний світ, що охоплює етнонаціональні, соціальні, економічні, екологічні, політичні, конфесійні, цивілізаційно-культурні взаємини і відносини. Духовну складову географічного середовища вже називають *соціокультурним середовищем*.

У вітчизняній географії також використовують поняття «навколишнє середовище». Наявні два підходи до його змістовного визначення. За першим навколишнє середовище характеризують як *природне оточення людини* і часто користуються терміном «навколишнє природне середовище». За другим *навколишнє середовище розглядають максимально цілісно й комплексно*: умови життєдіяльності суспільства визначає весь комплекс природно – географічних та соціально – економічних умов, включаючи і саме населення. Людину оточують завжди інші люди. Людська спільнота – соціум, формує своєрідні взаємини та відношення, що визначають умови життєдіяльності населення і є обов'язковою складовою навколишнього середовища.

Поняття «навколишнє середовище» є принципово співвідносним – таким що представляє суб'єкт-об'єктні відношення: середовище – *об'єкт*, а *суб'єктом* виступає населення. Термін «середовище» втрачає зміст, якщо не визначений суб'єкт, до якого воно відноситься. Відтак, у географії позначена вагома методологічна проблема [6]: як розглядати навколишнє середовище – без людини (як суб'єкту) чи з людиною? Переважає цілісний підхід до визначення предметної області довкілля, розуміння ландшафтної оболонки як соціо-природного середовища, що об'єднує природу, господарство і населення з його виробничою та духовною діяльністю. Зрозуміло, що у галузевих географічних дослідженнях цілком правомірний і компонентний підхід, за яким навколишнє середовище розглядають вузько як природне, економічне, соціальне.

У географічній науці обґрунтована геохронологія поступального ускладнення компонентних геосфер земної оболонки. Співставно з нею змінюється компонентний склад та функціональна організація навколишнього середовища суспільства. Вже стала визначальною теза про те, що умови життєдіяльності людства визначає поєднання природно-географічних та соціально-економічних передумов і чинників. Відбувається переорієнтація середовищних підходів від переважно природних факторів розвитку соціумів до комплексних. Потребує відповідної трансформації і понятійно – категоріальний арсенал [7].

Класичне поняття «географічна оболонка» фіксує час переважно природно – географічного розгляду земної оболонки. Наступні її ускладнення за рахунок антропо-, техно-, культуросфери та сфери знань у сукупності ще не терміновані. Поступальний розвиток та ускладнення земної оболонки представляють не лише все нові компонентні геосфери, а і якісно нові інтегративні їх властивості.

Таку тенденцію географи помітили давно, свого час Г.О. Бачинський [1] характеризував її так: людина та людське суспільство виникли у біотичному середовищі, але виокремлюються з нього і структурно, і функціонально; після абіотичної (нежива природа) та біотичної ер в історії Землі настала *соціогенна*

ера. По відношенню до концепції довкілля це означає перехід від розгляду навколишнього середовища як природного оточення людини до його розуміння як цілісної соціо-природної геосфери. З часом у географічній науці були започатковані відповідні наукові напрями такі, як антропогенне ландшафтознавство [3], концепція геоекосистем [8], концепція соціогеосистем [5], концепція середовищезнавства (концепція довкілля) [2].

Довкілля – нове поняття у вітчизняній географії, що представляє земну оболонку як навколишнє середовище у її відношенні до суспільства. Чи є у понятійно-термінологічній системі географії поняття, яке є теоретико-методологічним підґрунтям довкілля? Практично нема. Можна згадати інтегральну оболонку Землі (геосферу), але без назви. Можна стверджувати, що довкілля охоплює всі компонентні геосфери – знов-таки, без загальної назви. Географічна оболонка – традиційна базова категорія, представляє лише природні складові довкілля. Єдиним теоретичним підґрунтям довкілля, за таким контекстом, виступає *ландшафтна оболонка Землі*, яку ми розглядаємо як цілісну соціо-природну геосферу, як відносно новий термін для позначення інтегрованої земної оболонки. Зауважимо, що у вітчизняній географії термін «ландшафтна оболонка» використовується відносно давно і має різні змістовні інтепретації. Але для позначення інтегральної земної оболонки його використання лишається ще дещо дискусійним і постановочним.

Концепція довкілля у вітчизняній науці набуває загальнонаукового статусу. Представники різних наук – географії, біології, екології, соціології, валеології, суспільствознавства, історії, управління, розглядають проблему навколишнього середовища життєдіяльності суспільства як міждисциплінарний науковий напрям. І у його розробленні географія має істотні переваги, оскільки вона – єдина серед наук, охоплює своєю предметною областю і природу, і населення, і соціальне середовище. У сучасних розробках ще істотно переважають саме компонентно-галузеві напрями дослідження, а інтегрований розгляд ландшафтної оболонки переважно ще тільки декларується і поступово формується в окремий науковий підхід.

Концептуально-пояснювальна система «довкілля», що пропонується авторами, має дві підсистеми. Перша показує базові складові ландшафтної оболонки Землі, друга – типологічну систематику навколишніх середовищ суспільства, що поєднано формують довкілля.

Розгляд довкілля як соціального середовища спирається на такі соціально-економічні складові ландшафтної оболонки Землі, як населення і системи його розселення, територіальні системи виробничої та соціальної інфраструктури, об'єкти і системи матеріального виробництва і сфери послуг, форми планувально-територіальної організації життєдіяльності суспільства. Соціальне середовище зосереджує вузлову проблему концепції довкілля. Оцінка навколишнього середовища завжди суб'єктно – об'єктно орієнтована: середовище – чиє? Географи досліджують довкілля як середовище суспільства. З другого боку, у багатьох дослідницьких програмах оцінка навколишнього середовища без самого населення неповна, а часом і неможлива. Можливі два методологічних підходи: 1) оцінка довкілля для населення, без розгляду самого населення; 2) оцінка довкілля для суспільної життєдіяльності, яка у складі довкілля розглядає і населення.

Аналіз довкілля як соціального середовища має чимало різних цільових настанов. Але їх стрижнем виступає *оцінка якості життя населення, пов'язаної з навколишнім середовищем*.

Отже, концепція довкілля представляє ландшафтну оболонку Землі як життєвий простір суспільства, як його навколишнє середовище. Її пізнавальні настанови полягають у вивченні та оцінці ландшафтно-оболонки як цілісної соціо-природної геосфери для життєдіяльності суспільства в цілому та для всіх різновидів і форм його виробничої й духовної активності за таким узагальненим переліком:

- загальний потенціал території для життєдіяльності населення;
- заселення території; розселення населення; формування територіальних систем розселення;
- господарське використання території; умови для різних видів господарської та духовної діяльності;
- природокористування і охорона природного середовища;
- соціально-економічний потенціал території; екологічна ситуація;
- планування території; формування раціональних – екологічно-безпечних та економічно-ефективних форм і структур територіальної організації життєдіяльності суспільства.
- проблеми збалансованого і сталого соціально-економічного розвитку території.

Концепція довкілля – прикладний конструкт базового поняття «ландшафтна оболонка Землі», яке має виступати теоретико-методологічним ядром вітчизняної географічної науки.

Література:

1. Бачинский Г.А. Социозкология: теоретические и прикладные аспекты / Г. А. Бачинский . – Київ : Наукова думка, 1991 . – 153 с.
2. Голубець М.А. Середовищезнавство – в географічну науку / М.А. Голубець // Український географічний журнал. – 2015. – №2. – С. 10-15.
3. Денисик Г. І. Антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник. Ч.1. Глобальне антропогенне ландшафтознавство / Г. І. Денисик. – Вінниця: Едельвейс і К., 2012. – 336 с.
4. Исаченко А. Г. В поисках методологических основ единства географии (обзор точек зрения) / А. Г. Исаченко // Известия ВГО. – 1986. – 118. – № 4. – С. 377-386.
5. Немець К.А. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу / Навчально-методичний посібник // К.А. Немець, Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 172 с.
6. Топчієв О. Г. Предметна область географії та її сучасні методологічні трансформації / О. Г. Топчієв // Український географічний журнал. – 2016. – № 1. – С.64-69.
7. Чернов Б.О. Єдність географії: міф чи реальність? / Б.О. Чернов // Український географічний журнал. – 2017. – № 1. – С.66-71.
8. Шищенко П.Г. Геоєкологія: теоретичні та практичні аспекти / П.Г. Шищенко, О.П. Гавриленко, Н.В. Муніч. – К.: Альтерпрес, 2014. – 468 с.

З.В. Філончук

*КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»,
filonchukzoya@ukr.net*

КРАЄЗНАВЧИЙ ПРИНЦИП НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ

Концепція державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти передбачає підготовку випускника нової української школи – всебічно розвиненої особистості, здатної до критичного мислення; патріота з активною позицією; фахівця, здатного розвивати інноваційну економіку, конкурувати на ринку праці, навчатися впродовж життя.

Відповідно нові державні стандарти загальної середньої освіти мають ґрунтуватися на компетентнісному та особистісно орієнтованому підході до навчання, враховувати вікові особливості психофізичного розвитку учнів, передбачати здобуття ними умінь і навичок, необхідних для успішної самореалізації в професійній діяльності, особистому житті, громадській активності [2].

Саме тому зміст навчального матеріалу з географії в оновленій навчальній програмі визначено з огляду на забезпечення соціалізації особистості в усіх сферах життя. Основні зміни в навчальній програмі спрямовані на реалізацію компетентнісного потенціалу предмета, корекцію мети і основних завдань шкільної географії, особливостей реалізації наскрізних тем засобами географії [1].

Одним із засобів реалізації компетентнісного підходу в географічній освіті є краєзнавчий принцип навчання. Отже, важливо розкрити його сутність та особливості застосування в умовах реформування шкільної географічної освіти.

Принципи навчання географії – це система провідних ідей, положень і нормативно-методичних вимог до організації та здійснення навчально-виховного процесу, які мають характер норм і загальних указівок, що впливають із закономірностей такого процесу та втілюються в конкретні правила навчання географії [6].

У принципах зафіксовано історичний досвід ефективною реалізації навчання географії, скоригований науковими дослідженнями і надбаннями шкільної практики. Відповідно до цього сучасні науковці виокремлюють насамперед традиційні (класичні) принципи навчання географії, поряд з якими на основі нових концепцій, виникають і розвиваються інноваційні принципи навчання географії (табл. 1).

Таблиця 1

Принципи навчання географії

Традиційні принципи	Інноваційні принципи
Науковості навчання	Гуманізації навчання
Свідомості й активності учнів у навчанні	Створення оптимальних умов для навчання
Систематичності й послідовності навчання	Навчання, що випереджає
Наочності у навчанні	Співпраця між учнями й учителем
Доступності навчання	Навчання на високому рівні складності
Індивідуального підходу до учнів	Використання опори
Практичної спрямованості навчання	
Міцності засвоєння знань	
Краєзнавчий	
Емоційності навчання	

* Розроблено автором на основі [6]

Слід зазначити, що саме краєзнавчий принцип навчання є дієвою формою зв'язку шкільної географії з життям, адже дає змогу вчителю здійснювати комплексний підхід до навчання і виховання, формуючи як предметні, так і життєві компетенції.

Забезпечення всебічного вивчення учнями своєї місцевості та використання краєзнавчого матеріалу в процесі навчання становить зміст краєзнавчого принципу навчання. У сучасній методиці навчання географії визначені основні вимоги до краєзнавчої освіти: організація вивчення природи, населення й економіки свого краю з пізнавальною, навчальною і виховною метою; застосування краєзнавчих матеріалів для усвідомлення географічних закономірностей та підвищення інтересу до географії.

На думку Л. Вішнікіної, В. Самойленка, О. Топузова, основними способами реалізації краєзнавчого принципу навчання є проведення навчальних екскурсій, спостережень, туристичних походів; вивчення краєзнавчої літератури, карт своєї місцевості; самостійне здобування учнями знань про природні, економічні та соціальні об'єкти й процеси свого краю, власна оцінка вже відомих фактів і явищ довкілля [6].

У сучасних умовах важливо зрозуміти, що зв'язок із найближчим природним та господарським оточенням надає навчання практичної спрямованості, як зазначає О. Стадник. У такому разі в учнів формуються навички поведінки в природі, виникає інтерес до актуальних проблем рідного регіону [5].

Слід зазначити, що всі курси шкільної географії мають чітко визначену практичну спрямованість, яка реалізується в ході виконання практичних робіт, аналітичних завдань та досліджень, тематика частини з яких безпосередньо пов'язана з географією рідного краю (табл. 2).

Таблиця 2

**Краєзнавча практична складова змісту навчального матеріалу
програми з географії (6-9 класи)**

Клас	Практична робота	Дослідження
6	Розділ III. Оболонки Землі. Тема 5. Природні комплекси. ПР №7. Складання опису одного з природних комплексів своєї місцевості (за типовим планом).	Вступ. Спостереження за змінами в природі (учень виконує спостереження та використовує їх результати у повсякденній діяльності).
8		Розділ III. Природні умови і ресурси України. Тема 4. Ґрунти та ґрунтові ресурси. Вплив людини на родючість ґрунтів своєї місцевості. Тема 7. Ландшафти України. Ландшафти своєї місцевості, їх освоєння і використання. Тема 8. Природокористування. Зміни природи своєї місцевості під впливом діяльності людини.
	Розділ V. Природа та населення свого адміністративного регіону. Екскурсія. Ознайомлення з об'єктами природи своєї місцевості.	
9		Розділ IV. Третинний сектор господарства. Тема 1. Транспорт. Міські види транспорту свого обласного центру.
		Розділ V. Глобальні проблеми людства. Прояв глобальних проблем у своєму регіоні.

* Розроблено автором на основі [1]

Отже, саме краєзнавчий принцип навчання дає можливість організувати освітній процес на безпосередньому сприйнятті досліджуваних об'єктів. Шкільне краєзнавство активізує навчання, мотивує учнів до самостійної діяльності, викликає інтерес до науки. Воно сприяє формуванню в дітей географічних навичок і умінь, здатності оцінювати ті чи інші явища, виказувати судження, зміцнює патріотичні почуття.

Реалізація краєзнавчого принципу навчання уможлиблює зростання ролі теоретичного мислення учнів, досягнення оптимальної єдності і взаємозв'язку краєзнавчих пошуків учнів безпосередньо на уроці та в позаурочний час [7].

Література:

1. Географія. 6-10 класи : навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2017/2018 навчальному році / Укладач Р.В. Гладковський. – Харків : Вид-во «Ранок», 2017. – 128 с.
2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249613934>.
3. Надтока О.Ф. Краєзнавчі дослідження на заняттях фізичної географії з використанням інформаційно-комунікаційних технологій / О.Ф. Надтока, Н.Г. Кушнарєнко // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2015. – № 3. – С.15-20.
4. Назаренко Т.Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання) / Т.Г. Назаренко. – Х.: ВГ «Основа», 2016. – 112 с.
5. Стадник О.Г. Принципи навчання й шляхи їхньої реалізації під час навчання географії / О.Г. Стадник // Географія. – 2014. – №9-10. – С.3-13.
6. Топузов О.М. Загальна методика навчання географії: Підручник / О.М.Топузов, В.М. Самойленко, Л.П. Вішнікіна. – К.: ДНВП «Картографія», 2012. – 512 с.
7. Топузов О.М. Навчально-методичний комплект для вивчення шкільного курсу географії / О.М.Топузов, Р.І. Сосса // Вісник післядипломної освіти. – 2012. – Вип. 6. – С. 114-120. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2012_6_16.

***О.Є. Ходосовцев, І.І. Мойсієнко, І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова,
А.А. Пономарьова, В.М. Клименко, М.Я. Захарова, В.В. Дармоустук***
*Херсонський державний університет,
vklm4@ukr.net*

ДО ПИТАННЯ НЕОБХІДНОСТІ СТВОРЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «ГІЛЕЯ»

Від Нової Каховки до Кінбурнської коси на лівобережжі Дніпра і Дніпровського лиману протягом 150 км розташовані 7 великих піщаних масивів (арен), відокремлених один від одного вузькими супіщано-суглинковими міжаренними зниженнями. До заплави Дніпра безпосередньо прилягають п'ять з них – Каховська (Основ'янівська), Козачолагерська, Олешківська, Збур'ївська та Іванівська. На південний схід від Олешківського масиву на віддалі 15-20 км від заплави Дніпра розташована Чалбаська (Виноградівська) арена. Сьомий масив розташований на Кінбурнському півострові. Загальна площа арен становить понад 160 тис. га. Ця територія являє собою унікальний для Європи

ландшафт штучних соснових лісів, псамофітних різнотравно-дерновинно-злакових степів, піщаних дюн (кучугур) та листяних гайків в міжкучугурних зниженнях.

Ландшафт формують переважно піщані степи з кучугурами, в зниженнях – ділянки лук, боліт, солончаків, березові, осикові, дубові, зрідка вільхові та змішані гайки. Основу рослинності арен складають штучно створені монокультури сосни. Однак, центральні частини деяких арени добре збереглися у природному стані, завдяки тому, що їх ще тотально не залісили. Тут лишилися типові та рідкісні рослинні ценози з раритетними, ендемічними та реліктовими видами рослин, грибів, лишайників та тварин, що включені до Червоної книги України, Європейського Червоного списку, Світової Червоної книги МСОП та Червоного списку Херсонської області.

Штучні лісові насадження, які створювалися на території нижньодніпровських арен протягом майже 200 років, підлягають постійному догляду людиною. Без проведення в цих ландшафтах біотехнічних та лісовпорядкувальних робіт, відбудеться поступова їх деградація та знищення внаслідок лісових пожеж. Суцільні штучні масиви малопродуктивні, пожежонебезпечні, не здатні відновлюватися, схильні до поширення на сосні різних захворювань і шкідників, масово всихають тощо. З іншого боку, центральні частини арен містять природні лісові масиви, які, у першу чергу, відчувають нестачу охорони та не потребують особливого втручання людини. Вони здатні до самовідновлення та самовідтворення і виконують функцію закріплення рухливих кучугур. Однак, господарська діяльність, як то пасквальне навантаження або лісопосадки зменшують стабільність цих геосистем, що веде до оголення кучугур, посиленню дефляційних процесів, зменшення біорізноманіття та атрактивності ландшафту.

Широкий спектр абіотичних умов, значна естетична своєрідність ландшафтів та унікальність біотичної складової території робить перспективним її розгляд у контексті процесів пророзодозаповідання.

Реалізації заходів по вирішенню вищеописаних проблем та викликів, сприятиме створення на території нижньодніпровських арен регіонального ландшафтного парку «Гілея».

Регіональний ландшафтний парк «Гілея» планується створити на нижньодніпровських аренах: Козачелазерській, Олешківській, Чалбаській, Збур'ївській, Івано-Рибальчанській та Кінбурнській косі загальною площею 88 249,44 га. Основою парку будуть складати п'ять відокремлених ділянок: Західна (в основі Кінбурнської коси та на Іванівській арені), Збур'ївська (на Збур'ївській арені), Чалбаська (на Чалбаській арені), Олешківська (на Олешківській арені) та Корсунська (на Козачелазерній арені). Західна ділянка починається на межі з Миколаївською областю і включає лісові масиви, які простягаються із заходу на схід смугою нижче села Геройське до села Рибальче. Південна межа йде вздовж солених озер Геройського солепромислу, охоронної зони Соленоозерної ділянки Чорноморського біосферного заповідника, далі повертає на південь і йде по узбережжю Ягорлицької затоки, потім огинає південні лісові основи насадження біля села Іванівка і далі повертає на північ до села Рибальче. Центральна частина Івано-Рибальчанської арени, яка включає землі Івано-Рибальчанської ділянки Чорноморського біосферного заповідника та її охоронну зону (один лісовий квартал на периферії) не включаються до складу регіонального ландшафтного парку «Гілея». Збур'ївська ділянка починається від села Рибальче і йде по межі лісових масивів огинаючи майже всю Збур'ївську

арену до сіл Нова та Стара Збур'ївка за виключенням земель, які не відносяться до Збур'вського ЛМГ. Олешківська ділянка розпочинається східніше села Чулаківка і включає лісові квартали Олешківської арени і закінчується біля села Підстепне. Чалбаська ділянка є найпівденнішою і включає лісові квартали між селами Буркути, Промінь та Виноградове, за виключенням ділянок, які відносяться до національного природного парку «Олешківські піски» та північно-західної частини вище села Виноградово. Корсунська ділянка включає лісові квартали, які розташовані на периферії Козачелагерської арени, за виключенням центральної ділянки, на якій розташовані землі національного природного парку «Олешківські піски», землі військового полігону, та землі, які планується передати національному природному парку «Олешківські піски». Положення запланованого регіонального ландшафтної парку на теренах Херсонщини відображено на рисунку 1.

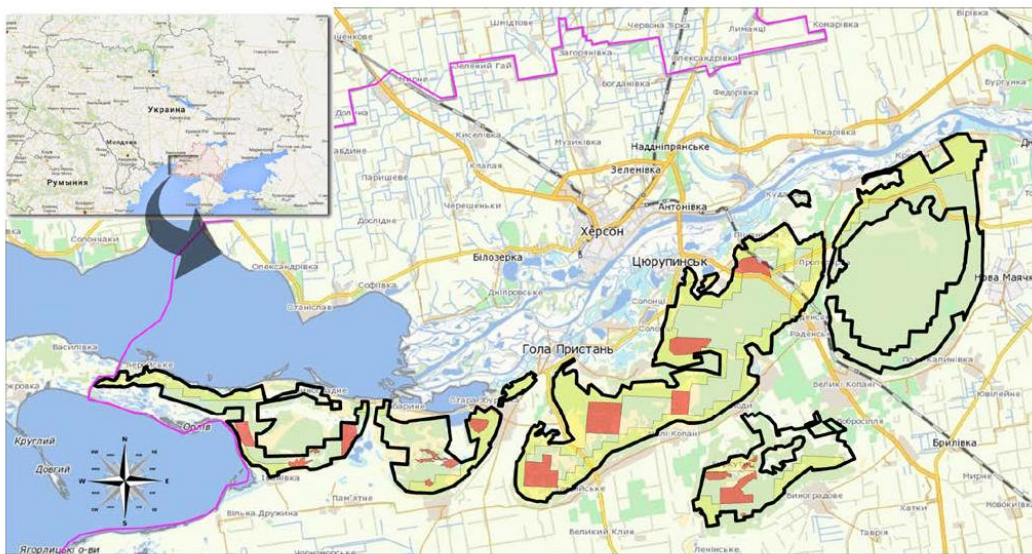

Рис. 1. Розташування РЛП «Гілея»

Враховуючи природну, естетичну, духовну, наукову, рекреаційну та історико-культурну цінність з одного боку та враховуючи результати майже 200 річного заліснення нижньодніпровських арен сосновими культурами, нестабільність екологічної безпеки в регіоні з другого боку, є нагальна необхідність створення цього заповідного об'єкту на нижньодніпровських пісках. Функціонування регіонального ландшафтної парку «Гілея» буде сприяти збереженню біологічного та ландшафтної різноманіття унікальних піщаних масивів та забезпеченню сталого розвитку регіону, та переходу до якісно нового екологічно менеджменту в штучно створених геосистемах на півдні степової зони України [1].

Література:

1. Ходосовцев О.Є., Мойсієнко І.І., Клименко В.М., Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С., Захарова М.Я., Пономарьова А.А., Дармостук В.В. Концепція створення першого регіонального ландшафтної парку «Гілея» на Херсонщині. Матеріали V Наукових читань пам'яті Сергія Тарашука (м. Миколаїв, 21 квітня 2017 року) / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». – 2017. – Вип. 3. – С. 36–38.

РОЛЬ МАЛЫХ МОРСКИХ ПОРТОВ И МОРСКИХ ПУТЕЙ В РАЗВИТИИ МОРСКОЙ ВЕТРОЭНЕРГЕТИКИ В ПОЛЬШЕ

Введение. Морская ветроэнергетика в настоящее время является одним из самых быстрорастущих энергетических рынков в мире. К наиболее популярным факторам, стимулирующим развитие, относятся: благоприятные аэродинамические условия, обеспечивающее наиболее стабильный и регулярный запас энергии, что, в свою очередь, позволяет получать устойчивую прибыль; гораздо большая свобода локализации, которая при размерах ветряных ферм и ветрогенераторов немаловажна; и наконец, умеренное признание местного общества для строительства и эксплуатации такого типа конструкции. Следует также подчеркнуть, что морская ветроэнергетика (не только на этапе строительства оборудования, но и на этапе обслуживания) создает новые, так называемые зеленые рабочие места [1].

Порты. Из двенадцати местных портов, действующих на польском побережье между устьем Одры и устьем Вислы, по крайней мере 4 могут служить базовыми портами для проектируемой морской ветроэнергетики – это Колобжег, Дарлово, Устка и Владиславово. Последний, расположенный недалеко от метрополии тригорода (Гданск-Гдыня-Сопот), выполняет ряд других функций, связанных в том числе с обслуживанием спортивного туризма, рыболовством и переработкой рыбы [6].

Из-за ограничений в вышеупомянутых портах, связанных с: периферийным положением по отношению к основным судоходным путям; сезонным характером навигации и плавания; низкой глубиной водных путей; низким спросом на услуги морского транспорта из-за характеристик региональной социально-экономической инфраструктуры; ограниченными уловами в рамках общей политики рыболовства в ЕС и, следовательно, сокращением количества рыболовных судов и лодок в портах²; неблагоприятной структурой собственности территории портов, направление активации, связанной с морской ветроэнергетикой, может стать важным импульсом для развития. Порты в Колобжеге, Устке и Дарлове стали муниципальными, что способствует их интеграции с местом, где они расположены. В то же время все больше уделяется внимания и ангажирования местных органов власти в планирование и осуществление мероприятий по повышению эффективности деятельности портов и их непосредственной базы. Наблюдаются также процессы, происходящие на морских территориях недалеко от портов, где могут появиться новые виды деятельности, включая ветряные фермы.

В разработанном Проекте Плана пространственного развития для польских морских территорий в масштабе 1:200 000 до сих пор нет четких указаний относительно портов для эксплуатации морской ветроэнергетики. Существуют только рекомендации по морским бассейнам, уже принятые решения о место-

² В собственности субъектов управляющими портами в среднем находится 22,5% территории в пределах административных границ портов. Значительная часть территории портов перешла в частные руки (до вступления в силу в 1996 году Закона о портах и морских пристанях Республики Польша), в том числе физических лиц, которые нередко не имеют никакого отношения к деятельности порта [6].

положении, безопасности и эффективности судоходства, включая весь цикл функционирования ветряных ферм. Было также указано, что в дальнейших работах необходимо выполнить анализ пространственных последствий технологического развития и плавучих конструкций морских ветряных ферм (МВФ) [5]. Стоит согласиться с тезисом Drożdża и Mróz-Malik [2, с. 156], а именно «для того, чтобы извлечь выгоду из развития морской ветроэнергетики (...), польские порты должны открыться на новые тенденции в сфере услуг и производства. Полное использования их потенциала, который в этом случае может привести к созданию сильной производственной и материально-технической базы, будет зависеть от инвестиционных мер, обеспечивающих способность обрабатывать перевозки крупномасштабных элементов как с моря, так и с берега, а также от предоставления надлежащих складских площадей для этих элементов». Техническая инфраструктура для работы морских ветряных ферм в Польше может быть разработана в Колобжеге, Дарлове, Устке и Владиславо-ве (рис. 1).

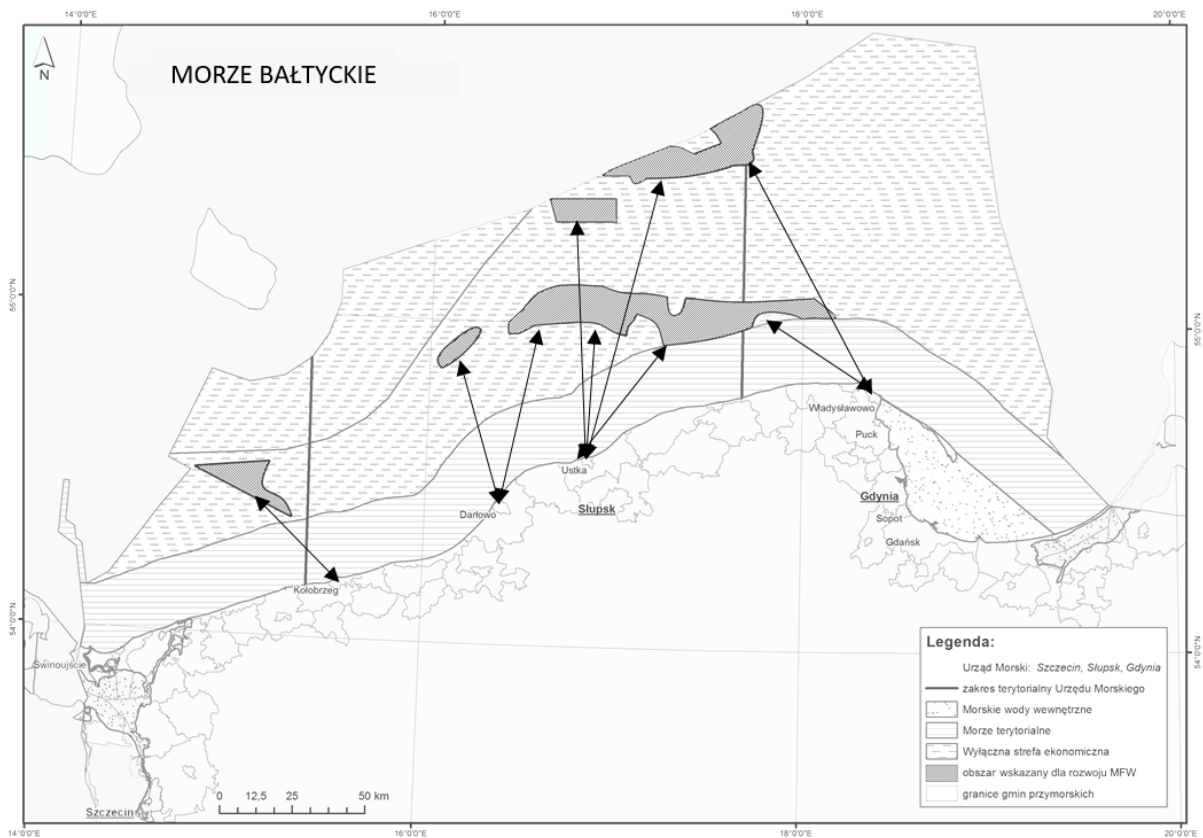

Рис. 1. Предлагаемые направления для эксплуатации морских ветряных ферм от базовых портов до запланированных районов МВФ

Морские пути. Строительство и эксплуатация морских ветряных ферм тесно связаны с их эксплуатацией судами, vyplывающими из базовых портов, но эти инвестиции влияют не только на местное судоходство. Ветряная ферма после строительства является навигационным барьером и обозначает закрытую зону для движения судов, кроме обслуживающих судов. Судна должны обплывать фермы на надлежащем расстоянии. МВФ идентифицированы как морские структуры угрожающие безопасности морского судоходства [3]. В случае Польши эти угрозы, несмотря на то, что они новы, имеют довольно

умеренный характер, поскольку указанные места находятся за пределами интенсивного движения судов (рис. 2). Стратегическим маршрутом через четыре запланированные морские ветряные фермы является международный морской путь «D». В результате размещения ветряных ферм необходимо будет продлить путь почти на 2%, что увеличит стоимость и продлит время плавания; увеличатся выбросы вредных газов (CO_2 , CO , SO_2 , NO_x); увеличится вероятность аварий и несчастных случаев, предполагая, что вероятность будет пропорциональна пройденному расстоянию³. Как видно в рекомендациях, содержащихся в Проекте Плана территориального развития польских морских районов [5], исправление маршрута «D» необходимо, но в пределах не более 1%. Так чтоб, разрешить свободное размещение запланированных МВФ.

Не менее важное изменение будет сделано на международном морском пути «H». Расположение ветряных ферм также увеличит его продолжительность на 1%. В этом случае наиболее подходящим решением, содержащимся в Проекте Плана территориального развития польских морских районов, является коррекция расположения МВФ Generpol G3 и B-Wind с сохранением принципа оптимального использования пространства.

Для других морских путей (например, K и F) конфликты и последующие изменения имеют второстепенное значение из-за их минимального продления или небольшого движения судов.

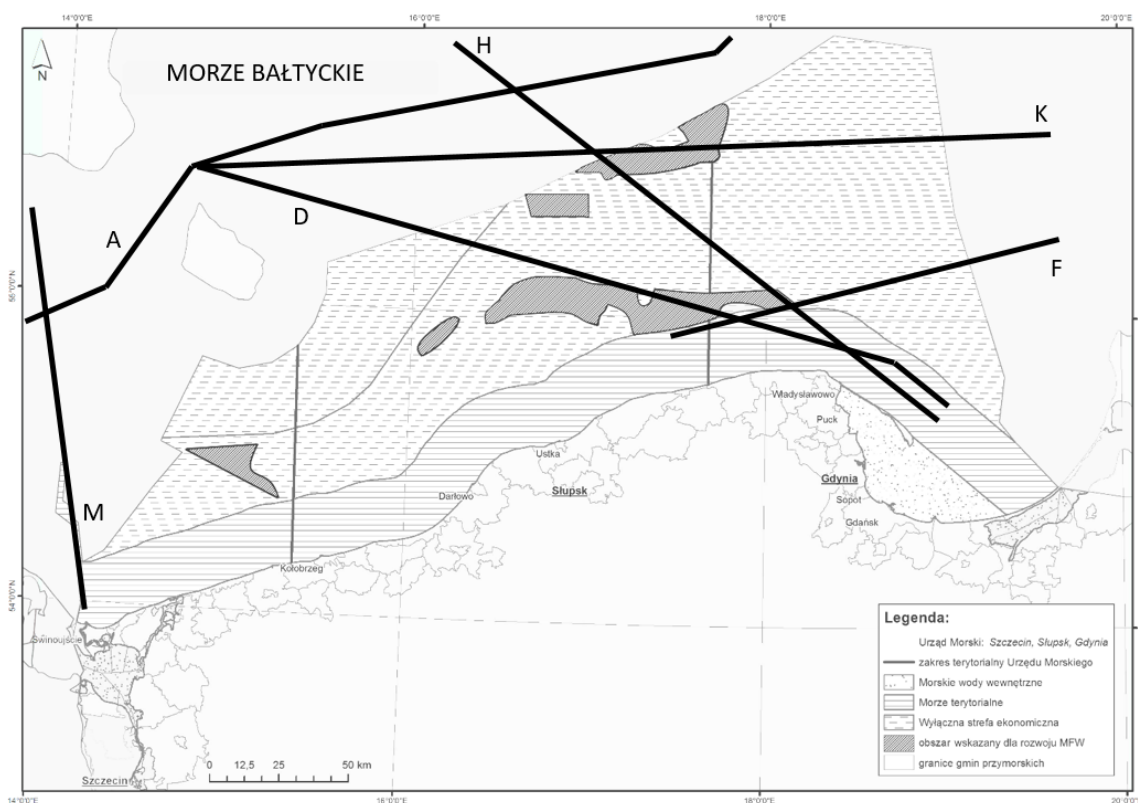

Рис. 2. Выбранные морские пути на фоне расположения морских ветряных ферм [4]

³ Чистый эффект – производство электроэнергии из возобновляемых источников приводит к уменьшению выбросов вредных газов.

1 МВт установленной мощности морской ветровой турбины = сокращение выбросов около 1530 тонн CO_2 и 35,6 тонн SO_2 .

Заключення. Несмотря на отсутствие существующих инвестиций на территории Польской Исключительной Экономической Зоны, морская ветроэнергетика присутствует в экономическом пространстве Польши. Что касается судостроения и портовых услуг, то главными направлениями являются Гданьск, Гдыня, Щецин и Свиноуйсьце. Таким образом, они присоединяются ко многим европейским портовым городам, которые благодаря своей оффшорной деятельности избегают экономическую маргинализацию. Новым открытием есть размещение в этих городах или в их непосредственном соседстве производства элементов морской инфраструктуры (например, башни ветрогенератора) и строительство специализированного морского флота. Это, несомненно, дает возможность долгое время использовать длинную цепочку поставок, характерную для сектора морской ветроэнергетики. Для польских малых морских портов, таких как Колобжег, Дарлово, Устка и Владыславово, оффшорный сектор также может быть гарантом их дальнейшей эксплуатации, но несколько иначе. Их следует рассматривать в будущем скорее как базовый порт для широкомасштабной обработки будущих ветряных ферм. В то же время существует серьезная опасность того, что отсутствие морских ветряных ферм на юге Балтийского моря приведет к постепенной маргинализации польских компаний, которые не смогут конкурировать с компаниями, в сферу деятельности которых входят уже существующие морские ветряные фермы. Реализация инвестиций в энергетику на территории Польской Исключительной Экономической Зоны, несомненно, окажет значительное влияние на другие сектора экономики, в том числе на морские перевозки. Однако текущее знание о взаимодействиях имеет теоретическое измерение и его трудно проверить. Стоит также отметить, что технический прогресс в этом секторе особенно динамичен, вызывая новые проблемы из-за общего рейтинга морской ветроэнергетики.

Литература:

1. Czapliński, P., Problemy rozwoju morskiej energetyki wiatrowej na południowym Bałtyku. Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego. -2016. -30(3). – s. 173–184.
2. Drożdż W., Mróz-Malik O., Morska energetyka wiatrowa jako istotny potencjał rozwoju polskiej gospodarki morskiej. Problemy Transportu i Logistyki, 1. -2017.– s.151-160.
3. Gućma, L., Materac M., Wpływ lokalizacji morskich elektrowni wiatrowych na bezpieczeństwo żeglugi. Szczecin: PSEW. -2002.
4. Matczak, M., Psuty I., Projekt planu zagospodarowania przestrzennego polskich Obszarów Morskich w skali 1 : 200 000. Zebrane dane i analiza uwarunkowań. Gdańsk-Gdynia: Instytut Morski, Morski Instytut Rybacki PIB.– 2017.
5. Projekt Planu zagospodarowania przestrzennego polskich Obszarów Morskich w skali 1 : 200 000. Projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020. Gdynia: Urząd Morski.
6. Studium Uwarunkowań Zagospodarowania Przestrzennego Polskich Obszarów Morskich wraz z analizami przestrzennymi.-Gdańsk: Instytut Morski. – 2015.

А. Чаплінська
Щецинський Університет, Польща,
anna.czaplinska@usz.edu.pl

ПОДІЄВИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ФОРМА ПРОСУВАННЯ МІСТА (НА ПРИКЛАДІ ЩЕЦИНА)

Вступ. В літературі є безліч визначень, пов'язаних із сутністю подієвого маркетингу (івент-маркетингу, англ. *event marketing*). Одне з найбільш популярних говорить, що це «один з інструментів маркетингового спілкування, яке передбачає використання різних типів подій для досягнення корпоративних цілей» [5, с.108]. Отже можемо припустити, що цей термін означає подію, яку ми не можемо досвідчити кожного дня, і яка може бути використана для просування міста.

Проведення подій – це найсучасніша форма просування міста. Вони дозволяють досягнути до широкого кола клієнтів (як внутрішніх, так і за межами міста) і створити позитивний імідж для міста, включаючи місце, де буде організована подія. Організація подій керується кількома основними цілями, сформульованими D. Getz [4]. Це вже згадане створення позитивного іміджу місця, що має призвести до збільшення його привабливості для потенційних інвесторів та мешканців, а також, в результаті капіталізації накопиченого потенціалу, підвищити якість життя. Важливою метою подієвого маркетингу є також збільшення попиту та пропозиції для місцевих продуктів та послуг, наприклад, у міжсезонний період. Нарешті, важливим є викликати необхідність знову відвідати місто та взяти участь у подіях, організованих в його межах.

До таких подій D. Getz [3] зараховує:

- культурні події такі, як фестивалі, карнавали, річниці;
- державні і політичні події до яких належать м.ін. саміт, приїзд політиків, тощо;
- бізнес-події, а також події пов'язані з торгівлею: виставки, ярмарки, зустрічі;
- наукові події такі, як конференції, семінари;
- спортивні події;
- приватні події.

Для подієвого маркетингу особливо важливими є параметри події, оскільки це від них залежить вибір інструментів, часу та місця проведення маркетингової діяльності, а в результаті її ефективність. До важливих параметрів належить [7]:

- місце проведення події;
- тривання події – одноденна, багатоденна;
- повторюванність події – одноразові, багаторазові, циклічні;
- адресат – конкретні групи споживачів;
- просторова доступність для учасників;
- просторові масштаби події;
- оприлюднення події;
- радіус дії події;
- мета події;
- переваги, які учасники можуть отримати, приймаючи участь в події.

Організація подій безпосередньо пов'язана із змінами в технічній інфраструктурі, навколишньому середовищу, іміджі міста, ревіталізації деградованих об'єктів у місті. Події також впливають на поліпшення соціальної, економічної та культурної ситуації місця, де вони організовані [1].

Кожна організована подія призводить до певних ефектів, які описав В. Faulkner [2]. Він розділив їх на 3 аспекти: економічний, туристичний та екологічно-суспільний (таб. 1).

Таблиця 1

Ефекти організації подій [2]

Ефект	Характеристика
Економічний	витрати відвідувачів витрати міської влади на інфраструктуру витрати організаторів події
Туристичний	зміни в туристичній мотивації просування події через ЗМІ
Екологічно-суспільний	вплив події на навколишнє середовище краща комунікаційна доступність вплив суспільно-культурний і психологічний

Використовуючи подієвий маркетинг для проведення події у місті можна скористатись чотириетапною схемою брендингу [6]. На першому етапі потрібно зосередити увагу на унікальності, тобто виділити подію в очах та оцінці аудиторії, включаючи туристів. Тільки унікальності може бути недостатньо для підтримки зацікавлення подією, тому вона має відповідати потребам потенційних учасників, включаючи туристів – це другий етап. Наступним, третім кроком, є здобуття поваги та довіри з боку аудиторії до події, що є поєднанням сприйняття якості продуктів і послуг, пов'язаних із подією та популярністю самого заходу. Заключний етап полягає у створенні емоційного зв'язку між споживачами та подією.

Вищезазначений процес і всі його етапи повинні розглядатися в довгостроковій перспективі, тому що створення бажаного іміджу події як бренду приязного для мешканців, а також привабливого для туристів, вимагає часу не тільки для самих дій, але й для їхніх результатів з точки зору змін у ментальності як суспільних груп так і окремих осіб.

Характеристика визначних подій організованих в Щецині. Невід'ємною рисою польського міста Щецин є його «морський» характер. Незважаючи на те, що відстань до Балтійського моря біля 60 км, переважна частина подій, які відбуваються в місті, використовує історичні та сучасні зв'язки з морем.

Найпрестижнішою подією Щецина є регата великих вітрильників Tall Ship Races. Це подія особливо вписується в ландшафт Щецина. Протягом декількох днів регати до міста припливають найгарніші і найбільші вітрильники світу. Паралельно з регатою в місті відбуваються численні супроводжуючі події. Регати, організовані Sail Training Association, спрямовані на сприяння вітрильному спорту, особливо серед молоді, щоб стимулювати зацікавленість та жагу до плавання [8].

Перша едіція регат була організована капітаном Арнольдом Шумбергом у Стокгольмі. Ця подія в 1939 році зібрала близько 20 вітрильників і стала дуже популярною серед країн Балтії. Польща вперше отримала право організувати

регату в 1972 році в результаті перемоги польського вітрильника «Dar Pomorza» в регаті на маршруті Солент-Скау [8].

Щецин як господар, першу регату, організував в 2007 році. Під час чотириденної події в місто прибуло 95 вітрильників з усього світу. Фінал регати в Щецині був останньою зупинкою перегонів, які розпочалися у Стокгольмі. Загальна кількість туристів, які брали участь у регаті та інших супроводжуючих культурних та розважальних заходах таких, як ярмарки, парки розваг тощо, становила близько 2 мільйонів. Наступна едіція регати відбулася 3-6 липня 2013 року. Ця едіція була, безсумнівно, більш успішнішою, ніж попередня. Кількість відвідувачів становила близько 2,25 млн. осіб [8]. «Tall Ship Races» в 2013 році забезпечував відвідувачів більшою кількістю атракцій і мав сильну підтримку в засобах масової інформації на місцевому та міжнародному рівнях. Остання едіція регати відбулася в Щецині вже третій раз поспіль 5-8 серпня 2017 року. Місто відвідало 100 вітрильників та 2,5 мільйони людей⁴.

Інші події такого типу це Дні Моря та Дні Одри, організовані в Щецині ще з 1947 року⁵. Подія організовується щороку в червні. В центрі міста на набережній Вали Хороброго проводяться численні концерти, тематичні заходи та ярмарк. Дні Одри – це подія, безпосередньо пов'язана з географічним розташуванням міста і спрямована на усвідомлення та нагадування мешканцям і туристам про те, яким важливим засобом комунікації була колись Одра. Невід'ємним елементом Днів Одри є пліт, який у давнину був важливою формою річкового транспорту.

Подієвий маркетинг в Щецині це також спортивні події міжнародного значення. Зокрема до таких належить тенісний турнір Pekao Szczecin Open з циклу ATP Challenger Tour, а також вже друга едіція Water Show Szczecin – змагання на Одрі в таких видах екстремального водного спорту, як хай-дайвінг, флайбордінг, вейкбордінг та ін.

З 2008 року у Щецині проходять щорічні найбільші в Польщі покази феєрверків «Pyromagic». За випущеними з острова на Одрі феєрверками спостерігає багатотисячна аудиторія з набережної Вали Хороброго в центрі міста. До цього часу в Щецині свою аранжацію феєрверків представили 24 колективи з 20 різних країн

Слід зазначити, що крім згаданих циклічних визначних подій в Щецині проводяться щорічні культурні, спортивні, політичні, наукові події національного та міжнародного значення. Проте варто відмітити, що саме завдяки правильному використанню подієвого маркетингу в організації визначних подій, Щецин, безсумнівно, отримав визнання не тільки в Польщі, а і в балтійському регіоні Європи.

Висновки. Виходячи з власних спостережень щодо подієвого маркетингу в Щецині, можна зробити наступні висновки. Не всі заходи, організовані в Щецині, мають однаковий вплив на просування міста. Організовані події протягом їх проведення переважно сприяють рекламі самої події, а не місця, де вони організовані. Міська влада повинна приділяти особливу увагу поширенню іміджу міста під час подій. Участь в цих подіях не впливає на готовність брати участь у міському житті. Міська влада може, таким чином, намагатися затримати відвідувачів в місті або заохотити їх повернутися на детальне ознайомлення з містом. Тому важливо підкреслити місця, які протягом проведення події, місто

⁴ <http://tallships.szczecin.eu>

⁵ www.wodnyszczecin.pl

буде просувати, використовуючи при цьому актуальну туристичну інформацію з закладами готельної, ресторанної та культурної бази міста.

Література:

1. Dickinson J., Shipway R., 2007: Resource Guide to The Impact of Events, Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Network.
2. Faulkner B., Evaluating the Tourism Impact of Hallmark Events // Occasional Paper no. 16.– Bureau of Tourism Research.– Canberra, 1993.
3. Getz D., Event Tourism: Definition, evolution and research //Tourism Management 29.– 2008.– p. 403-428.
4. Getz D., Event Tourism: Pathways to Competitive Advantage // www.lincoln.ac.nz/.../2010-Don-Getz-Christchurch-Event-Tourism.pdf.– 2010
5. Jaworowicz P., Jaworowicz M., Event marketing w zintegrowanej komunikacji marketingowej.– DIFIN.– 2016.
6. Kochaniec A., Instrumenty wprowadzania marki na rynek // Instrumenty kształtowania wizerunku marki, A. Grzegorzczak (red.). – Warszawa: Wyższa Szkoła Promocji, 2005.
7. Kolber D., Event – bliskie spotkanie marketingowe // Marketing w Praktyce.– nr 9.– 2003.
8. Raport 2014: Wpływ organizacji finału regat The Tall Ships' Races 2013 na gospodarkę Miasta Szczecin, Szczecin.

Т.О. Черешнюк

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

chto@ukr.net

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ БАЧЕННЯ АТРАКЦІЙНОСТІ ЗАМКОВИХ СПОРУД (НА ПРИКЛАДІ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ)

Сучасна історико-архітектурна спадщина України загалом і Західного Поділля зокрема є цінним туристичним ресурсом. До неї відносяться замки, фортеці, палаци, церкви, собори, монастирі, побудовані в оборонному характері. Тернопільська область відноситься до депресивних з багатьох позицій, а тому замкові атракції і сьогодні, і в майбутньому можуть слугувати серйозним джерелом фінансових, а можливо і валютних надходжень для краю. З цих позицій наше магістерське дослідження можна вважати своєчасним та актуальним.

Предметом нашого дослідження є атракцій на привабливість фортифікаційних споруд Західного Поділля в межах Тернопільської області з позиції суспільної географії.

Атрактивність не є новітнім явищем в науці. Цей термін поступово входить в науковий світогляд для означення цілої суми явищ, в першу чергу – естетично-задовільневого характеру.

Традиційно атракцію визначають як притягання, потяг до чогось через його особистісні риси. Поряд з цим тлумаченням, атракція визначається як характеристика об'єкта, яка викликає у людей певну реакцію зближення, притягання.

В філософських та психологічних вченнях атракція визначається як характеристика деяких об'єктів, подій і т. ін., що виражаються у його здатності породжувати позитивні емоції, притягувати до себе людей. Почуття симпатій, простого інтересу є одним з базових і в туризмі. Так, зацікавленість старожит-

ностями, до яких можна віднести і замкові споруди сформовано на емоційно-підсвідомому рівні, так як людина традиційно тягнеться до красивого, гарного, такого, що мало б збагатити її емоційно-чуттєву сферу. Атракційність може поєднуватись і з іншими складниками почуттєвої сфери – краса, прагнення до досконалого, гордість за власну історію, патріотизм, прагнення до пізнання власної історії. В значній мірі ці поняття формуються на рівні підсвідомому, характеризуються чуттєвими сприйняттями.

В туристичній сфері, особливо в пізнавальному туризмі атракційність дозволяє обґрунтувати цікавість до об'єкта. Психологічний аналіз туристів дозволяє ділити туристів за показниками їх зацікавленості. Старовина, втілена в якихось формах матеріально прояву – картини, архітектурні споруди, пам'ятні місця, дуже часто можуть служити об'єктами притягання (їх можна ще визначити як ядра тяжіння). Безумовно, що рівень збереженості, доступності буде пропорційним рівню відвідуваності конкретно об'єкта.

Якщо співставляти відомість, інформаційність про привабливі об'єкти туристичного спрямування України та інших, в першу чергу європейських країн, то наша держава суттєво програє в цьому плані. Це пов'язано не стільки з показником збереженості чи відтвореності певних об'єктів, як із зниженням інформаційності суспільства про даний об'єкт. Відповідно, знижується життєва позиція суспільства по відношенню до цього об'єкту – про нього мало знають, він не рекламується, а тому має звужене коло об'єктивного сприйняття. Це вносить свої корективи в замовчуваність історії, розташування, інформаційності об'єкту. Сьогодні в Україні викликають інтерес найбільш збережені оборонні споруди, яких не так багато, в той час як решта об'єктів продовжують занепадати через свої нерозрекламованість, невідомість. Зрозуміло, що такий підхід погіршує перспективу такого об'єкту на відродження, а відповідно – на подальше використання, реставрацію, зацікавлення з боку інвесторів тощо. Традиційно, коли говорять про історію країни чи окремої її території, акцентують увагу на матеріальних пам'ятках того часу. Саме замкові споруди можуть бути символом, брендом відповідної епохи чи періоду. Але вони мають широке інформаційне значення – бути відомими, а відповідно – виконувати роль атракцій них, притягальних об'єктів.

Тому емоційне сприйняття об'єкта має вирішальне значення для означення його як привабливого, атракційного. Тернопільська область, як найзахідніша частина Поділля може втілювати свою атракційність в спорудах оборонного характеру.

Загалом, в межах Тернопільського обласного регіону за підрахунками різних вчених є від 120 до 140 оборонних споруд різного характеру, функціонального призначення та віку. Більшість з них є дослідженими, та можуть стати цікавими туристичними об'єктами за умови розвитку достатньої туристської соціальної інфраструктури. І на закінчення варто погодитись з думкою О. В. Лесика, який виділяв в межах Тернопільської області (вибірка – за [1, с. 187] чотири категорії оборонних споруд:

– Категорія «А» – замки і фортеці придатні для використання під історико-архітектурні музеї і заповідники – Теремовля, монастирі василіян у Червоногороді; під історико-архітектурні заповідники та музеї варто використовувати найцінніші замкові й монастирські ансамблі в комплексі з іншими пам'ятками історії та культури, мальовничими навколишніми ландшафтами. Названі архітектурно-територіальні комплекси відводять під національні історико-

культурні заповідники. В окремих пам'ятках архітектури цих заповідників можуть влаштовуватися різноманітні музеї, а частина території та архітектурної спадщини може бути відведена під заклади анімаційно-ремісничого, сувенірно-торгового, нічліжного й гастрономічного призначення.

– Категорія «Б» – замки і фортеці придатні для використання під заклади відпочинку і туризму (тематичні готелі, лицарські ресторани, відпочинкові пансіонати, турбази з умовами будівництва спальних корпусів, туристичні притулки тощо) – замок у Збаражі; частина приміщень монастирів у Гусятині, замок в Поморянах, замки в Золотому Потоці, Сидорові, Микулинцях; Пам'ятки архітектури, біля яких можна будувати турбази, готелі, відпочинкові пансіонати – це замки і монастирі, що використовуються з іншою метою, але знаходяться в рекреаційно привабливих ландшафтах і, таким чином, здатні виступати як «ядра» організації сучасних територіальних рекреаційних систем.

– Категорія «В» – замки, фортеці і монастирі, придатні для часткового туристично-краєзнавчого використання (з відведенням частин приміщень під міні-готелі і подібні заклади) – замки в Скалі-Подільській, Скалаті, Долині, монастирі у Бережанах.

До замків і монастирів категорії «Г» віднесено численні пам'ятки, що використовуються під історико-архітектурні заповідники, різні музеї, навчальні заклади, санаторії, інтернати, будинки для перестарілих, культосвітні установи, а також діючі монастирські комплекси.

Таким чином, в Тернопільській області представлено всі категорії оборонних споруд, а тому є всі умови для розвитку замкового туризму. За умови проведення правильної регіональної політики туристичного спрямування, відповідної рекламної кампанії щодо просування відповідного туристичного продукту є можливість розвитку цих атракцій як важливого територіального об'єкту.

Література:

1. Кузишин А.В. Перспективи розвитку замкового туризму в Тернопільській області // Вісник наукових досліджень. – № 11. – Част.2. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ Галицького інституту ім. В. Чорновола, 2008. – С.179-186.
2. Мацюк О.Я. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки. – Львів: Центр Європи, 2005. – 192 с.

О.С. Чуєв

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
chuevalexy93@gmail.com*

ОЦІНКА ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ РАЙОНІВ МІСТА ХАРКІВ ОБ'ЄКТАМИ АНТРОПОГЕННОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Розвиток суспільства та ріст міст призводить до потреби вивчення інфраструктури великих населених пунктів. Поняття антропогенної інфраструктури набуває все більшого значення, оскільки людство вже не може нормально функціонувати без налагоджених ланок життя, таких як освіта, культура, дозвілля, торгівля, побутове обслуговування, громадський транспорт, зв'язок, громадське харчування. Все це є окремими складовими соціальної сфери крупних міст [3].

Зараз вимоги до місця проживання окремих людей значною мірою вищі, а ніж 10 чи 20 років тому. Саме через це постає необхідність у більш глибокому дослідженні мегаполісів з точки зору їх забезпеченості окремими складовими антропогенної інфраструктури. Нормальна сім'я в більшості випадків в наш час хоче бачити поруч із своїм місцем проживання супермаркет, дитячий садок, школу, спортивний майданчик, лікарню, зупинки громадського транспорту, дитячі майданчики та паркові зони. Для деяких людей цей список необхідного буде включати інші заклади. Саме тому доцільним є виконання просторового аналізу території міста з метою встановлення рівня забезпеченості окремих його районів об'єктами антропогенної інфраструктури.

В минулих дослідженнях ми вже приводили методику виконання подібного аналізу [1, 2, 3]. Головним недоліком описаного підходу була складність збору первинної інформації. Кожен заклад треба було оцифрувати власноруч. Для автоматизації цього процесу була розроблена програма, яка бере дані з каталогу електронного довідника *2ГИС* (який налічує інформацію про понад 32 тисячі закладів міста Харків [4]) та конвертує їх до *Excel*-файлу, який може бути імпортованим до середовища платформи *ArcGIS*.

Таким чином була зібрана база даних для міста Харків на понад 10 тисяч об'єктів в 85 категоріях. Для узагальнення об'єкти були розділені на такі групи: екстрені служби (аварійна служба водоканалу, пожежарні, швидка допомога, служба спасіння, поліція), автосервіс (шиномонтаж, автомийки, СТО, стоянки, заправки, станції зарядки електротранспорту, парковки), дозвілля та розваги (кафе, атракціони, бані, бари, ботанічні сади, кінотеатри, нічні клуби, паркові зони, піцерії, пляжі, ресторани, рюмочні, столові, паби), комунальні заклади, громадське забезпечення (кладовища, крематорії, студентські гуртожитки, заводи, очисні споруди, тюрми, пошта, дитячі майданчики), культура та релігія (монастирі, мечеті, синагоги, театри, церкви), медицина (аптеки, лікарні, поліклініки, диспансери, психіатричні заклади, родильні дома, травмпункти), освіта (академії, гімназії, дитячі садки, інститути, коледжі, ліцеї, технікуми, університети, училища, школи, бізнес-центри), спорт, активний відпочинок (басейни, фітнес клуби, тренажерні зали, стадіони, спортивні майданчики), ветеринарні послуги (ветеринарні аптеки, ветеринарні клініки, зоотовари), торгові комплекси (гіпермаркети, ринки, супермаркети, продуктові магазини, торгово-розважальні центри, торгові центри), транспорт та перевезення (аеропорти, залізничні вокзали, автовокзали, станції метро, залізничні сортувальні станції, відділення нової пошти), фінансові послуги та робота (банки, банкомати, пункти обміну валют, платіжні термінали, бізнес-центри).

Просторовий аналіз передбачає розділення досліджуваної території на окремі територіальні одиниці. Місто Харків поділено на 9 районів, тому доцільним є виконання аналізу щодо забезпеченості їх окремими складовими антропогенної інфраструктури. Результатом виконаного просторового аналізу стала таблиця 1. Для кожного району була прорахована кількість закладів окремих груп інфраструктурних об'єктів та частка від загальної кількості закладів усього міста.

Таблиця 1

Забезпеченість районів міста Харкова об'єктами антропогенної інфраструктури за категоріями

Райони / кількість та частка об'єктів за категоріями	Екстрені служби	Автосервіс	Дозвілля та розваги	Комунальні заклади, громадське забезпечення	Культура та релігія	Медицина	Освіта	Спорт, активний відпочинок	Ветеринарні послуги	Торгові комплекси	Транспорт та перевезення	Фінансові послуги та робота
Шевченківський	22	513	668	402	16	144	121	141	86	235	53	789
Шевченківський (частка у%)	13.33	19.54	28.21	14.30	19.51	15.72	17.41	22.24	16.54	14.64	17.97	20.45
Київський	26	448	501	366	22	146	153	98	74	250	60	695
Київський (частка у%)	15.76	17.06	21.16	13.02	26.83	15.94	22.01	15.46	14.23	15.58	20.34	18.01
Московський	24	349	298	571	3	158	102	103	105	297	28	548
Московський (частка у%)	14.55	13.29	12.58	20.31	3.66	17.25	14.68	16.25	20.19	18.50	9.49	14.20
Немишлянський	11	233	134	277	5	84	53	53	38	109	29	275
Немишлянський (частка у%)	6.67	8.87	5.66	9.85	6.10	9.17	7.63	8.36	7.31	6.79	9.83	7.13
Індустріальний	17	156	112	314	5	72	44	42	42	114	30	232
Індустріальний (частка у%)	10.30	5.94	4.73	11.17	6.10	7.86	6.33	6.62	8.08	7.10	10.17	6.01
Слобідський	15	311	153	323	5	91	63	61	65	170	29	358
Слобідський (частка у%)	9.09	11.84	6.46	11.49	6.10	9.93	9.06	9.62	12.50	10.59	9.83	9.28
Основ'янський	15	227	196	175	5	70	52	52	34	150	22	407
Основ'янський (частка у%)	9.09	8.64	8.28	6.22	6.10	7.64	7.48	8.20	6.54	9.35	7.46	10.55
Новобаварський	17	165	128	210	8	67	50	42	39	139	17	222
Новобаварський (частка у%)	10.30	6.28	5.41	7.47	9.76	7.31	7.19	6.62	7.50	8.66	5.76	5.75
Холодногірський	18	224	178	174	13	84	57	42	37	141	27	332
Холодногірський (частка у%)	10.91	8.53	7.52	6.19	15.85	9.17	8.20	6.62	7.12	8.79	9.15	8.61
Загальна кількість об'єктів	165	2626	2368	2812	82	916	695	634	520	1605	295	3858

В результаті було встановлено, що лідерами за забезпеченістю об'єктами антропогенної інфраструктури є Шевченківський, Київський та Московський райони (кожен посів перше місце в 4 категоріях з 12). Найменш забезпеченими можна вважати Індустріальний та Новобаварський райони, оскільки вони вдвох мають найменші частки в 7 з 12 категоріях.

Описана методика має на меті дослідження виключно статистичної забезпеченості районів міста інфраструктурними об'єктами. До уваги не береться ба-

гато факторів (наприклад, групування кладовищ та дитячих майданчиків не є доцільним). Головна мета цього дослідження – продемонструвати можливий підхід до виконання просторового аналізу великого міста в умовах недостатності первинної інформації для його виконання. Використана методика може підійти для більшості населених пунктів, дані про інфраструктуру яких доступні в публічних електронних каталогах.

Література:

1. Костріков С.В., Чуєв О.С. Аналіз дворівневих урбогеосистем через засоби ГІС / С.В. Костріков, О.С. Чуєв // Вісник ХНУ.– Вип. 44 – Геологія – Географія – Екологія. – Харків: Видавництво ХНУ, 2016. – с. 98-109.
2. Костріков С.В. Геоінформаційне моделювання природно-антропогенного довкілля. Наукова монографія / С.В. Костріков // Харків: Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2014. – 484 с.
3. Чуєв О.С., Костріков С.В. Оцінка через ГІС-заоби просторової диференціації благоустрою міста як функції урбогеосистеми (на прикладі м. Харків) / О.С. Чуєв, С.В. Костріков // Часопис соціально-економічної географії. – Вип. 18 (1) – Харків: Видавництво ХНУ, 2015. – с. 52-62.
4. Офіційний сайт електронного довідника 2ГІС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://2gis.ua>

С.О. Шулевський

*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
shulevskyy@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСПОРТНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ ВЕЛИКИХ ТА СЕРЕДНІХ МІСТ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Фактор транспортно-географічного положення, разом з людським, природо-ресурсним, виробничим, фінансовим, інформаційним потенціалом, є одним з основних складових інтегрального потенціалу місця. За словами Н. А. Пашинської, високий рівень транспортної забезпеченості, технічний стан транспортної інфраструктури суттєво впливають на рівень витрат з перевезення вантажів і пасажирів; швидкість перевезень; якість і ціну перевезеної продукції; мобільність, зайнятість і рівень доходів населення; транспортну доступність населених пунктів та соціальних об'єктів та, відповідно, на темпи соціально-економічного розвитку регіонів [4]. Розвиток транспортної інфраструктури підвищує здатність людей досягати основних послуг, покращує бізнес-клімат, що сприяє торгівлі і стимулює надходження інвестицій. Дослідження транспортно-географічного положення міст Українського Причорномор'я дозволить більш ефективно використовувати потенціал приморського та прикордонного положення регіону, що сприятиме економічному та соціальному зростанню.

Транспортно-географічне положення є різновидом економіко-географічного положення. ТГП – положення підприємства, населеного пункту, міської агломерації, району (регіону) або країни по відношенню до транспортної мережі, мережі транспортних вузлів і потоків [5]. В. М. Бугроменко визначає ТГП об'єкта як надійність його життєво важливих зв'язків, що здійснюються тран-

спортом. ТГП виступає регіональним ресурсом, реалізується позиційний принцип для підвищення продуктивності праці [2].

Транспортно-географічне положення сформувалось під впливом розселенської мережі регіону Українського Причорномор'я. Система міського розселення регіону станом на 2017 рік представлена 37 містами і 80 селищами міського типу (СМТ). В Українському Причорномор'ї за своєю кількістю переважають міста, які відносяться до категорії малих (29 одиниць). Великі міста (Одеса, Миколаїв, Херсон, в яких людність перевищує 100 тис. чол.) і категорія середніх міст (50-100 тис. чол.) в регіоні Українського Причорномор'я малочисельні (відповідно 3 і 5 одиниць). Середніми містами в Одеській області є Білгород-Дністровський, Ізмаїл, Чорноморськ, в Миколаївській – Первомайськ, в Херсонській – Нова Каховка.

Структура транспортної системи і транспортно-географічного положення населених пунктів залежить в значною мірою від рельєфу, гідрографічної мережі, геополітичного та економіко-географічного положення поселення [6]. Особливості географічного положення міст визначають відмінності їх транспортно-географічного положення, яке можна охарактеризоване наступним параметрами: відстань до найближчої залізничної станції, до обласного центру, до регіонального центру Одеси, до столиці, до найближчого державного пункту пропуску через кордон. Показники транспортно-географічного положення великих та середніх міст регіону відображені в таблиці 1.

Важливим чинником, що впливає на економічний розвиток міст регіону є положення відносно пунктів пропуску через державний кордон. Через напружені політичні стосунки України з Російською Федерацією враховувались тільки пункти пропуску західного вектора, на кордоні з Молдовою та Румунією, що дозволяють виходити до кордонів країн ЄС, як важливих економічних та політичних партнерів. Перевагу за цим показником отримують міста Одеської області, в межах 50 км до них знаходяться Одеса, Білгород-Дністровський та Чорноморськ. Відстань від Ізмаїла до пункту пропуску Рені становить майже 70 км, його перевагою є безпосереднє сполучення з країною-членом ЄС Румунією. Миколаїв та Первомайськ віддалені від пунктів пропуску більш ніж на 150 км, найдалше розташовані міста Херсонщини.

Таблиця 1

Показники транспортно-географічного положення великих та середніх міст Українського Причорномор'я
(побудовано автором відповідно до [1, 3])

Міста	Відстань до найближчої залізничної станції, км	Відстань до обласного центру, км (по шосе / залізниці)	Відстань до регіонального центру Одеси, км (по шосе / залізниці)	Відстань до Києва, км (по шосе / залізниці)	Відстань до найближчого пункту пропуску через державний кордон західного вектора, км (по шосе)
Нова Каховка	6	78 / 117	273 / 359	571 / 661	309
Херсон	0	0	204 / 282	538 / 582	239
Миколаїв	0	0	132 / 233	472 / 587	168
Первомайськ	0	169 / 315	225 / 328	317 / 405	154
Білгород-Дністровський	0	82 / 84	82 / 84	546 / 738	39
Ізмаїл	0	237 / 280	237 / 287	719 / 923	69
Одеса	0	0	0	477 / 654	39
Чорноморськ	0	29 / 46	29 / 46	507 / 700	47

Важливою ознакою транспортно-географічного положення міста є його положення відносно міжнародних транспортних коридорів (МТК). В регіоні пролягає 4 автомобільні МТК, 4 залізничні, а також міжнародний водний транспортний коридор – Дунайський. Крім МТК в регіоні Українського Причорномор'я пролягають європейські автомобільні дороги, що є частиною єдиної Європейської транспортної системи. Зв'язок між містами України забезпечується автодорогами державного значення (міжнародні, національні, регіональні та територіальні), і місцевого (регіонального та районного).

Розглянувши шляхи сполучення держави, та їх включеність у європейську та азійську мережу, можна зробити висновок, що найбільш вигідним положенням володіють такі міста як Одеса та Чорноморськ. В Одесі перетинаються три автомобільних та залізничних МТК, три європейські автомобільні дороги, а також шість міжнародних, близька відстань до пунктів пропуску через кордон. Чорноморськ користується вигодою зі свого близького сусідства з Одесою, також в ньому знаходять продовження МТК. Сприятливим ТПП володіє Ізмаїл, який розташований близько до державного кордону, на перетині МТК. Достатньо хороше положення в обласних центрів Миколаєва та Херсона, через які проходять два автомобільні МТК, перетинаються автошляхи міжнародного, національного та регіонального значень. Менш сприятливим є положення Нової Каховки, та Білгород-Дністровського, через міста проходять МТК, а поруч дороги міжнародного значення. Найменш вигідним є ТПП Первомайська, через місто пролягають дороги тільки регіонального значення.

Оскільки регіон займає приморське положення, важливе місце в транспортно-географічному положенні міст відіграють порти. В Одесі, Чорноморську, Білгород-Дністровському, Ізмаїлі, Херсоні, Миколаєві діють морські торговельні порти. Річкові порти знаходяться на Дніпрі у Новій Каховці та Херсоні, на Південному Бузі у Миколаєві. Найбільш віддаленим від узбережжя моря є Первомайськ, в якому порт відсутній.

Щодо авіасполучення, в регіоні функціонує декілька міжнародних аеропортів. Найбільший з них «Одеса», який у 2016 р. ввійшов у трійку кращих за пасажиропотоком, значно менший пасажиропотік у аеропорту «Херсон» та «Миколаїв». В Ізмаїлі знаходиться єдиний в Україні міжнародний аеропорт, що розташований в середньому місті, однак він на даний час законсервований. Чорноморськ і Білгород-Дністровський досить близькі до Одеси, Нова Каховка до Херсона. Таким чином найскладніше авіаційне сполучення у містах Ізмаїл та Первомайськ, які мають значну відстань до аеропортів обласних центрів.

Література:

1. Автодороги України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euro2012highway.blogspot.com/>
2. Бугроменко В.Н. Современная география транспорта и транспортная доступность / В.Н.Бугроменко // Известия российской Академии Наук. Серия географическая. – 2010. – №4. – с.7-16.
3. Офіційний веб-сайт Укрзалізниця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.gov.ua/>
4. Підгрушний Г.П. Интегральный потенциал территории – теоретичні та практичні аспекти дослідження: монографія / Г.П. Підгрушний, В.П. Нагірна, М.І. Фашевський. Ін-т географії НАН України. – К., 2012. – 464 с.
5. Социально-экономическая география: понятия и термины. Словарь-справочник. Отв. ред. А.П. Горкин. – Смоленск: Ойкумена, 2013. – 328 с.
6. Yatsko O. Transport and geographical position of medium-sized cities in the Western regions of Ukraine / Yatsko O. // Часопис соціально-економічної географії. – Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – Вип. 20 (1). – С. 149-153.

В.Г. Щабельська

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
schabelska_v@ukr.net*

СУЧАСНА ГЕОДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В КИЄВІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ

В Україні в умовах трансформації суспільно-економічної системи демографічна ситуація характеризується зниженням рівня народжуваності та середньої тривалості життя, зростанням смертності, триваючим процесом старіння населення, скороченням шлюбності та збільшенням кількості розлучень, що зумовлює не лише депопуляцію населення, а й погіршує його якісні характеристики. Безумовно, демографічна криза в Україні є результатом взаємодії складних процесів і явищ, що мають певні суспільно-економічні, історичні, територіальні особливості.

В цих умовах столиця на відміну від інших регіонів України вирізняється вищим рівнем життя в порівнянні з іншими містами країни та відповідно демонструє позитивну динаміку чисельності населення за рахунок народжуваності та внутрішньої міграції. Міграція дозволяє місту зберігати високі темпи природного приросту населення. Якщо у 1995 р. міграційний приріст за рахунок інших регіонів складав 4,1 тис. осіб, то у 2015 р. – 13,5 тис. осіб, що більше, ніж в інших регіонах України та підтверджує незмінну роль столиці як основного центру тяжіння мігрантів. Показово, що за період 1990 – 2015 рр. чисельність населення Києва зросла на 263,2 тис. чоловік, а безпосередньо з 2014 р. – майже на 20 тис. осіб щорічно, досягнувши на початку 2015 р. – 2906,6 тис. чоловік [1].

Згідно з дослідженнями Аналітично-дослідницького центру «Інститут міста» та Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ в столиці вже фактично проживає близько 4 млн. чоловік. До того ж необхідно звернути увагу на наявність щоденної трудової міграції, оскільки орієнтовно 300 тис. осіб щоденно прибувають до Києва з приміської зони. За прогнозами до 2025 р. фактична чисельність населення Києва може зрости майже до 5 млн. чоловік.

Зауважимо, що ще в 1960-х рр. в країні були закладені передумови для депопуляції населення, а негативні тенденції особливо посилилися у 1990-і рр. Аналіз показників народжуваності свідчить про неухильне її зниження вже протягом тривалого часу, а малодітність стає звичним явищем. Аналізуючи динаміку загального коефіцієнта народжуваності в Києві зауважимо, якщо в 1990 р. він становив 12,0 ‰, то в 2000 р. скоротився до 7,3 ‰. Проте незважаючи на певну позитивну динаміку в подальшому, в 2015 р. він досягнув лише 12,3 ‰, що не забезпечує рівня необхідного навіть для простого відтворення населення. Про загальні тенденції в динаміці народжуваності свідчить і сумарний коефіцієнт, який скоротився майже з 2,0 дітей в 1990 р. до 1,0 – в 1995 р., а потім почав поступово зростати і нині складає 1,5 дитини. Проте як відомо для простого відтворення він повинен становити не менше 2,2 дитини, а для розширеного – 2,6 дитини [1]. Зрозуміло, що підвищення народжуваності в столиці може бути реальним лише за умови підвищення демографічної спрямованості та ефективності соціально-економічної політики. Варто зауважити, що в період трансформаційних процесів в суспільстві відбувається заміщення традиційних цінностей новими, які змінюють соціальну роль жінки, і сім'я не виступає єдиним простором для її самореалізації. Тому спостерігається зниження

показників шлюбності населення та збільшення кількості дітей, народжених жінками, що не перебувають у шлюбі. Так у 2015 р. цей показник досягнув 15,4% від загальної кількості новонароджених.

Другою важливою характеристикою природного руху населення є рівень смертності, який визначається сукупною взаємодією біологічних, економічних, соціальних і культурних чинників. Якщо загальний коефіцієнт смертності в Києві в 1990 р. становив 8,6‰, то, на жаль, в 2015 р. він зріс до 10,5 ‰ [1]. Основними причинами смертності населення міста Києва, крім хвороб системи кровообігу, виникнення новоутворень, хвороб органів травлення та дихання, деяких інфекційних та паразитарних хвороб, а також зовнішніх причин є суттєві зміни у віковій структурі населення.

Більш глибоко картину геодемографічної ситуації розкриває показник дитячої смертності, який є прямим свідченням рівня розвитку системи охорони здоров'я. Динаміка коефіцієнта дитячої смертності у віці до 1 року демонструє позитивні зміни. Адже протягом 1990 – 2015 рр. цей показник значно скоротився, а саме: в 1990 р. він становив 12,6 ‰, свого піку досягнув в 1995 р. зі значенням 14,6 ‰, а в 2015 р. склав лише 7,5 ‰. Основними причинами смертності дітей до 1 року є стани, що виникають у перинатальному періоді, вроджені вади розвитку, деформації та хромосомні аномалії, хвороби органів дихання, деякі інфекційні та паразитарні хвороби, хвороби нервової системи, органів травлення. Протягом досліджуваного періоду значні зміни відбувалися і в природному прирості населення. Загальний коефіцієнт природного приросту населення у 1990 р. склав 3,4 ‰. Проте вже з 1993 р. розпочався процес природного спаду, максимум якого був досягнутий у 1995 р., коли загальний коефіцієнт природного приросту досягнув межі – 3,5 ‰. Позитивна динаміка природного приросту розпочалася лише з 2008 р., а у 2015 р. цей показник зріс до рівня 1,8 ‰ [1].

Поряд з вище зазначеними показниками для оцінки геодемографічної ситуації досить важливим залишається середня тривалість життя населення. Вона визначається сукупною дією багатьох чинників, серед яких варто зазначити рівень доходів, якість житлових умов і організація сфери послуг, забезпечення продуктами харчування, стан довкілля, доступність кваліфікованої медичної допомоги, санітарна культура населення, його ставлення до здоров'я тощо. Аналізуючи динаміку середньої тривалості життя населення Києва зауважимо, що характерною його особливістю є тенденція до зростання даного показника. Середня тривалість життя хоча і зростає, проте в 2015 р. становила лише 74,0 роки, що значно нижче рівня досягнутого в економічно розвинених країнах світу. Значні відмінності проявилися і при аналізі даного показника за статями. Якщо в 2015 р. середня тривалість життя жіночого населення становила 77,8 років, то чоловічого значно менше – лише 69,8 років.

Щодо статевої структури населення Києва, то частка чоловіків залишається нижчою, ніж жінок і становить 46,2% проти 53,8% [1]. Більш істотно співвідношення між чоловічим та жіночим населенням відрізняється в розрізі окремих вікових груп. По-перше, у дитячій віковій групі та у віці до 20 – 24 років переважають чоловіки, а з 25 – 29 років – жінки. По-друге, особливо значна перевага жінок спостерігається у віці з 55 – 59 років і старше, а у віковій групі 75 – 79 років їх частка майже у 2 рази більша, ніж представників чоловічої статі. Зрозуміло, що структура населення за співвідношенням чисельності чоловіків і жінок пев-

ним чином зумовлюється статевою диференціацією смертності, але відповідно в свою чергу позначається на особливостях процесу відтворення.

Стосовно ж вікової структури населення, то частка дітей нині становить 15,9% проти 21,4% в 1990 р. Частка осіб у віці 15 – 64 років досить висока і складає 70,3%. Щодо осіб у віці 65 років і старше, то прослідковується тенденція як зростання їх кількості, так і частки, яка складає нині 13,8% проти 8,7% в 1990 р., що відповідним чином позначається на коефіцієнті демографічного навантаження в місті. Якщо ж порівняти частку різних вікових груп у загальній чисельності населення Києва, то можна дійти висновку, що в місті сформувався стаціонарний тип вікової структури. В цілому ж тенденція старіння населення міста буде продовжуватися. Навіть оптимістичний варіант прогнозу свідчить про те, що частка дітей у Києві може зменшитися майже вдвічі, а частка населення пенсійного віку – підвищитися більше, ніж до третини, чисельність працездатних і непрацездатних – зрівнятись, а навантаження працездатних особами пенсійного віку – зрости у 2,4 рази.

Література:

1. Статистичний щорічник м. Києва за 2015 рік; за ред. Р.Г. Віленчук; відповідальний за випуск С.М. Батечко. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2016.– 434 с.

О.А. Щеглов

*Український гідрометеорологічний інститут,
aleshcheglov@gmail.com*

**ЗИМОВІ СИНОПТИЧНІ ПРОЦЕСИ,
ЩО СТВОРЮЮТЬ УМОВИ ДЛЯ СИЛЬНОГО ВІТРУ
НА ЗНАЧНІЙ ТЕРИТОРІЇ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ**

Однією з найбільш важливих задач метеорології є прогноз небезпечних та стихійних метеорологічних явищ, у тому числі сильного вітру. Оскільки прогнози погоди за допомогою гідродинамічних моделей на тривалий термін поки що показують скромні результати, в практиці довгострокових прогнозів часто застосовують синоптико-статистичні та фізико-статистичні методи. Важливим етапом для побудови аналогового підходу до прогнозу погоди є вивчення великомасштабних процесів в атмосфері та їх впливу на формування погодних умов [1]. Виділення зон із найбільшою повторюваністю екстремальних метеорологічних явищ при конкретних синоптичних ситуаціях являє собою інтерес для ймовірнісних прогнозів екстремальних явищ. Метою роботи є виділення таких зон, а також створення каталогу процесів, що призводили до формування осередків екстремальних швидкостей вітру, що охоплювали значну частину території Східної Європи і відмічалися протягом 12 годин і більше протягом останніх 30 років (1986-2017 рр.) взимку. В прогностичній практиці в Україні прийнято критерій для сильного вітру – 25 м/с [2]. Але використання цього критерію для даної задачі видається недоцільним. По-перше, використовуються дані реаналізу із досить грубим просторовим розширенням 2,5 на 2,5 градуси, а швидкість вітру – величина, що сильно залежить від місцевих умов [3]. По-друге, ідея полягає в тому, щоб на даному етапі відфільтрувати лише найбільш масштабні процеси, які проявляють

себе на значній території. По-третє, сама технологія визначення такої мінливої величини як швидкість вітру вносить безліч складнощів у ході визначення екстремальності зі статистичної точки зору. Тому в роботі було використано значення 95-го перцентиля в кожній точці регулярної сітки у якості умовного порогового значення для сильного вітру.

Для виділення крупних осередків із екстремальними швидкостями вітру обмежимося сектором з 10 град. сх.д. по 55 град. сх.д.; з 40 град. пн.ш. по 60 град. пн.ш (далі Східно-Європейський сектор). В роботі використовувалися дані реаналізу NCEP/NCAR Reanalysis-1 (меридіональна і зональні компоненти швидкості вітру на рівні 10 м, дані приземного тиску і геопотенціалу АТ-500 гПа за 00, 06, 12, 18 UTC). Часовий проміжок – грудень-лютий 1986-2017 рр. Умовою для виділення крупного осередку є одночасний прояв сильного вітру більше ніж на 20% території виділеного сектору. Такі аномалії зазвичай визначається великомасштабними процесами і найчастіше охоплюють північну та північно-західну частину сектору. Для східної і південної частини сектору аномалії якщо і відмічаються одночасно, то на значно меншій території.

У ході аналізу було виділено основні синоптичні ситуації (всього відібрано 120 епізодів для яких виконувалася умова, вказана вище). При чому 64,2% із цих випадків відносяться до 5 основних синоптичних процесів, які наводяться далі. Варто зазначити, що перший тип нараховує 23 епізоди, другий – 18, третій – 14, четвертий та п'ятий – по 9 епізодів за 30 років. Синоптичні карти для процесів не наводяться у тезах. На рис.1 зображено характерні зони прояву осередків сильного вітру в межах Східно-Європейського сектору.

Не дивлячись на те, що максимальні показники повторюваності становлять лише 65-75%, необхідно пам'ятати про зміщення процесів по території з часом, а також про те, що при підрахунку враховувались лише ті поля швидкості вітру, які задовольняли умову щодо охоплення понад 20% території сектору, що не виключає наявності сильного вітру на дещо меншій території в окремі проміжки часу. Більше того, умова потрапляння швидкості вітру у градацію вище 95 перцентиля (як зазначалось вище – доволі умовний критерій) не завжди може виконуватись, але швидкість вітру може бути близькою до цього порогового значення. Тому повторюваність 40-50% можна вважати достатньо високою.

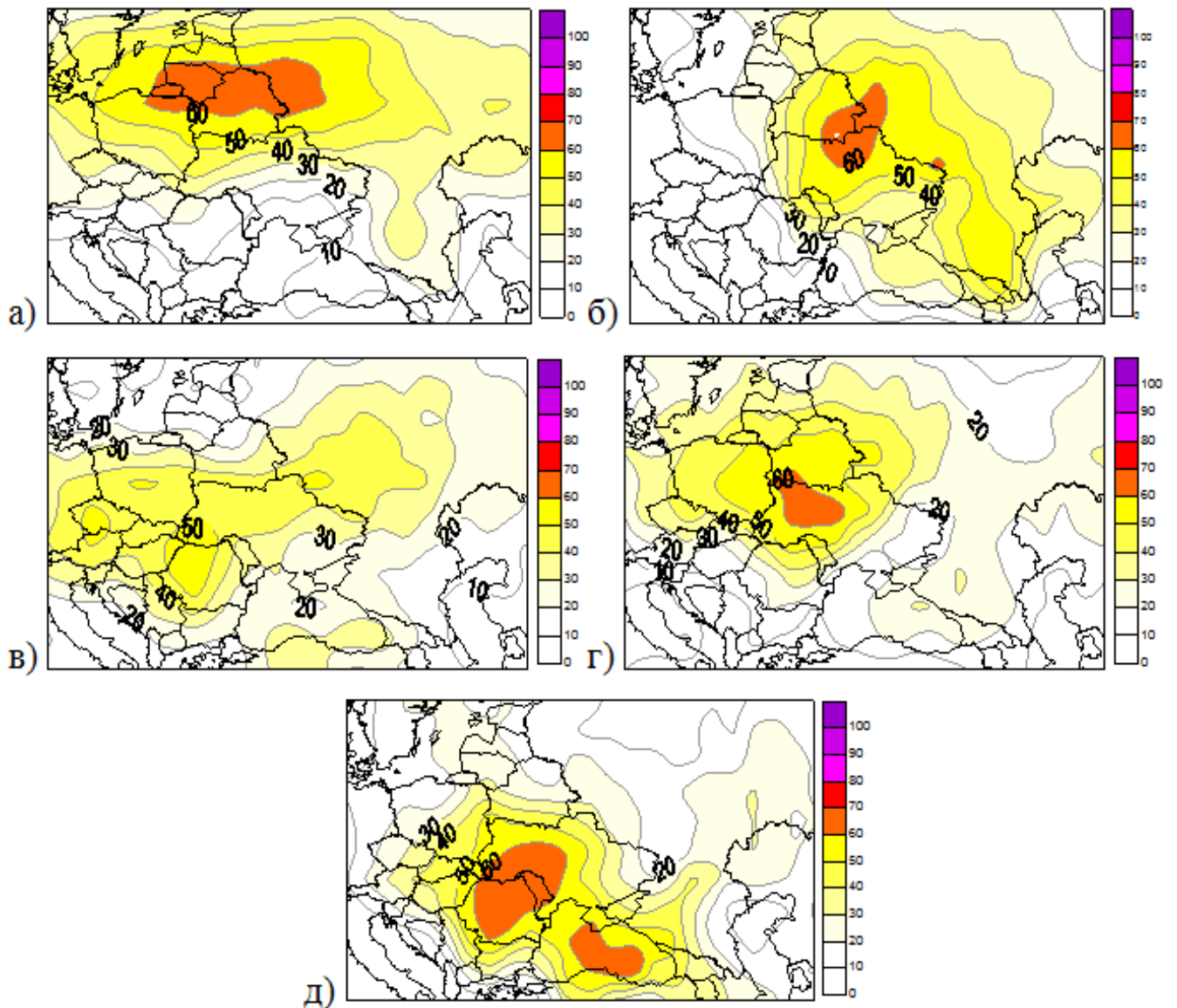

Рис. 1. Зони найбільшої повторюваності (%) сильного вітру при основних синоптичних ситуаціях (пояснення наведено у тексті)

Процес 1. Зональне розташування висотної фронтальної зони із розподілом тиску, при якому глибокий і масштабний циклон відмічається на півночі Європи, в той час як територія від Середземного, Чорного до Каспійського моря охоплена антициклональними утвореннями. При таких процесах значні осередки сильного вітру найчастіше відмічаються в районі Прибалтики та півночі Білорусі (понад 60% полів, що були віднесені до цього процесу). Також достатньо високою є повторюваність сильного вітру на півночі та північному заході України (40-50%) (Рис.1а). Цей процес показовий тим, що умова (20% території із екстремальним вітром) може виконуватись протягом 2-3 днів.

Процес 2. Дана ситуація часто є наслідком трансформації попереднього процесу 1: рух повітря на висоті АТ-500 набуває меридіонального характеру (висотна улоговина на території європейської частини Росії), відмічається зміщення приземного антициклону із півдня на територію західної та центральної Європи, при цьому циклон зі Скандинавії зміщується у південно-східному напрямку. Найбільш часто значні осередки сильного вітру відміча-

ються над територією північно-східної України, хоча високою є повторюваність і для решти території України (Рис.1б).

Процес 3. Відмічається зміщення циклону у східному або південно-східному напрямку з території Північного моря або Німеччини в район Білорусі. При таких процесах конфігурація зон, у яких можливий сильний вітер на значній території подібна до процесу 1, але дещо зміщена на південь (рис. 1в)

Процес 4. Розподіл приземного тиску характеризується наявністю сильних градієнтів у зоні між потужним антициклоном над півднем Європи (орієнтовно – в районі Італії або над Балканами) та глибоким циклоном над Скандинавією. Таким чином, осередки сильного вітру спостерігаються над Західною Україною, Польщею, Білоруссю (Рис. 1г).

Процес 5. Відмічається меридіональне розташування висотної фронтальної зони над Східною Європою. У приземному полі відмічається зміщення циклону із півночі на територію України. Найчастіше значні осередки сильного вітру відмічаються в районі Румунії, південно-західної території України та над Чорним морем (Рис. 1д).

Таким чином, наведені процеси описують більшість можливих ситуацій, при яких спостерігається сильний вітер на значній території в Східно-Європейському секторі.

Література:

1. Мартазінова В.Ф., Іванова Е.К. Использование синоптической информации методов плавающего и традиционного аналогов в представлении текущих синоптических процессов // *Наук. Пр. УкрНДГМІ – вип.257– 2008. – с. 5-15*
2. Настанова по службі прогнозів та попереджень про небезпечні (НЯ) і стихійні гідрометеорологічні явища (СГЯ) погоди, Київ, 2000, – 28 с.
3. Стихийні метеорологічні явища на території України за останнє двадцятиріччя [1986 – 2005рр.] / За ред. В.М.Ліпінського, В.І. Осадчого, В.М.Бабіченко. – К.: Вид-во « Ніка-Центр», 2006. – 312 с.

С.Г. Ярьоменко

*Одеський національний економічний університет,
syaromenko@gmail.com*

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МЕЖАХ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» одним із видів використання території ПЗФ є рекреаційна та оздоровча діяльність. За М. Д. Гродзинським (2003), рекреація на природно-заповідних територіях та об'єктах є відтворенням у вільний час витрачених у процесі життєдіяльності (трудової, навчальної, побутової) розумових, духовних, фізичних сил людини, що здійснюється шляхом загальнооздоровчого, культурно-розважального і пізнавального відпочинку, туризму, санаторно-курортного лікування, любительського та спортивного рибальства, полювання, фізичної культури та спорту. [1].

До установ, що здійснюють та організовують рекреаційну діяльність, відносяться національні природні парки, біосферні заповідники, регіональні ландшафтні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, зоологічні та дендрологічні парки. [1]. Найбільш збалансованими відповідно до надання рекреаційних послуг та заповідання природних територій є національні природні парки та регіональні ландшафтні парки.

Відповідно до Постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватись бюджетними установами природно-заповідного фонду» (2000) та «Про внесення змін до переліку платних послуг, які можуть надаватись бюджетними установами природно-заповідного фонду» (2003) дані установи можуть надавати наступні послуги:

– відповідно до функціональних повноважень: екскурсії маркованими маршрутами, екологічними стежками, на виставки, до музеїв, еколого-просвітницьких центрів, засновниками яких є відповідні установи; екскурсії до карстових печер;

– відповідно для створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності: короткостроковий відпочинок, любительське (спортивне) рибальство, прогулянка (подорож) на велосипеді, на конях; полювання, спуск гірською річкою на надувних плотах, човнах; подорож на яхті, водних лижах, віндсерфінгу, а також реалізація тварин, рослин, продукції підсобних господарств, виробів та сувенірів тощо. [5].

Екскурсійна діяльність у межах природоохоронних територій представляє собою різновид рекреаційної щодо організації подорожей, які не перевищують 16 годин (в межах світлої частини дня), без ночівлі (без розбиття наметів і розкладання вогнищ) у супроводі фахівця-екскурсовода за заздалегідь розробленими маршрутами для ознайомлення з пам'ятками природного походження, музеями тощо.

У зоні стаціонарної рекреації рекреаційна діяльність може здійснюватись екстенсивними або інтенсивним шляхом. На територіях екстенсивної рекреації з метою огляду місцевості та відпочинку створюються переважно туристичні маршрути, екскурсійні та прогулянкові еколого-освітні стежки, обладнуються місця для ночівлі (стоянки) тощо. Здійснюються під наглядом працівників (рейнджерів) державної служби охорони природоохоронних територій. На територіях інтенсивної рекреації на базі розміщених рекреаційних закладів створюються гірськолижні комплекси, рекреаційно-акваторіальні комплекси тощо [1].

Головними осередками поширення природоохоронних знань є: музеї природи, бібліотеки, інформаційні центри, екологічні стежки, туристичні маршрути.

Екологічні стежки – спеціальний маршрут, який формується на територіях природно-заповідних об'єктів з метою демонстрації природоохоронних, естетичних та культурних цінностей. [1].

Такі маршрути можуть проходити через урбанізовані, індустріальні, сільськогосподарські ландшафти. Формуванню екологічної стежки передують екологічна експертиза її, розробка та затвердження документації (погодження з користувачем на відведення земель та створення екологічної стежки, встановлення щитів тощо).

На сьогоднішній день існують затверджені туристичні маршрути та екологічні стежки на територіях біосферних заповідників, національних природних парків. Найбільша їх кількість нараховується у Карпатському національному парку [2].

Загальноприйнятої класифікації екологічних стежок немає, проте частіше всього виділяють навчальні, навчально-пізнавальні та загальноосвітні. Ж. Ф. Пивоварова виділяє стежки відпочинку, туристичну та навчальну екологічну стежку (табл. 1).

Таблиця 1

Типи екологічних стежок (за Ж. Ф. Пивоваровою) [3]

Тип стежки	Маршрут, довжина, термін проведення	Загальне призначення	Орієнтовна тематика
Стежка відпочинку	4-8 км, 3-4 год. у зоні міських рекреацій	Пізнавально-прогулянкові, виховні	1. Значення лісу для мешканців міста. 2. Вплив відпочивальників на ліс
Туристична стежка	10-100 км., 1-5 днів, національні природні парки	Пізнавально-спортивно-виховні	1. Правила екологічно грамотного туризму. 2. Різноманітність біогеоценозів. 3. Охорона птахів лісопаркової зони.
Навчальна стежка	2 км., 2-3 год. у зоні міської рекреації	Освітньо-дослідницькі, виховні	1. Особливості біогеоценозів рідного краю. Вивчення екологічної ніші виду. 2. Антропогенна трансформація природних біогеоценозів

С. Ю. Попович (2007) поділяє стежки на спеціалізовані (навчальні, наукові, рекреаційні, лікувально-оздоровчі, освітньо-ресурсні) та комплексні [4]. Основними вимогами до прокладання екологічних стежок є:

– тривалість – не більше 1 години на оптимальній довжині стежки не більше 2 км;

– форма стежки – бажано мати кільцевий маршрут, обминаючи місця проживання та зростання рідкісних представників флори та фауни;

– інформативність – опис маршруту, зазначення складності, перешкод, відстані між місцями огляду, маркування стежки. [4].

Для розвитку рекреації на природоохоронних територіях необхідно:

– запровадити мережу закладів сільського зеленого туризму для просвітницько-виховної діяльності, відпочинку, формуванню екологічної освіти, підтримки традиційного природокористування;

– здійснювати інформаційну підтримку природоохоронних територій для просування турпродукту на ринку туристичних послуг як одного з перспективних;

– формувати кадровий потенціал гідів-екскурсоводів, які б мали професійні та природознавчі знання;

– створити осередки традиційного природокористування у комплексі із осередками народних промислів, залученням відпочиваючих у створенні продукції народних промислів, циклів ведення традиційного сільського господарства тощо [4].

Література:

1. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник / За заг. редакцією М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. – К.: Географіка, 2003. – 306 с.
2. Заповідники та національні природні парки України у 2013 році / Відповід. за випуск О. М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 27 с.

3. Пивоварова Ж. Ф. Экологические тропы г. Новосибирска: Учебно-методическое пособие / Ж. Ф. Пивоварова, С. А. Гижицкая, Л. В. Факторович. – Новосибирск: НГПУ, 1999. – 96 с.
4. Попович С. Ю. Природно-заповідна справа: Навчальний посібник / С. Ю. Попович. – К.: Арістей, 2007. – 480 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України № 827 від 02.06.2003 «Про внесення змін до переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду» / Офіційний вісник України, 2001, № 1-2, ст. 25.

ВІДОМОСТІ ПРО УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Cudo M. – аспірант кафедри дослідження міст і регіонів, факультет наук про Землю, Uniwersytet Szczeciński

Rudewicz Jacek – кандидат географічних наук, доцент кафедри досліджень міст і регіонів, Uniwersytet Szczeciński, Polska

Акімова Марія Олександрівна – асистент кафедри екології та географії, Херсонський державний університет

Анінко Наталія Петрівна – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної географії та рекреаційного природокористування, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Афанасьєва Олена Олексіївна – аспірант кафедри соціально-економічної географії Херсонський державний університет

Афоніна Олена Олексіївна – кандидат географічних наук, доцент, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Бабуцька Наталія Ігорівна – магістрант кафедри екології та географії, Херсонський державний університет

Багмет Олег Борисович – кандидат географічних наук, старший науковий співробітник, Науковий співробітник відділу геоморфології, Інститут географії НАН України

Барашковський Денис Петрович – радник мера м. Миколаєва з питань розвитку транспортної інфраструктури, голова ГО Центр антикорупційних розслідувань

Безуглий Віталій Вікторович – кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з навчальної роботи геолого-географічного факультету, доцент кафедри фізичної та економічної географії, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Безносок Олена Іванівна – старший викладач кафедри менеджменту туризму, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Белоусова Наталія Володимирівна – кандидат географічних наук, завідувач кафедри менеджменту туризму, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (м.Київ)

Бикова Марія Дмитрівна – аспірант, Інститут географії НАН України

Богадьорова Вікторія Сергіївна – аспірант кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Богадьорова Лариса Михайлівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Буличева Тамара Валентинівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Буткалюк Катерина Омелянівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Веселова Олена Андріївна – аспірант географічного факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Вишня Маргарита Миколаївна – аспірант, Інститут географії НАН України

Воровка Володимир Петрович – кандидат географічних наук, доцент, докторант кафедри географії України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Герасимчук Анастасія Миколаївна – студентка IV курсу факультету біології, географії та екології, Херсонський державний університет

Гладенко Віктор Миколайович – секретар відділу з підготовки до вступу у ВНЗ громадян України, Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Горміз Ольга Валеріївна – молодший науковий співробітник, Інститут географії НАН України

Гребенюк Надія Петрівна – молодший науковий співробітник Відділу кліматичних досліджень та довгострокових прогнозів погоди, Український гідрометеорологічний інститут ДСНС України та НАН України

Григорян Анна Артурівна – магістрант кафедри географії, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Гринюк Тетяна Анатоліївна – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Грицевич Володимир Стефанович – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної і соціальної географії, Львівський національний університет імені Івана Франка

Гришко Світлана Вікторівна – кандидат географічних наук, старший викладач, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Гукалова Ірина Володимирівна – доктор географічних наук, старший науковий співробітник, Інститут географії НАН України

Гусєва Наталія Володимирівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Давидов Олексій Віталійович – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри екології та географії, Херсонський державний університет

Дайнеко Поліна Михайлівна – аспірант кафедри ботаніки, Херсонський державний університет

Дармостук Валерій Вікторович – аспірант кафедри ботаніки, Херсонський державний університет

Джаман Ярослав Васильович – аспірант кафедри економічної географії та екологічного менеджменту, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Довніч Олександр Сергійович – аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Доценко Анатолій Іванович – доктор географічних наук, професор, професор кафедри менеджменту туризму, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Жилкін Сергій Володимирович – науковий співробітник, Інститут геологічних наук НАН України

Зав'ялова Тетяна Василівна – старший викладач кафедри фізичної географії і геології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Задєсенцев Олексій Михайлович – магістрант, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шавченка»

Западнюк Світлана Олександрівна – кандидат географічних наук старший науковий співробітник відділу картографії, Інститут географії НАН України

Зарубіна Антоніна Володимирівна – старший викладач кафедри географії та геоєкології, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

Захарова Марина Ярославівна – аспірант кафедри ботаніки, Херсонський державний університет

Заячук Мирослав Дмитрович – доктор географічних наук, доцент кафедри географії України та регіоналістики, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Кампов Надія Семенівна – старший викладач кафедри кафедра туризму і рекреації, Мукачівський державний університет

Кисельов Юрій Олександрович – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри геодезії, картографії і кадастру, Уманський національний університет садівництва

Кілінська Клавдія Йосифівна – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної географії та рекреаційного природокористування, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Клименко Віталій Миколайович – викладач кафедри ботаніки, Херсонський державний університет

Колесникова Ніна Петрівна – директор бібліотеки, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (м.Київ, Україна)

Колотуха Олександр Васильович – доктор географічних наук, завідувач кафедри географії та геоєкології, Центральноукраїнський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка

Комлев Олександр Олександрович – доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Кондратюк Крістіна Володимирівна – студент факультету природничо географічної освіти та екології, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Корнієнко Вікторія Олександрівна – гідролог, Український Гідрометеорологічний центр

Корнус Анатолій Олександрович – кандидат географічних наук, доцент кафедри загальної та регіональної географії, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Корнус Олеся Григорівна – кандидат географічних наук, завідувач кафедри загальної та регіональної географії, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Костащук Іван Іванович – кандидат географічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Кравченко Катерина Олександрівна – аспірант, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Крат Світлана Едуардівна – магістрант кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Куделіна Світлана Борисівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії і туризму, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Кузишин Андрій Васильович – кандидат географічних наук, декан географічного факультету, доцент кафедри географії України і туризму,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Куценко Ірина Володимирівна – студентка III курсу ФГГРТ, групи ГЦ-31, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кушнір Анатолій Степанович – кандидат географічних наук, науковий співробітник сектору палеогеографії, Інститут географії НАН України

Лейберюк Олександр Михайлович – аспірант, Інститут географії НАН України

Лісова Наталія Олегівна – кандидат біологічних наук, доцент кафедри геоecології та методики викладання екологічних дисциплін, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Лісовський Сергій Антонович – доктор географічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Інституту географії НАН України, завідувач відділу суспільної географії, Інститут географії НАН України

Лозова Людмила Вікторівна – магістрант кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Лук'янець Ольга Іванівна – кандидат географічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Луцкіна Ірина В'ячеславівна – аспірант кафедри ботаніки, Херсонський державний університет

Малицька Людмила Володимирівна – молодший науковий співробітник, аспірант, Український гідрометеорологічний інститут

Мальчикова Дар'я Сергіївна – доктор географічних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Мариняк Ярослав Омелянович – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії України і туризму, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Маруняк Євгенія Олександрівна – доктор географічних наук, провідний науковий співробітник, завідувач сектору збалансованого розвитку та екологічної оцінки, Інститут географії НАН України

Матвійшина Жанна Миколаївна – доктор географічних наук, професор, завідувач сектору палеогеографії, Інститут географії НАН України

Машкова Ольга Вікторівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Медведєва Юлія Вікторівна – студент, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Медвідь Лариса Іванівна – старший викладач кафедри кафедра туризму і рекреації, Мукачівський державний університет

Мезенцев Костянтин Володимирович – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри економічної та соціальної географії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Мезенцева Наталія Іванівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної і соціальної географії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Мельник Ірина Геннадіївна – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри географії, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Мельничук Анатолій Леонідович – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної і соціальної географії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Миргородська Олена Леонідівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки і права, Льотна академія Національного авіаційного університету

Мозговий Артем Анатолійович – кандидат географічних наук, старший науковий співробітник, Інститут географії НАН України,

Мойсієнко Іван Іванович – доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри ботаніки, Херсонський державний університет

Моликевич Роман Сергійович – кандидат географічних наук, асистент кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет,

Москаленко Станіслав Олексійович – кандидат географічних наук, старший науковий співробітник, Український гідрометеорологічний інститут

Нападовська Ганна Юрївна – аспірант кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Некос Алла Наумівна – доктор географічних наук, завідувач кафедри екологічної безпеки та екологічної освіти, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Неліпа Ксенія Григорівна – аспірант кафедри соціальної та економічної географії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Непша Олександр Вікторович – старший викладач кафедри фізичної географії і геології, Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького

Ніколаєва Олена Іванівна – аспірант кафедри економічної та соціальної географії і туризму, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Ніколаєва Юлія Олександрівна – здобувач, Інститут географії Національної академії наук України

Омельченко Наталя В'ячеславівна – асистент кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Онойко Юрій Юрійович – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та геоecології, Центральнoукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

Охременко Ірина Вікторівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології та географії, Херсонський державний університет

ПЕРЕГУДА Юлія Андріївна – аспірант кафедри економічної та соціальної географії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Перепелиця Вікторія Артурівна – магістрантка 1 року навчання, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Пилипенко Ігор Олегович – доктор географічних наук, доцент, декан факультету біології, географії і екології, Херсонський державний університет

Писаренко Лариса Анатоліївна – молодший науковий співробітник, Український гідрометеорологічний інститут

Поливач Катерина Анатоліївна – кандидат географічних наук, старший науковий співробітник, Інститут географії Національної академії наук України

Пологовська Юлія Юрївна – викладач кафедри географії, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Польова Ірина Сергіївна – магістрант кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Пономарьова Альона Анатоліївна – викладач кафедри екології, Херсонський державний університет

Поплавська Інна Володимирівна – доцент кафедри географії України і туризму, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Прасул Юлія Іванівна – кандидат географічних наук, доцент, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Прохорова Лариса Анатоліївна – кандидат геологічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичної географії і геології, Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького

Прутков Владислав Олексійович – магістрант кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Пясецька Світлана Іванівна – кандидат географічних наук, старший науковий співробітник Відділу кліматичних досліджень та довгострокових прогнозів погоди, Український гідрометеорологічний інститут ДСНС України та НАН України

Растворова Марія Олександрівна – аспірант кафедри економічної та соціальної географії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Руденко Леонід Григорович – доктор географічних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту географії НАН України

Савенець Михайло Валерійович – молодший науковий співробітник, аспірант, Український гідрометеорологічний інститут

Савченко Оксана Володимирівна – магістрант кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Сараненко Інна Іванівна – кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології та географії, Херсонський державний університет

Саркісов Аршавір Юрійович – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Саченко Оксана Миколаївна – викладач кафедри географії, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

Сегіда Катерина Юріївна – кандидат географічних наук, докторант, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Семенко Богдан Володимирович – здобувач, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Семенюк Лариса Леонтіївна – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та геоecології, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

Сільченко Юлія Юріївна – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри географії та геоecології, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

Сімченко Сергій Валентинович – асистент кафедри екології та географії, Херсонський державний університет

Склярів Олександр Андрійович – студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Смик Оксана Степанівна – асистент кафедри соціальної географії та рекреаційного природокористування, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Смирнов Ігор Георгійович – доктор географічних наук, професор кафедри країнознавства та туризму, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стецько Надія Петрівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри геоecології та методики викладання екологічних дисциплін, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Стецюк Володимир Васильович – доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Тодоров В'ячеслав Іванович – кандидат географічних наук, доцент кафедри управління підприємницькою та туристичною діяльністю, Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Токаренко Анастасія Миколаївна – магістрант, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Топчієв Олександр Григорович – доктор географічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки, завідувач кафедри економічної і соціальної географії, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Філончук Зоя Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач навчально-методичної лабораторії географії та економіки, КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»

Харенко Іван Миколайович – старший викладач кафедри економічної та соціальної географії, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Ходосовцев Олександр Євгенович – доктор біологічних наук, професор кафедри ботаніки, Херсонський державний університет

Чаплінська Анна – кандидат географічних наук, доцент кафедри суспільної географії і організації простору, Щецинський Університет, Польща

Чаплінський Павел – доктор габілітований, професор географії кафедри дослідження міст і регіонів, Щецинський Університет, Польща

Черешнюк Тарас Олегович – аспірант кафедри географії України і туризму, Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка

Чуєв Олексій Сергійович – аспірант, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,

Шулевський Сергій Орестович – аспірант кафедри економічної та соціальної географії і туризму, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Щабельська Валентина Георгіївна – кандидат географічних наук, завідувач кафедри географії, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Щеглов Олександр Андрійович – молодший науковий співробітник, аспірант, Український гідрометеорологічний інститут

Яворська Вікторія Володимирівна – доктор географічних наук, професор кафедри економічної і соціальної географії, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Ярьоменко Сергій Григорович – кандидат географічних наук, доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, Одеський національний економічний університет.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

НОТАТКИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет біології, географії і екології
Кафедра соціально-економічної географії

Херсонський відділ українського географічного товариства

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Щецинський університет (Польща)

Поморська академія у м. Слупськ (Польща)

**«РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ:
ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПОШУК
ШЛЯХІВ ВИРІШЕННЯ»**

5-6 жовтня 2017 р.

м. Херсон

Українською та російською мовами

Видання та друк – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.

Телефон: +38 0552 399580

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.

Підписано до друку 03.10.2017 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.

Ум.-друк. арк. 17,67. Тираж 150. Замовлення № 0917-501.

Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.